

Pastiprināta Eiropas Savienības austrumu kaimiņu politika: jautājumi un izaicinājumi

Pastiprināta Eiropas Savienības austrumu kaimiņu politika: jautājumi un izaicinājumi

Rakstu krājums

Rīga, 2007

UDK 327(4)(082)
Pa 710

Šis rakstu krājums publicēts ar Sorosa fonda – Latvija finansiālu atbalstu.

Galvenais redaktors: ATIS LEJIŅŠ
Redaktore: Inga Kanasta-Zabarovska

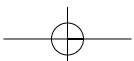
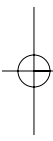
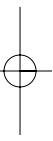
“Pastiprināta Eiropas Savienības austrumu kaimiņu politika: jautājumi un izaicinājumi” – Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2007, 124 lpp.

ISBN 978-9984-583-45-7

© Latvijas Ārpolitikas institūts, 2007

SATURS

Priekšvārds	5
Atis Lejiņš	
Latvijas ārpolitikas jaunie izaicinājumi. Ievada vietā	7
Žaneta Ozoliņa	
Eiropas Kaimiņu politikā iesaistīto valstu galveno politisko partneru (Eiropas Savienības, Krievijas Federācijas, Amerikas Savienoto Valstu) intereses un iespējas reģionā	14
Dzintra Bungas	
Krievijas enerģētikas politika post-padomju telpā: Eiropas „jaunie kaimiņi” un Baltijas valstis	35
Andris Sprūds	
I. Postpadomju telpas valstu integrācija NVS – tendences (2005.–2006.)	51
II. Krievijas politikas veidošana attiecībā uz tās diasporu NVS valstīs V. Putina prezidentūras laikā	73
Ruslans Osipovs	
Baltijas jūras reģiona valstu attiecības ar Krieviju	94
Toms Rostoks	

Priekšvārds

Dr. Atis Lejiņš, Latvijas Ārpolitikas institūta direktors

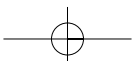
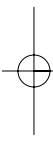
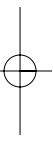
LĀI ar šo jaunāko krājumu nāk klajā laikā, kad „medusmēnesis” starp ES un Krieviju ir beidzies. Krievija demonstrē savu spēku, kuru tā guvusi no naftas un gāzes eksporta. Vērojams, ka ES–Krievijas attiecībās iestājies „pragmatisms”, bet vērtības tomēr nevar ignorēt, jo ES ir balstīta uz vērtībām.

Vienlaikus ar vērienīgajām pārmaiņām valstīs tālāk austrumos un dienvidos no mums norit pārmaiņas arī pašā ES, NATO un ASV–ES attiecībās – kopumā visā pasaulē, kura nu ir pilnīgi pakļauta globalizācijas nepielūdzamajiem izaicinājumiem. Turklāt ir radies vēl nebijis drauds modernās cilvēces vēsturē – globālā sasīšana – kas varētu izmainīt mūsu dzīvi līdz pašiem pamatiem. Mums nācās šķirties no Abrenes, kas bija politisks jautājums, savukārt tā nav nekāda politika, kas liek mums zaudēt zemi jūrai, kas arvien spēcīgāk nograuz mūsu krastu un aizskalo kāpas – ja vienaldzīgi noskatīsimies, var pienākt brīdis, kad zaudēsim tikpat daudz zemes jūrai, cik Krievijai.

Šo gadsimtu mēdz dēvēt par Āzijas gadsimtu, jo līdzās Japānai kā ekonomiskai lielvarai pakāpeniski pie tuvojas Ķīna un Indija, un tas liek sevi manīt arī ģeopolitiski. Ja Koreja apvienojas, un tai būs kodolbumba, nav izslēgts, ka arī Japāna to iegādāsies. Senā Persija, kas valdīja starp Vidusjūru un Indiju, tagad pieteikusi sevi kā reģionāla lielvara Irānas veidolā. Iespējams, ka tā grasās pievienoties kodolvaru „klubam”, kurā nesen tika uzņemtas Indija un Pakistāna. Turcija arī kļūs par reģionālu lielvaru, bet cieši saistīta ar ES. Grūti iedomāties Turciju bez kodolbumbas, ja Irānai tāda būtu. Bet Tuvajos Austrumos jau ir, kaut neoficiāli, viena kodolvalsts, proti, Izraēla. Ja neizdosies izveidot dzīvotspējīgu Palestīnas valsti blakus Izraēlai, tad civilizāciju sadursme var kļūt par realitāti.

Kaut Rietumi pēc 11. septembra ir atgriezušies Afganistānā, kur senatnē Eiropu ar Āziju savienoja Zīda, bet tagad – Narkotiku ceļš, neapšaubāmi laikmeta lielā liecība ir tā, ka Rietumi sarūk. Pēc 15 gadiem no katriem 100 pasaules iedzīvotājiem tikai 9 būs no ASV un ES!

Uz šī fona aplūkojami procesi, kas analizēti šajā krājumā. Mums ir vitāli svarīgi izprast mainīgo starptautisko vidi, jo šīs izmaiņas jau tagad, un nākotnē vēl spēcīgāk, ietekmē mūsu valsti.

Latvijas ārpolitikas jaunie izaicinājumi. Ievada vietā

Prof. Žaneta Ozoliņa, Stratēģiskās Analīzes komisijas priekšsēdētāja

Latvijas Ārpolitikas institūts (LĀI) ir tā pētnieciskā iestāde, kura bez mazākās vilcināšanās uzskatāma par Latvijas starptautiskās politikas analīzes celmlauzi. Latvijas neatkarības atjaunošanas un starptautiskās „iesakņošanās” pirmie gadi bija atbildīgs laika posms ne tikai politiķiem, pieņemot tālejošus lēmumus par valsts nākotni, bet arī akadēmiskajām aprindām, jo tieši ekspertu viedoklis ir tas, kas kalpo kā garants vai, tieši pretēji – kā noliedzējs viena vai otra politiskā lēmuma objektivitātei, atbilstībai sabiedrības un valsts interesēm. Tieši šī politikas un pētniecības savstarpējā sasaiste un mijiedarbība ir tā, kas noteikusi plaša pētniecības institūtu (*think-tanks*) tīkla pastāvēšanu rietumu demokrātiskajās valstīs. Atšķirībā no nedemokrātiskām valstīm, kurās institūti apkalpo valdošo eliti, demokrātiskajās sistēmās tie pilda laboratoriju funkcijas, kurās idejas tiek pārbaudītas, izmēģinātas vai pakļautas nežēlīgai kritikai, pirms saredz dienas gaismu un pārvēršas lēmumos. LĀI ir bijis aizsācējs šai tradīcijai Latvijā un tajā pašā laikā arī radījis labvēlīgu vidi starptautiskās politikas speciālistu izglītošanai valstī.

Savā ziņā LĀI atspoguļo valsts ārpolitikas attīstības galvenos ciklus. Darbības pirmajos gados no institūta pētnieciskajiem projektiem nepazuda tādas tēmas kā Baltijas valstu drošība, Baltijas valstu iestāšanās ES un NATO, Latvijas attiecības ar tās kaimiņiem. Viennozīmīgi varu apgalvot, ka, pateicoties LĀI izstrādātajiem pētījumiem, Latvijas argumentu grozs, kāpēc valstij jāstājas ES un NATO, kļuva pamatīgāks un bagātīgāks. Taču jo skaidrāka kļuva Latvijas nākotne Eiropas un transatlantiskajās struktūrās, jo biežāk tika uzdoti jautājumi par to, kāda būs valsts ārpolitika pēc galveno politisko mērķu sasniegšanas. Šajā laika posmā arī LĀI meklē jaunu identitāti, izmēģinādams roku korupcijas, migrācijas, politiskās stabilitātes tematos. Taču pēc pilntiesīgas Latvijas iekļaušanas ES un NATO LĀI ir sekojis līdzīgs ārpolitiskajai debatei un sniedzis savu būtisku pienesumu gan Eiropas Kaimiņu politikas analīzē, gan Latvijas ārpolitikai svarīgu valstu – Ukrainas, Moldovas un Baltkrievijas – politisko procesu izpratnē.

Pie lasītājiem nonākušais rakstu krājums iezīmē vēl vienu tendenci gan ārpolitikas, gan paša institūta attīstības nākamajā ciklā – Latvijas ārpolitikai nākotnē būs jāspēj vienlaikus darboties vairākos virzienos. Tādēļ arī šis nebūs klasisks ievads ar pētnieku piedāvāto svarīgāko ideju akcentēšanu, bet šī jaunā ārpolitikas cikla iezīmēšana, uz kura aprisēm un saturisko piepildījumu pamudināja krājuma rakstu autori.

Grāmatu ievada Dzintras Bungas apskats par Eiropas Kaimiņu politiku. Autore par šo tematu ir rakstījusi jau vairākus gadus pēc kārtas. Sekojot Dzintras Bungas vērtējumiem, jāsecina, ka dokumentu ir daudz, to saturs ir daudzveidīgs, bet runāt par efektīvu ES politiku attiecībā uz tās kaimiņiem, Krieviju un post-padomju telpu nevar. Meklējot atbildes uz jautājumiem par neefektivitātes iemesliem, autore piesauc ASV un mēģina pievienot vērtību un interešu komponentes analīzi. Šī pieeja mudina uz pārdomām, kā Latvijai veidot savu ārpolitiku tik dažādu politiku un interešu krustpunktā, neaizmirstot par vērtībām, uz kurām balstās demokrātiskās valstis savās ārpolitikās.

Viens no Latvijas ārpolitikas izaicinājumiem ir saistīts ar pasaules ietekmīgāko valstu ārpolitiku izpēti un to izvērtējumu Eiropas un arī Latvijas interešu kontekstā. Latvija salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm ir pozicionējusi sevi kā valsti, kurai vienlīdz svarīga ir padziļināta Eiropas integrācija ar kopīguma elementu palielināšanos ES Kopējā ārējā un drošības politikā (KĀDP) un arī aktīva dalība Transatlantiskajā kopienā. Faktiski Latvija ir vairākkārt uzsvērusi, ka neizvēlēšies starp ES un NATO. Tieši Latvijas integrēšanās abās organizācijās ir tās panākumu avots. Tomēr atrašanās vienā laivā ar pasaules ietekmīgākajām valstīm prasa nopietnu šo valstu ārējo un drošības politikas izvērtējumu gan attiecībā uz starptautiskajiem procesiem kopumā, gan dažādiem reģioniem, gan attiecībā uz atsevišķām valstīm.

Viena no šādām Latvijai svarīgām valstīm ir ASV. Taču attiecībā uz ASV būtu kļūdaini izmantot vispārpieņemtus stereotipus un ievietot šo valsti vērtību un interešu klasiskajā čaulā. Pieņēmums, ka ASV ārpolitikā lielu lomu spēlē vērtības, ir maldīgs. Tādēļ mēģinājums meklēt savietojamību starp ES, Krievijas un ASV interesēm ir pakļauts neveiksmei vēl pirms analīzes sākšanās. Šo attiecību trijstūra būtību nosaka katras valsts un valstu apvienības loma starptautiskajā spēku līdzsvarā. ASV ir globāla lielvara, Krievija ir globāla kodolieroču, energoresursu un ANO Drošības padomes vara, savukārt ES ir reģionāla līmeņa spēlētājs, kura rīcībā ir visnotaļ ierobežoti varas līdzekļi (ar finanšu līdzekļiem problēmu nav). Līdz ar to ASV un Krievijai ir vieglāk rast kompromisu, ja tiek diskutēts par starptautiskās drošības tematiem, nekā ar ES, jo ar Savienību var vienoties par vērtībām un normatīvu skatījumu uz lietu kārtību, bet risinājumi būs meklējami atsevišķu valstu izpildvaru līmenī.

Nevar ignorēt faktu, ka arī pašas ASV vērtību un interešu samērošana ir atkarīga no administrācijas izvēlētajā ideoloģijā. Lai arī no pirmā acu uzmetiena varētu šķist, ka Džordža Buša ārējā un drošības politika ir balstīta uz nacionālo interešu aizstāvību no pēdējos gados pieaugošā terorisma draudiem un spēka pielietošana draudu novēršanas nolūkos ir dziļi interesēs sakņots lēmums. Tomēr tieši šī prezidenta darbības pamatā esošā neokonservatīvā¹ ideoloģija, kura ir tuva vecajam labajam ideālismam (patiesības labad jāsaaka, ka tās modificētajam variantam), jo pieņem, ka vērtību izplatība var notikt ar spēka palīdzību, ir visvairāk kritizētā reālisma nometnes rindās. Interesu skolas pārstāvji apgalvo pretējo, ka spēka pielietošana ir pieļaujama savas nacionālās drošības garantēšanai, nevis vērtību eksporta nodrošināšanai. Faktiski rezultāts ir tāds, ka dažādās valstīs vērtību eksports notiek ar atšķirīgiem paņēmieniem, piemēram, Irāka ir spilgta vērtību eksporta ilustrācija, kas ir radījusi lielāku reģionālu nestabilitāti un arī iekšpolitisku konfrontāciju, bet Gruzija ir apliecinājums šīs ideoloģijas īstenošanas veiksmi.

¹ Visprecīzāk Buša administrācijas pausto neokonservatīvo ideoloģiju analizē Frensis Fukujama savā populārajā grāmatā „After the Neocons. America at the Crossroads” (2006), kurā definē četrus šīs pieejas principus: 1) politiskais režīms nosaka ārpolitikas specifiku – t.i., negaidīt no valsts neiespējamo; 2) Amerikas varu iespējams pielietot morālos nolūkos starptautiskā arēnā; 3) neuzticēšanās grandioziem sociālās inženierijas projektiem; 4) neticība starptautisko tiesību un institūciju lomai starptautiskajā politikā.

No Latvijas skatu punkta raugoties, nav produktīva ASV, Krievijas un ES attiecību aplūkošana post-padomju telpā. Šeit izskaidrojums nav jāmeklē vispārīgos politikas dokumentos, bet pašu spēlētāju ārpolitikās. ASV un ES atzīst Krievijas legītimās intereses šajā reģionā, tādējādi piešķirot Krievijai rīcības brīvību. Atšķirības ir tajā faktā, ka, piemēram, ASV ir visai skaidri nedefinējusi, kādās politikās un kādās valstīs tai ir intereses. No politikas viedokļa – tā ir cīņa pret terorismu un ekonomiskās intereses energokompānijās (ASV klātbūtne Centrālajā Āzijā) un ģeostratēģiskās un energotranzīta intereses (Gruzija, Azerbaidžāna), kuras tad arī Krievija respektē. Savukārt ES mēģina aptvert neaptveramo ar Kaimiņu politikas palīdzību, bet tā arī skaidri neiezīmējot savu interešu un arī vērtību politisko un ģeogrāfisko ietvaru. Tā rezultātā Krievija sākotnēji satraukusies par ES aktivitātēm post-padomju telpā, pēdējā laikā nepievērš uzmanību ES projektiem šajā ģeogrāfiskajā sfērā, bet vairāk koncentrējas uz energopiegādātājas Eiropai ekskluzīvā statusa nostiprināšanu ar politiskiem un ekonomiskiem līdzekļiem, investējot tranzīta infrastruktūras attīstībā, pērkot akcijas ārvalstu uzņēmumos, slēdzot izdevīgus ilgtermiņa līgumus.

Līdzīgu secinājumu var izdarīt arī attiecībā uz Eiropas Savienības politikas Krievijā īpatnībām, ja vadās no interešu un vērtību saskaņošanas un līdzsvara pozīcijām. Ja strikti tiek sekots ES politiskajiem dokumentiem, tad vērtību komponentes klātbūtne ir spēcīgi izteikta un varētu secināt, ka ES politika ir gandrīz tikai un vienīgi postmodernās ideoloģijas vadīta, kurā normatīvā pieeja gūst pārsvaru pār interešu vadītas politikas īstenošanu. Taču arī ES savā ārējā un drošības politikā priekšroku dod interesēm, kuras tiek ietērtas konstruktīvisma diskursā. Šo pretrunu visnotaļ uzskatāmi savā pētījumā par Eiropas Savienības nākotni ir atspoguļojuši Stratēģiskās Analīzes komisijas pārstāvji.² ES nepieciešamību manevrēt starp interesēm un vērtībām nosaka tās nespēja formulēt, izstrādāt un ieviest daudzveidīgu politiku attiecībā uz Krieviju un saviem sarežģītajiem kaimiņiem austrumos. No vienas puses, ES un tās dalībvalstis turpina sajūsmināties par četru sadarbības telpu pastāvēšanu, par daudzdimensionāla un stratēģiska dialoga pastāvēšanu ar Krieviju. Taču, no otras puses, ES, būdama atkarīga no Krievijas naftas un gāzes piegādēm, ir pieļāvusi attiecību noreducēšanu tikai uz diviem attiecību blokiem: 1) enerģētikas dialoga, kas dominē un ir prioritārs, un 2) pārējiem jautājumiem. Ja pastāv šāda attiecību hierarhija, tad jau pēc būtības tajā nav vietas vērtību dimensijai un ES pieņem Krievijas diktētus spēles noteikumus, kuros valda tikai un vienīgi interešu aizsardzības loģika.

Enerģētika ir tas starptautiskās politikas jautājums, bez kura neiztiek neviena mūsdienu publikācija, kas veltīta Krievijas attiecībām ar valstīm un organizācijām. Nenoliedzami, ka valsts, kuras rīcībā ir lielākās gāzes rezerves pasaulē un astotās lielākās naftas rezerves, pamatoti ir pelnījusi uzmanību. Tomēr pēdējā laikā iezīmējušās vairākas brīdinošas tendences. Pirmkārt, attīstošās un dinamiskākās pasaules valstīs, kādas ir visas ES dalībvalstis un ne tikai, apzinoties augošo pieprasījumu pēc energoresursiem, meklē tos valstīs, kurās ir prognozējami politiskie režīmi, pat ja tie nav demokrātiski, valstīs, kurām ir attīstīts piegāžu un infrastruktūras tīkls, valstīs, kuras ir ģeogrāfiski izdevīgi izvietotas. Šajā ziņā Krievija ir kļuvusi par pievilcīgu energopiegādātāju kā partneriem no rietumiem, tā arī augošajiem austrumu partneriem. Lai arī pagaidām Krievijas darbība Āzijas reģionā nav izvērsta, tomēr, ja tā pieaugs, varēsim runāt par Krieviju kā globālo spēlētāju.

² Ozoliņa Ž., Lejiņš A., Pelnēns G., Bungis Dz. „Eiropas Savienības Kopējā ārējā un drošības politika vērtību un interešu krust-ugunīs (bet ne krustcelēs)”, Ozoliņa Ž. (red.) *Latvijas skatījums uz Eiropas Savienības nākotni*. Rīga: Zinātne, 2007. 214.–262. lpp.

Veidojas situācija, kad vienas valstu grupas ekonomiskās intereses nostiprina citas valsts reģionālo un pat globālo ekonomisko un politisko ietekmi. Var tikai piekrist vienam no grāmatas autoriem Andrim Sprūdnam, kurš nosauc Krieviju par enerģētikas lielvalsti, jo tās statuss jau ir ietekmīgs un, ja Krievija īstēnos plānu par reģionālo varu (Brazīlijas, Indijas, Krievijas, Ķīnas) konsolidēšanos pasaules politikas veidošanā³, tad varēs uzskatīt, ka notikusi „ģeopolitiskā revolūcija”, kā to nosauc autors.

Otrkārt, nošķirot ekonomiku no politikas, valstis rada netiešu atbalstu Krievijas tā saucamajai ekonomiskā pragmatisma politikai, tādējādi mazinot iespējas uzturēt dialogu plašākā attiecību spektrā, kas ļautu uzturēt darboties spējīgus arī citus Krievijas ietekmēšanas kanālus. Tas, ka ES ir atteikusies no līdzsvarotas visu četru telpu attīstīšanas, priekšroku dodot enerģētikai, atstāj Krievijai brīvas rokas izvēlēties, kurā attiecību blokā tā piedalīsies. Ja enerģētikas sektors Krievijā attīstītos pēc brīvā tirgus principiem, tad bažas par tās lomu globālajā politikā būtu mazākas. Taču, ja energosektoru Krievijā kontrolē valsts, tad tās energopolitika kļūst par ārējās un drošības politikas instrumentu. Savukārt citi ar brīvā tirgus ekonomiku saistītie aspekti, tādi kā demokrātisko institūtu nostiprināšanās, pilsoniskās sabiedrības funkcionēšana, brīvu mediju brīva darbība, vārda brīvība, atstāti novārtā vai ārpus ietekmes sfēras.

Krievijas veiksmīgā ārpolitika attiecībā uz ES, ierobežojot tās darbības lauku un ietekmes līdzekļus, ja arī būtiski neiespaido pašas ES darbību, tad lielā mērā samazina ES rīcības brīvību un izpaušmes Eiropas Kaimiņu politikas valstīs, kas ir svarīgas arī Latvijas ārpolitikas prioritāšu kontekstā. Ja, sākoties oranžajai revolūcijai Ukrainā, rožu revolūcijai Gruzijā un evolucionārai režīma maiņai Moldovā, ES, vērtību mudināta, puda atbalstu šīm valstīm, tad sākoties pirmajām grūtībām, kuras izrietēja no Krievijas gāzes, politiskā, vīna vai minerālūdens spiediena, kapitulēja tieši Eiropas Kaimiņu politikas mazspējas dēļ. Neiedziļinoties šo valstu iekšējās problēmās un ārējā atbalsta tām analizē, gribu atzīmēt, ka Latvijai kā ES dalībvalstij, pirmkārt, būs jāizcīna kaujas ES iekšienē par sev svarīgo prioritāro Eiropas Kaimiņu politikas valstu – Baltkrievijas, Gruzijas, Moldovas un Ukrainas – turēšanu Eiropas uzmanības lokā. Otrkārt, jāpanāk efektīvu ES ekonomisku un politisku instrumentu iedarbināšana šo valstu atbalstīšanai. Treškārt, jāpozicionē savas iespējas un intereses attiecībā gan pret šīm valstīm, gan pret ES. Ceturtkārt, jābūt gatavai un sagatavotai nonākt sadursmē ar Krievijas interesēm šajā telpā. Un, piektkārt, spējīgai reaģēt uz ES Kaimiņu politikas valstīs notiekošajām pārmaiņām, kuras varētu būt arī ar regresējošu tendenci.

Notikumi Eiropas Kaimiņu politikas valstīs ir tik dinamiski un mainīgi, ka ES ar savām birokrātiskajām procedūrām un pieņemtajiem rīcības plāniem nespēj tiem sekot un pieņemt situācijai atbilstošus lēmumus. Dinamisms nav sliktākā valstu attīstību raksturojošā tendence, bet post-padomju telpas problēma ir tā, ka šīs pārmaiņas ir ar atšķirīgiem virzieniem. Piemēram, Ukraina, kurā kopš 1990. gadu sākuma ir investēti ievērojami finanšu, politiskā atbalsta, pilsonisko sabiedrību atbalstoši un citi starptautiskās palīdzības resursi, pēc izcīnītās oranžās revolūcijas „uzliek bremzes” transatlantiskajai integrācijai un jau kārtējo reizi nonāk pie pārmaiņu izejas punkta, atkārtojot savā pēc neatkarības atgūšanas 17 gadu vēsturē kārtējo ciklu, kas attālina valsti no demokrātisko valstu kopienas.

Rakstu krājums liek aizdomāties par vēl vienu būtisku starptautiskās politikas tendenci XXI gadsimtā – reģionālo organizāciju lomu. Lai arī cik spēcīgi būtu vienpolārās starptautiskās sistēmas atbalstītāju argumenti, tie nevar ignorēt to acīmredzamo mūsdienu pasaules politikas vispārējo attīstības likumsakarību, kas ir saistīta ar daudzpolārās sistēmas izveidi ar reģionālu veidojumu palīdzību. Pēdējo četrdesmit gadu laikā notiekošā intensīvā globalizācija un savstarpējās atkarības pieaugums ir tie

³ Šo ideju vēlreiz uzsvēra Vladimirs Putins savā runā 43. Minhenes drošības konferencē, piesakot stratēģisko interešu pārdales ideju.

galvenie nosacījumi, kuri mudina valstis uz ciešāku un valjīgāku, formālu un neformālu, valstisku un nevalstisku apvienību, asociāciju, forumu veidošanu konkurētspējas, drošības, ekonomiskās attīstības un labklājības nodrošināšanai, resursu ekonomijai un citu politisku vienību varas ietekmes mazināšanai. Valstu un citu starptautiskās politikas dalībnieku sadarbība reģionu ietvaros ir kļuvusi par neatņemamu ārpolitikas sastāvdaļu ikvienā valstī, kura respektē sadarbības priekšrocības.

Reģionalizācija mūsdienās ir nevis labas gribas apliecinājums, bet racionālu izdzīvošanas apsvērumu motivēts process. Tādēļ svarīgi ir noskaidrot, kāda ir katras konkrētās valsts attieksme pret reģionālo sadarbību un kādi ir tās mērķi, motīvi un īstenošanas instrumenti. Šajā ziņā ir interesanti atzīmēt, ka Latvija, kura visus gadus pēc neatkarības atjaunošanas ir nesusi reģionālās sadarbības atbalstītājas karogu, pat tajos laika posmos, kad to apšaubīja gan Lietuva, gan Igaunija, tikai 2007. gadā ir uzsākusi savu interešu formulēšanu Latvijas dalībai reģionālajās organizācijās, kas sakrīt ar prezidentūras funkciju uzņemšanos Baltijas Ministru Padomē, Baltijas Asamblejā un Baltijas Jūras Valstu Padomē.

LĀI rakstu krājumā iekļautais raksts par integrācijas tendencēm Neatkarīgo Valstu sadraudzībā (NVS) ir uzskatāms par Latvijas ārpolitikas analīzi atsvaidzinošu elementu. Ruslans Osipovs atsauc atmiņā NVS veidošanās vēsturiskos nosacījumus un atsevišķu valstu motīvus dalībai šajā organizācijā. Vēsturiskais ieskats un šodienas situācijas apzināšanās sniedz dažas vērtīgas atziņas reģionālo organizāciju efektivitātes analīzei, kas vedina novērtēt teorijas lomu aktuālos politiskos notikumos.

Vārds, kas vislabāk raksturo NVS pašreizējo stāvokli, ir „pus” – pusdzīva, pusmirusi. Mūsdienu starptautiskajā sistēmā nav viegli atrast ekvivalentu valstu apvienību, kurai būtu tik milzīgs resursu potenciāls (Krievija, Kazahstāna – kā energoresursu lielvalstis), ģeostatēģiska pievilcība (tilts starp rietumiem un austrumiem), režīmu transformācijas radītās iespējas (Baltijas valstis to izmantoja pilnā apjomā) un tajā pašā laikā tik vāja šo iespēju izmantošana praksē. Ņemot vērā pēdējos divdesmit gados pieaugošo reģionālo veidojumu ietekmi starptautiskajā politikā, var tikai uzdot teorētiskas un praktiskas dabas jautājumus, kāpēc šīs iespējas nav izmantotas. Kāpēc Krievija nav izmantojusi NVS savas energolielvaras statusa nostiprināšanai? Kāpēc valstis, kuras iesaistījās NVS dēļ vienpusējas ekonomiskas un politiskas atkarības no Krievijas, lai neradītu problēmas valstu attīstībai, tās piedzīvo joprojām, un NVS šajā ziņā nav glābēja? Šos dažādos „kāpēc” varētu turpināt uzdot vēl un vēl, bet tie nepalīdzēs atdzīvināt pašu NVS. Arī nākotnē šī organizācija ir lemta veģetēšanai bez cerībām kļūt aktīvai starptautiskajā politikā. Lai argumentētu šo neiepriecinošo diagnozi, var minēt dažas atziņas no starptautisko organizāciju un reģionālisma teorijas.

Dzīvot spējīgas ir valstu apvienības, kuras veidotas uz samērojamu, līdzīgu interešu pamata. Aplūkojot gan NVS kopumā, gan katru atsevišķu valsti, gandrīz nav iespējams atrast līdzīgas intereses. Vienīgais, ko Ruslans Osipovs savā rakstā min kā interesantu tendenci – politiskās elites savstarpēju pazīšanu, jo valdošā politiskā elite nav nomainījusi valstu pārvaldē kopš PSRS sabrukuma laikiem. Taču fakts, ka elites pārstāvji viens otru pazīst, ka var prognozēt lēmumu pieņemšanas motīvus un to īstenošanu, vēl negarantē, ka tā darbosies kopīgu interešu vārdā. Lai arī starptautisko organizāciju teorijās politisko elišu mijiedarbība, kuras rezultātā veidojas labāka izpratne par darbības iemesliem un cēloņiem un savstarpējā atsaukšanās⁴, tiek uzskatīta par būtisku efektīvai organizācijas darbībai, NVS ietvaros tā ir vairāk simboliska un vēsturiski motivēta, nevis politisku organizējoša un virzoša parādība. Fakts ir tāds, ka neraugoties uz politisko elišu „labo saprašanos”, NVS valstis tā arī savas pastāvēšanas 15 gados nav definējušas savas darbības mērķi.

⁴ Deutsch, K. *The Analysis of International Relations*. New Jersey: Prentice Hall, 1968. pp.191–202.

Līdera loma valstu apvienībā ir vēl viens no teorijas piedāvātajiem kritērijiem. Svarīgāka ir ne tik daudz paša līdera pastāvēšana, cik tā spēja veikt starptautiskās organizācijas vai reģiona centrīes spēka lomu, cik lielā mērā iesaistītās valstis ir ieinteresētas šāda līdera pastāvēšanā un zināmas daļas autoritātes deleģēšanā šim aktierim. Attiecībā uz NVS nevienam nav šaubu, ka līderis ir Krievija. Taču nepietiek ar statusa fiksēšanu, bet svarīga ir tā loma kā Sadraudzības organizētājam, dienas kārtības noteicējam un valstu integrācijas veicinātājam. Krievijas līdera pozīciju nosaka nevis šis valsts pievilcība citiem, bet gan bailes vai piesardzība no iespējamajām negatīvajām sekām, kas varētu rasties nesadarbojoties. Tā ir negatīva, nevis pozitīva līderība. Taču pēdējos gados, pieaugot Krievijas ietekmei uz starptautisko dienas kārtību, var izrādīties, ka tai NVS būs kļuvusi par traucējošu veidojumu. Nevar izslēgt tādu scenāriju, ka Krievija, kura izmantoja NVS, lai turētu savā redzeslokā un tiešā kontrolē virkni valstu, zaudēs par tām interesi. Tādējādi var veidoties situācija, ka NVS dalībniecēm pašām būs jāizšķiras par savstarpējās sadarbības saturu, un šis uzdevums valstīm, kas bijušas pasīvas vērotājas, var izrādīties par klupšanas akmeni. Savukārt Krievija šajā situācijā var uzstāties integrācijas glābēja lomā, prasot par to noteiktu „samaksu”, kas var izrādīties brīva pieeja stratēģiskiem uzņēmumiem, tranzīta infrastruktūrai un citiem pievilcīgiem objektiem, kas nostiprinātu tās ietekmi starptautiski.

Vēl viena no NVS iezīmēm, par kurām runā Osipovs, ir dihotomija starp rietumiem un Krieviju. Šī dihotomija ir zaudējusi savu sākotnējo jēgu, kad Krievija izmantoja NVS kā līdzekli valstu atturēšanai no pro-rietumnieciskas izvēles veikšanas. Savukārt pēdējos gados Krievijai pašai pirmkārt ir vajadzīgi rietumi. NVS ir tikai piedeva tranzīta ceļu kontrolei un savas ietekmes saglabāšanai, nevis uz daudzpusēju sadarbību balstītas reģionālas organizācijas izmantošana visu spēlētāju izaugsmes labā. Ja Krievija izvēlētos būt reģionāla lielvara, tad, iespējams, NVS arī varētu kļūt par ievēribas cienīgu organizāciju nākotnē, bet pie pašreizējā spēku un interešu sadalījuma, kad Krievija apņēmīgi virzās energolielvaras statusa virzienā, NVS nākotne joprojām būs raksturojama kā pusdzīva vai pumirusi.

Ruslans Osipovs savā rakstā pievēršas NVS valstu daudzveidīgajai reģionālajai piederībai, norādot, ka šīs pašas valstis labprāt veido un iestājas citos reģionālos veidojumos, piemēram, GUAM vai Demokrātiskās izvēles kopiena. Cik lielā mērā iespējama valstu izstāšanās no NVS par labu kādai citai organizācijai? Ja Krievija pati zaudē interesi par NVS, tad nav arī jābaidās no Krievijas reakcijas. Ja Krievija to uztvers kā apdraudējumu savām „legitīmajām” interesēm tās ietekmes sfērā, tad Osipova aicinājums rietumu valstīm atbalstīt šo izstāšanos paliks nesaklausīts. Iemesli tam ir vairāki. Atbalstu var sniegt valstīm, kuras skaidri definējušas attīstības virzienu. Diemžēl gandrīz visas NVS dalībnieces ir izvēlējušās lavierēt starp rietumiem un Krieviju un tādēļ arī rietumu valstis neiesaistīsies jaunā cīņā par valstīm, kuru nākotnes statuss nav skaidrs.

Interesanti ir rakstā iekļautie sabiedriskās domas aptaujas rezultāti. Lai arī autors interpretē tos, ka joprojām lielākā daļa Krievijas iedzīvotāju atbalsta Krievijas centienus nostiprināt NVS, tomēr šie dati uzrāda arī kopējo tendenci. Ja 1998. gadā atbalstītāju skaits bija 84%, tad 2005. gadā – 66%. Šos datus labi papildina arī citi, kuri rāda, ka ieguvumu no NVS saredz 1998. gadā 19% un 2005. gadā 20%. Faktiski tas ir pierādījums, ka Krievijas iedzīvotājiem ir visai vienaldzīgs NVS liktenis, ko uzsver arī tas, ka 50% aptaujāto vispār ir grūti atbildēt. Rakstā tiek sniegti dati par Baltkrievijas, Kazahstānas un Ukrainas iedzīvotāju skatījumu uz NVS un dalību citās valstu apvienībās. Šajos aptauju rezultātos parādās zīmīgas līdzības sabiedriskās domas uzskatos. Nevienam no šo valstu aptaujātajiem respondentiem neliek NVS pirmajā vietā. Priekšroka tiek dota sašaurinātai NVS, ko veidotu Krievija, Ukraina, Baltkrievija un Kazahstāna. Interesanti, ka dzīvot ES vēlas tikai 21% Ukrainas, 18% Baltkrievijas, 15% Kazahstānas un 14% Krievijas respondentu. Šīs aptaujas pierāda NVS darbības vājumu, jo NVS lielāko valstu iedzīvotāju vairākums nesaskata priekšrocības reģionālajā sadarbībā.

Latvijas ārpolitikai svarīgs ir krājumā iekļautais Toma Rostoka raksts par Baltijas jūras reģiona (BJR) valstu attiecībām ar Krieviju. Šī temata nozīmīgumu nosaka vairāki faktori. Pirms Baltijas valstu iekļaušanās ES un NATO sadarbība BJR tika uzskatīta par vienu no ārpolitiskajām prioritātēm, ko noteica valstu līdzīgums, samērojamas intereses, viens mērķis – drošības un labklājības telpas izveide tuvākajā reģionālajā vidē. Pēc 2004. gada maija sāka iezīmēties tendence, ka valstīs samazinājās sākotnējā interese par BJR. Sadarbības komponenti reģionā pakāpeniski aizstāja konkurence. Šajā situācijā politiķi un eksperti uzdeva jautājumu par šī reģiona tālāko attīstību.⁵ Latvijai tā bija neveikla situācija, jo visu ES un NATO pirmsiestāšanās posmu tā sevi pozicionēja kā reģionālās sadarbības konsekventu atbalstītāju, pat tajos posmos, kad Igaunijas un Lietuvas partneri apšaubīja sadarbības racionalitāti. Institucionālā izplešanās BJR padarīja to par ES iekšējo reģionu, ārpusē atstājot Krieviju. Tādējādi, ņemot vērā pieaugošo ES interesi par attiecību izvēršanu ar Krieviju, BJR sāka pakāpeniski attīstīt jaunu identitāti kā reģions, kurš ir ne tikai ģeogrāfiski tuvs Krievijai, bet var piedāvāt ekspertīzi, kas veidojusies gan caur ES Ziemeļu Dimensijas politiku, gan caur vēsturiskām saitēm, kuras katrai valstij ir savdabīgas.

Tādēļ interesants ir Toma Rostoka BJR valstu interešu attiecībā uz Krieviju „audits”, kas var kalpot politikas veidošanas procesā kā karte, kuru izmantot divpusējās un daudzpusējās attiecībās reģionālā un ES līmenī. Šī interešu daudzlīmeņu pastāvēšana vēl jo vairāk pastiprinās ar faktu, ka ES ir pieteikusi savu KĀDP, bet praksē attiecībā uz Krieviju tiek pielietota valstu nacionālā ārpolitika, bet BJR, kurš lielā mērā rotē ap Krieviju, dažādos attiecību uzturēšanas forumos izvairās debatēt par politiku harmonizēšanu attiecībā uz Krieviju.⁶

Interesanta ir Toma Rostoka pievēršanās attīstības sadarbības politikai. Ziemeļeiropas valstis šajā jomā ir vienas no pieredzējušākajām un ir investējušas milzīgus finansiālus un citus resursus Āfrikas valstu vājuma mazināšanā. Savukārt Baltijas valstis un Polija sevi piesaka kā Eiropas Kaimiņu politikas „pirmrindnieces”. Lai arī attīstības sadarbības politika kā tāda nevar būt pretrunu veicinātāja, tomēr ir atklāts jautājums par iespējamo saspīlējumu reģionā, ja Igaunija, Latvija, Lietuva un Polija uzsāktu aktīvāku Eiropas Kaimiņu politikas īstenošanas kampaņu ES un BJR līmenī. BJR ziemeļvalstis to varētu uztvert kā viņu tradicionālo politiku apdraudējumu un konkurences pieaugumu attīstības sadarbības jomā. Nav izslēgts, ka dažas reģiona valstis (Somija, Zviedrija) bažītos par iespējamo Krievijas reakciju uz BJR klātbūtnes pieaugumu post–padomju telpā.

LĀI rakstu krājums ir iezīmējis svarīgākās Latvijas ārpolitikas tēmas tuvākajiem gadiem, pētnieki – Dzintra Bungs, Ruslans Osipovs, Toms Rostoks un Andris Sprūds piedāvā savu skatījumu un pieteikumu diskusijai. Ekspertiem un politiķiem šis pieteikums jāizmanto, padarot valsts ārpolitiku daudzveidīgāku, izvēlēm un risinājumiem bagātāku.

⁵ Graudiņš, R., Krūma K., Ozoliņa Ž., Pelnēns G., Rostoks T. *Baltijas jūras reģions pēc Eiropas Savienības paplašināšanās: attīstības scenāriji*. Rīga: Zinātne, 2006.

⁶ Laizāne–Jurkāne M. „Krievija un Baltijas valstu reģionālās organizācijas”, Ozoliņa Ž. (red.) *Latvija–Krievija–X*. Rīga: Zinātne, 2007.

Eiropas Kaimiņu politikā iesaistīto valstu galveno politisko partneru (Eiropas Savienības, Krievijas Federācijas, Amerikas Savienoto Valstu) intereses un iespējas reģionā

Dr. Dzintra Bungas, Latvijas Ārpolitikas institūta vecākā pētniece

Ievads

Veidojot savu austrumu politiku, Eiropas Savienība¹ attīsta savu kopīgo ārpolitiku un drošības politiku un paplašina savu lomu kā **globālās politikas līdzveidotājs un konkurents citām organizācijām un valstīm, kas pretendē uz šādu lomu**. Drošība un savas ietekmes pasaulē nostiprināšana un/vai paplašināšana vienmēr ir bijusi Amerikas Savienoto Valstu² un Krievijas Federācijas³ ārpolitikas pamatos. Ja ASV jau ilgus gadus bijusi pasaules mēroga spēks, un kopš PSRS sabrukuma to daudzi uzskata par pasaules politikas visspēcīgāko veidotāju, tad Krievija par tādu vēlētos būt, ja arī tā oficiāli proponē kolektīvu vadību.

Vēl šī gadsimta sākumā ES amatpersonas par Savienības lomu uz pasaules skatuves runāja piesardzīgi, bet pēdējos gados valoda ir kļuvusi pavisam atklāta – kā 2006. gada 25. septembrī teica Eiropas Komisijas ārlietu komisāre Benita Ferrero–Waldner (*Benita Ferrero–Waldner*) savā uzrunā Džordža Buša prezidentālās bibliotēkas fondā, Teksasas A un M universitātē:

ES ir globāls spēlētājs ar gandrīz pusi biljona iedzīvotāju 25 valstīs, ar vienu ceturtdaļu no pasaules ienākumiem, vienu piektdaļu no pasaules tirgus, un sniedz 60% no globālās attīstības palīdzības. Nākamajā janvārī piedrošies Rumānija un Bulgārija un iedzīvotāju skaits pārsniegs pusi biljona.⁴

Tātad ES paplašināšanās 2004. gada maijā palielināja ne tikai Savienību kā organizāciju un tās teritoriālo pārklājumu, bet arī vairoja tās pašapziņu un ambīcijas.

ASV jau tā ļoti lielā lomā globālajā politikā vēl pieauga pirms apmēram 20 gadiem, kad no pasaules aprites izkrita PSRS; cīņas un konkurences arēnā ASV palika viena, jo bija izzudis tās visspēcīgākais un vissivākais pretinieks un vietā nestājās neviens cits. Arī Krievijas loma krasi mainījās pēc PSRS izjukšanas 1991. gada decembrī, kad tā zaudēja savu vietu kā noteicošā valsts PSRS un kļuva neatkarīga. Lai gan Krievija sevi atzina un tika atzīta par PSRS mantinieci daudzās jomās, tā nepārmantoja to

¹ Turpmāk arī ES, Savienība vai Eiropa.

² Turpmāk arī ASV vai Amerika.

³ Turpmāk arī KF vai Krievija.

⁴ Ferrero–Waldneres runas pilns teksts atrodams <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/530&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

globālo ievērtību – arī negribīgo un bieži baiļu iedvesmoto respektu – ko baudīja Padomju Savienība. Krievijai bija jāzveido sava identitāte un sava loma tuvākajā apkaimē un pasaulē. Šie apstākļi būtiski iespaido ES, ASV un Krievijas attiecības ar tām valstīm, kas ir saistītas ar Eiropas Kaimiņu politiku (EKP).⁵

Šī pētījuma raksturojums

Tā kā pētījums ir daļa no plašāka projekta “Pastiprināta Eiropas Savienības austrumu kaimiņu politika: jautājumi un izaicinājumi” un jēdziens “Eiropas austrumu politika” neietver Eiropas Kaimiņu politikas dalībvalstis Tuvajos Austrumos un Āfrikā, tad mūsu uzmanība, iztīrējot EKP politikā iesaistīto valstu galveno politisko partneru (ES, KF, ASV) intereses un iespējas, būs koncentrēta uz visai nosacītu reģionu: to veido trīs valstis Centrālās Eiropas austrumos – Baltkrievija, Ukraina un Moldova – un trīs valstis Dienvidkaukāzā – Armēnija, Azerbaidžāna un Gruzija. Kaut arī pēdējos gados ES un ASV velta arvien lielāku uzmanību arī citām bijušajām PSRS dalībvalstīm (Kazahstānai, Turkmenistānai, Uzbekistānai un Kirgīzijai), mēs šīm 4 valstīm īpaši nepievērsimies, jo tās nav iesaistītas EKP. Visas pieminētās valstis agrāk ietilpa PSRS, un Krievija turpina tās uzskatīt par savu interešu sfēras sastāvdaļu.

Šī pētījuma pamatā ir pieņēmums, ka galvenie – reizēm visai nosacīti – sadarbības partneri Baltkrievijai, Ukrainai, Moldovai, Azerbaidžānai, Armēnijai un Gruzijai ir Eiropas Savienība, Krievijas Federācija un Amerikas Savienotās Valstis. Pieminot Azerbaidžānu, tūlīt jāpiebilst, ka tai ir četri svarīgi partneri: bez jau pieminētajām ES, KF un ASV īpaši svarīga ir arī Turcija. Katrai no šīm EKP valstīm ir izaicinājums veidot vienlaikus attiecības ar katru partneri tā, lai attiecības ar vienu partneri nebojātu attiecības ar citu partneri. Pētījuma gaitā parādīsies, ka sadarbības veidi, apjoms un intensitāte starp šīm sešām valstīm un trīs partneriem ir visai atšķirīgi, bet ar dažām kopīgām iezīmēm. Visi trīs darbojas šajā reģionā neatkarīgi viens no otra un viņu darbība pārsvarā nav saskaņota. Tie nevar nerēķināties viens ar otru, jo visi trīs ir vienlaikus ne tikai konkurenti, bet arī partneri. Konkurences izpausmes atspoguļojas viņu vispārējās savstarpējās attiecībās.

Lai risinātu šī pētījuma tiešos uzdevumus un neatstātu novārtā šī projekta pamata tēmu, jau sākumā pievērsīsimies jautājumiem par vērtībām un interesēm, un triju partneru savstarpējām attiecībām, jo tie ietekmē, kādu politiku ES, ASV un KF piekopj mūsu izvēlētajā „reģionā”. Pētījuma gaitā apskatīsim ES, ASV un KF politiku šajās valstīs kopumā un viņu intereses un iespējas tās īstenot jau pieminētajās valstīs. Tā kā apskatāmo tēmu klāsts ir ļoti plašs, bet pētījuma garums ierobežots, sniegsim pārskatu, nevis padziļinātu iztirzājumu. Tāpēc atstāsim neapskatītus vairākus nozīmīgus tematus, to starpā individuālo ES dalībvalstu intereses reģionā, kā arī viņu attiecības ar ASV un Krieviju. Noslēguma daļā pievērsīsimies nākotnes perspektīvām un ASV–ES–KF stratēģiskās sadarbības trīsstūra idejai.

Vērtības un intereses

Šī pētījumu projekta virstēmas pamatā ir pieņēmums, ka katras valsts vai valstu apvienības **ārējās attiecības kā politiskā, tā arī ekonomiskā jomā balstās uz tīri savtīgām interesēm un plaši atzītām vērtībām**. Tā kā velti meklēt vispārīgi atzītas šo jēdzienu definīcijas, šajā pētījumā vadīsimies pēc plaši akceptēta pieņēmuma, ka intereses savā būtībā izriet no vēlmes gūt sev labumu un nodrošināt savu pastāvēšanu, turpretī vērtības izriet nevis no savtīguma, bet no atziņas, ka pasaule nesastāv tikai no „es”, bet gan no „mēs”.

⁵ Eiropas Kaimiņu politikai pievērsīsimies padziļināti šī pētījuma sadaļā par Eiropas Savienības politiku tās kaimiņvalstīs. Par pašu EKP visplašākā informācija atrodama tās mājas lapā; sk. European Neighbourhood Policy, http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm

Salīdzinoši ļoti lielu uzsvāru uz kopīgām vērtībām tagad liek ES, kaut arī ES iesākās kā valstu kopiena, kura ar savu nosaukumu vēlējās akcentēt kopīgās ekonomiskās saites un intereses (ogles un tērauds). Par to liecina Kopējās ārējās un drošības politikas pieci galvenie uzdevumi, kas formulēti Amsterdamas līgumā. Pirmais no tiem ir „nodrošināt kopīgās vērtības, fundamentālās intereses, Savienības neatkarību un integritāti saskaņā ar Apvienoto Nāciju Hartu”. Piektais ir „attīstīt un nostiprināt demokrātiju un likuma varu, cilvēka tiesību un pamata brīvību ievērošanu.”⁶

Tomēr Savienības dokumentos jēdziens tiek lietots visai neprecīzi un aptuveni, un nepastāv vienota izpratne par to, kas ir kopīgo vērtību sastāvdaļas. To pašu var teikt arī par interesēm.⁷ No tā izriet secinājums, ka ES un EKP darbība lielā mērā balstās uz pieņēmumu, ka pastāv kāda nedefinēta, bet kopīga izpratne par to, kas ir un kas nav Eiropas kopīgās intereses un vērtības. Zināmu skaidrību par vērtībām un interesēm sniedz Eiropas Kaimiņu politikas mājas lapa; uz jautājumu, kas ir vērtības, uz kurām balstās EKP, atbilde ir sekojoša:

EKP balstās uz kopīgu vērtību un interešu atzīšanu. Kopīgi atzītās vērtības ir tās, kas nodrošina stabilitāti, drošību un pārticību, tātad demokrātiskās reformas (pamata tiesības, tiesiskumu), tirgus ekonomika un ilgtspējīga attīstība (tai skaitā tādās jomās kā tirdzniecība, konkurence, enerģija, transports, kontakti starp cilvēkiem utt.). Šīs reformas ļaus attīstīt kopējas atbildes tādiem kopīgiem 21. gadsimta izaicinājumiem kā pārticības atšķirības, migrācija, noziedzība, vides jautājumi, tautas veselība, ekstrēmisms un terorisms.⁸

Tā kā ES ir valstu apvienība, Savienības dokumentos paustās kopīgās vērtības atspoguļo arī tās dalībvalstu politisko un ekonomisko raksturu.

Arī **ASV atzīst šīs pašas vērtības un cenšas rīkoties un veidot savu politiku saskaņā ar tām.** Par to liecina ASV vispārējās ārpolitiskās nostādnes, kas formulētas „Nacionālās Drošības Stratēģijā”⁹. Jau ievadā lasāms: „ASV nacionālā drošības stratēģija tiks pamatota uz internacionālismu amerikāniskā izpratnē; tas atspoguļo vērtību un nacionālo interešu apvienojumu.”¹⁰ Par to liecina arī 2005. un 2006. gada jūnija ASV un ES deklarācijas par apņemšanos kopīgi pasaulē veicināt mieru, cilvēka tiesību ievērošanu un demokrātijas nostiprināšanu.¹¹ Tomēr nenovērtēsim par zemu interešu būtisko lomu ASV ārpolitikā, un nepievērsim acis tad, kad ASV rīcība nesakrīt ar kopīgās vērtības apliecinātiem paziņojumiem¹².

Citādi ir ar **Krieviju**. Tā skatās uz vērtībās–balstītu politiku ar jūtamu skepsi. Savā runā Losandželosā 2006. gada 25. septembrī par savas valsts ārpolitiku Krievijas ārlietu Ministrs Segejs Lavrovs teica:

Neviens neapšauba, ka demokrātija ir galvenais ceļš cilvēces attīstībai. Bet katra valsts un katrs reģions izvēlas savu ceļu uz šo mērķi. Forsējot dabīgos procesus, tikai novestu pie regresa, gaujot tās atbalstītāju leģitimitāti cilvēku acīs. Krievija kādreiz bija skatuve vēl nebijušiem sociāliem eksperimentiem. Mums pietiek un mēs brīdinām citus no tā.¹³

⁶ Sk. sadaļu „How the CFSP works” skaidrojošā dokumentā *Common Foreign and Security Policy (CFSP)*, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/cfsp/intro/index.htm

⁷ Sīkāks iztirzājums atrodams Dzintars Bungis pētījumā par tēmu *Eiropas Kaimiņu politika un Eiropas kopīgās vērtības*, ko publicēs Stratēģiskās Analīzes Komisija 2007. gada pavasarī.

⁸ Autore izcēlums. Sk. http://ec.europa.eu/world/enp/faq_en.htm#1.3

⁹ *The National Security Strategy of the United States of America* (2002), formulēta Džordža Buša pirmās prezidentūras sākumā, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html> un *The National Security Strategy* (2006), <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/>, formulēta Džordža Buša otrās prezidentūras sākumā.

¹⁰ Sk. sadaļu „Overview of America’s International Strategy”, *The National Security Strategy of the United States of America* (2002). Vērtības uzsvērtas arī 2006. gada dokumentā.

¹¹ „U.S.–EU Summit Declaration: Promoting Peace, Human Rights and Democracy Worldwide”, 2006. g. 21. jūnijā (<http://www.state.gov/p/eur/rls/or/68144.htm>) un 2005. gada 20. jūnija ASV–ES paziņojums „Working Together to Promote Democracy and Support Freedom, the Rule of Law and Human Rights Worldwide” (<http://useu.usmission.gov/Article.asp?ID=7DD50D9E–8C2A–44C1–ABEA–24921260870A>).

¹² Spilgts piemērs nesakrībai ar demokrātiskām vērtībām ir terorismā apsūdzēto aizturēšana Guantanamo bāzē un ASV Kongresā 2006. gada rudenī pieņemtais likums, nodotot tiesības izskatīt un lemt par terorismā apsūdzētajām personām militārām komisijām, nevis federālajām tiesām. Sk. Michael Duffy, „Letting the President Say”, *Time*, 2006. gada 9. oktobrī.

¹³ Sk. Lavrova runas tekstu, http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/off_news/270906/newen2.htm

Krievijas ārpolitika balstās gandrīz tikai uz interesēm. Šīs politikas pamatnostādnes ir KF varas un ietekmes vairošana pasaulē un labklājības attīstīšana KF teritorijā. Tomēr Krievijas Federācijas ārpolitikas nostādnes tiek apliecināta „Krievijas apņemšanās rīkoties pēc demokrātiskas sabiedrības vērtībām, to starpā cilvēka tiesībām un brīvībām.”¹⁴ Jāpiebilst, ka praksē pieminētās vērtības Krievijas ārpolitikā tiek piesauktas tad, kad tās varētu veicināt citu Krievijas interešu īstenošanu.

Eiropas Savienības, Krievijas Federācijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 21. gadsimtā

Aplūkojot daudzus faktoros, kas ietekmējuši ES, KF un ASV trīspusējās un divpusējās attiecības 21. gadsimta sākumā, visumā jāsecina, ka attiecības bijušas dinamiskas, bet ne vienmēr harmoniskas. Pēdējā gada notikumi rāda, ka ES–KF un ASV–KF attiecības, kā arī KF–ES un KF–ASV attiecības kļuvušas pragmatiskākas un draudzības apliecinājumi izskan retāk un formālāk, nekā tas bija gadsimta sākumā. Turpretī ES–ASV un ASV–ES attiecības pamazām ievirzās pozitīvākā gultnē pēc dziļām nesaskaņām sakarā ar ASV nodomu uzsākt karu Irākā. Lai gūtu plašāku pārskatu par attiecību gaitu un virzību, īsumā aprakstīsim tās no formālās, politiskās un ekonomiskās puses, selektīvi pievēršoties svarīgākajiem faktoriem, kas vienlaikus ietekmējuši savstarpējo attiecību attīstību un kas vislabāk raksturo šo attiecību virzību.

ES, ASV, KF attiecības no formālās puses

Kaut arī attiecības starp ES, ASV un KF veidojas pirmkārt divpusēji, tomēr pajautāsim: cik tālu tās varētu raksturot arī kā trīspusējās? Vai trīspusējais aspekts apliecināts kādā līgumā? Lai rastu atbildi, aplūkosim tabulāru pārskatu par pamata dokumentiem, kas nosaka šīs attiecības.

1. tabula. ES, ASV, un KF savstarpējās attiecības, to raksturojums un galvenie dokumenti

<i>Dīvpusējās attiecības</i>	<i>Attiecību klasificējums</i>	<i>Galvenās līgumsaistības un attiecību veidošanas vadlīnijas</i>
ES un Krievija	stratēģiskā partnerība vai partnerība ¹⁵	Attiecības nospraustas <i>Partnerības un sadarbības līgumā</i> (PSL) ¹⁶ , kura darbība beidzas 2007. gada 30. novembrī, un citās vienošanās. ¹⁷
ES un ASV	globālā partnerība	Kaut attiecības veidojušās kopš 1953. gada, to parametri nav nosprausti kādā visaptverošā sadarbības līgumā vai īpašā dokumentā; pastāv vairākas vispārējās vienošanās, to starpā 1995. gadā parakstītā <i>Jaunā Transatlantiskā agenda</i> , kā arī daudzas specifiskas vienošanās. ¹⁸

¹⁴ Sk. 4. punktu dokumentā *Foreign Policy of the Russian Federation*, <http://www.russiaeurope.mid.ru/concept.html>

¹⁵ Sākotnējos dokumentos abas puses runāja par partnerību, bet pēdējos gados, bez īpaša abpusēja lēmuma, tā pārtapusi par stratēģisko partnerību, arī no Krievijas puses.

¹⁶ Pilns ES un Krievijas Partnerības un sadarbības līguma teksts angļiski atrodams http://ec.europa.eu/comm/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdf

¹⁷ Sk. ES plašo mājas lapu par tās attiecībām ar Krieviju, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/russia/intro/index.htm. ES un Krievijas attiecības un dažādas viņu vienošanās un attiecību regulējošus dokumentus apskata arī Dzintra Bungs savos šeit jau iepriekš minētajos pētījumos, bet īpaši „EU–Russia Relations: Challenges and Perspectives after the Orange Revolution in Ukraine”, A. Lejiņš (red.), *The European Union’s Eastern Neighbours after the Orange Revolution*, Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2006. 9.–29. lpp.

¹⁸ Sk. ES plašo mājas lapu par tās attiecībām ar ASV, *New Transatlantic Agenda* un citus dokumentus, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/us/intro/index.htm un publikāciju par ES–ASV attiecībām, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/library/publications/23_us_infopack_2006.pdf

Krievija un ES	stratēģiskā partnerība vai partnerība	Attiecības nospraustas <i>Partnerības un sadarbības līgumā</i> ¹⁹ , kura darbība beidzas 2007. gada 30. novembrī, un citās vienošanās. ²⁰ Krievija savas attiecības ar ES precizējusi vairākos vienpusējos dokumentos, to starpā <i>Krievijas vidējā posma stratēģijā pret Eiropas Savienību</i> (2000–2010). ²¹
Krievija un ASV	partnerība	Krievija vēlas sadarboties ar ASV lai uzturētu pasaulē stratēģisko stabilitāti. Attiecības jāveido pēc partneru līdzvērtības un kolektīvās vadības principiem. KF Ārlietu ministrija un valdība attiecības veido saskaņā ar nostādņēm, kuras tiek periodiski aktualizētas. ²²
ASV un ES	stratēģiskā partnerība	Kaut arī starp ASV un ES nav noslēgts neviens līgums par savstarpējām attiecībām kopumā, tās raksturojamas kā draudzīgas. Par to liecina ciešā sadarbība visdažādākajos līmeņos daudzu gadu garumā, savstarpējās vienošanās un kopīgi izstrādātie dokumenti. Reizēm ES atšķirīgie viedokļi (piemēram, par karu Irākā) izraisījuši Vašingtonā neapmierinātību, kas pamazām tiek pārvarēta. ²³
ASV un Krievija	partnerība	ASV neveido savas attiecības ar KF, balstoties uz kādu divpusēju jumta līgumu vai arī kādām ilgtermiņa vadlīnijām specifiski par ASV–KF attiecību attīstību. Attiecības ar Krieviju tiek attīstītas saskaņā ar ASV stratēģiskajām nostādņēm, kuras sagatavo katra prezidenta administrācija. ASV pamatnostādnes attiecībām ar Krieviju Džordža Buša prezidentūru laikā atrodamas pirmkārt <i>The National Security Strategy of the United States of America</i> 2002. un 2006. gada versijās ²⁴ ; tās precizētas ASV augstāko amatpersonu izteikumos. Tās ietekmē ekspertu viedokļi. ²⁵

No informācijas 1. tabulā redzam, ka nav nevienas formālas vienošanās par ES, ASV un KF trīspusēju attiecību nostādni. Šādas attiecības tomēr pastāv un tās veidojas *ad hoc* tad, kad jārisina kādi visām

¹⁹ Pilns ES un Krievijas Partnerības un sadarbības līguma teksts angļiski atrodams http://ec.europa.eu/comm/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdf

²⁰ Sk. Dzintra Bungs, *op. cit.*

²¹ Sk. *The Russian Federation Middle Term Strategy towards the European Union (2000 – 2010)*, http://www.delrus.ec.europa.eu/en/p_245.htm. Sk. arī <http://www.mid.ru/ns-rlat.nsf/mola> un <http://www.mid.ru/ns-dos.nsf/doseu>

²² Sk. Krievijas Ārlietu ministrijas 2006. gada 18. aprīļa kopsavilkumu attiecībām ar ASV, <http://www.mid.ru/ns-rsam.nsf/1f773bcd33ec925d432569e7004196dd/16dd0c29bd3ef47343256a2c0040bfb4?OpenDocument>, sīkāku izklāstu sk. <http://www.mid.ru/ns-rsam.nsf/strana?OpenView&Start=1&Count=30&Expand=2.1#2.1>, kā arī Krievijas ārpolitikas pamata dokumentus, <http://www.russiaeurope.mid.ru/foreign.html>. Vairums šo dokumentu formulēti 1999. un 2000. gadā, itā tad laikā, kad Vladimirs Putins bija Krievijas premjerministrs un uzsāka savas gaitas kā valsts prezidents. Aktuāls un izvērst redzējums par KF attiecībām ar ASV atrodams ārlietu ministra Lavrova 2006. gada 25. septembra runā Losandželosā, <http://www.russianembassy.org/>

²³ Sīkāka informācija par attiecībām ar ES atrodama ASV Ārlietu ministrijas (*State Department*) mājas lapā: <http://www.state.gov/p/eur/rt/eu/>

²⁴ *The National Security Strategy of the United States of America* (2002) <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html> un *The National Security Strategy* (2006), <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/>. Sk. arī Valsts Departamenta plašo mājas lapu par ASV un Krievijas attiecībām: <http://www.state.gov/p/eur/ci/rs/>

²⁵ Spilgts piemērs ir Starptautisko Attiecību Padomes ekspertu vērtējums, *Russia's Wrong Direction, What the United States Can and Should Do*. Sk. Council on Foreign Relations, http://www.cfr.org/content/publications/attachments/Russia_TaskForce.pdf

pusēm interesējoši jautājumi, kā, piemēram, bijušās Dienvidslāvijas konfliktu un krīžu laikā. Bieži tās pastāv plašākā kontekstā, kā, piemēram, tā dēvētā Kvarteta formātā sadarbojoties ES, ASV, KF un ANO, lai noregulētu bruņotos konfliktus un atsāktu miera procesu Tuvajos Austrumos. Pie jauna veidola trīspusējām attiecībām atgriezīsimies pētījuma noslēguma daļā.

Salīdzinot ES, ASV un KF divpusējo attiecību pamata dokumentus un divpusējo attiecību raksturojumus (1. tabula), redzam būtiskas atšķirības kā attiecību raksturojumā, tā arī līgumsaistībās, attiecību veidošanas vadlīnijās un izpratnē par to svarīgumu. Tā, piemēram, ES un Krievija, vēlēdamās uzsvērt, cik svarīgas ir savstarpējās attiecības, un demonstrēt savstarpēju labvēlību, pēdējos gados attiecības apzīmē kā stratēģisku partnerību. Tādu apzīmējumu arī velta ASV savām attiecībām ar ES. No savas puses ES nosauc savas attiecības par globālo partnerību, tā akcentējot ASV lomu pasaulē un transatlantisko attiecību svarīgumu Eiropai. Turpretī ASV un Krievijas Federācija, savas attiecības raksturojot kā partnerību, norāda, ka attiecības ir pragmatiskas, ka viedokļi ne vienmēr sakrīt. To redzam arī no ASV un KF uzvedības pasaules arēnā, kur vienlaikus tās sadarbojas un sacenšas.

Atšķirības redzam arī līgumu un vadlīniju slejā, uz kurām viena puse balsta savas attiecības ar otru. Attiecības starp Krieviju un ES regulē jumta līgums un citas vienošanās, kā arī vienpusējas vadlīnijas. Starp ES un ASV šāda līguma nav. Toties pastāv ļoti daudzas specifiskas vienošanās, tradicionālās Eiropas un Amerikas draudzīgās saites un bieži diplomātiskie sakari. Redzam arī, ka ES attiecības ar citām valstīm ir formālākas un strukturētākas, nekā šo valstu attiecības ar ES vai arī citām valstīm.

Tas tāpēc, ka katrai pusei izveidojusies sava prakse un pieeja ārējo attiecību veidošanā un lēmumu pieņemšanā. Ja ES un Krievija dod priekšroku visaugstākā līmeņa vienošanās – līgumiem, kuru sagatavošana ir visai darbietilpīga un ratificēšana prasa laiku, tad ASV pieeja ir pragmatiskāka un elastīgāka: tā skatās, kāda līmeņa vienošanās nepieciešama, lai nostiprinātu pušu pieņemtās saistības.

Tomēr šī dažādība pastāv galvenokārt tāpēc, ka attiecības tiek veidotas starp ļoti atšķirīgām pusēm. Amerikas Savienotās Valstis un Krievijas Federācija ir lielvalstis ar unitāru, ja arī ļoti atšķirīgu, valsts iekārtu. Turpretī Eiropas Savienība ir plaša profila brīvprātīga, pārnacionāla organizācija, kura no 2007. gada 1. janvāra apvieno 27 vidēja un mazāka lieluma pašapzinīgas valstis Eiropas kontinentā, kuras no vienas puses vēlas sadarbību un kopīgu rīcību, bet no otras puses negrib mazināt savu suverenitāti un pakļauties citu gribai. Tāpēc katrai valstij ir sava ārpolitika, un kopīgi ES lēmumi prasa visu dalībvalstu piekrišanu. Šādu vienotību nav viegli panākt. Tur, kur nav formulēts viens kopīgs viedoklis, katra dalībvalsts var rīkoties vai rīkojas, vadoties tikai no saviem ieskatiem un interesēm. Šis apstāklis paver iespējas citām valstīm to izmantot savu interešu labā un veidot divpusējas vienošanās ar dalībvalstīm, ja tādā veidā vieglāk panākams vēlamais rezultāts, kaut arī panāktā vienošanās arī tieši vai netieši skar vairākas vai visas ES dalībvalstis.

Attiecību politiskā puse

Liela ietekme uz ES, KF un ASV savstarpējām politiskajām attiecībām ir notikumiem – ne tikai ārpuskārtas notikumiem, bet arī tādiem, kas notiek regulāri. Labs piemērs iekšējiem notikumiem ir augstāko amatpersonu un parlamenta vēlēšanas; tās ievieš pārmaiņas ne tikai valsts vai apvienības iekšienē, bet arī iespaido ārpolitikas virzību.

Atcerēsimies, ka prezidents Bils Klintons uzsvēra Eiropas lomu ASV politikā. To mazāk darījis viņa pēctecis, prezidents Džordžs Bušs, lai gan savas otrās prezidentūras laikā Bušs centies tuvināties Eiropai. Tā kā šai tēmai nevaram pievērsties izvērsti, sniegsim notikumu selektīvu uzskaiti un mazliet sīkāk pievērsīsimies tikai karam Irākā.

Notikumi, kas būtiski ietekmējuši ES, Krievijas un ASV savstarpējās attiecības

- Prezidenta vēlēšanās ASV 2000. un 2004. gada novembrī uzvar Džordžs Bušs. ASV vada konservatīvie spēki, kas pārliecināti par ASV vadošo lomu un taisnību visā pasaulē.
- ASV Kongresa vēlēšanās 2006. gadā; pārsvaru gūst opozīcijā esošā Demokrātu partija; lielos vilcienos turpināsies līdzšinējā ASV politika Eiropā, Krievijā un bijušajās PSRS republikās, bet sagaidāma kursa maiņa Irākā un daļēji arī Vidējos Austrumos.
- Prezidenta vēlēšanās Krievijā 2001. un 2004. gada martā uzvar Vladimirs Putins, kas vēlas, lai Krievija atkal kļūtu par pasaules mēroga lielvaru un likteņu noteicēju.
- Musulmaņu teroristu uzbrukums ASV 2001. gada septembrī. Prezidents Bušs pasludina globālu karu pret terorismu un pavēl sākt iebrukumu Afganistānā, lai tur gāztu Talibu varu, sagrautu Al Kaīdas kustību un notvertu Osamu bin Ladenu, kurus uzskata par šo un citu uzbrukumu vaininiekiem.
- ASV un koalīcijas spēki uzsāk karu Irākā 2003. gada martā. Pēc uzvaras pār Sadamu Huseinu Irākā un Talibu varas gāšanas Afganistānā Bušs paziņo ASV politiku demokrātijas ieviešanai Tuvajos Austrumos.
- NATO paplašināšanās 2004. gada 29. martā, kad NATO saimei piedrojas trīs valstis, pār kurām agrāk valdīja PSRS: Igaunija, Latvija un Lietuva. Tā NATO neapstrīdami pienāca pie Krievijas robežām (faktiski tas jau bija noticis 1999. gadā, kad Polija, kura robežojas ar Kaļiņingradu, pievienojās NATO).
- ES paplašināšanās 2004. gadā 1. maijā. Neskatoties uz Krievijas mēģinājumiem nobremzēt Baltijas valstu pievienošanos, Igaunija, Latvija un Lietuva kļuva par ES dalībvalstīm. Tā īsā laikā arī ES pienāca tieši pie pašas Krievijas tradicionālajām robežām.
- Gāzes plūsmas samazinājums uz Eiropu 2006. gada janvārī, kuru izraisīja *Gazprom* pavēle apstādināt gāzes piegādi Ukrainai. Šis notikums dramatiski parādīja, cik ļoti Eiropa ir atkarīga no Krievijas energoresursiem un ir pienācis laiks šo atkarību mazināt.

Kā tagad skaidri redzams, šī gadsimta sākumā pie varas ASV un Krievijā nāca politiskie spēki, kas par mērķi sev bija nosprauduši savas valsts kā pasaules lielvaras nostiprināšanu. Tobrīd šie mērķi vēl nebija tik skaidri pamanāmi. Turklāt jau 2001. gada septembrī visu pasaules uzmanību piesaistīja negaidītais musulmaņu teroristu uzbrukums ASV; vienlaikus tas sagrāva amerikāņu priekšstatus par savu valsti kā drošības citadeli pret ienaidniekiem no ārienes, izraisīja milzīgu simpātiju vilni pret ASV, kā arī kategorisku terorisma nosodījumu pasaulē. Vašingtona aicināja visu pasauli iesaistīties cīņā pret globālo terorismu un saņēma plašu morālu atbalstu. Arī Krievija piedāvāja savu palīdzību un šādi spodināja savu tēlu pasaulē, lai gan vienlaikus ar šo žestu tā centās attaisnot uzsākto karu Čečenijā kā cīņu pret terorismu.

Vēloties attiecīgi reaģēt uz teroristu uzbrukumiem, jau 2001. gada oktobrī ASV un citu valstu spēki iebrūk Afganistānā, lai iznīcinātu tur esošo teroristu bāzes un padzītu terorismu atbalstošo Talibu valdību. Terorisma perēkļu iznīcināšana bija arī galvenais amerikāņu valdības skaidrojums, kāpēc būtu jāved karš Irākā un jāgāž Sadama Huseina režīms. Nesajņemot ANO Drošības padomes piekrišanu, ka starptautiskās attiecības ar Irāku pasliktinājušās tik tālu, ka jāpiesaka karš Irākai, ASV vadītās koalīcijas spēki 2003. gada martā tomēr uzsāka masīvu militāru ofensīvu pret Irāku. Daudzas valstis šādu rīcību nosodīja. Arī Krievija cēla iebildumus.

Tomēr valdība Maskavā izvēlējās tādu kā novērotāja un samierinātāja lomu ASV konfliktā ar Irāku un ASV un ES valstu nesaskaņās ar Irānu. Šāda nostāja bija saskaņā arī ar KF ārpolitikas nostādņēm. Vienlaikus Krievija turpināja tirgoties ar ieročiem Vidējos Austrumos (šie ieroči nonāca arī to aprindu pusē, kas karoja pret ASV un tās sabiedrotajiem) un pārdot Irānai iekārtas, kas sekmē tās kodolprogrammas attīstību un, iespējams, arī kodolieroču izstrādi. Tāpēc karš Irākā dramatiski nemainīja ASV un Krievijas attiecības.

Toties kara uzsākšana Irākā neatgriezeniski sagrāva daudzu valstu simpātijas, ko ASV baudīja pēc musulmaņu teroristu uzbrukuma; sašķēla Eiropu, jo uzskati par kara nepieciešamību Irākā dalījās, un iedzina dziļu ķīli starp ES un ASV. Turklāt ES kandidātvalstīm no Austrumeiropas radās īpašas problēmas, jo ietekmīgi amerikāņu runas vīri lika tām manīt, ka viņas var cerēt uz ASV Kongresa atbalstu vēlmei pievienoties NATO tikai tad, ja tās atbalsta ASV politiku Irākā. Vēlēdamās, lai Latvija piedroštos NATO, Latvijas valdība atbalstīja ASV politiku Irākā, vienlaikus saņemdamā kritiku no „Vecās Eiropas” valstīm un izraisīdama neizpratni Latvijas iedzīvotājos, kuru lielākā daļa neatbalstīja kara uzsākšanu Irākā. Jāpiebilst, ka Latvijas karavīri Irākā dienē, pildīdami savu starptautisko pienākumu, kas izriet no ANO mandāta.

Tikai pamazām ASV un Eiropas attiecības sāk izlīdzināties. Vēl joprojām nav panākta pilnīga uzvara un stabilizācija nedz Irākā, nedz Afganistānā. Amerika vairs neļūtas tik varena, lai varētu atļauties nerēķināties ar viedokļiem starptautiskās organizācijās un citās valstīs. Prezidenta Buša otrās prezidentūras laikā ASV cenšas vairāk konsultēties ar ES un Eiropas valstu augstākajām amatpersonām un sadarboties kopīgās programmās ar tās tradicionālajiem partneriem. Viens no svarīgiem ASV ārpolitikas uzdevumiem tagad ir demokrātisko reformu veicināšana valstīs, kur demokrātija vēl tikai tiek ieviesta. Demokrātijas stiprināšana ir kļuvusi arī par pozitīvu kopsaucēju ASV un ES attiecībās ar EKP valstīm.

Tas viss rada pozitīvu atbalsi Eiropā. Tā, piemēram, Vācija savas ES prezidentūras laikā vēlas nostiprināt transatlantiskās attiecības un rast risinājumu vairākiem strīdīgiem jautājumiem ar ASV: kā konkrēti mazināt globālo sasilšanu; kā nojaukt turīgo valstu barjeras tirdzniecībai ar mazattīstītām valstīm un rast visiem vienlīdzīgas iespējas pasaules tirgū, un pabeigt iestrēgušās „Dohas raunda” sarunas; kā veicināt ASV–ES valstu tirdzniecību un novākt dažādos šķēršļus brīvai tirdzniecībai. Vienlaikus Vācija arī piedāvā koncepciju par kopīgu transatlantisku ekonomisko telpu.

Attiecību ekonomiskā puse

Pieaugot enerģijas pieprasījumam pasaulē un mazinoties stabilitātei daudzās valstīs, kuras eksportē naftu un gāzi, vairojušies to valstu ienākumi un ārējā ietekme, kas spēj garantēt regulāru enerģijas resursu sagādi patērētājvalstīm. Tas attiecināms arī uz Krievijas Federāciju un ir galvenais cēlonis tās straujai ekonomiskai augšupejai, kā arī tās pieaugošai pašapziņai.

Vienlaikus pasaulē paplašinājusies izpratne par enerģijas lomu kādas valsts vai reģiona drošībā. Ja agrāk varēja kādu valsti vai reģionu iebiedēt ar militāriem draudiem, tad nesenie notikumi pierāda, ka vismaz tikpat iedarbīgs līdzeklis ir gāzes vai naftas piegādes samazināšana vai pārtraukšana. Par to liecina Eiropas valstu reakcija uz 2006. gada janvāra notikumiem Ukrainā un notikumiem Baltkrievijā nepilnu gadu vēlāk. Pārtraukdama gāzes padevi Ukrainai, Krievija izrēķinājās ar Ukrainu dēļ tās parādiem un nepakļāvības. Tomēr ar šādu skarbību Krievija pati iznīcināja savu labo slavu kā droša enerģijas piegādātāja, jo necieta tikai Ukraina, bet arī vairākas valstis Centrāleiropā. Neatrisinot nesaskaņas ar Ukrainu un Baltkrieviju bez spēka pielietošanas, Krievija apdraudēja vienmērīgu gāzes un naftas piegādi Eiropai. Par to Maskava saņēma kritiku no augstām ES amatpersonām, arī no Enerģijas komisāra Andra Piebalga.

Visi šie notikumi padziļinājuši eiropiešu izpratni par enerģijas drošību un Krievijas izšķirīgo lomu enerģijas piegādē. Tie arī likuši Eiropas Savienībai sarosīties. ES plāno ieviest jaunu enerģētikas politiku

Krievija ir Eiropas Savienības trešā lielākā tirdzniecības partnere un galvenā enerģijas resursu piegādātāja. Jau 2004. gadā Krievijas nafta veidoja 25,9% no visas ES importētās naftas. Norvēģija piegādāja 20%, Sauda Arābija 12,8%, Lībija 9,6%, Irāna 6,5% un pārējo – dažādas valstis. Togad ES saņēma no Krievijas vairāk nekā 50% no visas importētās gāzes, bet no Alžīrijas 23%, Norvēģijas 22% un no pārējām valstīm tikai 5%.

Avots: Eiropas Komisija, Directorate General for Energy and Transport

http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/index_en.html un Euractiv,

<http://www.euractiv.com/en/energy/geopolitics-eu-energy-supply/article-142665>

2007. gada martā, cenšas paplašināt enerģijas piegādātāju loku Eiropā un aktīvi atbalsta enerģijas racionālāku izmantošanu un jaunu enerģijas resursu attīstību un pielietojumu. Vienlaikus Briselē tiek pārskatītas vienošanās ar enerģijas resursu eksportētājvalstīm, tāpēc arī Savienība cenšas panākt, lai Krievija beidzot ratificē Enerģijas Hartu. Krievija atsakās to darīt un atbild, ka tā varētu vēlreiz apsvērt ratifikācijas jautājumu tikai tad, kad ES būs gatava ielaist Krieviju daudz dziļāk Eiropas tirgū. ES šāds priekšlikums ir nepieņemams.²⁶

Kaut arī pēdējā laikā Eiropā, kad bieži tiek apspriestas attiecības ar Krieviju, uzmanība ir sakoncentrēta uz enerģijas jautājumiem, nedrīkstētu aizmirst citas ES un Krievijas attiecību jomas. Kā to 2006. gada rudenī atgādināja Eiropas Komisijas prezidents Žozē Manuels Baroso, būtu kļūda visu ES–KF plašo sadarbības jomu reducēt uz enerģiju vai to nolikt attiecību centrā.²⁷ Aizrādījums ir vietā arī ekonomikas jomā. Atcerēsimies sarežģītumus, kas radās ES–KF attiecībās pēc Krievijas izvirzītajiem jaunajiem noteikumiem 2006. gada rudenī gaļas importam no vairākām ES valstīm: tie faktiski apstādināja Krievijas iepirkumus no vairākām ES valstīm, tostarp arī Polijas. Tāpēc 2006. gada 24. novembra ES valstu un Krievijas līderu augstākā līmeņa apspriedē Helsinkos Polija pastāvēja un arī panāca, ka ES neuzsāks oficiālās sarunas ar Krieviju par jaunu partnerības un sadarbības līgumu, kamēr jautājumi par ierobežojumiem gaļas eksportam uz Krieviju nav atrisināti. Decembrī saspīlējums mazinājās pēc tam, kad Krievijas un ES pārstāvji atrada kopīgu valodu par vairākiem strīdīgiem jautājumiem. Tomēr līdz 2006. gada beigām netika uzsāktas sarunas par jauno ES–KF PSL. Atcerēsimies arī, ka ir vēl daudzi saimnieciska rakstura jautājumi, kas ES, KF, un ASV būtu jāatrisina, lai ekonomiskā sadarbība ritētu gludāk un tirdzniecība iesaistītajām pusēm būtu ienesīgāka.

Ļoti konspektīvu pārskatu par ES, KF un ASV ekonomiku un savstarpējo tirdzniecību sk. 2. tabulā. Pirmkārt, redzam, ka, spriežot pēc nacionālā kopprodukta, ES un ASV ir diezgan vienāda lieluma un attīstības līmeņa saimnieciskie spēki, bet Krievija ir krietni mazāka. ES un ASV galvenie savstarpējie eksporti ir mašīnas, tātad preces ar augstu pievienoto vērtību, savukārt Krievijas eksporta preces uz Savienību

2. tabula. Tirdzniecības pārskats 2005. gadā: ES–25, KF, ASV

Kurss EUR 1 = USD 1,2442

Tēma	Eiropas Savienība	Krievijas Federācija	Amerikas Savienotās Valstis
NKP	***USD 12 815 641 milj.	****USD 763 720 milj.	****USD 12 455 070 milj.
Galvenie partneri: imports	***ASV 13,9%, Ķīna 13,4%, Krievija 9,1%, Japāna 6,2%, Norvēģija 5,7%	****EU 44%, Ukraina 7,9%, Ķīna 7,4%, Japāna 5,9%, Baltkrievija 5,8 %, citas 0,6%	**** ES 18,3%, Kanāda 16,8%, Ķīna 15,0%, Meksika 10,0%, Japāna 8,2%
Galvenie partneri: eksports	*** ASV 23,5%, Šveice 7,8%, Krievija 5,3%, Ķīna 4,8%, Japāna 4,1%	**** ES 44,9%, Ķīna 4,6%, Ukraina 4,6%, Baltkrievija 4,2%, Šveice 3,2%, citas 16,7%	**** Kanāda 23,4%, ES 20,6%, Meksika 13,3%, Japāna 6,1%, Ķīna 4,6%
Galvenās importa preces	*** ražojumi 63,3%, degvielas un izrakteņu produkti 26,9%, lauksaimniecības produkti 7,7% Vērtība: USD 1 462 516 milj.	*** ražojumi 80,2%, lauksaimniecības produkti 15,4%, degvielas un izrakteņu produkti 3,9% Vērtība: USD 125 303 milj.	*** ražojumi 71,5%, degvielas un izrakteņu produkti 19,4%, lauksaimniecības produkti 5,5% Vērtība: USD 1 732 348 milj.
Galvenās eksporta preces	*** ražojumi 84,6%, lauksaimniecības produkti 6,3%, degvielas un izrakteņu produkti 6,1% Vērtība: USD 1 328 273 milj.	*** degvielas un izrakteņu produkti 67,7%, ražojumi 23,2%, lauksaimniecības produkti 6,1% Vērtība: USD 243 569 milj.	*** ražojumi 81,0%, lauksaimniecības produkti 9,1%, degvielas un izrakteņu produkti 5,6% Vērtība: USD 904 383 milj.

²⁶ Plašāka diskusija par šiem jautājumiem atrodama Dzintras Bungs rakstā „Eiropas Savienības un Krievijas Federācijas attiecības: izaicinājumi un perspektīvas pēc Oranžās revolūcijas Ukrainā”, A. Lejiņš (red.), *Eiropas Savienības austrumu kaimiņi pēc Oranžās revolūcijas* (Rīga: 2006), http://www.lai.lv/Kopaa_LAT.html un *Oranza_rev_LAT.zip*.

²⁷ <http://www.euractiv.com/en/energy/eu-russia-slow-progress-energy/article-158996>

Galvenās importa preces no	Krievija* – enerģija/nafta (65%), ražojumi klasificēti pēc materiāla (9%), pamata produkti (6%), neapstrādāti, neēdami materiāli, izņemot degvielas (4%), ķīmikālijas (3%). Vērtība: EUR 106 766 milj.	ASV* – nafta, gāzes ierīces, māļputnu gaļa, neorganiskās ķīmikālijas, tabaka, lidmašīnas, medicīnas ierīces, automašīnas un daļas Vērtība: USD 300 milj.	Krievija* – nafta, alumīnijs, ķīmikālijas, platīns, dzelzs/tērauds, zivis un vēži, adīts apģērbs, niķelis, koki un kapars Vērtība: USD 11 800 milj.
Galvenās eksporta preces uz	Krievija** – mašīnas (36%), ķīmikālijas (14%), ražojumi klasificēti pēc materiāla (11%), transporta ierīces (10%), pārtika, dzīvi lopi (7%), ķīmikālijas Vērtība: EUR 56 445 milj.	ASV* – nafta, alumīnijs, ķīmikālijas, platīns, dzelzs/tērauds, zivis un vēži, adīts apģērbs, niķelis, koki un kapars Vērtība: USD 11 800 milj.	Krievija* – naftas, gāzes ierīces, māļputnu gaļa, neorganiskās ķīmikālijas, tabaka, lidmašīnas, medicīnas ierīces, automašīnas un daļas Vērtība: USD 300 milj.
Galvenās eksporta preces uz	ASV**** – mašīnas un transporta ierīces 43,4%, ķīmikālijas 18,9%, ražojumi 21,8%, degvielas un smērvielas 6,4% Vērtība: EUR 251 657 milj.	ES** – enerģija/nafta (65%), ražojumi klasificēti pēc materiāla (9%), pamata produkti (6%), neapstrādāti, neēdami materiāli, izņemot naftu (4%), ķīmikālijas (3%) Vērtība: EUR 106 766 milj.	ES**** – mašīnas un transporta ierīces 46,8%, ķīmikālijas 18,9%, ražojumi 19,6%, patēriņa preces un darījumi 4,6%, Vērtība: EUR 163 057 milj.
Galvenās importa preces no	ASV**** – mašīnas un transporta ierīces 46,8%, ķīmikālijas 18,9%, ražojumi 19,6%, patēriņa preces un darījumi 4,6% Vērtība: EUR 163 057 milj.	ES** – mašīnas (36%), ķīmikālijas (14%), ražojumi klasificēti pēc materiāla, (11%), transporta ierīces (10%), pārtika un dzīvi lopi (7%) Vērtība: EUR 56 445 milj.	ES**** – mašīnas un transporta ierīces 43,4%, ķīmikālijas 18,9%, ražojumi 21,8%, degvielas un smērvielas 6,4% Vērtība: EUR 251 657 milj.

Avoti:

*US State Department, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3183.htm>** European Commission, http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/russia/index_en.htm and http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf*** World Trade Organisation <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFReporter.aspx?Language=E>**** Eurostat Table on EU-USA trade in 2005, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113465.pdf

ir galvenokārt enerģijas resursi un uz Ameriku – nafta un izrakteņi. ASV galvenais eksports uz KF ir ierīces naftas un gāzes rūpniecībā; otro vietu ieņem māļputnu gaļa. Asimetrija pastāv vēl citās jomās. Ārējās tirdzniecības bilance Krievijai kļūst arvien pozitīvāka, pateicoties pieaugošam enerģijas resursu eksportam, savukārt Savienībai tā ir mazliet negatīva, bet ASV izteikti negatīva. ASV negatīvā tirdzniecības bilance ir jau kļuvusi par tradīciju, ar kuru amerikāņi ir samierinājušies. Viņi apzinās, ka deficīts ir tik liels, ka to labākajā gadījumā var mazināt, bet ne dzēst vidējā laika posmā. Salīdzinoši niecīgs tāpēc šķiet tirdzniecības deficīts ar Krieviju, un par to Vašingtonā īpaši nediskutē, kaut arī tas turpina pieaugt jau vairāk nekā desmit gadus. Toties satraukums Eiropā izjūtams par ES tirdzniecības deficītu ar KF; tas radies no Krievijas enerģijas resursu iepirkumiem. Vairākus gadus eiropieši ar šādu situāciju samierinājās, tomēr 2006. gadā ES sāka aktīvi risināt enerģijas un ar to saistītās problēmas.

Eiropas Savienībai galvenais tirdzniecības partneris ir Amerika, bet Krievijai – Savienība. Turpretī ASV visvairāk importē no ES un Kanādas, bet visvairāk eksportē uz Kanādu un ES. Interesanti atzīmēt, ka KF un ASV ieņem zemas vietas kā tirdzniecības partneri viens otram, kaut arī tirdzniecības apjomi nav mazi. ASV tirdzniecības apjoms 2002. gadā sastādīja tikai 3,8% no kopīgā Krievijas ārējā tirdzniecības apjoma naudas izteiksmē. Tajā gadā Baltkrievijas apjoms bija 6,5%, bet

Ukrainas – 6,0%.²⁸ Turpretī Amerikai Krievija ierindojas aptuveni 33. vietā 2005. gadā. Togad ASV importu no Krievijas vērtība bija 15 miljoni USD, bet eksportu vērtība no ASV – 3 miljoni USD.²⁹ Vispārējā tendence ES, KF, un ASV tirdzniecībai ir pieaugoša. Tāpat pieaug savstarpējās investīcijas dažādās jomās, bet Krievija vēlētos, lai tās būtu lielākas kā no ASV, tā arī no ES, bet nav gatava uzlabot noteikumus ārzemju investoriem. Tas spilgti atspoguļojās gāzes un naftas jomās, kuras Maskava vēlētos strauji attīstīt un kuras atkal kļuvušas par valsts monopoliem.

Par ES, KF un ASV attiecībām kopumā

Valstu un organizāciju attiecības ietekmē visdažādākie faktori, bet attiecību kvalitāti un ilgspēju nosaka galvenokārt savstarpēja vēlme tās veicināt, kā arī kopīgi atzītas un piekoptas vērtības, kuras nolīdzina ceļu draudzīgu attiecību veidošanai. Kā jau minējām, vērtību sakritība lielā mērā pastāvējusi starp ASV un ES valstīm, kaut arī Amerikas un Eiropas politika un viedokļi reizēm bijuši krasi atšķirīgi. Jāpiebilst arī, ka nesaskaņas radušās nevis atzīto vērtību, bet gan interešu nesakritībā. Starp ES un KF, kā arī starp ASV un KF vienmēr pastāvējusi **vērtību plaisa** (angliski – *values gap*) jeb dziļi atšķirīga izpratne par tām; šī plaisa pakāpeniski padziļinājusies tieši Vladimira Putina divu prezidentūru laikā.

Tas ir arī būtisks iemesls, kāpēc izpalika ES un ASV lolotais uzplaukums attiecībās ar Krieviju pēc pēdējiem samērā haotiskajiem gadiem, kad Krievijas prezidents bija Boriss Jeļcins. 2006. gada nogalē bija jākonstatē, ka **ES un ASV izjūt vilšanos savās attiecībās ar Krieviju**. Par ES un ASV neapmierinātību ar Krieviju visspilgtāk liecina ES, ASV un KF augstu amatpersonu neparasti tiešā valoda pēdējā laikā par grūtībām un domstarpībām savstarpējo attiecību veidošanā. Somijas premjerministrs Matī Vanhanens savas valsts ES prezidentūras beigu posmā izteica nožēlu, ka Savienībai izrādījies neiespējami sākt sarunas ar Krieviju par jaunu partnerattiecību un sadarbības līgumu. Atzīdams, ka Krievija ir svarīgs ES partneris un daudzas intereses sakrīt, uzrunājot Eiropas Parlamentu, Vanhanens arī uzsvēra, ka “tajā pat laikā mums ir godīgi jāpasaka, ka mēs esam nobažījušies par daudzām Krievijā notiekošām lietām. Es neesmu pārliecināts, ka Krievija virzās pareizajā virzienā. Mums vajadzīga daudz apņēmīgāka uzticība demokrātijai, likuma varai un tirgus ekonomikai. Mēs negribam, ka Krievija dodas pa autoritārisma ceļu.”³⁰

ASV ārlietu ministra vietnieks Eiropas un Eirāzijas lietās Daniels Frīds 2006. g. 12. decembrī preses konferencē teica, ka Amerika vēlas redzēt stipru Krieviju 21. gadsimta izpratnē: „Deviņpadsmitajā gadsimtā stipruma izpratne sakņojās spēku līdzsvarā (*balance of power*) un savu kaimiņu pakļaušanā. Divdesmit pirmajā gadsimtā stiprums nāk no brīvas tirgus ekonomikas, spēcīgām demokrātiskām institūcijām, un mēs vēlamies redzēt tādu Krieviju, kura ir spēcīga šajās jomās.”³¹ Līdzīgus uzskatus pauda ASV vēstnieks Viljams Berns (*William J. Burns*), uzrunājot ASV Tirdzniecības kameru 2006. gada 28. novembrī.³²

Šādi izteikumi nepaliek nepamanīti Maskavā. To apstiprina Krievijas ārlietu ministra Sergeja Lavrova paustā neapmierinātība par ASV un ES valstu līderu kritiku par Krievijas pēdējā gada politiku un

²⁸ Sk. Krievijas Valsts statistikas komitejas tabulu, http://www.rusimpex.ru/index1.htm?varurl=Content_e/Services/index.htm

²⁹ ASV Ārlietu ministrijas sagatavotajā pārskatā KF, sk. *Department of State*, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3183.htm>

³⁰ *LETA*, 2006. gada 18. decembris

³¹ Angliski: Assistant Secretary for European and Eurasian Affairs Daniel Fried; sk. preses konferences stenogrammu, <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/77854.htm>. Jaunievelētā ASV Senāta Ārlietu komisijas vadītājs, senators Džozefs Baidens (*Joseph Biden*) no Demokrātu partijas brīdināja, ka jāsakārto attiecības ar Krieviju un, ka Putins nostiprinot savu varu un valsts affistoties arvien vairāk oligarhijas virzienā. Senatora Baidena vārdus citējusi *Amerikas balss* žurnāliste Stefānija Ho (*Stephanie Ho*), 2006. gada 4. decembrī; sk. <http://www.cdi.org/russia/johnson/2006-273-16.cfm>

³² Vēstnieka Bērsa runas pilns teksts atrodams: <http://www.cdi.org/russia/johnson/2006-270-7.cfm>

stāvokli pašā Krievijā.³³ Tomēr tas viss nav izkļiedējis vērtību plaisu, jo Krievija vēl joprojām vēlētos balstīt attiecības ar ES un ASV uz kopīgām interesēm, nevis vērtībām. Turklāt Krievija šo plaisu negrasās pārvarēt un pārmet:

Amerikāņi tic savām vērtībām. Tāpēc viņiem nav, no kā bīties – neviens nevar viņus piespiest pielūgt citus dievus. No savas puses Savienotajām Valstīm nevajadzētu uzspiest citiem savus spēles noteikumus vai savu vērtību izpratni.³⁴

Eiropas Savienībai Lavrovs aizrāda maigāk: „Kad mēs runājam par Krievijas izvēli par labu Eiropai, ar to mēs vispirms domājam tās sociāli orientēto modeli ekonomikas attīstībai, kas pastāv Eiropas valstu lielākajā daļā.”³⁵ Viņa padoms kā ASV, tā arī ES ir: „Mērķtiecīgas un uz interesēm balstītas alianses ar mainīgu ģeometriju šim laikmetam atbilst labāk nekā smagnējās apvienības ar stingri nospraustiem pieņēmumiem.”³⁶

Lavrovs arī neatlaidīgi atgādina, ko Krievija vēlas no Amerikas un Eiropas. Pirmkārt: „Mēs vēlamies, lai Krieviju uzskatītu par iespēju padziļinātas, vienlīdzīgas partnerības izveidei, nevis par izaicinājumu.”³⁷ Viņš, tāpat kā prezidents Putins un citi Krievijas oficiālie pārstāvji, nekautrējas diplomātiskāk vai asāk kritizēt visus tos soļus, kurus Krievija uzskata par draudiem tās un NVS valstu pastāvēšanai vai iekļaušanos visu šo valstu iekšpolitikā un ārpolitikā, kā arī ASV un ES centienus uztiept Krievijai kā „suverēnai demokrātijai” savas vērtības.

Visu laiku Maskavā bažīgi raugās uz NATO, agrākā PSRS ienaidnieka iemiesojuma, paplašināšanos un pietuvošanos Krievijas robežām un uz jaunu stratēģisku ieroču izvietošanu Eiropā, uzskatot šādas rīcības par apdraudējumu valstij.³⁸ Lai gan Maskava spiesta pamazām pieņemt NATO paplašināšanos, tā nav gatava samierināties ar stratēģisko ieroču izvietošanu agrākajās Varšavas pakta valstīs un pārmet tām atbrūšanās centienu torpedēšanu un Krievijas drošības apdraudēšanu. Pēdējais jautājums atkal aktualizējās, kad kļuva zināms, ka ASV stratēģiskos ieročus varētu izvietot Čehijā un Polijā.

Otra svarīga iezīme ES, KF un ASV attiecībās ir **katras puses pieaugošā pašapziņa un vēlme darboties vismaz kā globālo procesu līdznoteicējam**. Ja vēl pirms dažiem gadiem šādas ambīcijas bija ASV un Krievijai, tad tagad tādas ir arī Eiropas Savienībai. ES attīsta savas militārās kapacitātes un jau aktīvi piedalās dažādos krīžu novēršanas vai izkļiedēšanas pasākumos citos reģionos un kontinentos, tostarp Libānā, Irānā, Ačē un Darfūrā.³⁹ Redzam arī, ka augstas ES amatpersonas nekautrējas izteikt savus iebildumus pret kādu neapmierinošu rīcību no Krievijas vai ASV puses. Kā Krievija, tā arī ES vēlas, lai ASV tās uzskata par līdzvērtīgiem, nevis jaunākiem partneriem; tāpat abas uztver kritiski jebkuras unilaterālisma izpausmes ASV ārpolitikā. Tā, piemēram, prezidents Putins Itālijā 2007. gada janvārī teica: „Krievija pati izlems tās vietu pasaulē un centīsies panākt līdzsvarotu un multipolāru kārtību pasaulē, lai visas pasaules locekļi būtu respektēti”, un kritika, kas pēdējā laikā veltīta Maskavas politikai, cēlusies no „nevēlēšanās rēķināties ar Krievijas legītīmām interesēm un no vēlmes tai uzspiest to vietu pasaulē, ko nolēmuši citi.”⁴⁰

Raugoties kopumā uz ES, ASV un KF politiskajām un ekonomiskajām attiecībām, šķiet, ka izgaisušas daudzas agrākās ilūzijas un to vietā nākusi reālāka izpratne vienai pusei par otru. Kā politiskās, tā arī

³³ *Interfax*, 2006. gada 20. decembris; *Nezavisimaja Gazeta* un *Interfax*, 2006. gada 25. decembris.

³⁴ No Lavrova runas, http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/off_news/270906/newen2.htm

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Interfax*, 2006. gada 28. decembris.

³⁷ No Lavrova runas, http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/off_news/270906/newen2.htm

³⁸ Sk. „Krievijas nacionālā drošības koncepcija 2000”, <http://www.russiaeurope.mid.ru/russiastrat2000.html>

³⁹ Sk. Eiropas Kopejās ārējās un drošības politikas pārstāvja Havjera Solanas runu 2006. gada 8. septembrī Kopenhāgenā: „Europe's Answers to Global Challenges” (www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nssg/nwr_a.pdf).

⁴⁰ *Interfax*, 2007. gada 23. janvārī.

ekonomiskās attiecības turpinās visai dinamiski, bet ne vienmēr harmoniski. Pastāvošā viedokļu nesakritība un neapmierinātība ar vienas vai otras puses rīcību tomēr nav tik liela, lai tiktu pasludināta krīze un apsvērtā savstarpējo saišu saraušana. Tas viss drīzāk novedis pie nepieciešamības attiecības izvērtēt un pārskatīt, kā arī pragmatiski meklēt konkrētas atbildes uz konkrētiem jautājumiem. Šis process jau ir iesācies.⁴¹ Iegūtais salīdzinoši reālākais priekšstats vienai pusei par otru lieti noderēs, veidojot turpmākās attiecības.

ES, Krievijas un ASV politika Ukrainā, Baltkrievijā, Moldāvijā, Armēnijā, Azerbaidžānā un Gruzijā

Eiropas Savienībai, Krievijas Federācijai un Amerikas Savienotajām Valstīm katrai ir sava politika un savas intereses Baltkrievijā, Moldāvijā, Armēnijā, Azerbaidžānā un Gruzijā. KF un ES politikas ir vienlaikus ar individuālu un nosacīti reģionālu pieeju, bet ASV politikā reģionālais redzējums nav izcelts. Faktiski ES un ASV politikas tādas, kādas tās ir šodien, tika izveidotas pēc PSRS sabrukuma, kad šīs valstis kļuva neatkarīgas. Toties pateicoties ģeogrāfiskajam novietojumam, Krievijas attiecībām ar visām šīm valstīm ir gadu simtiem ilga vēsture, kas ietekmējusi tagadējo politiku. Kā Krievijas, tā arī Amerikas un Eiropas ieinteresētība balstās uz vēlmi nostiprināt savu drošību. Pastāv arī ekonomiskā ieinteresētība, bet cik un kā tā izpaužas, ir jautājumi, kas atkarīgi no katras valsts ekonomiskā piedāvājuma un no ES, KF, un ASV vajadzībām un interesēm kopumā. Tāpēc vispirms palūkosimies uz politiku, kādu izveidojušas ES, KF un ASV šajās sešās valstīs, un sāksim ar Eiropas Savienību.

ES politika: Eiropas Kaimiņu politika ir pamatā Savienības attiecībām ar šīm sešām valstīm, lai gan sadarbība notiek arī citu programmu un struktūru ietvaros. EKP ir būtiska daļa no ES visai sazarotās ārpolitikas, un tā tika ieviesta 2004. gada 12. maijā.⁴² Šī politika paredz “draugu loka” veidošanu ap Savienību. Kaimiņu politikas izveides nepieciešamību pastiprināja ES paplašināšanās 2004. gada 1. maijā, kad tās biedru skaits palielinājās no 15 līdz 25 un būtiski mainījās ES ārējās robežas, galvenokārt austrumu virzienā. ES paplašināšanās gaitā bija radusies atziņa, ka tuvināšanās ar kaimiņiem ir vēlama un atbalstāma, bet ne vienmēr šī tuvināšanās vainagosies ar uzaicinājumu kaimiņvalstij iestāties Savienībā.⁴³ Tātad EKP nav uzskatāma par ceļa posmu, kas noejams, lai iestātos Savienībā. Šai sakarā atcerēsimies, ka vēl joprojām nav nolemts, kur būtu jāsprauž Savienības ģeogrāfiskās robežas un cik tālu ES paplašināsies vai arī kur sākas “draugu loks”.

EKP ir vērsta uz valstīm, kuras vēlas ciešākas attiecības ar Savienību. Tādējādi ES vēlas uzlabot drošību šī jēdziena plašākā izpratnē kā sev, tā arī savai apkaimei. EKP ir saskaņota ar 2003. gadā apstiprināto Eiropas drošības stratēģiju. Jēdziens “kaimiņi” var nozīmēt tiklab valstis, kuras robežojas ar ES, kā valstis, kuru robežas ir visai patālu no kādas Savienības dalībvalsts. Patlaban EKP ietvaros ir 16 valstis: Ukraina, Baltkrievija, Moldova, Armēnija, Azerbaidžāna un Gruzija, kā arī Alžīrija, Ēģipte, Izraēla,

⁴¹ Atcerēsimies, ka tiek apspriests jauns ES un KF partnerības un sadarbības līgums. Sk. arī ārlietu ministra Lavrova 2006. gada 25. septembra runu Losandželosā (*op. cit.*) par KF–ASV attiecībām.

⁴² Sk. ES mājas lapu par tās ārējām attiecībām, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/index.htm; tieši par EKP sk. http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm. Par EKP atbildīgā amatpersona ir Eiropas Komisijas ārlietu komisārs nevis Eiropas Kopējās ārējās un drošības politikas pārstāvis Havjers Solana. EKP izveide un darbība analizēta Dzintras Bungs pētījumos „Eiropas Savienība, NATO un to politika attiecībās ar kaimiņvalstīm, īpaši Centrāleiropā un Kaukāza reģiona dienvidos, kā arī ar Krievijas Federāciju” grāmatā *Paplašināta Eiropa un tās kaimiņu politika* (red. A. Lejiņš), Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2004, http://www.lai.lv/Kopaa_LAT.html; „Eiropas Kaimiņu politika un Eiropas Savienības–Krievijas attiecības” grāmatā *Latvijas ārpolitika un „robežu paplašināšana”* (red. Zāneta Ozoliņa), Rīga: Stratēģiskās analīzes komisija, Zinātne, 2006.

⁴³ *Ibid.*

Jordānija, Libāna, Lībija, Maroka, Sīrija, Tunisija un Palestīnas pašpārvalde. Sadarbības līmeņi ir tikpat atšķirīgi kā šīs valstis.

EKP pamatā ir pieņēmums: labas kaimiņu attiecības ir atslēga savstarpējai drošībai. Lielos vilcienos

- EKP uzdevumi ir veicināt drošību, stabilitāti un pārticību visā paplašinātās Eiropas Savienības apkaimē;
- EKP vienlaikus balstās uz kopīgām interesēm un abpusēji atzītām vērtībām;
- EKP pamatā ir abpusēja ieinteresētība, abpusējs labums;
- Valstīm, kuras saistās ar EKP, ES piedāvā iespēju arvien ciešāk integrēties Savienībā; integrācijas rezultāts ir neskaidrs, jo EKP neparedz partnervalstij iespēju iestāties ES un nenorāda kādu citu gala iznākumu.

Eiropas Kaimiņu politikas specifiskie uzdevumi ir veicināt stabilas demokrātijas ieviešanu, tiesiskumu, drošību un pārticību visā paplašinātās Eiropas Savienības apkaimē. EKP stratēģijā teikts arī, ka attiecību pamatā jābūt “kopīgai apņēmībai īstenot kopīgās vērtības” ne tikai iekšpolitikā, bet arī ārpolitikā.⁴⁴ Šādas pieejas reālās izpausmes būtu, piemēram, tiesiskums, laba valsts pārvalde, cieņa pret individuālo cilvēku un minoritātēm, labu kaimiņattiecību, tirgus ekonomikas un ilgtspējīgas attīstības veicināšana, atbalsts cīņai pret terorismu, masu iznīcināšanas ieroču neizplatīšana, kā arī starptautisko likumu ievērošana un konfliktu miermīlīga risināšana.

EKP no dalībvalsts vēlas iesaisti reformu programmās, lai veicinātu šo valstu tuvināšanos ES demokrātijas un labklājības līmenim. ES piedāvā sniegt konkrētu atbalstu reformu īstenošanai. Lai to visu ieviestu, Savienība un katra kaimiņvalsts vienojas par sadarbību un kopā nosprauž prioritātes, kas īstenojamas kopīgiem spēkiem EKP ietvaros. Kaimiņu politikas nodoms nav partnervalstij kaut ko uzspiest, bet gan sekmēt partnervalsts brīvprātīgu un pakāpenisku tuvināšanos Savienībai, ja arī tuvināšanās sagaidāmais iznākums ir neskaidrs.

Balstoties uz prioritātēm, tiek izstrādāts Rīcības plāns ar vairākām sadaļām (politiskais dialogs un reformas; ekonomiskā un sociālā sadarbība un attīstība; tirdzniecības jautājumi; tieslietas un iekšlietas; sektorālie jautājumi, kā, piemēram, enerģētika, transports, vides aizsardzība; un cilvēciskā dimensija, kā, piemēram, izglītība, veselība, pārrobežu sadarbība). Rīcības plāna izstrāde balstās uz pieņēmumu, ka attiecīgā kaimiņvalsts jeb partneris ir jau apliecinājis starptautiskajos līgumos savas saistības ievērot cilvēka pamattiesības un brīvības. 2006. gada decembrī Rīcības plāni bija iedarbināti ar 10 partnervalstīm un konkrēti mērķi un darbības nospraustas nākamajiem 3–5 gadiem (sk. 3. tabulu). Rīcības plāni paredz regulāru apsekojumu un progresu ziņojumus.

⁴⁴ Sk. *European Neighbourhood Policy Strategy Paper*, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf, kā arī EKP mājas lapas (<http://ec.europa.eu/world/enp/>) rubrikas “FAQ” un “What is the neighbourhood policy”. Vērtību tematikai pieskarsimies vēlāk.

3. tabula. EKP dokumenti un vienošanās ar sešām kaimiņvalstīm
(2006. gada decembrī)⁴⁵

Valsts	Dokumenti un vienošanās		
	EKP Ziņojums par valsti (<i>ENP Country Report</i>)	Komisijas priekšlikums (<i>Commission Proposal</i>)	EKP Rīcības plāns (<i>ENP Action Plan</i>)
Armēnija	Jā	Jā	Jā
Azerbaidžāna	Jā	Jā	Jā
Baltkrievija	Nē	Nē	Nē
Gruzija	Jā	Jā	Jā
Moldova	Jā	Jā	Jā
Ukraina	Jā	Jā	Jā

Pirmais ziņojums iznāca 2005. gada 22. novembrī⁴⁶. Otrais ziņojums, kas sastāv faktiski no 9 atsevišķiem ziņojumiem (2 apkopojumiem un 7 ziņojumiem par partnervalstīm), sekoja 2006. gada 4. decembrī.⁴⁷ Šis ziņojumu komplekts ir vienlaikus apkopojošs un detalizēts, un tāpēc sniedz labu ieskatu par ES sadarbību ar katru valsti; pie tiem vēl atgriezīsimies, kad apskatīsim ES sadarbību un intereses katrā no sešām valstīm.

Tātad Savienības pieeja valstīm, kuras tā uzskata par kaimiņiem, ir vienlaikus individuāla, konkrēta un sistemātiska. Tā ir tikai nosacīti reģionāla, jo EKP īpaši neizslēdz nevienu valsti, kas atrodas ārpus ES robežām. Tātad strikti ģeogrāfiskā izpratnē EKP nav reģionāla.

Krievijas politika Ukrainā, Baltkrievijā, Moldāvijā, Armēnijā, Azerbaidžānā un Gruzijā tiek virzīta kā individuāli, tā arī reģionāli caur Neatkarīgo Valstu Savienību (NVS). Individuālā plāksnē valdība pielieto kā diplomātiju, tā arī citus līdzekļus, tostarp ekonomisko spiedienu. Attiecības starp Krieviju un katru NVS valsti ir visai atšķirīgas.

Krievijas Federācijas ārpolitikas pamatnostādņēs 4. sadaļa ir veltīta NVS, Maskava nevienu no NVS valstīm neuzskata par ārzemēm. Iemesls šādai diferencēšanai ir fakts, ka NVS apvieno valstis, kas visas agrāk sastāvēja Padomju Savienībā. NVS nodibināja 11 PSRS republikas jau 1991. gada 11. decembrī īsi pirms oficiālā paziņojuma par Padomju Savienības pastāvēšanas beigām. Krievijas politiķi skaidroja, ka alianses mērķis ir vienlaikus sniegt tās locekļiem iespējas sadarboties un apspriest kopīgus jautājumus, kā arī atvieglināt bijušajām padomju republikām attiecību pārkārtošanu. Kaut kad radās cits skaidrojums

⁴⁵ Informācija iegūta no EKP mājas lapas, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm

⁴⁶ Communication to the Commission: Implementing and promoting the European Neighbourhood Policy, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec_2005_1521_en.pdf

⁴⁷ Progress reports on implementation of the European Neighbourhood Policy, 4 December 2006, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm

tās dibināšanai, proti, integrēt bijušās padomju republikas, palīdzot tām nokārtot „civilizētu šķiršanos.” Oficiāli NVS piedāvā saviem biedriem kolektīvu drošību, vienotu ekonomisko telpu un krievu valodu kā sadarbības līdzekli. Tās sēdekļi atrodas Minskā. Laika gaitā NVS nav kļuvusi par PSRS atveidojumu, par ko daudzi politiskie novērotāji brīdināja.⁴⁸ Tā ir tikai nosacīti efektīva organizācija, kuras pamešanu apsvērušas Gruzija, Ukraina, Moldova un Turkmēnistāna. Preses konferencē Baku 2007. gada sākumā NVS darbību asi kritizēja Azerbaidžānas Valsts prezidenta asistents Elnurs Aslanovs. Viņaprāt, NVS mehānisms nefunkcionē, nepieciešamā modernizācija netiek veikta, tāpēc jājautā par organizācijas turpmākās pastāvēšanas jēgu; turklāt NVS nespēj īstenot tās galveno uzdevumu – dalībvalstu konsolidāciju. Rezultātā valstu vidū notikusi reģionāla sazarošanās; nodibināti jauni grupējumi, tostarp Eirāzijas ekonomiskā kopiena, GUAM (Gruzija, Ukraina, Azerbaidžāna un Moldova), un iesākta Baltkrievijas un Krievijas Ūnijas izveide. „Tātad NVS kā integrācijas projekts ir caurkritis.”⁴⁹

Par NVS mēdz vīpsnāt arī prezidents Putins. Tomēr Krievija turpina izmantot šo aliansi, lai nostiprinātu savu vadošo lomu agrākajā padomju teritorijā un novērstu agrāko PSRS republiku attālināšanos no Maskavas ietekmes. To apliecina arī starptautisko draudu uzskaitē 2000. gada Krievijas Nacionālās drošības koncepcijā.⁵⁰

ASV politika Ukrainā, Baltkrievijā, Moldāvijā, Armēnijā, Azerbaidžānā un Gruzijā.

Vašingtonā nav izveidota īpaša politika tikai šīm valstīm, bet, tā kā tās tiek uzskatītas par daļu no Eirāzijas, Valsts departaments tās ieskaitījis šajā milzīgajā reģionā kopā ar Eiropu, Krieviju un Vidusāzijas valstīm. Tas tomēr nenozīmē ASV intereses trūkumu. Savu ieinteresētību ASV visredzamāk pauž bilaterālās attiecībās un caur NATO, bet atbalsta arī citu organizāciju centienus veicināt demokrātiskas reformas un praksi, piemēram, EDSO vēlēšanu apsekošanu. Katrā šajā valstī atrodas ASV vēstniecība un attiecības veidotas pārsvarā individuāli, kaut arī reizēm tā pievēršas **Armēnijai, Azerbaidžānai un Gruzijai** kā reģionam, jo principā atbalsta ciešāku sadarbību starp kaimiņvalstīm.

ES, Krievijas un ASV intereses un iespējas Ukrainā, Baltkrievijā, Moldāvijā, Armēnijā, Azerbaidžānā un Gruzijā

Ievadam. Visplašāk ieinteresētas šajās sešās valstīs ir tieši Krievija un ES, jo runa ir par kaimiņvalstīm. ASV intereses balstās galvenokārt uz ģeostatēģisko redzējumu. Tā kā svarīgu vietu ES un ASV ārpolitikas veidošanā ieņem arī kopīgās vērtības, tad viņu intereses un to izpausmes nav tik savtīgas kā Krievijai. Abas atbalsta reformas demokrātijas ieviešanai un saimnieciskai attīstībai, kā arī miermīlīgu ieilgušo konfliktu risināšanu dažādo etnisko grupu starpā. Abas aizstāv katras valsts teritoriālo integritāti. Ne viena, ne otra neatbalsta separātistu mēģinājumus radīt jaunus teritoriālus veidojumus Moldovā un Dienvidkaukāzā. Turpretī Krievijas nostāja pret separātistiem ir divkosīga: labvēlīga, kamēr tie prasa atdalīšanos no kādas citas valsts, un ir prokrieviski noskaņota, bet krasi noraidoša un nežēlīga pret separātisma izpausmēm KF teritorijā. Par pēdējo liecina Krievijas uzsāktais karš Čečenijā. Toties visas puses ir kaut kādā mērā vairāk vai mazāk ekonomiski ieinteresētas, bet

⁴⁸ Šī projekta ietvaros izvērstu analīzi par NVS sniedz Ruslans Osipovs savā pētījumā „Kaimiņu politikā un postpadomju telpā iesaisīto valstu integrācija NVS – tendences un prognozes (2005.–2008.)”

⁴⁹ *Interfax*, 2007. gada 24. janvāris.

⁵⁰ Sk. 4. sadaļu 2000. gada 28. jūnija Krievijas Federācijas Ārpolitikas vadlīnijās, <http://www.russiaeurope.mid.ru/concept.html>, un 2000. gada Krievijas Nacionālās drošības koncepciju, <http://www.russiaeurope.mid.ru/russiastrat2000.html>. Sk. arī Oksanas Antonenko rakstu „Assessing the CIS”, *Russia Profile*, 2006. gada 14. februārī, <http://russiaprofile.org/international/2006/2/14/1035.wbp> un NVS mājas lapu, <http://cis.minsk.by>

ģeogrāfiskā tuvuma dēļ vislielākā saimnieciskā interese par šīm EKP valstīm ir pirmkārt Krievijai un otrkārt ES. Visas puses ir arī politiski ieinteresētas. Katra sevi saredz kā globālo procesu ietekmētāju un katra apzinās, ka sadarbība vienai ar otru un visām trijām kopā bieži ir nepieciešama. Tāpēc dažādās politologu konferencēs laiku pa laikam tiek ierosināts jautājums par ES, ASV un Krievijas sadarbību kā trijotnei kādā kopīgā ietvarā. Par šo jautājumu runāsim nākošajā sadaļā. Sāksim ar ASV.

ASV intereses un iespējas. Kā jau minējām, Amerikas ieinteresētību Ukrainā, Baltkrievijā, Moldāvijā, Armēnijā, Azerbaidžānā un Gruzijā nosaka tās ģeostratēģiskās intereses. Tāpat kā ES, ASV vēlētos redzēt visās sešās valstīs stabilitāti, ekonomisko attīstību un orientāciju Rietumu demokrātiju virzienā. ASV veicina demokrātijas attīstību ar savām programmām, kā arī atbalstot EDSO programmas vēlēšanu apsekošanai, piedaloties ar saviem attīstības speciālistiem EDSO birojos attiecīgajās valstīs un sadarbojoties ar Eiropas Savienību kopīgos projektos. Lai sekmētu miermīlīgu reģionālo konfliktu atrisināšanu Kalnu Karabahā, Abhāzijā, Transnistrijā un Dienvidosetijā, ASV Ārlietu ministrijā viens augsta līmeņa postenis vēlēts tieši šiem jautājumiem.⁵¹ Tomēr visumā attiecības veidotas pēc individuālas, nevis reģionālas pieejas. NATO ietvaros ASV sistemātiski atbalsta NATO centienus paplašināt sadarbību ar citām valstīm un piedalās NATO sadarbības programmās. Vašingtonā īpašu uzmanību velta tieši valstīm, kas vēlas pievienoties NATO saimei. Visas sešas valstis šī pētījuma fokusā ir izveidojušas partnerattiecības ar NATO, bet Gruzija un Ukraina uzsākušas ceļu uz pievienošanās aliansei un tieši tāpēc ASV izveidoja ciešāku sadarbību ar šīm valstīm. Jāpiebilst, ka Ukrainas ārpolitikas akcenti reāli mainījās (ja arī ārpolitika ir tā joma, kuru veido Valsts prezidents Viktors Juščenko) pēc 2006. gada parlamenta vēlēšanām, jo uzvarēja tās partijas, kuras kritizēja Juščenko valsts attīstības politiku un atbalstīja labāku attiecību izveidi ar Krieviju. Par premjerministru kļuva Juščenko sāncensis Valsts prezidenta vēlēšanās Viktors Janukēvičs. Ukrainas agrākā straujā virzība uz NATO tika iesaldēta, tomēr līdz šim Janukēvičs centies uzturēt labas attiecības ne tikai ar Maskavu, bet arī ar Vašingtonu un Briseli.

ES intereses un iespējas. Tās izpaužas galvenokārt caur EKP. Starp Baltkrieviju, Moldovu, Armēniju, Azerbaidžānu un Gruziju izceļas tieši Ukraina ar saviem panākumiem EKP Rīcības plāna īstenošanā, un par to Ukrainai Eiropas Komisija piedāvās iespēju izveidot padziļinātas tirdzniecības attiecības tieši ar ES un tās iekšējo tirgu. Līdz ar 2006. gada decembrī publicētajiem progresa pārskatiem par EKP valstīm, Eiropas Komisija paziņoja arī jaunas iniciatīvas EKP tālākai izveidei, lai EKP turpmāk efektīvāk sasniegtu redzamākus rezultātus tieši partnervalstu stabilitātes sekmēšanā un saimnieciskajā jomā. Tāpēc arī ES nodoms ir aktīvāk iesaistīties reģionālo konfliktu risināšanā. Katrā ziņā ES ir apņēmības pilna turpināt un pilnveidot savu kaimiņu politiku un veicināt savu un partnervalstu vispusīgu sadarbību uz kopīgi atzītu interešu un vērtību pamata.

Krievijas intereses un iespējas. Maskavā uz Ukrainu, Baltkrieviju, Moldovu, Armēniju, Azerbaidžānu un Gruziju raugās galvenokārt no drošības un ekonomikas perspektīvām. Jau norādījām, ka Maskavas skatījums ir vienlaikus individuāls un reģionāls, pateicoties NVS. Draudu uzskaitē „Krievijas nacionālās drošības koncepcijā” iekļauti arī draudi NVS, to starpā integrācijas procesu vājināšana Neatkarīgo Valstu Savienībā, konfliktu eskalācija Krievijas Federācijas valsts robežu tuvumā, kā arī NVS valstu ārējo robežu tuvumā.⁵² Tātad Krievija negrib pieļaut ne NVS galīgu iziršanu, nedz arī NVS integritātes apdraudējumu no ārienes.

⁵¹ Tas ir: Deputy Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs, šis postenis uzticēts *Matthew J. Bryza*. Viņš arī ir vadītāja biedrs (*Co-Chairman*) EDSO Minskas grupai, kas pievēršas Kalnu Karabahai.

⁵² „Krievijas nacionālā drošības koncepcija 2000”, <http://www.russiaeurope.mid.ru/russiastrat2000.html>

No visām sešām valstīm mūsu uzmanības lokā vislielāko Maskavas labvēlību bauda **Armēnija**, jo tā paklausīgi pilda Maskavas norādes. Tas tāpēc, ka armēņi jūtas apdraudēti no saviem kaimiņiem un grib Krievijas aizsardzību. Pati zeme ir nabadzīga, bet tomēr tā savās dziļēs glabā kaparu un briljantus. Krievijai šī valsts ir nozīmīga galvenokārt sava novietojuma dēļ.

Ne tik labas attiecības ar Krieviju ir Baltkrievijai, jo, kaut arī Baltkrievijas diktatoriskais prezidents Aleksandrs Lukašenko atbalsta KF un Baltkrievijas apvienošanos, viņu Maskavā uzskata par neērtu partneri. Viņš stūrgalvīgi pastāv uz savu gribu. **Baltkrievija** Krievijai ir svarīgs tirdzniecības partneris, kalpo kā ceļš Krievijas naftai un gāzei uz rietumiem un kā droša bāze bruņotajiem spēkiem un stratēģisko ieroču izvietojumam.

Ar pārējām četrām valstīm Krievija uztur labākas vai sliktākas attiecības atkarībā no šo valstu orientācijas uz Rietumiem. Vissliktāk Maskava raugās tieši uz tām valstīm, kas deklarējušas mērķi piebiedroties NATO. Tāda vēl joprojām ir **Gruzija**. Tās nozīme Krievijai ir galvenokārt ģeostratēģiska; tās svarīgākās eksporta preces uz Krieviju ir vīni, augļi un dārzeņi. Maskavu kaitina Tbilisi sīkstā pastāvēšana uz valsts teritoriālo neaizskaramību iepretī separātistiem Dienvidosetijā un Abhāzijā. Gruzija ieguvusi īpašu Maskavas nelabvēlību, jo tā pienācīgi nekontrolē notiekošo pierobežā ar Ķečeniju un Maskava ir pārliecināta, ka Tbilisi slepus atbalsta ķečenu kaujiniekus, kas cīnās pret Krieviju. Maskava savas dusmas izrādījusi dažādi: piemēram, tvarstot un deportējot tirgotājus no Gruzijas, pārtraucot Gruzijas vīnu importu un 2006. gadā atsaucot savu vēstnieku uz Maskavu (vēstnieks tomēr atgriezās 2007. gada 23. janvārī).

Azerbaidžāna ar savu augošo ekonomiku, pateicoties tās naftas atradnēm, naftas rafinērijām un gāzes ieguvei, ir ekonomiski nozīmīga ne tikai Krievijai, bet arī citām valstīm. Īpaša nozīme valsts saimnieciskajā attīstībā bijusi Baku–Tbilisi–Džeihanas naftas vadam. Valdība Baku ir Krievijai draudzīga, tomēr tā ir arī pietiekami pašpārliecināta, lai nepakļautos Maskavas diktātam, un attīsta savas ekonomiskās saites pēc pašas interesēm un uzskatiem, īpaši ar Turciju. Vēl neatrisināts ir teritoriālais konflikts ar Armēniju par Kalnu Karabahu.

Krievijas un **Ukrainas** attiecības strauji pasliktinājās līdz ar Oranžo revolūciju un izteikti rietumnieciski noskaņotā Viktora Juščenko ievēlēšanu par Valsts prezidentu, bet tās pamazām normalizējās, īpaši pēc tam, kad 2006. gada pavasara parlamenta vēlēšanās uzvarēja Krievijai draudzīgas politiskās partijas un par premjerministru kļuva Viktors Janukēvičs, un rudenī prezidents Juščenko paziņoja, ka iesaldēta valsts gatavošanās pievienoties Transatlantiskajai aliansei. Ukraina un Krievija ir viena otrai svarīgi tirdzniecības partneri. Krievijai Ukraina ir stratēģiski nozīmīga dēļ Krimas pussalas un Krievijas flotes Melnajā jūrā.

Turpretī Ukrainas kaimiņvalsts **Moldova** Krievijai ekonomiski ir mazsvarīga, bet militāri – krietni nozīmīgāka, jo daudzi Krievijas militārie spēki atrodas Transnistrijā, kura cenšas atdalīties no Moldovas un pievienoties Krievijas Federācijai. Lai gan prezidents Voronins ir uzņēmis rietumniecisku kursu, Maskava to piecīš, jo Moldovas ambīcijas nevirzās uz piebiedrošanos NATO.

Par **Krievijas ekonomiskajām interesēm** ārlietu ministrs Lavrovs teicis:

Mēs vēlamies būt savas attiecības ar NVS valstīm uz pārdomāta saimnieciskā pamatojuma. Šādas attiecības ir dzīvotspējīgākas nekā novecojušās politizētās shēmas. Īsto ekonomisko interešu izvirzīšana atklātībā nestu galu galā labumu mūsu attiecībām ar ne–reģionāliem spēkiem NVS telpā. Tie būtu skaidrība, atvērtība un paredzamība, ko no mums prasa un ko mēs sagaidām no mūsu partneru politikas šajā mums tik vitāli svarīgajā reģionā.⁵³

Teikto varētu uztvert vispārināti, bet to varētu arī attiecināt uz sistemātiskiem Krievijas valsts naftas un gāzes monopolu agresīviem centieniem paaugstināt cenas šo resursu piegādei pārējām NVS valstīm un iegūt akciju kontrolpaketi no gāzes un naftas pārstrādes un pārsūknēšanas struktūrām šajās valstīs, tādējādi nodrošinot savu pārvaldību visos naftas un gāzes ieguves, apstrādes un izplatīšanas, kā arī

⁵³ Lavrova runa, http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/off_news/270906/newen2.htm

transporta un tranzīta procesos. Pirms pievēršamies NVS valstu nozīmei Krievijas ārējās tirdzniecības jomās, piedāvājam ieskatu par Krievijas vispārējo saimniecisko stāvokli.

4. tabula. Krievijas Federācija: ekonomiskais profils 2005. gadā
(miljonos USD)

NKP	763 720
Eksporta apjoms	243 569
kā % no vispārējā eksporta apjoma pasaulē	2,34%
Eksporta sastāvs (kopā: 100%)	
lauksaimniecības produkti	15,4%
degvielas, kalnrūpniecības produkti un izrakteņi	67,7%
ražojumi	23,2%
Importa apjoms	125 303
kā % no vispārējā importa apjoma pasaulē	1,16%
Importa sastāvs (kopā: 100%):	
lauksaimniecības produkti	15,4%
degvielas, kalnrūpniecības produkti un izrakteņi	3,9%
ražojumi	80,2%
Galvenie tirdzniecības partneri	
Eksportam (kopā: 100%):	
ES	25 44,9%
Ķīna	4,6%
Ukraina	4,6%
Baltkrievija	4,2%
Šveice	3,2%
Citas valstis	16,7%
Importam (kopā: 100%):	
ES 25	44,9%
Ukraina	7,9%
Ķīna	7,4%
Japāna	5,9%
Baltkrievija	5,8%
Citas valstis	0,6%

Avots: Pasaules Tirdzniecības organizācija,

<http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFReporter.aspx?Language=E>

Tagad pievēršimies Krievijas un NVS valstu savstarpējai tirdzniecībai. Būtiska tendence pēdējos gados KF ārējā tirdzniecībā ir ES valstu pieaugošā loma un NVS valstu dilstošā loma. Tam ir vairāki cēloņi, to starpā naftas un gāzes cenu pieaugums pasaulē, strauji augošais naftas un gāzes eksporta apjoms uz ES, kas sasniedzis pasaules cenas, un šo resursu piegāde NVS valstīm par pazeminātām, īpaši draudzīgām cenām. Tūdaļ jāpiebilst, ka šādas virzības specifiskās proporcijas mainīsies pēc tam, kad būs atceltas subsīdijas un ieviestas pasaules cenas tirdzniecībā ar NVS valstīm. Tomēr starp NVS valstīm Baltkrievija, Ukraina un

Kazahstāna saglabās savas vadošās vietas kā Krievijas galvenie tirdzniecības partneri starp NVS valstīm. Jaunāku datu pieejamības trūkuma dēļ piedāvājam pārskatu par 2002. gadu:

5. tabula. Krievijas tirdzniecība ar NVS, 7 NVS valstīm 2002. gadā
(miljonos USD)

Valsts	Tirdzniecības apjoms	Eksports	Imports	% no Krievijas vispārējā tirdzniecības apjoma
Krievija	151 750,2	105 760,8	45 989,4	100%
NVS	25804,7	15594,8	10203,9	17% (2003.g. 17,6%; 2004.g. 18,3%)
Azerbaidžāna	362,9	276,9	86	0,2%
Armēnija	150,8	94,5	56,3	0,1%
Baltkrievija	9896,4	5842,5	4053,9	6,5%
Gruzija	159,5	91,1	68,5	0,1%
Kazahstāna	4346,3	2410	1936,3	2,9%
Moldova	550,1	269,2	260,8	0,4%
Ukraina	9060,5	5843,8	3216,7	6,0%

Avots: *Rusimpex* (no KF Valsts Muitas un Valsts Statistikas Komiteju datiem),

http://www.rusimpex.ru/index1.htm?varurl=Content_e/Services/index.htm

Tajā gadā Krievijas eksporta vērtība uz NVS valstīm naudas izteiksmē par 17% pārsniedza Krievijas importa vērtību no šīm valstīm. Tā ir bijusi noturīga tendence un nav iemesla šaubīties, ka tā nenoturētos arī tuvākajā nākotnē. Kā līdz šim, specifiskās proporcijas skaitliskā izteiksme svārstīsies no gada uz gadu.

Pašreizējā Krievijas un NVS valstu ekonomisko attiecību virzība rāda, ka likvidējama subsidētās gāzes un naftas piegādi – gardāko burkānu NVS piedāvājumā – šīs organizācijas dalībvalstīm, Krievija izdara principiālu izvēli sev par labu. Piesaukdama tirgus ekonomikas principus un pasaules cenas enerģijas resursiem, Maskava apzināti sper soli, kas vājina NVS dzīvotspēju un izsauc pretreakcijas partneros, tostarp Baltkrievijā un Azerbaidžānā. Vai Krievija nolēmusi, ka NVS ūdeņi tai kļuvuši par seklu un vairāk uzmanības jāvelta lielajiem tirdzniecības partneriem dziļākos ūdeņos aiz NVS robežām? Vai tā gatava pagriezt muguru NVS un reāli īstenot vienu no piedēvētajiem iemesliem NVS dibināšanai: bijušo padomju republiku „civilizētu šķiršanos”? Atbildes diemžēl nevaram sniegt. Tomēr droši varam teikt, ka, ja NVS izjūktu, tas automātiski nozīmētu, ka Maskava uzdod savu vadošo lomu postpadomju teritorijā. Nebūt nē. Drīzāk mainītos savstarpējās sadarbības modelis vai modeļi. Krievija uzmanīgi seko EKP attīstībai ar nolūku pielietot tās sadarbības formas, kas atbilstu tās vajadzībām. Vienlaikus NVS teritorijā veidojas jauni sadarbības varianti ar un bez Krievijas. Par tiem jau tagad liecina atsevišķu pašu NVS valstu dibinātās apvienības, kā, piemēram, GUUAM (Gruzija, Ukraina, Uzbekistāna, Azerbaidžāna un Moldova). Tātad, ja NVS dienas ir skaitītas, nākotnē drošvien izveidotos citādi ietvari sadarbībai starp Krieviju un tās pašreizējiem NVS partneriem.

ES–ASV–KF stratēģiskais trīsstūris: fantāzijas lidojums vai tālredzīga ideja? Kā Eiropas Savienība, tā Amerikas Savienotās Valstis un Krievijas Federācija turpinās darboties teritorijā, kurā Krievijas klātbūtnei ir vēsturiskas tradīcijas. Principā visas trīs ir ieinteresētas sadarbībā, jo katra sevi saredz kā globālo procesu ietekmētāju un katra apzinās, ka sadarbība vienai ar otru un visām trijām kopā bieži ir nepieciešama. Līdz šim, veidojot attiecības sešās EKP kaimiņvalstīs, ES, ASV un KF trīspusēja

sadarbība bijusi pareta, bet tomēr tāda ir bijusi un vēl turpinās, piemēram, konfliktu risināšanā Kalnu Karabahā un Transnistrijā. Ja arī šie piemēri neliecina par ieilgušo konfliktu drīzu atrisinājumu, tie arī neapstrīd šādas sadarbības pozitīvo potenciālu.

Interesanti, ka domu par ASV, ES un Krievijas stratēģiskā trīsstūra iespējamību uztvēris arī Krievijas ārlietu ministrs Lavrovs un par to atzinīgi izteicies 2006. gada decembrī.⁵⁴ Viņaprāt, iedīgļi šādam trīsstūrim jau pastāv un nākotnē tas varētu būt viens no pamatiem kolektīvās vadības izveidei starp pasaules galvenajām valstīm, lai risinātu drošības jautājumus. Lavrovs uzskata, ka „Šāda sadarbība piedāvātu “materiālas garantijas” tiem, kas baidās, ka Krievija varētu “iedzīt ķīli” starp ASV un Rietumeiropu. Kas attiecas uz Krieviju, šī ideja dotu jaunu interpretāciju transatlantiskajām attiecībām, jo tā neizslēgtu Krieviju un tā nav konstruēta uz Krievijas rēķina.” Nākotnē šis ģeopolitiskais trīsstūris varētu „kļūt viens no stūrakmeņiem kolektīvās vadības izveidei starp pasaules galvenajām valstīm un sniegtu plašu ieguldījumu kontroles atjaunošanai pāri globālai saskaņošanai ar citiem spēka centriem.”⁵⁵

Doma par ES–ASV–KF stratēģisko trīsstūri nav jauna, un ideju laiku pa laikam apspriež kā politiķi, tā politologi un drošības un stratēģisko jautājumu speciālisti. Tā, piemēram, 2005. gada rudenī tika izdots pazīstamo politologu Andersa Aslunda un Hannesa Adomeita rediģētais vairāku autoru pētījumu krājums *Russia versus the United States and Europe – or “Strategic Triangle”?*⁵⁶ Autori aplūko stratēģiskā trīsstūra ideju no dažādām perspektīvām un nav tik cerīgi kā Lavrovs par idejas reālo efektivitāti un ieviešamību pašreizējos apstākļos. 2006. gada pavasarī tika publicēta grāmata par tēmu – vai ASV, ES un Krievija varētu kopīgi veidot stratēģisku trīsstūri?⁵⁷ Tās redaktori ir Jans Hallenbergs un Hokans Karlsons no Zviedrijas Aizsardzības augstskolas. Autoru tēze ir, ka, lai šāds trīsstūris pastāvētu, katram partnerim jāatzīst pārējie divi partneri kā vērā ņemami līdzspēlētāji. Tā kā ASV un Krievija jau sevi ir pierādījušas kā līdznoteicējas pasaules politikā, autori īpaši analizē ES politiskās un militārās spējas darboties kā vērā ņemamam līdzspēlētājam stratēģiskajā trijotnē un atzīst, ka ES par tādu jau sākusi veidoties.

Apsverot stratēģiskā trīsstūra ideju šī pētījuma kontekstā, šķiet, ka idejai ir savi plusi, un viens no tiem ir Lavrova pieminētā doma par Krievijas iesaisti kā vienlīdzīgam partnerim. Tomēr, lai šādu sadarbību ieviestu, starp visām pusēm vajadzētu valdīt savstarpējai cieņai un uzticībai. Patlaban pastāvošā vērtību plaīsa ir lielākais šķērslis efektīvai sadarbībai vai kāda jauna un daudzsološa sadarbības modeļa izveidei.

Tāpēc laikā, kad pieaug sacensība starp Krieviju no vienas puses un Eiropas Savienību un Amerikas Savienotajām Valstīm no otras puses, stratēģiskā trīsstūra ideja vērtējama visai atturīgi.

Rīgā, 2007. gada janvārī

⁵⁴ *Interfax*, 2006. gada 28. decembrī.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Aslund, H., Adomeit, H. *Russia versus the United States and Europe—or “Strategic Triangle”?*, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, Carnegie Endowment, 2005. p. 95.

⁵⁷ Hallenberg, J., Karlsson, H. (eds.) *Do the US, the EU and Russia form a New Strategic Triangle?* New York, London: Routledge, 2006, p. 249.

Krievijas enerģētikas politika post-padomju telpā: Eiropas „jaunie kaimiņi” un Baltijas valstis

Dr. Andris Sprūds, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

Enerģētikas politika un drošība ir izvirzījusies priekšplānā starpvalstu attiecībās gan globālā, gan reģionālā līmenī. Krievija ar savām plašajām energoresursu rezervēm ieņem arvien nozīmīgāku vietu to valstu apsvērumos, kuras energoresursus importē.¹ Krievijas enerģētikas politika un diplomātija sevī ietver vairākus elementus, bet tās divi centrālie pīlāri ir gāze un nafta.² Diskusijas par Ziemeļeiropas gāzes cauruļvada būvniecības uzsākšanas motivējošiem faktoriem, problēmas ar Krievijas gāzes piegādi Ukrainai un citām postpadomju telpas valstīm, kā arī Krievijas un Eiropas Savienības enerģētiskā dialoga pretrunīgums izraisa jautājumus par Krievijas ārpolitikas prioritātēm, gāzes un naftas diplomātijas nozīmi un Eiropas Savienības enerģētisko drošību. Krievijas ārpolitiskā un enerģētiskā stratēģija vispirms ietekmē kaimiņos esošās valstis, arī Latviju, un tāpēc atbildes uz šiem jautājumiem ir svarīgas Latvijas enerģētiskās drošības stratēģijas apsvērumos, kā arī izprotot ietekmējošos faktorus un uzsākot aktīvu ārpolitisko rīcību Eiropas Kaimiņu politikas ietvaros.

Krievija kā enerģētikas lielvalsts

Vladimira Putina prezidentūra skaidri iezīmējusi Kremļa apņēmību reorganizēt naftas un gāzes sektoru sev izdevīgā formātā. 2003. gadā Krievijas valdības vēršanās pret Mihailu Hodorkovski demonstrēja ne tik daudz vēršanos pret oligarhiem, cik Kremļa vēlmi stiprināt kontroli par svarīgo enerģētikas sektoru.³ Acīmredzot, Krievijas valdības rīcībā pastāv gan tiesiski, gan ekonomiski instrumenti, lai stiprinātu savu tiešo kontroli pār enerģētikas sektoru un piespiestu privātās kompānijas darboties pēc Kremļa apzīmējuma „valstiski un sociāli atbildīgi”. Krievijas valdība arī iesaistījās virknē finansiālu darījumu, tā paliecinot valsts īpašvaru ekonomikā. 2005. gadā valsts iegādājās dažādu uzņēmumu kapitāla daļas 17,4 miljardu apmērā. Vispirms darījumi notika enerģētikas sektorā – tika stiprinātas valsts kontrolēto *Gazprom* un *Rosneft* pozīcijas.⁴ Ja vēl pirmās prezidentūras laikā Putins centās reformēt valstij piederošus uzņēmumus, tad pēc pārvēlēšanas – tā saucamo „nacionālo projektu” ietvaros „valstiskot” enerģētikas sektoru kopumā, izveidojot un stiprinot valstij piederošus industriāli-finansiālus grupējumus. Tas

¹ Krievija kontrolē pasaules lielākās dabiskās gāzes rezerves, otrās pēc lieluma ogļu rezerves un astotās – naftas. Krievija ir lielākā dabiskās gāzes un otra lielākā naftas eksportētāja. Alexander Arbatov, Maria Belova, Vladimir Feygin, “Russian Hydrocarbons and World Markets”, *Russia in Global Affairs*, No. 1 (January–March 2006).

² 2005. gadā gāze un nafta veidoja 63% no Krievijas eksporta un nodrošināja 37% valsts budžeta ienākumu.

³ Marta Olcott, *Vladimir Putin i neftyanaya politika Rossii*. Carnegie Working Paper, No. 1 (2005), 4. lpp.

⁴ Fedor Chaika, “God ekspansii”, *Izvestiya*, 2006. gada 12. janvāris.

attiecas uz naftas sektora uzņēmumu pārņemšanu valsts kontrolē un, galvenais, *Gazprom* veidošanu par centrālo aktieri enerģētikas sektorā. Valsts klātbūtne tiek konsolidēta un stiprināta pēc Abramoviča *Sibneft* aktīvu integrēšanas *Gazprom* kompānijas vertikālē un Hodorkovska *Yukos* uzņēmumu pārņemšanas un iekļaušanas valstij piederošā naftas koncerna *Rosneft* sastāvā. Ja *Gazprom* nekad neatdeva vadošās pozīcijas gāzes sektorā, tad naftas sektorā ilgstoši dominēja privātās kompānijas, kas pēc ekspertu atzinuma visumā efektīvi pielāgojās brīvā tirgus apstākļiem un deva ievērojamu ieguldījumu valsts budžetā. Kaut arī vēl 1993. gadā *Rosneft* kontrolēja 60% Krievijas naftas ieguvju, tuvākajos gados tās aktīvi nonāca lielo privāto finansiāli-industriālo grupējumu rokās, un valsts kompānijas ieguva 90. gadu beigās veidoja tikai 5–6% no Krievijas kopējās ieguves. Nākot Putinam pie varas, acīmredzami iezīmējās pretēja kustība – izmantojot administratīvos resursus, *Rosneft* pakāpeniski atgūst savas vadošās pozīcijas naftas sektorā. Pašlaik tā ir Krievijas naftas kompāniju vadošajā trijniekā gan pēc naftas ieguves, gan pierādītajām rezervēm.⁵ Pēc *Sibneft* pārņemšanas naftas sektorā nozīmīgu vietu ieņem arī *Gazprom*. Svarīgs instruments valsts pozīciju stiprināšanā ir Krievijas valdības kontrole pār gāzes un naftas transportēšanas infrastruktūru. Enerģētikas sektora reorganizācijai un valsts kontroles stiprināšanai acīmredzami ir bijusi arī cieša sasaiste ar Krievijas vēlmi sevi pozicionēt ārpolitiski kā enerģētikas lielvalsti, kas nekaitrējas izmantot naftas un gāzes diplomātiju savu uzstādīto nacionālo interešu sasniegšanai.

Krievijas vadība arī ir uzsākusi ārvalstu enerģētikas kompāniju „izspiešanu” no darbošanās valsts teritorijā un tās naftas un gāzes atradņu attīstīšanā. Iezīmējas tendence pārskatīt vairākas vienošanās, kas tika parakstītas 90. gados. Neskatoties uz to, ka šīs vienošanās Krievijai nebija ilgtermiņā finansiāli atzīstamas par izdevīgām (īpaši pie pēdējo gadu energoresursu cenu kāpuma), tomēr valdības aktivitātes pārskatīt noslēgtos kontraktus vispirms ir motivētas ar vēlmi ierobežot neatkarīgu kompāniju darbošanos enerģētikas sektorā un stiprināt „enerģētisko suverenitāti.” Domes pieņemtais likums „Par dzīlēm” atspoguļoja šīs tendences, visumā radot ierobežojošus nosacījumus ārvalstu kompāniju darbībai Krievijas energoresursu ieguves jomā. 2006. oktobrī Kremliš skaidri norādīja, ka Krievijai neinteresē ārvalstu investīcijas Štokmana gāzes atradņu attīstīšanā un tās pilnībā būs *Gazprom* kontrolē.⁶ Vēlāk gan šī pozīcija tika mīkstināta, kas vienlaikus norādīja arī uz to, ka Krievijai būtu finansiāli un tehnoloģiski sarežģīti realizēt apjomīgus projektus vienpusēji. Tomēr kopējā orientēšanās uz valsts kontroli pār enerģētisko sektoru nav mainījusies. Krievijas valdība ir arī veiksmīgi izmantojusi birokrātiskos instrumentus, kā arī juridiskos un ekoloģiskos ieganstus Sahalīnas projektu noteikumu pārskatīšanā ar tādām kompānijām kā *Shell* un *ExxonMobil*, kas jau ir ieguldījušas miljardiem dolāru projektu realizācijā. Krievija arvien rezervētāk attiecas pret potenciālo privāto kompāniju, it īpaši ārvalstu, klātbūtni Krievijas enerģētikas infrastruktūras pārvaldīšanā, un tādējādi Enerģētikas Hartas ratificēšana, kas paredzētu brīvāku piekļuvi gāzes un naftas cauruļvadiem, kļūst praktiski neiespējama.

Krievijas valdības nostāju un iespējas enerģētikas sektorā ir veicinājis un ietekmējis pieaugošais globālais pieprasījums pēc naftas un gāzes un to cenu straujais kāpums. 1992.–1999. gadā vidējā naftas

⁵ Nina Pusenkova, “‘Rosneft’ kak zerkalo russkoy evolucij”, *Pro et Contra*, No. 2–3 (2006. marts– jūnijs), 91–103. lpp.

⁶ Štokmana atradnes ir vienas no vislielākajām dabiskās gāzes atradnēm – sastādot aptuveni 4 biljonus kubikmetru, tās līdzinās visām Norvēģijas pierādītajām rezervēm kopā. Krievijas vadība meklēja partnerus atradņu attīstīšanai. 2004.–2005. gadā *Gazprom* parakstīja nodomu vienošanās ar 9 ārvalstu kompānijām. 2005. gada septembrī Kremliš akceptēja potenciālos Štokmana atradņu attīstības kandidātus (*ASV Chevron* un *ConocoPhillips*, Norvēģijas *Hydro* un *Statoil* un Francijas *Total*), tomēr 2006. gada 9. oktobrī paziņoja par ārvalstu partneru izslēgšanu no potenciālā projekta; skat., Ewa Paszyc, “The Shokman gas field’s role in the Kremlin’s political strategy”, *East Week Special Issue*, 2 November 2006, p. 5.

cena bija 22,5 dolāri par barelu, 2000.–2005. gadā tā bija pieaugusi jau līdz 35,4 dolāriem par barelu.⁷ Pateicoties tam, Krievija ieguvusi milzīgus finansiālos resursus – Krievijas Centrālā banka ir uzkrājusi vienas no vislielākajām zelta un valūtas rezervēm pasaulē, 2006. gada vidū sastādot aptuveni 250 miljardus dolāru, un Stabilizācijas fonda uzkrājumi tuvākā gada laikā varētu sasniegt 100 miljardus dolāru.⁸ Tādējādi Krievijas vadības rīcībā, atšķirībā no Jeļcina perioda, ir akumulēti ievērojami finansiāli līdzekļi, kas var tikt ieguldīti enerģētikas industrijas un infrastruktūras pilnveidošanā un atradņu attīstīšanā, un līdz ar to ar Kremli saistītu vietējo kompāniju pozīciju stiprināšanā gan Krievijā, gan ārpus tās robežām.

Tomēr vienlaikus arī jānorāda uz „valstiskošanas” paradoksu – stiprinot valsts pozīcijas enerģētikas sektorā, mazinās ražošanas efektivitāte, ārzemju un vietējie investīciju apjomi, bet palielinās birokrātiskās procedūras un eventuāli arī korupcija. Tādējādi var tikt sasniegta robeža, kur valsts iejaukšanās un kontrole var veicināt enerģētikas sektora stagnāciju un praktiski mazinātu valsts iespējas globālajā enerģētiskajā un politiskajā sistēmā. Enerģētikas kompānijas arvien vairāk izjūt ieguves deficītu, jo rietumu Sibīrijas atradnes pakāpeniski tiek izsmeltas. 2005. gadā 68% Krievijas naftas un 91% gāzes tika iegūti Tjumeņas reģionā Rietumsibīrijā. Turklāt valsts bieži cenšas izmantot valsts kompānijas projektiem, kuriem nav tieša sakara ar kompānijas darbības prioritātēm, vispirms subsidējot nerentablas ekonomikas nozares.⁹

Enerģētika un Krievijas ārpolitika

2003. gads iezīmējās ne tikai iekšpolitiski, bet arī ārpolitiski. 2001. gada Putina „ārpolitiskā revolūcija”, kas paredzēja Krievijas ciešāku orientēšanos un sadarbību ar Rietumu demokrātijām, visumā bija beigusies. To lielā mērā ietekmēja un noteica citas revolūcijas – „rožu” Gruzijā un „oranžā” Ukrainā. Krievija, kura uzskatīja, ka tās intereses tiek ignorētas un rīcība neatbilstoši kritizēta, pakāpeniski pārorientējās uz „suverēnās demokrātijas” īstenošanu iekšpolitiski un nacionālo interešu un ietekmes stiprināšanu ārpolitiski. Turklāt strauji pieaugušās energoresursu cenas, kā arī pieprasījums pēc Krievijas naftas un gāzes deva Krievijas valdībai svarīgu instrumentu tās starptautisko mērķu realizācijā. Krievijas „ekonomizētais pragmatiskais nacionālisms” kļuvis par Krievijas ārpolitiku raksturojošo apzīmējumu. Tieši ekonomiskie apsvērumi arvien skaidrāk izvirzās priekšplānā Krievijas īstenojamajā ārpolitikā. Ģeopolitisko pieeju pakāpeniski sāk papildināt ģeoekonomiskā domāšana un rīcība. Krievijas vadība valsts ekonomiskajā izaugsmē, kā arī ekonomisko pozīciju stiprināšanā ārpus Krievijas robežām saskata lielvalsts statusa sasniegšanas pamatu. Enerģētikas sektors šajā procesā ieņem centrālo vietu. Krievijas līderi savu valsti arvien vairāk uztver kā „enerģētikas lielvalsti”, „neaiztājamu nāciju” globālajā ekonomikā.¹⁰ Putins ir skaidri norādījis uz Krievijas potenciālo nozīmi un rīcības virzienu: „Enerģētika, vismaz uz šodien, ir galvenais globālā ekonomiskā progresa virzītājspēks. No tā, kādu vietu mēs ieņemsim pasaules enerģētiskajā kontekstā, būs tieši atkarīga Krievijas labklājība gan pašlaik, gan nākotnē. Pieteikums uz globālo enerģētikas līderību – tas ir ambiciozs uzdevums...”¹¹ Tādējādi Krievijas gāzes un naftas diplomātija, ko ietekmē gan politiskie, gan ekonomiskie mērķi, izteikti kļūst par

⁷ 1999. gadā Krievijas ienākumi no naftas eksporta sastādīja 14 miljardus dolāru, savukārt 2005. gadā šī summa bija desmitkārtšojusies.

⁸ Vladimir Milov, “Mozhet li Rossiya statj neftyanim rayem?”, *Pro et Contra*, No. 2–3 (2006. marts–jūnijs), 6–7. lpp.

⁹ Clifford Gaddy, Fiona Hill etc., *The Russian Federation*, The Brookings Foreign Policy Studies Energy Security Series, October 2006; pieejams, <http://www.brookings.org/fp/research/energy/2006russia.pdf>

¹⁰ Dmitri Trenin, “Postimperskiy proyekt”, *Nezavisimaya Gazeta*, 2006. gada 30. janvāris.

¹¹ Putina uzstāšanās Krievijas Drošības padomē 2005. gada 27. decembrī; citēts Milov, “Mozhet li Rossiya statj neftyanim rayem?”, 13. lpp.

Krievijas ārpolitikas galveno pīlāru. Uz tās pēctecību skaidri norādījis Krievijas Ārlietu ministrijas padomnieks Staņislavs Žizņins: „Naftas un gāzes industrija tradicionāli ir bijusi svarīgs elements Krievijas ārpolitikā un diplomātijā kopumā. Tā tas bija Krievijas impērijas un padomju periodā un arī šodien enerģētikas diplomātijā spēlē nozīmīgu lomu.”¹² Acīmredzot, primārais uzdevums Krievijas enerģētiski-ārpolitiskajā stratēģijā ir savas enerģētiskās ietekmes un relatīvās „neaižstājamības” stiprināšana, kuru sasniegšanai Kremļa rīcībā ir vairāki instrumenti.

Piegādes ceļu diversifikācija

Krievijas problēma ir bijusi ierobežota energoresursu transportēšanas infrastruktūra. Krievijas vadība ir uzsākusi tranzīceļu diversifikāciju. Piegādes ceļu dažādošana Krievijā tiek atbalstīta kā nepieciešama rīcība, kas palielina Krievijas ekonomiskā un politiskā manevra iespējas gan tranzītvalstīs, gan energoresursu patērētājvalstīs.¹³ Diversifikācija tika vispirms īstenota naftas sektorā. 90. gados tika uzbūvēta naftas transportēšanas infrastruktūra Kaspijas Cauruļvadu konsorcijs ietvaros, kas savieno Kazahstānas Kaspijas gāzes atradnes ar Novorošijskas ostu. 1999. gadā tika uzsākta Baltijas cauruļvadu sistēmas projekta realizācija un Primorskas ostas celtniecība. Projekts savieno rietumu Sibīrijas un Timano–Pečoras naftas atradnes ar Krievijas Baltijas jūras piekrasti Somu jūras līcī. 2001. gadā Krievijas ostas termināls uzsāka naftas kravu pārkraušanu un 2005. gadā jau transportēja 60 miljonus tonnu naftas. Rezultātā, palielinoties Primorskas pārkraušanas jaudām, Krievija pakāpeniski pārtrauca naftas eksportu caur Ventspils ostu. Drīzumā līdzīga situācija sagaidāma arī naftas produktu transportēšanas jomā, tādējādi ievērojami mazinot iepriekš praktiski neaižstājamo Ventspils un Latvijas nozīmi naftas un naftas produktu tranzītā.

Īpaši nozīmīga ir gāzes ceļu diversifikācija. 1999. gadā tika pabeigta Jamala–Eiropa, bet 2003. gadā „Zilās straumes” cauruļvada būvniecība. Pirmajā gadījumā tika apieta Ukraina, bet otrajā, piegādājot gāzi Turcijai caur cauruļvadiem Melnajā jūrā, Krievija vispār izvairījās no tranzītvalstu klātbūtnes. 2005. gadā *Gazprom* kopā ar Vācijas *EO.N AG* un *BASF AF* uzsāka starptautiska mēroga Ziemeļeiropas gāzes cauruļvada būvniecību, kas, apejot tranzītvalstis, pa tiešo savienotu Krievijas gāzes laukus ar patērētājiem Rietumeiropā, vispirms Vācijā, Skandināvijas valstīs un potenciāli arī Lielbritānijā. Līdz 2013. gadam plānots transportēt aptuveni 50 miljardus kubikmetru gāzes. Cauruļvads mazinātu Krievijas atkarību no Ukrainas un citām Austrumeiropas valstīm, kas joprojām ieņem nozīmīgu vietu Krievijas gāzes transportēšanā.

Noieta tirgus diversifikācija

Krievija ir uzsākusi arī noieta tirgus diversifikāciju. Pašlaik 95% naftas un 100% gāzes Krievija eksportē Eiropas (ieskaitot Turcijas) virzienā.¹⁴ Gāzes sektorā jau tika īstenots „Zilās straumes” projekts, kas piegādā gāzi (potenciāli 16 miljardus kubikmetru) Turcijai. Pastāv gan jautājumi par īstenoto un plānoto projektu ekonomisko efektivitāti. Piegādes kontrakta noteikumi „Zilās straumes” projekta ietvaros bija jāpārskata, jo neilgi pēc tā realizācijas Turcija ekonomiskās lejupslīdes kontekstā vairs nebija gatava izlietot visu Krievijas piegādāto gāzi. Piesaistot jaunus tās energoresursu importētājus, Krievija izslēdz citus piegādātājus, potenciāli palielina savu ietekmi uz šo valstu īstenoto politiku un palielina manevra

¹² Stanislav Zhiznin, “Specific features of energy diplomacy”, *Oil of Russia*, No. 3 (November), 2005; pieejams <http://www.oilru.com/or/24/404>

¹³ Vladimir Milov, Ivan Selivahin, *Problemy energeticheskoy politiki*. Carnegie Moscow Center Working Paper, No. 4 (2005), pp. 6, 17–22.

¹⁴ Vladimir Milov, “Neo-Con Plans and the Sober Reality” in *Russia in Global Affairs*, Vol. 4, No. 4 (October–December 2006), p. 124.

iespējas ar citām Krievijas gāzes patērētājvalstīm, vispirms Eiropas Savienības dalībvalstīm. Acīmredzot, šajā kontekstā jāapskata apspriestais „Zilās straumes II” projekts, kas nodrošinātu Krievijas gāzes piegādi Balkānu valstīm, kā arī Izraēlai, Libānai un Sīrijai. Kremļis cenšas kavēt austrumu–rietumu energoresursu transportēšanas koridora izveidi (ES „Nabukko” projekts), kurā Krievijai nebūtu ietekmes, tā vietā veicinot Krievijas dominētu ziemeļu–dienvidu virzienu.¹⁵

Tomēr visvairāk apspriests gan Krievijā, gan ārpus tās ir austrumu eksporta vektors. Krievijas enerģētikas ministrs Viktors Kristenko ir paziņojis, ka trešdaļa Krievijas energoresursu eksporta tiks virzīta austrumu virzienā.¹⁶ Pašlaik gan Krievijas klātbūtnē Āzijas energoresursu tirgos ir maznozīmīga. Krievija eksportē 15 miljonus tonnu naftas uz Ķīnu, kas veido tikai 5% no tās naftas importa. Abas puses ir parakstījušas starpvaldību vienošanos par papildu naftas piegādēm, kas varētu palielināt Krievijas naftas eksportu uz Ķīnu līdz 30 miljoniem tonnu 2010. gadā. Tiek plānota arī sadarbība gāzes piegādes jomā. 2006. gada martā Vladimira Putina vizītes laikā tika parakstīta vienošanās par potenciālu gāzes cauruļvada būvniecību. Acīmredzot, Krievijas apsvērumos prioritāri ir politiskie un stratēģiskie apsvērumi. Pašā Krievijā ir izskanējuši aicinājumi izmantot „enerģijas atslēgu” durvju atvēršanai uz Āzijas noieta tirgiem Krievijas industriālajiem produktiem. Šā viedokļa piekritēji uzskata, ka Eiropas Savienībā Krievijas produktiem ar augstu pievienoto vērtību (enerģētikas sektoru apkalpojošo industriju ražojumi, telekomunikāciju un aviobūvniecības tehnoloģijas un produkti) būtu grūti vai pat neiespējami atrast noieta tirgus, un tieši tāpēc būtu nepieciešams orientēties austrumu virzienā un veicināt šo procesu ar Krievijas enerģētisko resursu palīdzību.¹⁷ Šeit pat varētu saskatīt zināmas „ģeopolitiskās revolūcijas” iezīmes – Krievija, pārstrukturējot savu enerģētisko resursu piegādi Āzijas virzienā, radītu energoresursu nodrošināšanas problēmas Eiropai, tādējādi kopumā vājinot Rietumu pozīcijas un savukārt stiprinot „jauno līderu” (Krievija, Ķīna, Indija, Brazīlija) globālo ietekmi.¹⁸

Tomēr jāatzīmē, ka pašlaik Krievijas potenciāls īstenot „ģeopolitisko revolūciju”, izmantojot enerģētisko kārti, ir stipri ierobežots. Vienošanās ar Ķīnu eventuāli paredz 60–80 miljardu kubikmetru gāzes piegādi no Krievijas. Pēc Starptautiskās Enerģētikas aģentūras aprēķiniem, Ķīnas gāzes patēriņa pieaugums (atšķirībā no naftas) nebūs nozīmīgs un 2030. gadā kopējais patēriņš sastādītu aptuveni 160 miljardus kubikmetru gadā, no kuriem 30 procenti varētu tikt importēti.¹⁹ Ja respektējamās institūcijas aprēķini piepildītos, izrādītos, ka Krievija plāno eksportēt uz Ķīnu vairāk nekā tā gatava importēt. Turklāt Ķīna arī nevēlas palielināt savu enerģētisko atkarību un cenšas attīstīt un efektīvi izmantot savus resursus un kapacitātes. Situāciju sarežģī arī Ķīnas nevēlēšanās maksāt Krievijai vairāk par USD 30–35 par tūkstoš kubikmetriem gāzes uz Krievijas–Ķīnas robežas, kas ir ievērojami mazāk nekā Krievija saņem par gāzes piegādēm no citiem saviem patērētājiem, ieskaitot NVS valstis. Ķīnas nostāju veicina fakts, ka Krievijas gāze tai būtu jātransportē tālāk uz enerģiju intensīvi patērējošajiem valsts dienvidu reģioniem. Savukārt aprēķināts, ka Krievijai atmaksātos izbūvēt cauruļvadu, kas savienotu Koviktas gāzes atradnes ar Ķīnu, pie nosacījuma, ka tā saņemtu par tūkstoš kubikmetriem gāzes vismaz USD 75 (pie pesimistiskākiem aprēķiniem – USD 120).²⁰ Rezultātā Krievijas–Ķīnas „stratēģiskā partnerība” gāzes piegādes jomā nozīmīgu strukturālu ierobežojumu klātbūtnē pagaidām ir palikusi tikai deklaratīvā līmenī.

¹⁵ Michael Thumann, “European Energy Security, the Black Sea and Russian Interests – Can there be a Common Strategy”, Ronald D. Asmus (ed.), *Next Steps in Forging A Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea* (Washington: GMF, 2006), p. 133.

¹⁶ Tatyana Zykova, “Na vse chetyre storony prostirayutsa segodnya neftegazovyye interesy Rossii”, *Rossiyskaya gazeta*, 2006. gada 22. februāris; pieejams www.rg.ru/2006/02/22/hristenko.html.

¹⁷ Mikhail Dmitriev, “Russia’s ‘Energy Key’ Strategy”, *Russia in Global Affairs*, Vol. 4, No. 4 (October–December 2006), pp. 120–123.

¹⁸ Milov, “Neo-Con Plans”, p. 124.

¹⁹ Toby Shelley, *Oil: Politics, Poverty and the Planet* (London: Zed Books Ltd, 2005), p. 10.

²⁰ Milov, “Neo-Con Plans”, p. 126.

Krievija un alternatīvie gāzes piegādātāji

Krievija cenšas ietekmēt citus, vispirms gāzes, piegādātājus – gan bijušās padomju republikas Turkmenistānu, Uzbekistānu un Kazahstānu, gan svarīgu Eiropas valstu gāzes nodrošinātāju – Alžīriju, gan potenciāli nozīmīgu gāzes eksportētājvalsti Irānu. Eiropas Savienības atbalstītā „Nabukko” projekta īstenošana praktiski ir neiespējama bez Irānas konstruktīvas līdzdalības. Zināmā veidā kontrolējot, ietekmējot vai traucējot trešās puses gāzes piegādes Eiropai, Krievija eventuāli stiprina savas pozīcijas attiecībā ar Eiropu. Kremļis cenšas panākt sev labvēlīgu trešās puses piegādātu politiku, izmantojot finansiāli izdevīgus kontraktus gāzes atradņu attīstīšanā (Alžīrijas gadījumā), ekonomisku un politisku atbalstu (Irāna, Uzbekistāna), vai arī nekautrējoties vienlaikus izmantot valstu atkarību no Krievijas tranzīceļiem (Turkmenistāna, Uzbekistāna, Kazahstāna). Alžīrijas gadījumā, piemēram, 2006. gada Putina vizītes laikā Krievija norakstīja 5 miljardus dolāru lielu parādu un noslēdza bruņojuma piegādes kontraktu par 7 miljardiem. Jau pēc pāris mēnešiem bija redzami Krievijas diplomātijas patiesie mērķi – augustā *Gazprom* ar Alžīrijas kompāniju *Sonatrach* parakstīja memorandu par stratēģisko partnerību, kas paredzētu gan kopīgas atradņu izpēti, gan cauruļvadu projektēšanu, gan cenu par gāzes piegādēm kopīgu veidošanu.²¹ Tieši pēdējais aspekts vedina domāt, ka Kremlim nebūtu nekas pretī izveidot zināmu karteli vai pat Krievijas dominētu OPEC veida organizāciju tieši gāzes jomā.

Ilgtermiņa piegādes kontrakti

Krievijas ilgtermiņa divpusējie kontrakti par gāzes piegādēm dod Krievijai iespējas piesaistīt bilaterāli gan atsevišķas Eiropas Savienības valstis, gan enerģētikas sektora kompānijas. Viena no visciešākajām Krievijas sadarbības partnerēm ir Vācija. To pierādīja gan Ziemeļeiropas gāzes cauruļvadu būvniecības projekts, gan izvērstā sadarbība starp *Gazprom* un vācu kompānijām. 2006. gada oktobra Kremļa lēmums par Štokmana atradņu attīstīšanu un potenciālo transportēšanas maršrutu, kas tika paziņots Vladimira Putina Vācijas vizītes laikā, norāda uz Vācijas svarīgo vietu Krievijas enerģētiskajā stratēģijā. Līdztekus paziņojumam par ārzemju investoru nepielaišanu šim projektam *Gazprom* pārstāvji norādīja, ka gāze nevis tiks LNG veidā transportēta uz ASV, bet gan Vācijas virzienā caur Ziemeļeiropas gāzes vadu. Acīmredzot, tādējādi šajā lēmumā atspoguļojās Krievijas arvien vēsākas attiecības ar ASV un vēlme veicināt savas attiecības ar tradicionālās sabiedrotās Vācijas jauno Angelas Merkeles valdību. Potenciāli šī partnerība varētu arī stiprināt Krievijas pozīcijas sarunās ar Eiropas Savienību par Enerģētiskās Hartas ratificēšanu.²²

Eiropas enerģētikas uzņēmumi ir noslēguši veselu virkni vienošanos ar *Gazprom*. Vācijas *Wintershall*, *VNG* un *E.ON Ruhrgas* ir noslēgušas vienošanās ar *Gazprom* par Krievijas gāzes piegādi un apjomīgiem kopīgiem izpēti un investīciju projektiem. *Ruhrgas* un *Gazprom*, kuru sadarbība aizsākās jau 70.–tajos gados, aktīvi sadarbojušās, privatizējot gāzes sektora uzņēmumus visā post–padomju telpā no Igaunijas līdz Bulgārijai. Lai gan *Ruhrgas* ir pārstāvēts *Gazprom* valdē, nešaubīgi, ka tieši *Gazprom* šajā savienībā kā piegādātājs un apjomīgu rezervju kontrolētājs faktiski spēlē dominējošā partnera lomu. Kontrakts, kas noslēgts līdz 2030. gadam, paredz ikgadējas piegādes no Krievijas 20 miljardu kubikmetru apjomā, kas veido trešo daļu no vācu kompānijas importa. Arī citi vadošie energoresursu sektora pārstāvji no Francijas (*Gaz de France*), Nīderlandes (*Nederlandse Gasunie*), Itālijas (*ENI*) un Austrijas (*ÖMV*) parakstījuši ilgtermiņa līgumus, kas nodrošina gāzes saņemšanu no Krievijas. Somijas *Fortum*

²¹ „Gazprom svyazal Evropu”, *Biznes&Baltiia*, 2006. gada 9. augusts.

²² Paszyc, „The Shokman gas field’s role”, p. 5.

iesaistījies Barena jūras plašo gāzes atradņu apguvē.²³ Šo uzskaitījumu varētu turpināt. Tādējādi skaidri iezīmējas tendence, ka Krievija izmanto gāzes diplomātiju, lai pakāpeniski divpusējo attiecību ietvaros iesaistītu savus enerģētiskā dialoga partnerus zināmās atkarības attiecībās un radītu priekšnoteikumus politiskās un ekonomiskās iniciatīvas saglabāšanai nākotnē. Dabiski, Eiropas kompānijas, kas izveidojušas ciešas attiecības ar *Gazprom*, nevēlas zaudēt iegūtās salīdzinošās biznesa priekšrocības un faktiski kļūst par Krievijas lobiju Eiropas Savienības enerģētikas politikas veidošanas koridoros, kas padara ES saskaņotu politiku vēl grūtāk īstenojamu. *Gazprom* izdevās arī panākt Eiropas Komisijas, kas enerģētikas tirgus liberalizācijas kontekstā iestājas par īstermiņa kontraktiem, pozīcijas maiņu un piekrišanu *Gazprom* slēgtajiem ilgtermiņa kontraktiem, kuri tika pamatoti ar nepieciešamību saglabāt noieta tirgus prognozējamību, izstrādājot kapitālietilpīgas gāzes atradnes.

Krievijas industriālā ekspansija

Krievija ir apzināti uzsākusi veicināt Krievijas uzņēmumu klātbūtni ārvalstīs, un vispirms tas attiecas uz ietekmīgajām un ar Kremli saistītajām energoresursu kompānijām. Krievija īpaši cenšas stiprināt savu klātbūtni un ietekmi enerģētikas sektorā post-padomju valstīs, izspiežot ārvalstu investorus. Krievijas Globālo studiju institūta vadītājs Mihails Deļagins nepārprotami atspoguļo spēcīgu strāvājumu Krievijas enerģētiskās stratēģijas formulēšanā: „Šo reģionu [post-padomju telpas valstis] pilnībā jākontrolē Krievijas biznesam, vismaz noteikti stratēģiskajā enerģētikas sektorā. Katra post-padomju telpā (nerunājot nemaz par Krieviju) iegūtā naftas tonna un katrs gāzes kubikmetrs, ko ieguvusi kompānija ar ārzemju kapitālu (nerunājot nemaz par ārzemju kompānijām), ir negods Krievijai, pazemojot tās nacionālās intereses un graujot tās ekonomisko un politisko suverenitāti.”²⁴ Krievijai vispirms būtu jāiegūst absolūta kontrole pār enerģētikas infrastruktūru post-padomju valstīs, kā arī jāpanāk jebkāda alternatīva un Krieviju apejošu cauruļvadu būvniecības projektu apsvēršana par pilnīgu tabu gan post-padomju, īpaši Centrālajā Āzijā, gan citās valstīs. Deļagins aicina valsti organizēt, koordinēt un atbalstīt Krievijas privātā biznesa ekspansiju ārvalstīs un veicināt uz Krieviju orientētu vietējo lobiju radīšanu, izmantojot „enerģijas naudu”.²⁵ Jākonstatē, ka Krievijas vadība ir sekojusi šīm vadlīnijām. Jau 2004. gada beigās *Gazprom* bija iegādājies akcijas 23 gāzes transportēšanas uzņēmumos Centrālās un Austrumeiropas valstīs.²⁶ Turklāt Kremlis ir ne tikai stiprinājis savu klātbūtni post-padomju valstīs, bet arī mērķtiecīgi cenšas atbalstīt Krievijas uzņēmumu klātbūtni ES vecajās dalībvalstīs.

Nepārprotama ir Krievijas vēlme iegūt lielāku kontroli pār Eiropas valstu uzņēmumiem. *Gazprom* cenšas iegūt tiešu piekļuvi patērētājiem. *Gazprom* sadarbībā ar *BASF AG* meitas uzņēmumu *Wintershall* izveidojuši kopuzņēmumus *Wingas* un *WIEH*, kuri kontrolē 15% Vācijas patēriņa tirgus un pakāpeniski iespēžas arī Beļģijas, Francijas un Nīderlandes noieta tirgos. Austrijā *Gazprom* kopā ar *OMW* izveidoja kopuzņēmumu *GWH*, kurš kontrolē gandrīz 80% patēriņa tirgus. *Gazprom* pieder 25% Somijas gāzes monopolista *Gasum*. Iegūtas gāzes izplatītāju akciju paketes Čehijā, Bulgārijā un Turcijā. Aktīvi uzsāka Lielbritānijas patēriņa tirgus apgūšanu. *Gazprom* izmanto arī savā rīcībā esošos potenciālos gāzes laukus, lai iegūtu piekļuvi industriālajiem aktīviem Eiropā. Štokmana rezervju gadījumā Krievija nepārprotami paziņoja par savu vēlmi pilaist ārzemju kompānijas tikai apmaiņā pret stratēģiskiem aktīviem.²⁷

²³ Judy Dempsey, “For many countries, nowhere else to turn”, *International Herald Tribune*, 5 January 2006.

²⁴ Mikhail Delyagin, “Assessing Russia’s Energy Doctrine”, *Russia in Global Affairs*, No. 4 (October–December 2006), p. 140.

²⁵ Delyagin, “Assessing Russia’s Energy Doctrine”, p. 141.

²⁶ Judy Dempsey, “Europe worries over Russian Gas Giant’s Influence”, *Energy Bulletin*, *New York Times*, 4 October 2004.

²⁷ “‘Kasting’ partnerov ‘Gazprom’ zakonchitsya v etom godu”, 2005. gada 2. septembris, <http://www.vzglyad.ru/news/2005/9/2/5574.html>

Gazprom – Krievijas enerģētikas un korporatīvās diplomātijas „flagmanis”

Krievijas ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs ir skaidri demonstrējis savu aktīvu atbalstu Krievijas kompāniju, vispirms enerģētikas sektorā, iesaistei valsts ārpolitiskajās aktivitātēs. Ārlietu ministrija ir parakstījusi virkni vienošanos ar *Gazprom*, *Lukoil* un citām kompānijām par savstarpēju atbalstu. Valsts apņēmusies veicināt Krievijas uzņēmumu darbību ārvalstīs, kamēr tās seko valsts nospraustām stratēģiskām vadlīnijām.²⁸ Krievijas gāzes monopolists *Gazprom* ieņem centrālo vietu Krievijas īstenotajā enerģētikas un korporatīvās ārpolitikas stratēģijā. *Gazprom* no PSRS laiku ministrijas ir pārtapis par globāli darboties spējīgu uzņēmumu. Kompānija ir stabilizējusi gāzes ieguvu, atguvusi industriālos aktīvus, optimizējusi pārādsaitību struktūru, investējusi izpētē, ieguvē un transportēšanā.²⁹ *Gazprom* pieder 60% Krievijas un 16% pasaules gāzes rezervju. 85% no Krievijas un 23% no visas pasaules gāzes piegādes nodrošina tieši *Gazprom*. Ja kompānija būtu valsts, tad tās gāzes un naftas rezerves atpalktu tikai no Saūda Arābijas un Irānas. Tā pakāpeniski intensificē savu darbību arī naftas sektorā, piemēram, pārpērkot par 13 miljardiem USD *Sibneft* aktīvus un potenciāli plānojot saplūst ar *Rosneft*. Jau pašlaik, pēc *Sibneft*, kas 2004. gadā ieguva 34 miljonus tonnu, un tai 50% piederošās *Slavneft* (22 miljoni tonnu) pārņemšanas *Gazprom* kļuvis par piekto lielāko Krievijas naftas ražotāju pēc *Lukoil*, *TNK-BP*, *Rosneft* un *Surgutneftegaz*. Vienlaikus *Gazprom* saglabā divas svarīgas priekšrocības gāzes sektorā: pirmkārt, kontroli pār gāzes infrastruktūru visā Krievijas teritorijā, tādējādi saglabājot ietekmes sviras pār neatkarīgajiem, arī ārvalstu, ražotājiem; un otrkārt, paliekot par Krievijas gāzes eksporta monopolistu ārpus bijušās PSRS teritorijām. *Gazprom* piegādā gāzi 28 valstīm vairāk nekā 200 miljardu kubikmetru apjomā. Tas arī veicina to, ka, ja naftas sektorā Krievija un tās kompānijas ir “cenas ņēmējas”, tad gāzes sektorā Krievijas oficiālās politikas turpinātāja *Gazprom* ir tirgus “cenas veidotāja”.³⁰

Gazprom gan arī sastopas ar nopietniem izaicinājumiem. Viena no lielākajām problēmām – potenciālā gāzes ieguves samazināšanās tuvākajos gados. Esošās atradnes pamazām tiek izsmeltas, bet jaunu atradņu attīstīšanā un ieguves uzsākšanā ir nepieciešami milzīgi kapitālieguldījumi. Jamalas rezervju ieguves pilnvērtīgai uzsākšanai nepieciešamas 70 miljardu dolāru lielas investīcijas, savukārt Austrumsibīrijas un Tālo Austrumu dziļu izmantošanai – 30–50 miljardi dolāru. Turklāt šeit arī nepieciešama jaunāko tehnoloģiju pielietošana, kas ne vienmēr ir *Gazprom* rīcībā.³¹ Krievijas gāzes monopols cenšas diversificēt savas aktivitātes gan mēģinot iegūt tiešu pieeju pie patērētājiem Eiropā, gan piedaloties kopīgos projektos ārvalstu gāzes rezervju attīstīšanā, gan monopolizējot gāzes plūsmu no Centrālāzijas valstīm – Kazahstānas, Turkmenistānas un Uzbekistānas. Šeit gan arī pastāv ierobežojumi, jo Eiropas gāzes tirgū pastāv spēcīga konkurence, bet Centrālāzijas partneri tomēr nav vienmēr prognozējami.

Neskatoties uz zināmiem trūkumiem, *Gazprom* ir nozīmīgs instruments Krievijas valdības rīcībā gan enerģētiskās diplomātijas, gan ārpolitikas realizācijā kopumā. Gāzes monopolists ir Krievijas lielākais ārējo investīciju realizētājs. Ar *Gazprom* palīdzību Kremlis aktīvi veicina sev labvēlīgu ģeoeconomisko konfigurāciju, kas varētu nest politiskās un ekonomiskās dividendes nākotnē. Krievija un *Gazprom* diversificē savu instrumentu izvēli, katrai valstij piemeklējot visefektīvākos līdzekļus, nekautrējoties pielietot arī „pātagas un burkāna” metodes. Izmantojot citu valstu, īpaši no gāzes piegādēm atkarīgo kaimiņvalstu, ieinteresētību panākt vienošanos par gāzes piegādi, *Gazprom* rīcībā ir visas iespējas

²⁸ Gaddy, Hill, *The Russian Federation*.

²⁹ Tatyana Mitrova, Yakov Pappé, “Gazprom’: ot ‘bolshoi trubiy’ k bolshomu biznesu”, *Pro et Contra*, No. 2–3 (2006. marts–jūnijs), 73. lpp.

³⁰ “Gazprom: Russia’s energetic enigma”, *Economist*, 6 October 2005.

³¹ Vladimir Volkov, “Gazprom’: riskovannaya strategiya”, *Pro et Contra*, No. 2–3 (2006. marts–jūnijs), 86–89. lpp.

veicināt savu ietekmi, slēdzot ilglaicīgus līgumus par gāzes piegādi vai iegūstot kontroli pār energoresursu tranzīta ceļiem un citu valstu enerģētikas sektora uzņēmumiem. *Gazprom* ir kļuvis arī par Kremļa galveno ārpolitikas instrumentu Krievijas post-padomju telpas kaimiņvalstīs.

Krievijas „gāzes un naftas diplomātija” „tuvējā pierobežā”

„Tuvējās pierobežas” jautājums nav zaudējis savu iekšpolitisko un ārpolitisko rezonansi Krievijā. Tieši otrādi, ietekme postpadomju telpā tiek skaidri izvirzīta kā prioritāte politiskajos paziņojumos un dokumentos. Iekšpolitiski aktīva rīcība kaimiņvalstīs joprojām tiek uzskatīta par valdības politikas leģitimizācijas sastāvdaļu. Ārpolitiski Kremļis acīmredzami uzskata arī ietekmes palielināšanu postpadomju telpā par vienu no svarīgākajiem mērķiem Krievijas multipolārās pasaules kārtības veidošanas stratēģijā. Krievijas rīcībā ir vairāki „cietās varas” instrumenti savas politikas īstenošanā: militāro spēku klātbūtne, „iesaldētie” konflikti, krievvalodīgo jautājuma manipulācija. Tomēr, acīmredzami neskatoties uz neiztrūkstošiem un neizdošiem instinktiem izmantot „cietās varas” iespējas ārpolitikā, Kremļis arvien vairāk apzinās un pielieto „mīkstās varas” līdzekļus savas ietekmes palielināšanai „tuvējās ārzemēs”: kultūras un valodas pievilcīgumu, noieta darba tirgus iespējas, lojālas kaimiņos esošo valstu politiskās un ekonomiskās elites. Viens no visefektīvākajiem līdzekļiem ir „gāzes un naftas diplomātija”.³² Tādējādi Kremļis arvien lielāku uzsvāru liek uz tā saucamās „liberālās impērijas” veidošanu un post-imperiālo projektu, kas paredz Krievijas ietekmi stiprināt nevis spiediena rezultātā, bet radot priekšnosacījumus, lai bijušās padomju republikas pašas būtu ieinteresētas gravitēt, pēc Treniņa vārdiem, Krievijas „saules sistēmas” virzienā.³³ Vienlaikus gan nevajadzētu arī pārvērtēt post-imperiālā projekta „mīkstumus”. Enerģētiskajā diplomātijā nepārprotami ir „cietas varas” elementi. Krievija nav kautrējusies atklāti izmantot enerģētikas kārti spiediena izdarīšanai attiecībā gan ar Eiropas valstīm, un īpaši jau attiecībā ar bijušajām padomju republikām, kas kļuvušas par Eiropas jaunajām kaimiņvalstīm (Austrumeiropā un Aizkaukāzā), gan jaunajām ES dalībvalstīm (Baltijas valstis).³⁴

ES Austrumeiropas kaimiņi: Ukraina, Moldova un Baltkrievija

Lai gan Krievijas un Ukrainas konflikta gadījumā sākotnēji radās iespāids, ka Kremļis „iešāva pats sev kājās”, kompromitējot Krievijas kā uzticama partnera tēlu un mudinot Eiropas valstis uz saskaņotu rīcību, šāds pieņēmums tikai daļēji atspoguļo izveidojušos situāciju. Krievijas un Ukrainas strīda gadījumā, Krievijai piekāpjoties Ukrainas prasībai par cenu griestiem, nepamanīts palika fakts, ka *Gazprom* pārrunu rezultātā nostiprināja savas pozīcijas Centrālāzijas valstu gāzes tranzītā un arī pašā Ukrainas enerģētikas sektorā. Agrāk Ukrainai bija iespējas noslēgt līgumu tieši ar Uzbekistānu, Turkmenistānu un Kazahstānu, taču tagad šīs tiesības pāriet *RosUkr-Energo*, kurā 50% akciju nonākušas *Gazprom* kontrolē. Pārējo daļu kontrolē Ukrainas oligarhi Dmitro Firtašs (45%) un Ivans Fursins (5%), par kuriem ir izteiktas aizdomas par saistību ar Krievijas „ēnu ekonomikas” pārstāvjiem.³⁵ Tādējādi *Gazprom* ir ierobežojis ne tikai Ukrainas, bet arī minēto Centrālāzijas valstu manevra iespējas. *Gazprom* savu klātbūtni Ukrainā papildus stiprināja 2006. gada februārī, kad *Gazprom* un Ukrainas

³² Fiona Hill, “Moscow Discovers Soft Power”, *Current History*, October 2006, pp. 341–347.

³³ Anatolij Chubais, “Misiya Rossiya v XXI veke”, *Nezavisimaya Gazeta*, 2003. gada 1. oktobris; Dmitri Trenin, “Postimperskiy proyekt”, *Nezavisimaya Gazeta*, 2006. gada 30. janvāris.

³⁴ Keith C. Smith, *Russian Energy Politics in the Baltics, Poland and Ukraine: A New Stealth Imperialism?* CSIS Report, December 2004.

³⁵ Jan Pinski, Krzysztof Trebski, „Samoboj Putina”, *Wprost*, 2007. gada 21. janvāris, 45. lpp.

Naftogaz izveidoja vēl vienu kopuzņēmumu *Ukrgaz-Energo*, kas pārdos gāzi lielajiem Ukrainas industriālajiem uzņēmumiem un kurā noteikts, ka *Gazprom* jāpieder vismaz 25% akciju.

Krievija arī mērķtiecīgi rīkojas, lai samazinātu atkarību no Ukrainas kā Krievijas energoresursu svarīgākās tranzītvalsts. Ukraina pārliecinoši ir dominējusi Krievijas gāzes eksportā uz Eiropu. Pēc Ziemeļeiropas gāzes cauruļvada būvniecības pabeigšanas Krievijas atkarība tiks mazināta. Kaut arī Ukraina arī turpmāk būs dominējošais Krievijas gāzes eksporta koridors, kad sāks darboties jaunais cauruļvads, Krievijas atkarība no Ukrainas samazināsies no gandrīz 80% līdz aptuveni 65% no dabasgāzes eksporta.³⁶ Tas noteikti palielinās energoresursu transportēšanas manevra iespējas un tādējādi stiprinās Krievijas politiskās un ekonomiskās pozīcijas attiecībās ar Ukrainu.

Krievijas spējas ietekmēt energoresursu plūsmu postpadomju telpā nepārprotami atspoguļojas Odesas–Brodu cauruļvada ekspluatācijas sakarā. Lai gan 2003. gada paziņojumā par enerģētikas stratēģiju paplašinātā Eiropā Eiropas Komisija norādīja uz Odesas–Brodu cauruļvadu kā uz vienu no saviem diversifikācijas mēģinājumiem un īpašu ieinteresētību ir paudusi Polija (ar potenciālu cauruļvada pagarinājumu no Brodiem līdz Plockai), jēlnafta plūst pretēji sākotnējam uzstādījumam. Krievija aktīvi centās saglabāt savu ietekmi un faktiski veicināja nepietiekamu naftas plūsmu no Kaspijas jūras baseina ziemeļu virzienā. Tajā būtu jāpiedalās ne vien Azerbaidžānai, bet arī Kazahstānai, lai sasniegtu vismaz četru miljonu naftas tonnu plūsmu gadā, tādējādi nodrošinot cauruļvada rentabilitāti. Kremļis divpusējās sarunās ar Kazahstānu un Ukrainu panāca, ka tika noslēgts līgums, ko parakstīja *TNK-BP* un kurš paredzēja izmantot Ukrainas cauruļvadu pretējā virzienā, lai nogādātu Krievijas naftu Krievijas ostās pie Melnās jūras.

Pēc Moldovas parlamenta vēlēšanām un Vladimira Voroniņa otrreizējas ievēlēšanas prezidenta amatā Krievijas gāzes monopols *Gazprom* paziņoja par gāzes cenas dubultošanu Moldovai, vienlaikus arī brīdinot par gāzes piegādes pārtraukšanas iespējamību Moldovas nepieņemšanas gadījumā.³⁷ 2005./2006. gadu mijā Krievija apturēja gāzes piegādi Moldovai. Moldovā Krievijas gāzes gigants *Gazprom* var efektīvi izmantot vairākas ietekmes sviras savu pozīciju un Krievijas interešu veicināšanai. Ņemot vērā Moldovas atkarību no Krievijas gāzes piegādēm, salīdzinoši nenozīmīgo Moldovas lomu Krievijas gāzes tranzīta infrastruktūrā un Moldovas finansiālo resursu ierobežotību, Putina administrācijai ar *Gazprom* palīdzību ir iespējas īstenot “pātagas un burkāna” politiku, cenšoties panākt piekāpšanos no Moldovas valdības politiskos vai ekonomiskos jautājumos gāzes cenu apspriešanas kontekstā. *Gazprom* jau pašlaik ir kļuvis par *MoldovaGaz* vairākuma akciju paketes turētāju un arī tādējādi var ietekmēt Moldovas enerģētikas politiku. Turklāt Moldovas ārējais parāds Krievijai par gāzes piegādēm uz 2006. gadu sasniedza 780 miljonus dolāru, no kuriem 560 miljonus dolāru sastādīja Piedņestras parāds.³⁸ Krievija acīmredzami apzināti ļauj uzkrāt Piedņestrai parādu par gāzes piegādēm, tādējādi vairojot savu ietekmi Moldovas politiskajos un ekonomiskajos procesos. Šāda Krievijas pieeja faktiski subsidē Piedņestras režīmu un pastiprina tā atkarību no Krievijas. Krievija, iespējams, var pieprasīt parāda nomaksas vietā piešķirt tai tiesības uz reģiona industriālo uzņēmumu privatizāciju. Krievijas elektroenerģētikas monopols *RAO EES* ieguvis kontroli pār Piedņestras Cuciurganas hidroelektrisko staciju, kas ilgstoši piegādāja elektrību arī pārējai Moldovai, līdz tā atteicās no piegādēm politisko

³⁶ Pēc *Renaissance Capital Group* aplēsēm, eksporta cauruļvadu gada jauda 2010. gadā (kopumā 257 miljardi kubikmetru salīdzinājumā ar 190 miljardiem 2004. gadā) būs šāda: Ukrainas tranzīts – 170 (2004. gadā 145), Jamala–Eiropa (caur Balkrieviju) – 33 (23), Ziemeļeiropas gāzesvads – 30 (0), Zilā straume – 16 (16) un Ziemeļu (Somijas) virziens – 8 (6); sk. „Situatsiya na evropeyskom gazovom rinke”, *Biluten Instituta energetiki i finansov*, No. 2 (2006), 15. lpp.

³⁷ Līdz 2005. gada beigām Moldova maksāja USD 70 par 1000 kubikmetru gāzes; 2006. gada janvārī tika pieprasīts USD 150–160.

³⁸ *Moldova Azi*, 15 December 2005.

apsvērumu dēļ. Arī citi Krievijas uzņēmumi izrāda pastiprinātu interesi par Piedņestras industriālo uzņēmumu privatizācijas iespējām. Turklāt apjomīgais Piedņestras parāds, kas formāli veido daļu no kopējā Moldovas ārējā parāda, dod Krievijai izdevīgas politiskās un ekonomiskās kaulēšanās iespējas ar Kišiņevas valdību Piedņestras konflikta neregulēšanas procesā un iespējamās valsts teritoriālās integritātes faktiskas atjaunošanas gadījumā.

Baltkrievija, neskatoties uz tās iesaistīšanos integrācijas procesos ar Krieviju, arī nav izbēgusi no Krievijas vēlmes politiskās saites stiprināt ar ekonomiskās klātbūtnes un enerģētikas sektora kontroles palīdzību. Krievija faktiski ilgstoši subsidēja Baltkrievijas Aleksandra Lukašenko režīmu, pārdodot gāzi par USD 47 par 1000 kubikmetriem. Pēc Lukašenko pārvēlēšanas Krievija skaidri norādīja savu vēlmi pārņemt Baltkrievijas gāzes infrastruktūru, pretējā gadījumā piedraudot ar cenas dubultošanu. Baltkrievija ir nozīmīga *Gazprom* kā alternatīva valsts gāzes tranzītam caur Ukrainu. 1999. gadā tika pabeigta gāzes vada Jamala–Eiropa būvniecība, caur kuru 2005. gadā jau tika transportēti vairāk nekā 20 miljardi kubikmetru gāzes. Gāzes vada būvniecībā iesaistījās *Gazprom*, Vācijas *Wintershall* un *Wingas*, Polijas *PGNiG*, kā arī Baltkrievijas *Beltransgaz*. Tieši šī kompānija un tai piederošie gāzes cauruļvadi Baltkrievijas teritorijā ir kļuvuši par *Gazprom* tīkojumu mērķi. 2006. gada beigās Krievija acīmredzami nolēma šo jautājumu atrisināt sev labvēlīgi, pieprasot no Baltkrievijas vairākkārtīgi palielinātu samaksu par piegādāto gāzi. Skaidrs, ka Kremļa galvenais mērķis ir ne tik daudz pati samaksa, cik kontroles pārņemšana pār Baltkrievijas enerģētikas infrastruktūru. Jāatzīmē, ka *Gazprom* jau iepriekš ir izdevies iesaisties Baltkrievijas enerģētikas sektorā, pārvaldot 51% *Brestgazoapparat* un 35% *Belgazprombank*.³⁹

Krievijas politika Aizkaukāzā: iespējas un ierobežojumi

Aizkaukāzs un Kaspijas jūras baseins kopumā kļūst par potenciāli nozīmīgu naftas un gāzes atradņu, piegādes un tranzīta reģionu. Kaspijas jūras baseinā atrodas vienas no lielākajām energoresursu atradnēm pasaulē, atpaliekot tikai no Tuvo Austrumu rezervēm.⁴⁰ Tieši tāpēc šis reģions kļuvis par stratēģiskās konkurences darbības lauku, kurā mijiedarbojas un par ietekmi cīnās Krievija, ASV, Eiropas Savienības valstis, kā arī citi starptautiskie aktieri. Eiropas Savienība savu klātbūtni Aizkaukāzā ir stiprinājusi, 2004. gadā piedāvājot Armēnijai, Azerbaidžānai un Gruzijai kļūt par Eiropas kaimiņvalstīm un 2005. gadā parakstot divpusējus Rīcības plānus Eiropas Kaimiņu politikas ietvaros. Enerģētikas politikas kontekstā starp Aizkaukāza valstīm īpaši jāizdala divas – Azerbaidžāna kā viena no Kaspijas jūras baseina svarīgākajām naftas un gāzes eksportētājvalstīm, un Gruzija kā nozīmīga reģiona energoresursu tranzītvalsts.

Azerbaidžāna kontrolē otras lielākās pēc Kazahstānas naftas atradnes Kaspijas jūras baseinā, kā arī nozīmīgas gāzes rezerves. Rezultātā tā ir identificēta un atzīta par svarīgu valsti energoresursu nodrošināšanā.⁴¹ Azerbaidžānas, tāpat kā citu šī reģiona valstu, gadījumā lielākā problēma ir piegādes ceļu infrastruktūras trūkums. Kaspijas jūrai nav tiešu izeju uz okeāniem un tāpēc nepieciešams veidot energoresursu transportēšanas infrastruktūru uz sauszemes. Pastāv iespējas eksportēt naftu un gāzi,

³⁹ Agata Loskot–Strachota, *The Russian Gas for Europe*, Polish Center for Eastern Studies, October 2006, p. 12.

⁴⁰ Kaspijas jūras baseina naftas rezerves ir virs 30 miljardiem tonnu un salīdzinājumā līdzinās desmitkārtīgiem Ziemeļjūras naftas apjomiem un vienai trešdaļai Persijas līča rezervju; Michael Klarke, *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*, New York: Henry Holt and Company, 2002, p. 85. Pēc citiem aprēķiniem, reģiona potenciālās naftas atradnes sastāda pat līdz 100 miljardiem tonnu; sk. U.S. Energy Information Agency.

⁴¹ EU Commission, *European Neighbourhood Policy, Azerbaijan Country Report*, 2 March 2005, 27, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/azerbaijan_country_report_2005_en.pdf

izmantojot Krievijas virzienu, bet tas nozīmētu šo valstu atkarību no Maskavas. Tāpēc rietumu valstu, un īpaši ASV, skatieni un uzmanība ir bijusi vērsta uz Gruziju.

Gruzija, pateicoties gan savām Melnās jūras ostām, gan citu valstu politiskajiem apgrūtinājumiem (vispirms tas attiecas uz Armēnijas konfliktu ar Azerbaidžānu un Irānas saasinātajām politiskajām attiecībām ar rietumu demokrātijām, īpaši ASV), līdztekus Turcijai ir kļuvusi par vienu no svarīgākajām tranzīvalstīm reģionā un līdz ar to, neskatoties uz energoresursu trūkumu, par nozīmīgu faktoru reģiona enerģētikas sektora un infrastruktūras attīstībā. Tieši tāpēc ietekme Gruzijā un pieeja tās energoresursu transporta ceļiem ir kļuvusi par ģeostratēģisku jautājumu lielvalstu attiecībās. Tieši tranzīta attīstība tās teritorijā būtu solis Krievijas monopola vājināšanai Kaspijas jūras baseina rezervju transportēšanā.

1999. gadā tika pabeigta cauruļvadu sistēmas būvniecība, kas savieno Azerbaidžānas naftas atradnes ar Supsas ostu Melnās jūras piekrastē Gruzijā. Vienlaikus tika uzsākts un 2006. gada vidū pabeigts Baku–Tbilisi–Džeihanas cauruļvadu sistēmas projekts, kas transportē Kaspijas jūras reģiona naftu caur Gruzijas teritoriju līdz Turcijas Vidusjūras piekrastei. 4 miljardus dolāru vērtu projektu aktīvi atbalstīja ASV, kā arī Eiropas Savienība, kura tā īstenošanu iekļāva prioritāro projektu sarakstā. Pirmkārt, atbalstu šādam projekta maršrutam noteica politiski apsvērumi, kas visumā darbojās pret cauruļvadu būvniecību Irānas teritorijā, kas ekonomiski būtu izdevīgāk. Tomēr šeit ir bijis arī ekonomiski stratēģisks apsvērums – transportējot naftu uz Vidusjūru, tā ir kļuvusi par „Eiropas” jeb „Rietumu” naftu, nevis „Āzijas” naftu, kā tas būtu Irānas teritorijas izmantošanas gadījumā. Paralēli 2006. gadā tika pabeigts arī Baku–Tbilisi–Erzuruma gāzes cauruļvads, kas varētu kļūt par nozīmīgu ķēdes posmu Eiropas Savienības atbalstītajā „Nabukko” projektā.

Krievija nogaidošas pozīcijas vietā acīmredzami ir izvēlējusies aktīvu politiku reģionā. Tā izmanto plašu ekonomisko, enerģētisko, juridisko un politisko līdzekļu spektru savas ietekmes stiprināšanai Kaspijas jūras baseinā kopumā un Gruzijā kā svarīgā tranzīvalstī. Vispirms Krievija ir centusies ietekmēt stratēģisko tranzīta koridoru attīstību un izvēli. Visumā pastāv divi galvenie virzieni – austrumu–rietumu, kura ietvaros Tuvo Austrumu un Kaspijas jūras baseina energoresursi caur Turcijas teritoriju nonāk Eiropā un ziemeļu–dienvidu, kas nodrošina pamatā Krievijas un caur Krieviju transportētu Kaspijas baseina energoresursu piegādi Eiropai caur cauruļvadiem un transportu Vidusjūrā. Krievija aktīvi lobējusi tieši ziemeļu–dienvidu virziena attīstīšanu, realizējot „Zilās Straumes” projektu Turcijas virzienā, veicinot Kazahstānas naftas transportēšanu caur Novorosijskas ostu un piedāvājot realizēt alternatīvus apjomīgus infrastruktūras attīstības projektus. Tie stiprinātu ziemeļu–dienvidu energoresursu transportēšanas virzienu un Krievijas dominējošo lomu tajā.⁴² Krievija īpašu uzmanību pievērš Kazahstānai, kas būtu svarīgs elements austrumu–rietumu virziena attīstībā un sadarbojoties ar Azerbaidžānu Kaspijas jūras baseina naftas un gāzes transportēšanā uz Eiropu. Lai gan naftas jomā Krievijai nav viegli noturēt savu ietekmi, ņemot vērā ārzemju kompāniju aktivitātes un naftas transportēšanas visumā elastīgo raksturu, gāzes transportēšanā tā ir skaidri likusi apzināties Kazahstānai tās apjomīgu atradņu sasaisti ar Krievijas infrastruktūru un ierobežojusi tās vēlmi darboties pretēji Krievijas stratēģiskajām interesēm reģionā.⁴³

Krievija ir kavējusi Kaspijas jūras juridiskā statusa definēšanu un tikmēr reģiona rezervju attīstīšana ir ierobežota. Krievija ir uzstājusi uz Kaspijas jūras atzīšanu par ezeru, uz kuru neattiecas Apvienoto

⁴² Daniel Fink, "Assessing Turkey's Future As an Energy Transit Country", The Washington Institute for Near East Policy, *Research Notes*, July 2006, pp. 5–6.

⁴³ Marta Olcott, "Druzha narodov' v mire energetiki", *Pro et Contra*, No. 2–3 (2006. marts–jūnijs), 33., 37–38. lpp.

Nāciju konvencija par jūras tiesībām. Konvencija ļautu sadalīt visu Kaspijas jūru starp piekrastes valstīm un uzsākt rezervju un transportēšanas ceļu attīstīšanu. Tā vietā Krievija kopā ar Irānu iestājās par PSRS un Irānas līgumu kontinuitāti, kas noteica tikai 10 jūdžu teritoriālo ūdeņu demarkāciju un kopēju jurisdikciju pār pārējo jūras daļu un tādējādi tās energoresursu atradnēm. Krievijas pozīcija nav bijusi pastāvīgi viendabīga. Krievijas Ārlietu ministrija ir vēlējusies izslēgt jebkādu Krievijas kompāniju līdzdalību Kaspijas jūras projektos, kamēr Krievijas Enerģētikas ministrija ir bijusi daudz elastīgāka, pamatojot savu atbalstu Krievijas kompāniju, vispirms jau *Lukoil*, darbībai Kaspijas jūras reģionā ar nepieciešamību iesaistīties un ietekmēt reģiona starptautisko projektu attīstību. Tomēr neskatoties uz Krievijas kompāniju līdzdalību un Krievijas oficiālās pozīcijas zināmu transformāciju kompromisa virzienā, Kaspijas jūras juridiskais statuss paliek neatrisināts un tas kavē infrastruktūras attīstību (piemēram, naftas vada būvniecību, kas savienotu Kazahstānu ar Azerbaidžānu), kas varētu radīt alternatīvus energoresursu tranzītcēļus Krievijai.⁴⁴

Krievija ir bijusi īpaši aktīva attiecībā ar Gruziju, izmantojot gan ekonomiskos, gan politiskos instrumentus. Krievija centās arī panākt no Gruzijas vadības piekrišanu nodot *Gazprom* rīcībā valsts teritorijā esošo gāzes infrastruktūru, saņemot pretī labvēlīgus ilgtermiņa gāzes piegādes apmaksas noteikumus. Kaimiņvalstī Armēnijā *Gazprom* kontrolē 45% *ArmRosgazprom*. Gruzijas gadījumā, nesaņemot gaidīto, Krievija faktiski uzsāka „enerģētisko karadarbību” pret šo valsti. 2006. gada sākumā Krievija pārtrauca gāzes piegādi Gruzijai. Savukārt 2006. gada beigās vēlreiz paziņoja par gāzes cenu divkāršošanu, izsakot piedāvājumu atlikt gāzes sadārdzinājumu pie nosacījuma Krievijas uzņēmumus pieļaut Gruzijas infrastruktūras privatizācijai.

Krievija izmanto arī savu politisko un militāro klātbūtni reģionā. Iesaldēto konfliktu jautājums ir bijis arī enerģētiskās stratēģijas elements. Lai gan Krievija ieņēma visumā konstruktīvu pozīciju Adžārijas konflikta neregulējumā, tā ir bijusi daudz nepiekāpīgāka citu iesaldēto konfliktu risinājumā. Adžārijas Suhumi osta, kas transportē aptuveni pusmiljonu naftas barelu dienā, acīmredzami norāda uz Krievijas piekāpšanās galējo robežu Kaspijas jūras baseina enerģētiskajā un politiskajā konkurencē. Pat ja Krievijai ne vienmēr ir izdevies stiprināt tieši savu ietekmi reģionā, ar savu darbību uzturot spriedzi reģionā, vispirms jau svarīgajā tranzītvalstī Gruzijā, mazinājusi tā pievilcību citiem starptautiskajiem aktieriem – gan ieinteresētajām valstīm, gan transnacionālajām kompānijām. Piemēram, Baku–Supsas un Baku–Džeihanas cauruļvadi neatrodas tālu no Abhāzijas un Dienvidosētijas robežām un jebkāda situācijas destabilizācija un eskalācija Gruzijas un pašpasludināto „valstu” starpā radītu draudus energoresursu stabilitai plūsmā. Acīmredzot, lielvalstu konkurence Aizkaukāzā kopumā un īpaši Gruzijā saglabāsies un tieši šī valsts būs arī Krievijas enerģētiskās diplomātijas prioritāte tuvākajā perspektīvā un līdz ar to politiskās spriedzes pieaugums šeit nav izslēdzams.

Krievijas stratēģijai reģionā gan tomēr ir būtiski strukturāli un politiski ierobežojumi. Starp strukturālajiem ierobežojumiem būtu jāmin tas, ka pastāv ierobežotā cauruļvadu kapacitāte pašā Krievijas teritorijā un Novorošijskas ostas eksportētā nafta tiek transportēta caur pieblīvoto Bosfora šaurumu Turcijā. Infrastruktūras pilnveidošanai nepieciešamas milzīgas finansiālas investīcijas. Arī trešo valstu energoresursu potenciāli lielāko atradņu atrašanās vieta, pirmkārt jau Kazahstānas Kašaganas atradnes, orientētas vairāk dienvidu nevis ziemeļu, t.i., Krievijas virzienā. Politiski, pirmkārt, ir spēcīga ieinteresētība, īpaši no ASV puses, mazināt Krievijas monopolstāvokli Kaspijas jūras reģionā. Tomēr ne mazāk svarīgi ir tas, ka Krievija faktiski pati ar savu politiku ir radījusi valstis, kas vairs nav

⁴⁴ Tuncay Babali, *Caspian Energy Diplomacy: Since the End of the Cold War* (Ankara: Haziran, 2006), pp. 80–87.

orientētas uz Krieviju – visupirms Azerbaidžāna un Gruzija. Azerbaidžāna savu iegūto naftu pamatā jau transportē rietumu virzienā. Tas paredzēts arī ar gāzi. Turklāt Azerbaidžāna ar acīmredzamu rietumu valstu atbalstu cenšas panākt Kazahstānas naftas plūsmu rietumu virzienā. 2006. gada beigās Krievija ir paziņojusi par gāzes cenu pacelšanu Azerbaidžānai līdz 230 dolāriem par tūkstoš kubikmetriem gāzes. Tomēr tas var būt lielā mērā neproduktīvs risinājums, jo Azerbaidžāna drīzumā varētu būt spējīga sevi pati nodrošināt ar gāzi. Vienlaikus tas ir mudinājis Azerbaidžānas valdību apsvērt iespēju atteikties no Krievijas tranzīteļu (Novorošijskas ostas virzienā) izmantošanas naftas transportēšanai (2006. gadā tie bija gandrīz 4 miljoni tonnu).⁴⁵ Tas skaidri demonstrē Krievijas ietekmes ierobežojumus.

Baltijas valstis: atkarība multilaterālisma ietvaros⁴⁶

Baltijas valstu atkarība no Krievijas energoresursu piegādēm (gan gāze, gan nafta, gan Latvijas gadījumā arī daļēji elektroenerģija) sakņojas Padomju Savienības laikā izveidotajā transportēšanas un piegāžu infrastruktūrā, kā arī nenoliedzami importēto resursu izmaksās. Arī pēc pievienošanās Eiropas Savienībai Baltijas valstis saglabājušas savu „enerģētikas salu” raksturu un joprojām lielā mērā atkarīgas no Krievijas energoresursiem. Baltijas valstīm ilgu laiku zināmā mērā bija iespējas līdzsvarot atkarību no Krievijas energoresursu piegādēm ar praktiski neaizstājamību Krievijas naftas un naftas produktu tranzītā. 90. gados bija iespējams runāt par savstarpēju atkarību. Tomēr Krievija 1999. gadā, uzsākot Baltijas cauruļvadu sistēmas projekta īstenošanu, kas paredzēja infrastruktūras izveidošanu Krievijas Baltijas jūras piekrastē, pakāpeniski sāka samazināt savu atkarību no Baltijas valstu ostām. Paplašinot Primorskas ostas iespējas, mazinājās naftas plūsma caur Baltijas ostām, pirmkārt Ventspili. Jēlnaftas transportēšana caur šo ostu tika pārtraukta 2005. gadā. Tuvākajā laikā varētu tikt ierobežots arī naftas produktu tranzīts. *Transnefteprodukt* paziņoja, ka Krievijas budžets ik gadu zaudē aptuveni 200 miljo–nus USD, transportējot naftas produktus caur Baltijas valstīm. Jau 2007. gada otrajā pusē paredzēts uzsākt naftas produktu transportēšanu uz Krievijas Baltijas jūras piekrastes ostām. Pirmajā posmā jaunā cauruļvada kapacitāte būs vairāk nekā 8 miljoni tonnu gadā, bet drīzumā paredzēts to paplašināt līdz 25 miljonu tonnu robežai.⁴⁷

Papildus asimetriskajām attiecībām enerģētikas jomā Krievija spējusi stiprināt arī savu tiešo klātbūtni Baltijas valstu enerģētikas, galvenokārt gāzes, sektorā. *Gazprom* ir bijis efektīvs Baltijas valstu energouzņēmumu pakāpeniskā privatizācijā, kā arī uz savstarpēju sadarbību noskaņotu ekonomisko interešu grupu veidošanā.⁴⁸ Baltijas valstu bažas par šādu Krievijas klātbūtni un iespējamo ietekmi caur uzņēmumu kontroli atspoguļojās pašreizējā Igaunijas prezidenta Tomasa Hendrika Ilvesa izteikumos 2005. gada beigās: „...kāpēc būtu jāmēģina tās [Baltijas valstis] okupēt? Daudz vieglāk un mazāk problemātiski ir vienkārši tās kontrolēt.”⁴⁹ Acīmredzot, Krievijai pastāv iespējas izmantot jau iegūtās priekšrocības savas ekonomiskās klātbūtnes un potenciāli politiskās ietekmes stiprināšanai. Uz to netieši norādīja arī Krievijas vēstnieks Latvijā Viktors Kalužnijs, uzsverot politisko priekšnoteikumu klātbūtni

⁴⁵ Vasilina Arehina, „Rossiya vtroye sokratit postavku gaza v Azerbaidzan”, *Biznes&Baltiija*, 2006. gada 6. decembris.

⁴⁶ Sk. izvērstāku analīzi un autora nostāju par Krievijas–Baltijas enerģētiskajām attiecībām un Baltijas pozīciju Ziemeļeiropas gāzes vada jautājumā: Andris Sprūds, „Latvian–Russian Energy Relations: Between Economics and Politics”, Nils Muižnieks (ed.), *Latvian–Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, Rīga: University of Latvia, 2006, pp. 110–118; Andris Sprūds, „The NEGP and Russia’s Gas Diplomacy: Latvian Perspective”, *Baltic Mosaic Analytics* (Winter–Spring 2006), pp. 15–25.

⁴⁷ Pavel Krilov, „Nefi uydēt, benzin ostanetsya”, *Telegraf*, 2006. gada 30. novembris

⁴⁸ 34% *Latvijas Gāzes* akciju pieder *Gazprom*, un 16% – *Iterai Latvija*, kas tiek uzskatīts par uzņēmumu, saistītu ar *Gazprom*; sk., Elmārs Barkāns, „Latvijas bagātība – atdāvināta *Gazprom* jeb kā Naglis un Šķēle iz...a Latviju”, *Nedēļa*, 2005. gada 15. jūlijs. Situācija ir līdzīga Igaunijā un Lietuvā, kur *Gazprom* pieder 36,65 *Eesti Gaas* un 37,06 *Lietuvos Dujos* kapitāla.

⁴⁹ Čiēts, Liina Mairing and Daniel Schaer, „The Effects of the Russian Energy Sector on the Security of the Baltic States”, *Baltic Security and Defence Review*, Vol. 8 (2006), p. 76.

Latvijas pazemes gāzes krātuvju tālākai attīstībai un izmantošanai Ziemeļeiropas gāzes cauruļvada būvniecības kontekstā.⁵⁰ *Gazprom* aktivitātes Vācijā, Austrijā un Lielbritānijā liecina, ka kompānija varētu būt ieinteresēta šādu pazemes krātuvju attīstīšanā. Pirmkārt, izmantojot vasarā iesūknēto gāzi ziemas intensīvā patēriņa apmierināšanai nebūtu nepieciešams būvēt papildu infrastruktūru. Otrkārt, šādu pazemes gāzes krātuvju kontrole stiprinātu piekļuvi tiešajiem patērētājiem, kas ir enerģētikas kompāniju visienesīgākā biznesa daļa. Nenoliedzami, apzinot gāzes krātuvju izmantošanas iespējas skaidras kopējas ES enerģētikas politikas ietvaros, šāda sadarbība varētu būt izdevīga arī Latvijai.

Gazprom, līdzīgi citām postpadomju valstīm, pakāpeniski pacēlis cenas par gāzes piegādēm arī Baltijas valstīm. Lai gan jāatzīmē, ka Krievijas gāzes cenu pieaugumam Baltijas valstīm var saskatīt arī pozitīvas konsekvences. Eiropas Savienības valstis slēdz līgumus ar *Gazprom*, vadoties pēc diviem galvenajiem kritērijiem: gāzes cenu piesaistes naftas cenām un pievienotā īpašā valsts koeficienta, kuru vispirms ietekmē gāzes transportēšanas izmaksas. Postpadomju valstis visus šos gadus slēdza bilaterālus līgumus, kas vairāk sekoja un ietekmējās no divpusējās politiskās nevis ekonomiskās konjunktūras. Turklāt *Gazprom* kā priekšnosacījumu šādu līgumu slēgšanai netieši izvirzīja industriālo aktīvu nodošanu kompānijas rīcībā. Lietuva un arī Baltijas valstis tuvākajā laikā plāno pāriet uz Eiropas apmaksas sistēmu. Lai gan tas noteikti ietekmēs cenas sadārdzinājumu, vienlaikus mazinās Krievijas iespējas manipulēt ar politisko situāciju valstī un speciālām interešu grupām. Apzināti vai neapzināti, bet cenu kāpums Baltijas–Krievijas attiecības var ekonomizēt, kā arī tuvināt Baltijas valstis kopējai ES politikai enerģētikas jomā. No citām Eiropas kaimiņvalstīm pašlaik tikai Ukraina pāriet uz Eiropas apmaksas sistēmu, kamēr Armēnija, Gruzija, Baltkrievija un Moldova joprojām darbojas pēc tradicionālas sistēmas.⁵¹

Krievijas enerģētikas politikas attiecībā uz Baltijas valstīm, protams, nevar atraut no Krievijas–ES enerģētikas dialoga. Tomēr acīmredzami Eiropas vēlme veidot kopēju pozīciju enerģētikas sektorā saskaras ar strukturāliem ierobežojumiem. ES ir atkarīga no enerģētikas resursu importa – pašlaik 50%, bet ap 2030. gadu 70%. Krievija nodrošina 50% ES gāzes importa un 30% naftas importa. Krievijas īstenotā gāzes diplomātija acīmredzami ir veicinājusi Eiropas Savienības apņēmību diskutēt par saskaņotu rīcību enerģētiskās drošības jautājumā.⁵² Krievija nav baidījies no starptautiskās un Eiropas reakcijas pēc Ukrainas gāzes konflikta 2006. gada sākumā iesaistīties asās diskusijās arī ar citām ES un tās kaimiņvalstīm, tādējādi atklāti parādot savu pārliecību par ES nespēju rīkoties vienoti. Šādas nostājas pamatotību pārliecinoši apstiprināja Krievijas un Vācijas vienošanās par gāzesvada būvniecību Baltijas jūrā, neņemot vērā Vācijas ES partneru asos iebildumus. Projekts skaidri akcentēja strukturālos ierobežojumus vienotas ES enerģētiskās drošības izpratnes veidošanā un politikas realizācijā. Objektīvi liela daļa Rietumeiropas valstu ir ieinteresētas pastiprinātā sadarbībā ar Krieviju, jo tieši tādējādi būtu iespējams apmierināt pieaugošo energoresursu, īpaši gāzes, patēriņu, kā arī veicināt diversificētu pieeju un mazināt savu atkarību no Tuvo Austrumu piegādēm. Turklāt Rietumeiropā ilgstoši ir arī dominējis uzskats, ka Krievijas piesaiste ES stiprinās savstarpējo atkarību un eventuāli Krievijas „normalizāciju”. Pilnīgi pretēja situācija energoresursu piegādes diversifikācijas nepieciešamības ziņā, kā arī savstarpējās atkarības interpretācija vērojama Centrālās un Austrumeiropas valstīs.⁵³ Tomēr pēdējā gada peripetijas

⁵⁰ Viktors Kalužņijs intervijā *Biznes&Baltija*, 2006. gada 3. februāris; Viktors Kalužņijs intervijā *Telegraf*, 2005. gada 28. novembris.

⁵¹ Mitrova, Pappé, “Gazprom”, 80.

⁵² Andris Sprūds, „ES un Krievijas enerģētikas dialogs gaidāmā Partnerības un sadarbības līguma kontekstā”, Atis Lejiņš (red.), *ES Kopējā un drošības politika un Krievija: Partnerības un sadarbības līgums kā pārbaudījums*, Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2006, 77.–89. lpp.

⁵³ Agata Loskot, *Bezpieczerstwo dostaw rosyjskiego gazu do UE – kwestia polaczen infrastrukturalnych*. Polish Centre for Eastern Studies paper, February 2005, p. 11.

attiecībās ar Krieviju ir devušas impulsu vienotai Eiropas enerģētikas politikas veidošanai. 2006. gada 8. martā Eiropas Komisija pieņēma dokumentu – Zaļo grāmatu – kopējai darbībai enerģētikas jomā un enerģētiskās drošības stiprināšanai.⁵⁴ Lai gan interešu saskaņošana un kopējas enerģētiskās drošības politikas formulēšana un īstenošana pagaidām gan vēl atrodas sākumstadijā, Eiropas valstis skaidri apzinājušās šī jautājuma nozīmību un kopējas politikas veidošanas nepieciešamību. Baltijas valstu valdībām svarīgi būtu izmantot šo situāciju Baltijas „enerģētiskās salas” tuvināšanai un integrēšanai Eiropas enerģētiskajā kompleksā un ekonomizētas sadarbības veicināšanai ar Krieviju ES–Krievijas enerģētisko attiecību un dialoga ietvaros.⁵⁵

Secinājumi

Krievija tuvākajā nākotnē saglabās svarīgas energoresursu piegādātājvalsts lomu postpadomju telpā un Eiropā kopumā. Eiropas Savienībai būtu svarīgi formulēt skaidras kopējas intereses un politiku enerģētiskās drošības stiprināšanai un īpaši attiecībās ar Krieviju. Tieši kopīgas ES enerģētikas politikas veidošana un īstenošana varētu kļūt par zināmu garantu dalībvalstu enerģētiskajai drošībai, kas sevī ietvertu stratēģiskos, ekonomiskos, politiskos, vides un infrastruktūras aspektus un apsvērumus.⁵⁶ Neskatoties uz strukturāliem ierobežojumiem, ES rīcībā ir zināms līdzekļu spektrs attiecībās ar Krieviju. Enerģētiskajā dialogā Krievija bieži runā no spēka pozīcijām, neskatoties uz to, ka arī tā saskaras ar virkni strukturālu, politisku un ekonomisku ierobežojumu. Krievijai ir nepieciešamas gan investīcijas, gan tehnoloģijas to atradņu attīstīšanai. Tās diversifikācijas iespējas ir stipri ierobežotas un tai ir nepieciešamas arī labas attiecības ar jau esošajiem partneriem, vispirms jau Eiropas Savienības dalībvalstīm. Tāpēc kopīga ES enerģētikas politika attiecībās ar Krieviju var būt efektīva, ja Eiropa apzināsies arī savas priekšrocības attiecībās ar Krieviju. Tas kļūtu par svarīgu pamatu abpusēji izdevīgas un konstruktīvas sadarbības veicināšanai.

Baltijas valstīm un citām postpadomju valstīm tiecoties pēc enerģētiskās drošības un energoatkarības mazināšanas no Krievijas, ir jāņem vērā risinājumi un iespējas gan starptautiski, gan valsts iekšienē. Baltijas valstīm, atbalstot kopīgas enerģētikas politikas izstrādi ES ietvaros, jāsaprot, ka valstu atšķirīgie strukturālie faktori enerģētikas jomā, nacionālās intereses, savstarpējās atkarības izpratnes, kā arī interešu grupas tomēr var ierobežot efektīvas kopējas ES politikas realizāciju tuvākajā nākotnē. Tāpēc paralēli būtu nepieciešams reģionālā un valstiskā līmenī sākt apzināt enerģētiskās drošības stiprināšanas iespējas, izmantojot arī intelektuālos un materiālos resursus valsts ietvaros. Eiropas jaunajiem kaimiņiem situācija ir sarežģītāka un līdzsvarot Krievijas ietekmi šo valstu enerģētikas sektorā būs sarežģītāk, ņemot vērā ierobežotos ekonomiskos un politiskos resursus. Nepārvērtējot ierobežoto resursu un arī atšķirīgo interešu pārvarēšanas vieglumu, reģionāla sadarbība pašu postpadomju valstu starpā un zināmu kopēju principu un standartu realizēšana tomēr pavērtu „iespēju logus” enerģētiskās drošības stiprināšanā arī postpadomju telpā.

⁵⁴ *Green Paper on European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*, http://europa.eu.int/comm/energy/green-paper-energy/doc/2006_03_08_gp_document_en.pdf

⁵⁵ Estonian Foreign Policy Institute, *Energy Security of Estonia in the Context of the Energy Policy of the European Union*, September 2006.

⁵⁶ Mika Purhonen, „Dimensions of Energy Security”, presentation at 3rd EAPC/PfP Workshop on Critical Infrastructure Protection and Civil Emergency Planning, Zurich, 22 – 24 September 2005, www.nesa.fi.

I. Postpadomju telpas valstu integrācija NVS – tendences (2005.–2006.)

Ruslans Osipovs, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

Ievads

Pēc PSRS sabrukuma Krievija savā ārpolitikā bija spiesta apgūt jaunu virzienu – attiecības ar t.s. „tuvajām ārzemēm” – no vienas puses divpusējo attiecību formātā, bet no otras – Neatkarīgo Valstu Sadraudzības ietvaros: jau pēc Padomju Savienības juridiskās likvidācijas pēc Krievijas iniciatīvas notikusi jaunas starpvalstu struktūras izveide, par kuras hipotētisko mērķi tika uzskatīta spēja apvienot bijušo PSRS republiku atšķirīgās intereses, paturot jaundibinātās valstis Krievijas pārraudzībā. Pētījuma mērķis ir izpētīt sociālpolitiskos procesus NVS telpā, kā arī izanalizēt šīs organizācijas dzīvotspēju un perspektīvas. Mērķa sasniegšanai ir nepieciešams apskatīt Sadraudzības attīstību jau no izveidošanas brīža, izanalizēt faktorus, kas ietekmē organizācijas efektivitāti, kā arī sniegt turpmākās attīstības prognozes.

Viens no NVS izveidošanas uzdevumiem bija mazināt spriedzi, kas bija radusies PSRS sabrukuma rezultātā: mēģinājums civilizētā formā īstenot PSRS bijušo republiku „šķiršanos” un samazināt negatīvo rezonansi, izveidojot paliatīvu – struktūru, kuras mērķis bija kaut vai minimāli aizstāt PSRS. Respektīvi, NVS izveidošana bija nepieciešama PSRS sabrukuma leģitimizācijai konservatīvi noskaņotās sabiedrības daļas priekšā. Šī iemesla dēļ NVS deklaratīvais raksturs bija daudz svarīgāks nekā reālais organizācijas darbības efektivitātes nodrošināšanas mehānisms. NVS joprojām tiek uztverta kā PSRS aizstājējs: fonda „Sabiedriskā doma” pētījumi rāda, ka, vērtējot NVS funkcionēšanu un attīstības perspektīvas, Krievijas iedzīvotāji apzināti vai neapzināti salīdzina to ar bijušo lielvalsti¹. Otrs svarīgs uzdevums NVS izveidošanā bija saistīts ar nepieciešamību kaut vai daļēji saglabāt bijušās lielvalsts ekonomiskos mehānismus: PSRS sabrukuma rezultātā Krievijas Federācija zaudēja svarīgus kanālus saskarsmei ar ārējo pasauli, transporta koridorus, tranzīta zonas.

Nav noslēpums, ka Neatkarīgo Valstu Sadraudzību nevar pieskaitīt pie stabilām starptautiskām struktūrām. Visnopietnākā NVS problēma no paša izveidošanas sākuma bija saistīta ar Krievijas tieksmi uztvert šo struktūru kā PSRS aizstājēju, un šī iemesla dēļ Maskava centās pildīt noteicošo lomu NVS attīstības procesos, ko NVS dalībvalstis automātiski uzskatīja par spiedienu un diktātu. Kopējo politisko, ekonomisko un militāro projektu īstenošanas mēģinājumi bija saistīti ar virkni objektīvu un subjektīvu

¹ Г.Л. Керман. СНГ: между прошлым и настоящим. *ПолИс*, 2005, № 6. с. 110.

sarežģījumu, kas rezultātā veicināja NVS dezintegrāciju un alternatīvu organizāciju izveidi (GUAM, Centrālās Āzijas valstu ekonomiskās sadarbības organizācija, Šanhajas sadarbības organizācija u. c.). Par NVS funkcionēšanas nozīmīgu problēmu kļuva Krievijas un Ukrainas pretrunas jau gandrīz kopš Sadraudzības izveidošanas brīža: 1992. gada janvārī iezīmējās problēmas sakarā ar bijušās PSRS kodolieročiem, Melnās jūras floti, Sevastopoli un Krimu. 1992. gada vidū Ukraina parakstīja tikai 34 no 88 NVS darbību regulējošiem dokumentiem; 1993. gadā Ukrainas puse atteicās parakstīt NVS statūtus. Savukārt Baltkrievijas pozīcijas pamatā bija uz postpadomju telpas reintegrāciju vērsta politika, taču arī šis valsts nostājā NVS jautājumā bija zināmas pretrunas: piemēram, 1992. gada maijā gan Ukraina, gan Baltkrievija atteicās parakstīt Līgumu par kolektīvo drošību. Baltkrievija parakstīja šo līgumu pēc gada, taču paziņojot par savu ierobežotu dalību tajā. Par nopietnu „klupšanas akmeni” attiecībās starp Baltkrieviju un Krieviju kļuva Minskas vēlme saglabāt savā pārraudzībā stratēģiskā bruņojuma daļu. Šādu pretrunu rezultātā jau NVS darbības pirmajos gados kļuva skaidrs, ka Sadraudzības t.s. „slāvu fundamenti” ir visai nestabils, jo pretrunas NVS dibinātājvalstu – Krievijas, Baltkrievijas un Ukrainas – attiecībās neveicināja stabilas starpvalstu konstrukcijas nodrošināšanu. Politiskā režīma maiņa Baltkrievijā un A. Lukašenko nākšana pie varas veicināja jaunu posmu NVS darbībā: Baltkrievija kļuva ne tikai par divpusējas apvienošanās ar Krieviju, bet arī par integrācijas NVS ietvaros galveno atbalstītāju 90. gados.

Pašlaik NVS dalībvalstu pretrunas papildina arī sistēmu politiskās atšķirības: daļa no NVS valstīm ir orientētas uz sabiedriski politiskās iekārtas demokrātiskā modeļa izveidi, citas valstis faktiski pārvēršas par autoritāri totalitārām valstīm, kurās tiek imitēti demokrātiskie institūti². NVS Rietumos – Ukraina un Moldova, Kaukāzā – Gruzija izvēlējās demokrātisku ievirzi eiro-atlantiskā kursa pamatā: Kijevas, Kišiņevas un Tbilisi ciešās attiecībās ar Eiropas valstīm ir pamats, lai šīs valstis atdalītos no NVS notiekošajiem procesiem.

Lai prognozētu Sadraudzības dzīvotspējas pakāpi, ir nepieciešams ieskats šīs organizācijas pamatos, izmantojot retrospektīvo mērījumu: svarīgs potenciāls, kas nosaka Sadraudzības tagadējo funkcionēšanu, bija ielikts jau šīs organizācijas veidošanās stadijā. Šīs organizācijas vēsturē var nosacīti iedalīt dažus posmus, kuriem bija raksturīgi atšķirīgi sadarbības intensivitātes līmeņi struktūras iekšienē.

NVS attīstībā nosacīti var izdalīt 3 posmus: attīstība un krīze (1991.–1995.), reanimēšanas mēģinājumi (1995.–2000.), NVS darbība „krāsaino revolūciju laikmetā” (pēc 2000.). Pirmā posma ietvaros dominējošās tendences bija no vienas puses tieksme saglabāt NVS dalībvalstu savstarpējos kontaktus un attīstīt sadarbību, bet no otras puses – izvairīšanās no Krievijas diktāta. NVS vājā institucionālā organizētība nesniedza iespējas spēcīgas starpvalstu apvienības nostiprināšanai. Turklāt pārejas perioda specifika pēc PSRS sabrukuma nevarēja neatspoguļoties uz katru valsti atsevišķi un NVS kopumā. NVS darbības otrais posms galvenokārt ir saistīts ar t.s. „legitimitātes krīzēm”, kad NVS valstu politiskās elites iedarbināja integrācijas resursu iekšējo politisko un ekonomisko problēmu risināšanai. XXI gadsimta sākumā NVS vēsturē iezīmējās jauns posms, saistīts ar elites rotāciju NVS valstīs un jaunu ārpolitisko vektoru izvēli atsevišķās Sadraudzības dalībvalstīs.

NVS darbības posmi

Pēc PSRS sabrukuma jaunās struktūras – Neatkarīgo Valstu Sadraudzības – veidošana bija saistīta ar veselu virkni problēmu: piemēram, sākotnējo norunu un līgumu neatbilstība jauno valstu politiskajai,

² Девлет Озоди. СНГ: дезинтеграция неизбежна // *Обзор Центральной Азии* // <http://www.c-asia.org/analit/index.php?cont=long&id=6761&year=2006&today=13&month=10>

sociālekonomiskajai realitātei; nebija izveidots NVS darbības nodrošināšanas pilnvērtīgs mehānisms; NVS statūti tika apstiprināti tikai 1993. gadā, savukārt 1992.–1993. gadā notika NVS dalībvalstu ekonomiku un tirgus infrastruktūru pārorientācija uz citiem partneriem, savstarpējo ekonomisko saikņu pārrāvums; atsevišķu valstu tendence izvairīties no integrācijas NVS ietvaros, nostiprinot savu neatkarību un suverenitāti, u. c. faktori. Pirmajā posmā (PSRS sabrukums – 90. gadu vidus) dažās valstīs dominēja tieksme atbrīvoties no Krievijas patronāžas par jebkādu cenu, pat balstoties uz nepārdomātiem un apzināti neizdevīgiem politiskiem lēmumiem. Šis posms nosacīti var tikt apzīmēts kā „romantisks” neatkarīgo valstu celšanā un „emocionāls”, kad neatkarības un suverenitātes vērtības bija daudz svarīgākas nekā iespējamo plusu un mīnusu, ieguvumu un zaudējumu racionāla izsvēršana, kā arī izdevīgākā politiskā un ekonomiskā partnera izvēle. Šajā laikā netika pilnā apjomā realizēts ne kopējās (visas NVS ietvaros), ne lokālās (starp atsevišķām valstīm) sadarbības potenciāls. Rezultātā zaudēti vairāki svarīgi kontakti un ekonomiskās iespējas.

Otrais posms, kas sākās 90. gadu vidū, var tikt nosaukts par NVS valstu sadarbības intensifikācijas periodu, kad aktuāla kļuva NVS integrācijas retorika. Turklāt otrā posma laikā notikusī varas maiņa Baltkrievijā (1994. gadā pie varas nāca Aleksandrs Lukašenko, kurš iestājas gan par ciešu Baltkrievijas un Krievijas savienību, gan par NVS dalībvalstu aktīvāku sadarbību savā starpā), kas ietekmēja NVS sadarbības procesu attīstību. Viens no NVS sadarbības procesu intensificēšanas iemesliem ir saistīts ar t.s. „leģitimitātes krīzēm” vairākās postpadomju valstīs, un tajā skaitā arī pašā Krievijā. „...90. gados Krievijas prezidentam B. Jeļcinam vilšanās pilniem Krievijas iedzīvotājiem bija jāpiedāvā savienības ar Baltkrieviju³ projekts kā kompensācija par ekonomisko reformu neveiksmēm Krievijā: šāds projekts radīja iedzīvotāju apziņā ilūzijas un cerības par lielvalsts atjaunošanu”⁴. Borisa Jeļcina politiskā režīma leģitimitātes krīžu periodos NVS nostiprināšanas projekti kalpoja kā spriedzes mazināšanas paņēmieni. Minētais attiecās ne tikai uz Krieviju, bet arī uz citām bijušajām PSRS valstīm. Īstenotās neefektīvās sociālekonomiskās politikas rezultātā vairāku NVS valstu valdošajām aprindām radās nepieciešamība piedāvāt iedzīvotājiem tādu izdevīgu ekonomiski politisko projektu kā kontaktu un sadarbības ar Krieviju paplašināšana vairākās jomās. Arī pašā Krievijā NVS lomas palielināšanās tika piedāvāta iedzīvotājiem kā kompensācija par PSRS sabrukumu.

Jāuzsver, ka šādiem sadarbības intensifikācijas periodiem bija fragmentārs raksturs. Šis resurss tika iedarbināts tikai nepieciešamības gadījumos, un tāpēc spriest par konsekvenci NVS integrācijas jomā nav iespējams. Tātad 90. gados par NVS neefektīvas pārvaldīšanas rezultātu kļuva vairāku neatkarīgo valstu un partneru atdalīšana no Krievijas, krāsaino revolūciju iespējamība NVS valstu teritorijā utt. Jauns – trešais NVS attiecību posms ir t.s. krāsaino revolūciju laikmets Krievijas kaimiņvalstīs – Gruzijā, Ukrainā, Moldovā, kad dažu NVS valstu politikā spēcīgi iezīmējās Rietumu vektors, nevis tieksme turpināt apvienošanos ar postpadomju valstīm Krievijas vadībā. Maskava skaidri saprata, ka zaudējusi iniciatīvu NVS politisko un ekonomisko procesu virzīšanā, un apzinājās, ka mākslīgi izveidotās struktūras – NVS – dzīvotspēja un turpmākās perspektīvas ir apšaubāmas. 2005. gadā Krievijas vadība⁵ piedāvāja politiskās un ekonomiskās attiecības NVS iekšienē veidot, balstoties uz starptautiskām normām (agrāk runa bija par „īpašām attiecībām” ar Krievijas

³ Šajā gadījumā runa ir ne tikai par apvienošanās ar Baltkrieviju projektu, bet viss minētais attiecas arī uz integrāciju NVS ietvaros. (Aut. piezīme).

⁴ Osipovs. R. “Viens gads pēc Oranžās revolūcijas Ukrainā: Baltkrievijas politikas jaunie vektori”, Lejiņš A. (red.) // *Eiropas Savienības austrumu kaimiņi pēc Oranžās revolūcijas*, Rīga: LĀI, 2006. 53. lpp.

⁵ Piemēram, KF ārlietu ministrs S. Lavrovs 2005. gada augustā ir paziņojis, ka attiecības ar NVS valstīm nepieciešams virzīt starptautisko normu un standartu ietvaros // Лавров: Отношения в СНГ Россия начнет строить на основе международных норм // <http://www.vedomosti.ru/newsline/index.shtml?2005/08/23/171276>

kaimiņvalstīm), tādējādi cenšoties panākt ASV un ES lomas un ietekmes mazināšanu šajās valstīs⁶. Krievijas vadība saprot, ka gadījumā, ja Krievija aktīvi iestāsies par NVS saglabāšanu par jebkādu cenu, bet neskatoties uz Krievijas pūlēm, NVS sabrukums kļūs par realitāti, šāda Krievijas centība var negatīvi atspoguļoties uz šīs valsts tēlu pasaulē. Tāpēc Maskava ieņēmusi neitrālu pozīciju NVS nākotnes jautājumā: necenšas veicināt NVS saglabāšanu, bet vienlaikus arī neforsē šīs struktūras sabrukumu⁷. Pēc Gruzijas premjerministra Zuraba Nogaideli (*Zurab Nogaideli*) domām, pati Krievija nav ieinteresēta NVS darbībā: šī formālā organizācija ir prestiža jautājums, bet NVS efektivitāte un funkcionalitāte nav nepieciešama Krievijai⁸.

NVS funkcionēšanas un Krievijas lomas jaunais posms iezīmējās 2004.–2005. gadā, kad notika vēlēšanas, kurās Krievijas politisko spēku loma tika minimizēta – 2005. gada parlamenta vēlēšanas Moldovā⁹. Pēc Krievijas politologa Staņislava Belkovska viedokļa, neveiksmīgās vēlēšanas Moldovā pierādīja Krievijai, ka Neatkarīgo Valstu Sadraudzība vairs faktiski neeksistē¹⁰. Apstiprinājumu tam var atrast arī politisko notikumu attīstībā anti–Krievijas virzienā gan Ukrainā, gan Gruzijā, gan citās valstīs¹¹.

Krievijas augstākās varas ešelonos joprojām ir spēkā viedoklis, ka bijusī PSRS telpa ir vienīgi Krievijas ģeopolitiskās ietekmes joma, un Krievijai ir jāzaglabā militārā¹², ekonomiskā un politiskā dominance reģionos, kuri tradicionāli uzskatāmi par Krievijas ietekmes zonām. Tomēr, neskatoties uz Krievijas neapšaubāmo ieinteresētību un tieksmi pārvaldīt NVS politiskos un ekonomiskos procesus, jāņem vērā arī fakts, ka NVS darbība nevar būt reducēta vienīgi līdz Krievijas un tās „satelītu” divpusējām attiecībām, bet pastāv arī starpvalstu kaimiņattiecības NVS ietvaros. Vairākas valstis nodibinājušas vairāk vai mazāk efektīvus ekonomiskos sakarus savā starpā bez Krievijas starpniecības. Tādējādi NVS attiecību iekšienē var izdalīt divus attiecību vektorus: (1) Krievijas un citu NVS dalībvalstu attiecības; (2) NVS dalībvalstu savstarpējās attiecības bez Krievijas līdzdalības. Gan Krievija veido divpusējās attiecības ar bijušajiem PSRS subjektiem, piemēram, Krieviju un Baltkrieviju, Krieviju un Kazahstānu, Krieviju u. c. valstīm, gan NVS valstis īsteno savā starpā politisko un ekonomisko komunikāciju bez Krievijas starpniecības, piemēram, Baltkrievijas un Ukrainas, Ukrainas un Gruzijas, Centrālās Āzijas valstu savstarpējās attiecības, saistītas ar kopīgo problēmu risināšanu un reaģēšanu uz kopīgiem izaicinājumiem utt.

⁶ Лавров: Отношения в СНГ Россия начнет строить на основе международных норм // <http://www.vedomosti.ru/newsline/index.shtml?2005/08/23/171276>

⁷ Pat NVS reformēšanas ierosinājumi efektivitātes paaugstināšanas nolūkos 2006. gada NVS samītā formāli piederēja nevis Krievijai, bet Kazahstānai.

⁸ Richard Beeston. Kremlin loses its grip on a dying empire // *The Times*, 24.05.2006. // <http://www.timesonline.co.uk/article/0,,13509-2193775,00.html>

⁹ Politiskais bloks „Partija–Dzimtene”, kuru finansiāli atbalstīja Krievijas ekonomiskie grupējumi, nepārvarēja pat 6% barjeru.

¹⁰ Станислав Белковский похоронил СНГ. Результаты парламентских выборов в СНГ как констатация смерти содружества. 14.03.2005. // <http://vip.lenta.ru/doc/2005/03/14/belkovsky>

¹¹ Atsevišķu valstu mēģinājumi destabilizēt NVS attīstību bija manāmi jau kopš šīs organizācijas izveidošanas brīža. Piemēram, 1991. gada 20. decembrī Ukrainas parlaments pieņēma lēmumu un paziņoja, ka Ukraina neatbalsta NVS kā starptautisko tiesību subjekta statusa nesēja nostiprināšanu. Analogisku pozīciju 1998. gada janvārī izteica arī Uzbekistānas prezidents I. Karimovs, kurš atzīmēja, ka nav iespējama situācija, kad NVS var kļūt par reālu subjektu, kas pārvalda tās dalībvalstis. Savukārt atsevišķu valstu mēģinājumi izstāties no NVS sastāva tika īstenoti jau 1998. gada decembrī, kad Gruzijas parlaments izveidoja komisiju ar mērķi izpētīt Gruzijas turpmākas dalības NVS sastāvā lietderības pakāpi. „Krāsaino” revolūciju kārtā un tajā iesaistīto valstu vadītāju ārpolitiskā orientācija uz Rietumu vektora izvēli pasliktina gan NVS, gan Krievijas kā tās virzošā spēka pozīcijas. Piemēram, 2006. gadā notikušie konflikti starp Gruziju un Krieviju, tajā skaitā septembra–oktobra notikumi (Krievijas speciālo dienestu darbinieku aresti Gruzijā) liecina par to, ka Krievija nav iekļauta Gruzijas ārpolitisko prioritāšu skaitā.

¹² Līdz pat XX gadsimta 90. gadu beigām Krievijai izdevās saglabāt militāro klātbūtni dažu neatkarīgo valstu teritorijā.

NVS institucionālā uzbūve

NVS tika izveidota 1991.–1992. gadā kā trīs līmeņu struktūra. Pirmais līmenis – Krievija kā PSRS mantiniece. Otrais līmenis – pārējās PSRS republikas, kurām ir nepieciešama Krievijas ekonomiskā labvēlība, un kuras tāpēc dažreiz tēlo Krievijas līdera virzošās lomas akceptēšanu. Trešais līmenis – neatzītas neatkarīgas valstis, kuras izdzīvo, pateicoties Maskavas militāri ekonomiskajam atbalstam, un atbalsta konstrukcijas stabilitāte kopumā.

Spriežot par NVS būtību no juridiskā viedokļa, jāmin trīs dokumenti šīs organizācijas vēsturē: *Nolīgums par NVS izveidošanu* (1991. gada 8. decembris); *Protokols pie Līguma par NVS izveidošanu* (1991. gada 21. decembris); *Alma-Atas Deklarācija* (1991. gada 21. decembris). NVS topošās institucionālās struktūras iespējamās darbības virzieni bija iezīmēti dibināšanas dokumentos, taču to konkrēts apraksts sniegts netika. Bija nosaukti dalībvalstu kopīgās darbības virzieni: ārpolitiskās darbības koordinācija; sadarbība kopējās ekonomiskās telpās, Eiropas un Eirāzijas veidošanas un attīstības jomā; sadarbība muitas politikas jomā; sadarbība transporta un sakaru sistēmas attīstības jomā; līdzdalība starptautiskās ekoloģiskās drošības veidošanā; sadarbība migrācijas politikas jomā; organizētās noziedzības apkarošana. Institūcijas, kuras nodarbošies ar šādu prioritāšu īstenošanu un ieviešanu reālajā dzīvē, nebija paredzētas. Speciāls pants nostiprina NVS dalībvalstu saistības ievērot un respektēt pušu teritoriālo integritāti Sadraudzības ietvaros, vienlaikus garantējot robežu atvērtību un pilsoņu brīvas pārvietošanās iespējamību. NVS dibināšanas dokumenti nostiprināja, ka puses respektēs cita citas tieksmi sasniegt bezkodola zonas un neitrālās valsts statusu, turklāt kopīgai militāri stratēģiskai telpai, iekļaujot kodolieročus, ir jāatrodas zem apvienotas militārās vadības kontroles.

NVS funkcionēšanas vēsturē var nosaukt vairākus dokumentus, kas reglamentēja kopējo darbību. Piemēram, 1992. gada 20. martā tika pieņemta Deklarācija par spēka vai spēka draudu nepielietošanu; Vienošanās par PSRS Valsts bankas īpašuma sadali starp NVS dalībvalstu centrālajām bankām; Protokols par dzelzceļa transportu; Vienošanās par cenu uz resursiem, degviel un pārtiku ieviešanu u.c. dokumenti. 1992. gada 27. martā tika parakstīta Vienošanās par NVS dalībvalstu starpparlamentu Asamblejas dibināšanu. Šī institūcija tika izveidota kā konsultatīva struktūra, kuras prerogatīvas ietver sevī starpparlamentārās sadarbības ierosinājumus, kā arī NVS valstu likumdošanas aizgūšanu („twinning”). Taču šīs institūcijas darbības efektivitāti nevar novērtēt kā augstu, jo, pirmkārt, tās sastāvā nebija reprezentēts viss NVS valstu spektrs (Turkmēnija nepievienojās Asamblejai, bet Ukraina – sākumā kā novērotāja un tikai 1999. gadā kā pilnvērtīga locekle), un, otrkārt, tai nebija pieņemto lēmumu izpildes efektīvu kontroles mehānismu.

Politiskās elites kā NVS darbības faktors

Krievijas eksperts **D. Feldmans** (Д. М. Фельдман) izskata NVS darbību caur tās dalībvalstu politisko elišu mijiedarbības analīzi. Autors apgalvo, ka politiskajām elitēm ir noteicoša loma NVS politisko procesu un starpvalstu attiecību rakstura noteikšanā¹³. Raksturojot postpadomju valstu veidošanās procesu, jāatzīmē, ka jauno sabiedrisko attiecību veidošana notikusi ar padomju nomenklatūras – PSKP CK¹⁴ un Politbiroja locekļu un locekļu kandidātu – vadību¹⁵. Atsevišķi šīs grupas darbinieki kļuva par postpadomju valstu vadītājiem, citi sāka vadīt sabiedriskās organizācijas un institūtus, vēl citi – sāka

¹³ Д. М. Фельдман. Политическое взаимодействие элит стран СНГ. *ПолИс*, 2005, № 4.

¹⁴ PSKP – Padomju Savienības Komunistiskā Partija; CK – Centrālā Komiteja.

¹⁵ Д. М. Фельдман. Политическое взаимодействие элит стран СНГ. *ПолИс*, 2005, № 4., с. 92.

nodarboties ar dažādu ekonomikas nozaru, nacionālo korporāciju un finansiāli rūpniecisko grupu politisko interešu nodrošināšanu. Pat gadījumā, ja jaunajiem valstu vadītājiem nebija nomenklatūras pieredzes, tie galvenokārt balstījās uz postpadomju eliti, kura bija audzināta PSRS laikos. Vēlme saglabāt sasniegto dominējošo stāvokli kļuva par noteicošo faktoru mijiedarbībā ar sociāli un ģenētiski tuvām kaimiņvalstu elitēm. Darbojoties saskaņā ar minēto modeli, NVS valstu politiskās elites, novērojot draudus sava dominējošā stāvokļa saglabāšanai opozīcijas ietekmes pieauguma, neefektīvas ekonomiskās un sociālās politikas, dzīves līmeņa samazināšanas, korupcijas skandālu rezultātā rīkojās pēc viena scenārija: varas zaudēšanas draudi tika uztverti un nosaukti par valsts nacionālās drošības un nacionālo interešu draudiem. Lai likvidētu šādus izaicinājumus, kā arī uzlabotu iedzīvotāju sociāli ekonomisko stāvokli, attiecīgās valsts politiskā vadība izvirzīja arvien jaunus apvienošanas projektus (starp tiem ir gan Krievijas, gan Ukrainas, gan Baltkrievijas, gan Kirgīzijas, gan Kazahstānas projekti). Saņemot atbalstu integrācijas projektu realizēšanai – izdevīga kredīta, lēto resursu piegādes vienošanās vai iedzīvotāju simpātiju veidā, postpadomju valstu vadītāji bija spiesti maksāt ar lojalitātes deklarācijām, dabas resursiem, īpašumiem, atļaujām izvietot militārās bāzes savās teritorijās u. tml. Iegūstot nepieciešamo atbalstu no Krievijas, postpadomju valstu līderi uz laiku zaudēja interesi par savstarpējo sadarbību, īpaši ņemot vērā to, ka NVS darbības pirmajos desmit gados problēmu risināšanai postpadomju telpā nebija spēku un resursu pat Krievijā¹⁶. Krāsaino revolūciju notikumi Gruzijā, Ukrainā un Kirgīzijā pierādīja, ka šāds nacionālo elišu ārpolitiskās sadarbības (precīzāk – politiskās vadības savstarpējā nodrošinājuma) modelis jau izsmēlīs savu potenciālu. Krāsaino revolūciju notikumi ne tikai veicināja varas nomaīņu attiecīgajās valstīs, bet arī nodemonstrēja cerību uz ģenētiski un sociāli tuvu sabiedroto palīdzību veltīgumu. Kontrolētes darbība, atbalstīta no „tālajām” ārzemēm, parādīja NVS elites savstarpējā atbalsta bezperspektivitāti¹⁷. Šādā kontekstā var runāt par jaunu posmu NVS darbībā, sākot ar 2004. gadu.

NVS funkcionēšanas tendences

Starpvalstu struktūras darbības analīzei un efektivitātes vai neefektivitātes mērīšanai nepieciešams dominējošo tendenču apskats. Kopumā var nosaukt vairākas NVS darbības tendences, kuru pamatā ir gan ekonomiskā, gan politiskā, gan emocionāli psiholoģiskā rakstura apsvērumi. Pastāv pamatots viedoklis, ka NVS politiskā un ekonomiskā neefektivitāte bija “ielikta” šajā struktūrā kopš paša veidošanas brīža. Pirmkārt, tas tika skaidrots ar PSRS sabrukuma procesu intensivitāti un vairāku padomju republiku (potenciālo neatkarīgo valstu) tieksmi izvairīties gan no PSRS un Krievijas jurisdikcijas, gan no tās ekonomiskās patronāžas. Šādos apstākļos tendence uz ciešām savienībām ar bijušiem PSRS subjektiem ar Krieviju priekšgalā republiku vadībām nebija aktuāla. Šī iemesla dēļ jebkāds apvienošanas projekts bija nolemts nepilnībai un neefektivitātei, neskatoties uz to, ka sistemātiskai sadarbībai, bāzētai uz partnerības un dalībvalstu savstarpējas respektēšanas principiem, bija noteikts potenciāls. Otrs faktors ir NVS dibināšanas juridiskā ietvara trūkums savienības veidošanas brīdī (NVS Statūti tika pieņemti tikai 1993. gada janvārī). Jebkura institūcija parasti tiek veidota, pamatojoties uz juridisku dokumentu (kura normās ir nostiprinātas konsensuālas kopējas vērtības un spēles noteikumi), taču, pēc J. Primakova vērtējuma, “...Savienība pat neizvirzīja uzdevumu atjaunot

¹⁶ Д.М. Фельдман. Политическое взаимодействие элит стран СНГ. *ПолИс*, 2005, Nr. 4, с. 94.; Н.А. Косолапов. Становление субъекта российской внешней политики // *Pro et contra*, 2000. 6. сēj. Nr. 1–2.

¹⁷ Д.М. Фельдман. Политическое взаимодействие элит стран СНГ. *ПолИс*, 2005, Nr. 4, с. 94.; Н.А. Косолапов. Становление субъекта российской внешней политики // *Pro et contra*, 2000. 6. сēj. Nr. 1–2.

vienotu plašu lauku, kas balstīts uz tirgus attiecībām...¹⁸. Tādējādi NVS pirmajā stadijā dalībvalstis galvenokārt centās nostiprināt nacionālo suverenitāti, adaptēties neatkarības apstākļos un pēc iespējas atdalīties no PSRS mantinieces Krievijas.

Jāatzīmē, ka gan NVS veidošanas stadijā, gan šīs organizācijas turpmākajā darbībā netika sasniegts konsenss dažādu svarīgu jautājumu apspriešanas gaitā. Rezultātā NVS juridiskā puse nonāca atkarībā no dinamiskās un mainīgās politiskās konjunktūras, kas rezultātā noveda pie situācijas, kad pieņemtajiem dokumentiem bija deklaratīvs raksturs, veidotās struktūras kļuva rīcībnespējīgas, bet pašas NVS mehānisms kļuva par dažādu institūciju krāvēju. Tieši šī iemesla dēļ nebija iespējams NVS darbību vērtēt kā efektīvu. Turklāt visnopietnākā problēma ir tāda, ka NVS nekad nav noformulējusi savas darbības galveno mērķi.

Kaut arī no juridiskā viedokļa NVS darbības tiesiskie pamati bija izstrādāti, tiem bija nepabeigts raksturs, un rezultātā Sadraudzības kā integrācijas struktūras potenciāls realizēts netika. Turklāt PSRS dalības negatīvā pieredze veicināja emocionālā faktora ietekmi uz NVS dalībvalstu lēmumu pieņemšanas procesiem: pārnacionālo funkciju piešķiršana NVS struktūrai šādos apstākļos nebija iespējama. Rezultātā NVS kļuva par valstu savienību, kuras lēmumi nav obligāti izpildei, turklāt nebija izstrādāts arī mehānisms atbildībai par uzņemtajām saistībām. Novērtējot NVS juridisko būtību, eksperti nonāk pie secinājuma, ka Sadraudzībā tiek izpildīti ne vairāk kā 10% no uzņemtajām saistībām.

Jāpiemin fakts, ka vairāku NVS dalībvalstu interešu dažādību nosaka arī atšķirīgas pieejas NVS būtības, mērķu un uzdevumu izpratnē. Svarīga nozīme turklāt ir dalībvalstu atšķirīgām vīzijām par NVS darbības saturu un perspektīvām, un savas lomas tajā neļauj veidoties vienotai NVS izpratnes koncepcijai. Situācijā, kad vienas valsts vadība ir ieinteresēta savstarpējā ekonomiskā izveidīguma veidošanā tirdzniecības ar citām NVS valstīm procesā, bet vienlaikus izvēlas arī citus partnerus no t.s. „Rietumu noietnes”, bet citas valsts vadība ir gatava ne tikai ekonomisko kontaktu paplašināšanai, bet nopietnas politiski ekonomiskās struktūras veidošanai zem Krievijas patronāžas, ir diezgan grūti atrast kopsaucēju.

Nākamais aspekts izriet no iepriekšminētā un saistīts ar nepieciešamību reformēt NVS institūcijas, kas izriet no NVS līgumu un vienošanos juridiskās nepilnības. Turklāt NVS negatīvu lomu pilda NVS kā starptautiskā veidojuma neskaidrais statuss: spriežot no starptautisko tiesību viedokļa, NVS nav nedz militāri politiska, nedz ekonomiska savienība, tā nav nedz federācija, nedz konfederācija, nav nedz valsts, nedz pārvalstisks veidojums¹⁹. ANO pieņēmusi lēmumu atzīt NVS kā starptautisku reģionālu organizāciju, taču Sadraudzības darbības iespējamība nav plaša, jo daudzi mēģinājumi juridiski un faktiski pastiprināt NVS pozīcijas bija nolemti neveiksmēm pašu dalībvalstu pretestības dēļ.

Treškārt, svarīgs faktors ir dalībvalstu atšķirīgs integrācijas ātrums un apjoms NVS. Piemēram, NVS integrācijas aktīvākie apoloģēti bija Baltkrievija un Krievija (piemēram, šī ieinteresētība bija saistīta ar šo divu valstu divpusējo integrāciju Savienotas valsts celšanā), savukārt Ukrainai un Kazahstānai jau 90. gadu beigās bija īpatnēja NVS nākotnes vīzija. Kazahstāna ierosināja veidot Eirāzijas savienību („*Evroaziatskij sojuz*”), kurā varētu būt pārnacionālas institūcijas, un kura varētu pastāvēt paralēli NVS. Savukārt Ukraina jau 90. gadu beigās par prioritāru uzskatīja sadarbību ekonomiskajā laukā, noraidot

¹⁸ Примаков Е. *Годы в большой политике*. М., 1999, с. 385.

¹⁹ А.Д. Шугтов. *На руинах великой державы, или Агония власти*. 1991–2003 годы., М., 2004, с. 8.

ideju par politisko un militāro integrāciju. Savukārt Uzbekistāna uzskatīja par svarīgu tirku valodas²⁰ NVS dalībvalstu sadarbību. Turklāt Kirgīzija, nekonsultējoties ar saviem NVS partneriem, 1998. gadā kļuva par Pasaules Tirdzniecības organizācijas dalībvalsti, kas ierobežoja tās tirdzniecības attiecības ar NVS valstīm²¹. Tadžikistāna atteicās no nolīguma izpildes par NVS pilsoņu bezvīzu pārvietošanos visas Sadraudzības teritorijā, piedāvājot izņēmumu vienīgi Kazahstānai un Uzbekistānai²². Neskatoties uz to, ka Turkmenistāna šādu soli kritizēja, 2000. gada septembrī Krievija izstājās no nolīguma par NVS pilsoņu bezvīzu pārvietošanos visas Sadraudzības teritorijā, motivējot savu lēmumu ar vēlmi pozitīvi ietekmēt NVS pastiprināšanu un padarīt atbildīgāku NVS atsevišķu dalībnieku politiku²³.

Vēl viens nepietiekamas efektivitātes skaidrojums saistīts ar nesaskaņām un konfliktiem starp NVS dalībvalstīm, kas izriet no jau minētās interešu dažādības, un atsevišķos jautājumos un dažās jomās tas ir saistīts ar zināmu konkurenci starp valstīm. Piemēram, šāda tipa konkurence un sacensība bija manāma Centrālās Āzijas valstīs: cenšoties padarīt savas valstis unikālas, līderi bija aizrāvušies ar nāciju veidošanas mēģinājumiem, kas maksimizēja konkurenci un minimizēja sadarbību; kaut gan viņiem visiem bija līdzīgas problēmas, katrs vadītājs baidījās, ka viņa personiskās pozīcijas pasliktināsies, ja šīs problēmas tiks risinātas koleģiāli²⁴. Runa tajā skaitā ir par teritoriālajiem strīdiem starp Uzbekistānu un Tadžikistānu, kas pretendē uz Buhāras emirāta zemēm (un tās galvenajām pilsētām – Samarkandu un Buhāru), kas pašlaik atrodas Uzbekistānas teritorijā. Atsevišķs apliecinājums nekonstruktīvu attiecību veidošanai ar kaimiņvalstīm ir bruņotā protekcionisma politikas ieviešana un Uzbekistānas lēmums 1999. gadā mīnēt savas valsts robežas.

Nākamais apsvērumus sakņojas apstākļi, ka par NVS neefektivitātes iemesliem var nosaukt arī dalībvalstu ekonomiskās attīstības atšķirīgas pakāpes, piemēram, Ukrainas ekonomika pēc vairākiem kritērijiem ir daudz attīstītāka nekā Armēnijas ekonomika. Centrālās Āzijas valstu starpā par nabadzīgākām uzskata Tadžikistānu un Kirgīziju²⁵. Valstis, kuras ir bagātas ar enerģētiskiem resursiem, ir vairāk pārliecinātas par attīstības perspektīvām nekā enerģijas resursu patērētājas. Turklāt dažām NVS valstīm ir kopējas intereses un aktualitātes, kuras neskar vai gandrīz neskar citas NVS valstis. Runa, piemēram, ir par Centrālās Āzijas kopējām ekoloģiska rakstura problēmām, kuras no vienas puses vieno reģiona valstis, bet no otras puses – veicina konkurenci par resursiem: pat tagad (kaut arī būtiski mazākā mērogā nekā 1991. gadā) reģiona valstis paliek līdz zināmai pakāpei savstarpēji atkarīgas, un tās PSRS mantojums²⁶. Visas Centrālās Āzijas valstis ir daļēji vai pilnīgi atkarīgas no Arāla jūras baseina ūdens resursiem, kopīgi izmanto hidroenerģētiku un citas enerģētiskās sistēmas, to lielpilsētas ir savienotas savā starpā ar šosejām. Par Centrālās Āzijas valstu drošības kopīgajiem netradicionālajiem draudiem var

²⁰ Tirku (tjurku) valodā runā apmēram 95 miljoni cilvēku milzīgā platībā no subtropiskās Turcijas līdz polārajam lokam Jakutijā // Latvijas izglītības informatizācijas sistēmas adrese <http://www.liis.lv/latval/valoda/v5-8.htm> Rīgas centrālās bibliotēkas mājas lapā ir atrodama informācija par to, ka pie tirku valodas grupas pieder *karakalpacku, karačaju–balkāru, tatāru, nogaju, kumiku, kirgīzu, kazahu, baškīru, čuvašu, senbulgāru, turku (osmāņu), turkmēņu, azerbaidžāņu, gagauzu, uiguru, uzbeku, altajiešu (oirotu), šoru, hakasu, tuviešu, jakutu* valodas // http://www.rcb.lv/projekti/vidzeme/Ali_ve/udk/UDK_80.htm

²¹ Jautājumu par Krievijas, Baltkrievijas, Kazahstānas un Kirgīzijas iestāšanos Pasaules Tirdzniecības organizācijā bija plānots apspriest kopīgi, saskaņā ar Muitas savienības principiem (un iestāties PTO sinhroni), jo vienas atsevišķas valsts dalība PTO veido sarežģītumus citām Muitas savienības dalībvalstīm.

²² Nolīgums par NVS pilsoņu bezvīzu pārvietošanos visas Sadraudzības teritorijā tika parakstīts Biškekā 1992. gada 9. oktobrī. Turkmenistānas „demarša” oficiālais iemesls bija saistīts ar tieksmi aizsargāt sevi no kriminālo plūsmu pārvietošanas no Krievijas, taču Krievijā šāds Tadžikistānas lēmums tika uzverts kā Turkmenistānas ārpolitisko prioritāšu pārorientācija.

²³ Taču šāda Krievijas rīcība acīmredzot ir saistīta ar tieksmi demonstratīvi atbalstīt Krievijai lojālas valstis un „pāraudzināt” tās valstis, kuras izvēlējas savā ārpolitikā Rietumu vektorus.

²⁴ Брилл Олкотт. *Второй шанс Центральной Азии*. Москва, Вашингтон, 2005, с. 30.

²⁵ Брилл Олкотт. *Второй шанс Центральной Азии*. Москва, Вашингтон, 2005, с. 29.

²⁶ Брилл Олкотт. *Второй шанс Центральной Азии*. Москва, Вашингтон, 2005, с. 11.

uzskatīt, piemēram, ūdens trūkuma draudus²⁷ un ekstrēmistisko ideoloģiju izplatīšanas draudus²⁸. Taču, neskatoties uz pozitīvu pieredzi kopīgo problēmu risināšanā, pretrunas reģiona valstu starpā joprojām pastāv. Tas ir skaidrojams gan ar vēsturisko pieredzi un starpnacionālo konkurenci, gan ar resursu dalīšanas pieredzi padomju laikos. Katra reģiona valsts rūpējas par pašas starptautisko identifikāciju, kas atšķirtu no kaimiņiem. Centrālās Āzijas nacionālie līderi nepārtraukti demonstrē savas valsts unikalitāti un atšķirību no kaimiņvalstīm: piemēram, Kazahstāna un Kirgīzija vienmēr bijušas relatīvi atvērtas starptautiskās sabiedrības rekomendācijām, savukārt Uzbekistānas un Turkmenistānas²⁹ līderi cenšas izstrādāt politiskās un ekonomiskās attīstības modeļus, kas viņuprāt maksimāli atbilst nacionālās kultūras specifikai³⁰. Turklāt sakarā ar to, ka netika izveidots reģionālais tirgus, bet, tieši otrādi, tika ieviesta stingra protekcionisma politika, Centrālās Āzijas valstīm bija sarežģīti integrēties NVS ekonomiskajos procesos.

Krievijas nostāja politikas īstenošanai ar NVS bija noformulēta 1995. gadā prezidenta Borisa Jeļcina dekrētā „Attiecību ar NVS valstīm attīstības koncepcija”. Saskaņā ar šo dokumentu Krievija faktiski uzskata NVS valstis par savu interešu jomu, izvirzot par uzdevumu „ekonomiski un politiski integrētas valstu apvienības” izveidošanu zem Krievijas patronāžas: dokumentā Krievija bija nosaukta par „starpvalstu un ekonomisko attiecību jaunās sistēmas postpadomju telpas teritorijā veidošanas virzošo spēku”. Jau no paša sākuma bija skaidrs, ka Krievijas vēlme dominēt diez vai var kļūt par NVS konsolidācijas kodolu, un pārākuma demonstrēšana nevar kalpot par integrējošo vērtību, jo līdzinās tieksmei atjaunot PSRS citā formā, kas nevar būt pieņemams visām NVS dalībvalstīm.

Ārkārtīgi svarīgs skaidrojums NVS stāvoklim ir dalībvalstu sākotnējās cerības uz Krieviju kā sponsoru, jo fakts, ka tieši Krievija ir ļoti svarīgs NVS attīstību virzošs spēks, ir nenoliedzams: „...NVS stāvoklis galvenokārt ir atkarīgs no Krievijas”³¹. Formula „resursu apmaiņa pret lojalitāti” bija aktuāla jau no NVS veidošanas brīža. Krievijas „impērijas domāšanas stils” ļāva ekspluatēt lielvalsts saglabāšanas retoriku: visas bijušās PSRS republikas (izņemot Baltijas valstis) apvienojas ap Krieviju un tāpēc atrodas šīs valsts ģeopolitiskās ietekmes zonā. Par šādu „lojalitāti” Krievija bija spiesta maksāt ar lētiem resursiem – faktiski sponsorējot atsevišķu NVS dalībvalstu ekonomikas. Apstiprinājumu šiem apgalvojumiem var atrast arī Krievijas politiskās konjunktūras centra analītiskās pārvaldes ekspertes **Galinas Sapego** teiktajā: „nepieciešams atcerēties arī to, ka bijušās padomju republikas, apvienojoties NVS struktūrā (pēc būtības – zem Krievijas vadības), plānoja iegūt ekonomisku izdevīgumu: runa galvenokārt ir par t.s. enerģijas atkarīgām valstīm, kuras gribētu saņemt priekšrocības degvielas jomā. Taču sakarā ar Krievijas pāreju uz tirgus cenām par enerģijas nesējiem šādas cerības netiks realizētas. Dabiski, ka tas neapmierina bijušos sabiedrotus”³².

Laikā, kas ir pagājis kopš neatkarības atjaunošanas brīža, dažām valstīm izdevās gan atrast sev partnerus Rietumvalstu vidū, gan nodibināt divpusējas attiecības ar bijušās PSRS telpas valstīm. Piemēram, Baltkrievijas vai Ukrainas ģeogrāfiskais stāvoklis norāda uz to, ka potenciālie ekonomiskie partneri atrodas ne tikai NVS iekšienē, bet arī ārpus tās robežām, piemēram, šādi partneri ir Baltijas valstis. Turklāt šīs valstis ir Eiropas Kaimiņu politikas subjekti. Līdzīga situācija, ņemot vērā savu specifiku, ir

²⁷ Runa ir par kopējās ekosistēmas izmantošanu, kura galvenokārt veidojās PSRS laikos un bija saistīta ar Arāla jūras potenciālu. Tomēr Arāla jūra jau 1990. gadu sākumā bija atzīta par mirušu, un dzeramā ūdens trūkuma problēma joprojām vieno Centrālās Āzijas valstis.

²⁸ Draudi galvenokārt saistīti ar islāma ekstrēmistisko grupējumu aktivitāti Centrālās Āzijas valstu teritorijās.

²⁹ Pēc Turkmenistānas prezidenta Saparmurata Ņijazova nāves 2006. gada decembrī šis valsts ārpolitiskās prioritātes var mainīties atkarībā no iekšpolitiskās situācijas attīstības un konkrēto ekonomiski politisko grupējumu pārstāvju nākšanas pie varas.

³⁰ Брилл Олкотт. *Второй шанс Центральной Азии*. Москва, Вашингтон, 2005, с. 1.

³¹ А. Д. Шутов. На руинах великой державы, или Агония власти. 1991–2003 годы. М., 2004. с. 73 <http://www.ruvr.ru/main.php?lng=rus&q=7251&cid=68&p=11.10.2006>

³² Будущее СНГ. Мнения экспертов. Информācija ir atrodama „The Voice of Russia” mājas lapā: <http://www.ruvr.ru/main.php?lng=rus&q=7251&cid=68&p=11.10.2006>

arī citām NVS valstīm, piemēram, Centrālās Āzijas ekonomisko partneru skaitā var tikt nosauktas tādas valstis kā Irāna, Afganistāna, Ķīna. Tas nozīmē, ka mākslīga iespēju ierobežošana, attiecīgo kaimiņvalstu ignorēšana un koncentrēšanās vienīgi uz kontaktiem ar NVS dalībvalstīm ir destruktīva pēc savas būtības.

Vēl viens NVS krīzes stāvokļa skaidrojums izriet no iepriekšminētā un saistīts ar citu reģionālo veidojumu un valstu interešu grupu veidošanu bijušajā PSRS telpā. Šādu veidojumu, kas darbojas paralēli NVS, skaitā var nosaukt gan Baltkrievijas un Krievijas savienotās valsts celšanas mēģinājumus, gan Centrālās Āzijas savienību („*Centraļnoaziatskij sojuz*”)³³, gan GUAM, gan Eirāzijas ekonomisko savienību („*EvrAzEs*” „*Evrāzisko ekonomisko saistību*”³⁴), gan Muitas savienību, kura atrodas veidošanas posmā, gan citas reģionālās asociācijas, kuru darbības kļūst par NVS dezintegrācijas apliecinājumu. Tādu politisko un ekonomisko struktūru kā Šanhajas sadarbības organizācija³⁵, Eirāzijas ekonomiskā asociācija³⁶, Līguma par kolektīvu drošību organizācija, institucionalizāciju **Ahmeds Bilalovs**³⁷ saista ar NVS integrācijas atšķirīgiem tempiem: partnerattiecības veidojas minēto struktūru līmenī, un tiem ir salīdzinoši augsta dinamika. A. Bilalovs uzsver, ka šīs struktūras ir aicinātas rast adekvātu atbildi uz aktuālajiem izaicinājumiem, tādiem kā, piemēram, terorisms, separātisms un ekstrēmisms, kuru apkarošana kļuvusi par vienu no Šanhajas sadarbības organizācijas prioritārajiem darbības virzieniem, kā arī meklēt paralēlus integrācijas ceļus, kā, piemēram, Eirāzijas ekonomiskās asociācijas gadījumā, kuras dalībvalstis koncentrē uzmanību uz ekonomiskās integrācijas jautājumiem³⁸.

Pēdējais aspekts ir Krievijas uzmanības koncentrēšana uz pašas iekšpolitisko jautājumu risināšanu, kā arī politiskā un šīs valsts ekonomiskā nestabilitāte un neprognozējamība. „...90. gadu vidū vadība Maskavā bija norūpējusies par savām lietām, bet pēc Vladimira Putina nākšanas pie varas 1999. gadā viņš iegrīma ar Čečeniju saistītās problēmās...”³⁹. Krievijas ekonomiskās neprognozējamības apogeja tika sasniegta pēc 1998. gada augusta, kad Krievijas ekonomiskā krīze atspoguļojās gan uz Krievijas tēlu pasaulē (valsts, kura nav spējīga nodrošināt savu ekonomisko stabilitāti), gan uz Krievijas ekonomiskajiem partneriem, tajā skaitā NVS valstīm, gan uz Sadraudzības kopējo garu. Turklāt Krievijas spēja un iespējas pildīt NVS politiskās un ekonomiskās sadarbības koordinatora lomu pēc 1998. gada augusta ekonomiskās krīzes notikumiem kļuva apšaubāma: no Krievijas atkarīgās valstis sāka analizēt, cik lielā mērā Krievija ir spējīga būt par NVS flagmani, ja nevar kontrolēt savu ekonomiku.

Dalībvalstu iekšpolitiskie faktori kā NVS attīstības šķērslis

Par svarīgu NVS integrācijas faktoru ir uzskatāmas arī dalībvalstu politisko sistēmu atšķirības un t.s. „prezidentālā spriedze”, kura, piemēram, Krievijā izpaužas institucionālo un uzvedības konfliktu formā. Pēc PSRS sabrukuma Krievijas politikā parādījās plašs jauno izaicinājumu klāsts, kurā aktuāla bija ne tikai ārpolitisko attiecību veidošana un sakārtošana ar ārējo pasauli, tajā skaitā NVS valstīm, bet arī iekšpolitisko krīžu novēršana pašā Krievijā. Šajā kontekstā jāatzīmē institucionālo konfliktu destruktīvā

³³ Centrālās Āzijas savienību („*Centraļnoaziatskij sojuz*”) 1994. gadā dibināja Uzbekistāna, Kirgīzija un Kazahstāna. Šīs struktūras nosaukums vēlāk tika mainīts uz Centrālās Āzijas ekonomisko savienību („*Centraļnoaziatskoje ekonomičeskoje soobčestvo*”), un organizācijai pievienojās Tadžikistāna. Šīs organizācijas efektivitāti nevar novērtēt kā augstu, jo neviena no dalībvalstīm nedelegēja tai nekādas pilnvaras.

³⁴ Eirāzijas ekonomiskā kopiena.

³⁵ Šanhajas sadarbības organizācijas dalībvalstis ir Krievija, Kazahstāna, Ķīna, Kirgīzija, Tadžikistāna un Uzbekistāna. Valstis – novērotājas ir Mongolija, Pakistāna, Irāna, Irāka un Indija.

³⁶ Eirāzijas ekonomiskās asociācijas dalībvalstis ir Krievija, Baltkrievija, Kazahstāna, Kirgīzija, Tadžikistāna.

³⁷ KF Valsts Domes komitejas par NVS un sakaru ar tautiešiem lietām priekšsēdētāja pirmais vietnieks.

³⁸ Intervija ar Ahmedu Bilalovu. На пути к высоким формам интеграции // Евразия сегодня, 2004. г. jūnijs Nr. 27, 29.–31. lpp.

³⁹ Марта Бриль Олкотт. *Второй шанс Центральной Азии*. Москва, Вашингтон, 2005, с. 17.

nozīme ne tikai Krievijas iekšpolitiskajā attīstībā, bet arī ārlietās un, proti, attiecībās ar NVS. Krievijas demokrātiskās nomettes pārstāvis prezidents B. Jeļcins, veidojot Krievijas ārējo politiku ar NVS valstīm kā neatkarīgiem subjektiem, bija spiests ņemt vērā opozicionārās Valsts Domes priekšrocības, kurās dominēja Krievijas kā lielvalsts atjaunošanas nepieciešamības retorika. Viena no tā laika politiskā procesa iezīmēm bija varas lēmumu nekoncekvence, kas atspoguļojās varas resoru nesaskaņotajā un nekoncekventajā darbībā. Krievijas institucionālās sistēmas īpatnība ir tā, ka “KF prezidents neietilpst varas sadales struktūrā”,⁴⁰ tomēr jurisprudences viņu atzīst par izpildvaras galvu – jo nevienai amatpersonai nevar piederēt varas pamatfunkcijas un pilnvaras ārpus kādas varas⁴¹. Tādā situācijā, kad netiek noliegts varas dalīšanas princips, veidojas īpašs valsts galvas statuss, kas izriet no paša pilnvarām, Konstitūcijas garanta pienākumiem un augstākās pārstāvniecības realizēšanas nepieciešamības⁴². Kā norāda KF Konstitūcijas komentāru autori, prezidentūras institūts, atrodoties ārpus varas sadales sistēmas vai virs šīs sistēmas, “veido vajadzīgo darbības saskaņu starp dažādiem varas nozarojumiem; tas ļauj visam valsts mehānismam darboties bez pārtraukuma”⁴³. Tomēr dotā konstrukcija ir pastāvīgs politiskā režīma nestabilitātes avots, “jo prezidentūras institūts nevar būt neitrāls attiecībā pret valsts varas dalīšanas sistēmu, un tā nenotiek arī praksē”⁴⁴.

Viena no prezidenta prerogatīvām ir iekšpolitikas un ārpolitikas vadība: “KF prezidents saskaņā ar KF Konstitūciju un federālajiem likumiem nosaka valsts iekšpolitikas un ārpolitikas pamatvirzienus”⁴⁵. Šī prezidenta pilnvaras funkcija nav viennozīmīga: “Prezidenta individuālās tiesības valsts iekšpolitikas un ārpolitikas noteikšanā ir neracionāls solis divvaldības un valsts pārvaldes sajaukšanas kontekstā”⁴⁶. Federālā likuma pieminēšana norāda uz Federālās Sapulces līdzdalību valsts iekšpolitikas un ārpolitikas noteikšanā. “Šajā procesā prezidenta un parlamenta savstarpējās attiecības ir valsts politikas veidošanas sāpīgs nervs”⁴⁷. 80. pantā prezidentam piešķirtās tiesības noteikt iekšējās un ārējās politikas pamatvirzienus var kaitēt valsts varas nozarojumu sadarbībai un parlamenta likumdošanas funkcijai⁴⁸. Neskatoties uz to, ka saskaņā ar Konstitūciju parlaments – Federālā Sapulce⁴⁹ ir likumdošanas orgāns, likuma pieņemšanas procesā liela loma pieder prezidentam: bez viņa paraksta likums nevar tikt publicēts un tāpat nevar stāties spēkā⁵⁰. “...Ņemot vērā likumdošanas procesa sarežģītību, parlamentam ir mazāk iespēju nekā prezidentam. Un prezidentam ir iekšpolitikas un ārpolitikas problēmu izstrādāšanas praktiskās iespējas teorētiskajā un ekspertu bāzē. Kopumā valsts iekšpolitikas un ārpolitikas noteikšanas process notiek prezidenta un Federālās Sapulces sadarbībā, tomēr Federālajai Sapulcei vienmēr pastāv iespēja koriģēt prezidenta kursu vienā vai kādā citā jautājumā caur atbilstoša federālā likuma pieņemšanu”⁵¹.

Tādējādi jebkurš lēmums (tajā skaitā ārpolitikas jomā) bija „tirgošanās” un kompromisa produkts starp prezidentu B. Jeļcinu un Krievijas parlamenta apakšpalātu. Taču ņemot vērā pastāvīgus konfliktus starp prezidentu un parlamentu (un pat bruņotas sadursmes 1993. gadā) un imanentu konflikta iespēju

⁴⁰ Комментарий к Конституции Российской Федерации. М., Изд. БЕК. 1994, с. 34.

⁴¹ М. Баглай. Конституционное право Российской Федерации. М., 1999, с. 396.

⁴² Турпат, 395. lpp.

⁴³ Комментарий к Конституции Российской Федерации. М., Изд. БЕК. 1994, с. 34.

⁴⁴ Президент – правительство – Исполнительная власть – российская модель. М., 1997, с. 42.

⁴⁵ Sk. pielikumu: 80. pants, 3. daļa

⁴⁶ Илья Шаблинский // К вопросу о формировании концепции власти в Конституции 1993 года // Президент – Правительство – Исполнительная власть – Российская модель. М., 1997.

⁴⁷ М. Баглай. Конституционное право Российской Федерации. М., 1999, с. 401.

⁴⁸ Политика вины и президентские полномочия в новой Конституции России // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. № 4, 5, 1993.

⁴⁹ KF Konstitūcija: 94. pants.

⁵⁰ KF Konstitūcija: 84. pants, «д»; 1997. gadā no 277 likumprojektiem, kuri tika nodoti prezidentam parakstīšanai, 86 tika noraidīti. // «Российская газета», 1998, 24. februāris.

⁵¹ М. Баглай. Конституционное право Российской Федерации. М., 1999, с. 401.

turpmāk – faktiski līdz B. Jeļcina prezidentūras termiņa pārtraukšanai 1999. gada decembrī, apgalvot par izsvērtu, saskaņotu un konsekventi realizētu Krievijas ārpolitisko līniju attiecībā uz NVS nebūtu korekti. Drīzāk viens vai otrs lēmums bija kādas konfliktējošās puses (prezidenta vai parlamenta) īslaicīgas uzvaras rezultāts. Lēmumu izpildīšanas neefektivitāte bija saistīta ar šī lēmuma pieņemšanas neizvērtēšanu, jo netika veidotas iespējas konstruktīvi un izsvērti izanalizēt tā kvalitāti un gaidāmo rezonansi. Krievijas politiķis Dmitrijs Rogozins apgalvo, ka, piemēram, Krievijas likums par tautieša statusu reāli nav efektīvs praksē, „...jo citādi nevar būt: likums tika pieņemts nežēlīgākās konfrontācijas laikā starp Valsts Domi un Krievijas bijušo prezidentu...”⁵². Taču pats D. Rogozins, neskatoties uz likuma nepietiekamo izstrādes līmeni, ir balsojis par likumu, motivējot savu rīcību ar to, ka citas alternatīvas nebija – vai nu šis likums, vai nu nekas⁵³.

Savukārt Vladimira Putina abu prezidentūru laiks iezīmējas ar politiskā režīma transformāciju, kad konfliktu starp parlamentu un prezidentu prakse tika nomainīta uz proprezidenta vairākuma, kas sastāv no prezidentam lojālām partijām, veidošanu Valsts Domē. Šādos apstākļos var spriest par konsekventas valsts politikas, tajā skaitā ārpolitikas NVS jomā vienota kursa veidošanas priekšnosacījumiem Krievijā.

NVS darbība sabiedriskās domas atspoguļojumā (1998.–2006.)

Sabiedriskās domas aptaujas Krievijā liecina par to, ka sabiedrības attieksme pret NVS integrācijas procesiem ir neviennozīmīga: dažādu politisko līderu un ideoloģiju piekritēji diametrāli atšķirīgi vērtē NVS perspektīvas, turklāt potenciāli komunistiskā elektorāta pozīcija ir vērsta uz pozitīvo NVS nākotnes novērtējumu, savukārt demokrātisko ideju piekritēji šaubās par NVS perspektīvām. Taču kopējā tendence liecina par to, ka respondentu vairākums novērtē NVS veidojuma nākotni pozitīvi (šis apgalvojums attiecas vismaz uz savienību starp tādām valstīm kā Baltkrievija un Krievija, kura potenciāli varētu būt gatava jauno dalībvalstu uzņemšanai). Borisa Jeļcina politiskā režīma leģitimitātes krīzes momentos KF prezidenta administrācija veiksmīgi izmantoja gan NVS atsevišķi, gan Baltkrievijas un Krievijas integrācijas retoriku, ekspluatējot lielas Krievijas sabiedrības daļas nostalgiju pēc PSRS.

2001. gadā Krievijas sabiedriskās domas monitoringa centrs – VSDPC⁵⁴ – īstenoja pētījumu par postpadomju telpas valstu sadzīvošanas un sadarbības tipiem. Respondentiem tika uzdots jautājums: „Kādu attiecību formu starp bijušajām PSRS republikām Jūs atbalstītu?”. Rezultātu grafiskais attēlojums ir redzams 1. attēlā.

⁵² Н. Кузнецова. Разговор о перспективах... Дмитрий Rogozin в гостях у Союза объединений российских соотечественников // „Молодежь Эстонии”, 03.05.02 // <http://www.moles.ee/02/May/03/9-1.php>

⁵³ Н. Кузнецова. Разговор о перспективах... Дмитрий Rogozin в гостях у Союза объединений российских соотечественников // „Молодежь Эстонии”, 03.05.02 // <http://www.moles.ee/02/May/03/9-1.php>

⁵⁴ VSDPC – Viskrievijas sabiedriskās domas pētījumu centrs (VCIOM – Vserossiiskij centr izučeņija obščestvennogo mnenija).

1. attēls⁵⁵ Kādu attiecību formu starp bijušajām PSRS republikām Jūs atbalstītu?

Kā redzams attēlā, respondentu vairākumam kopumā nav iebildumu pret postpadomju telpas valstu apvienībām. Taču 32% aptaujāto respondentu uzstājas par to, ka jebkurām starpvalstu aliansēm ir jābāzējas tikai uz brīvprātības pamatiem. Savukārt 51% respondentu atbalsta integrāciju vienā vai citā veidā, no tiem 23% uzstājas par PSRS atjaunošanu pēc iepriekšējā modeļa parauga, 15% kā paraugu redz Eiropas Savienības modeli, 13% apmierināti ar NVS darbību. Tikai 12% respondentu ir bijušās PSRS neatkarīgo valstu pilnas autonomijas idejas piekritēji. 5% no kopējā aptaujāto skaita nevarēja sniegt atbildi.

1. tabula⁵⁶ Vai Jūs uzskatāt, ka Krievijai ir jācenšas vai nav jācenšas nostiprināt NVS?

	1998. g. jūlijs	1999. g. janvāris	2001. g. maijs	2003. g. septembris	2005. g. aprīlis
Jācenšas	84	85	79	86	66
nav jācenšas	8	7	10	7	12
grūti atbildēt	9	8	12	7	23

1. tabulas dati liecina, ka laikā no 1998. līdz 2005. gadam NVS atbalstītāju skaits ir samazinājies, savukārt šīs struktūras pretinieku un to personu, kurām nav noteiktas atbildes, skaits ir palielinājies. Taču jebkurā gadījumā respondentu vairākums uzskata, ka Krievijai ir jāturpina NVS integrācijas virzīšana.

⁵⁵ Aptauju veica VSDPC (VCIOM) 2001. gadā, informācija ir atrodama VCIOM mājas lapā: <http://www.wciom.ru/?pt=42&article=293>

⁵⁶ Aptauju īstenoja Sabiedriskās domas fonds 2005. gada aprīlī // Л.Г. Кергман. СНГ: между прошлым и настоящим. *ПолИс*, 2005, Nr. 6, 110–111. lpp.

2. tabula⁵⁷ Runājot par visu Krievijas dalības NVS periodu, Jūsprāt, Krievija ieguva vai zaudēja no līdzdalības šajā sadraudzībā?

	1998. g. decembris	1999. g. marts	2001. g. maijs	2005. g. aprīlis
Ieguva	19	22	27	20
Zaudēja	58	56	44	31
Grūti atbildēt	23	22	29	50

Savukārt to respondentu skaits, kuri uz jautājumu, vai Krievija ieguva vai zaudēja no līdzdalības NVS, atbildēja, ka ieguva, ir salīdzinoši stabils. To respondentu skaits, kuri uzskata, ka Krievija zaudēja no dalības NVS, ir samazinājies no 58% 1998. gadā līdz 31% 2005. gadā. Vienlaikus palielinājies to respondentu procentuālais skaits, kuriem nav atbildes.

2005. un 2006. gadā VSDPC sadarbībā ar sociālo pētījumu iestādēm Ukrainā, Baltkrievijā un Kazahstānā ir īstenojis aptauju par iedzīvotāju priekšrocībām attiecīgo valstu izvēlē⁵⁸. Respondentiem tika piedāvāts atbildēt uz jautājumu „Kādā valstī vai valstu apvienībā Jūs gribētu dzīvot?”. Tika piedāvāti šādi varianti: „savā paša valstī, bez apvienošanas ar citām valstīm vai iestāšanās valstu savienībās”, „atkal atjaunotajā PSRS”, „Neatkarīgo Valstu Sadraudzībā – NVS”, „Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas un Kazahstānas apvienotajā savienībā”, „apvienotajā Eiropā (Eiropas Savienībā)”.

3. tabula. Kādā valstī vai valstu apvienībā Jūs gribētu dzīvot? **Baltkrievija**

	2005. g. aprīlis	2005. g. oktobris	2006. g. aprīlis	2006. g. novembris
Savā paša valstī, bez apvienošanas ar citām valstīm vai iestāšanās valstu savienībās	21	25	22	25
Atkal atjaunotajā PSRS	14	17	11	8
Neatkarīgo Valstu Sadraudzībā – NVS	9	9	9	8
Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas un Kazahstānas apvienotajā savienībā	24	21	30	32
Apvienotajā Eiropā (Eiropas Savienībā)	22	17	18	18
Grūti atbildēt	10	11	10	9

⁵⁷ Aptauju īstenoja Sabiedriskās domas fonds 2005. gada aprīlī // Л.Г. Керман. СНГ: между прошлым и настоящим. *ПолИс*, 2005, Nr. 6, 119. lpp.

⁵⁸ Распад СССР и новые интеграционные настроения: что думают сегодня граждане стран СНГ о бывшем Союзе и перспективах нового объединения Пресс-выпуск № 593 // <http://wciom.ru/arkhiv/tematicheskii-arkhiv/item/single/3700.html>

4. tabula. Kādā valstī vai valstu apvienībā Jūs gribētu dzīvot? **Kazahstāna**

	2005. g. aprīlis	2005. g. oktobris	2006. g. aprīlis	2006. g. novembris
Savā paša valstī, bez apvienošanas ar citām valstīm vai iestāšanās valstu savienībās	25	32	36	25
Atkal atjaunotajā PSRS	17	12	12	11
Neatkarīgo Valstu Sadraudzībā – NVS	19	15	11	15
Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas un Kazahstānas apvienotajā savienībā	27	23	24	23
Apvienotajā Eiropā (Eiropas Savienībā)	12	9	9	15
Grūti atbildēt	0	9	8	11

5. tabula. Kādā valstī vai valstu apvienībā Jūs gribētu dzīvot? **Krievija**

	2005. g. aprīlis	2005. g. oktobris	2006. g. aprīlis	2006. g. novembris
Savā paša valstī, bez apvienošanas ar citām valstīm vai iestāšanās valstu savienībās	30	34	33	30
Atkal atjaunotajā PSRS	27	24	21	20
Neatkarīgo Valstu Sadraudzībā – NVS	11	7	8	11
Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas un Kazahstānas apvienotajā savienībā	15	15	20	21
Apvienotajā Eiropā (Eiropas Savienībā)	14	13	13	14
Grūti atbildēt	3	7	5	4

6. tabula. Kādā valstī vai valstu apvienībā Jūs gribētu dzīvot? **Ukraina**⁵⁹

	2005. g. aprīlis	2005. g. oktobris	2006. g. aprīlis	2006. g. novembris
Savā paša valstī, bez apvienošanas ar citām valstīm vai iestāšanās valstu savienībās	20	20	24	21
Atkal atjaunotajā PSRS	7	10	11	10
Neatkarīgo Valstu Sadraudzībā – NVS	9	11	4	7
Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas un Kazahstānas apvienotajā savienībā	26	30	36	34
Apvienotajā Eiropā (Eiropas Savienībā)	30	19	18	21
Grūti atbildēt	8	10	7	7

5. tabulas dati norāda, ka Krievijas iedzīvotāji vēlas dzīvot savā valstī bez apvienošanās (30%), atjaunotajā PSRS (20%) un Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas un Kazahstānas apvienotajā savienībā (21%). 3. un 6. tabulas dati liecina, ka 2006. gada beigās viena trešdaļa respondentu Baltkrievijā (32%) un Ukrainā (34%) uzskata par vēlamu dzīvot Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas un Kazahstānas apvienotajā savienībā. 3. tabulas dati norāda arī uz to, ka Baltkrievijai nav jāapvienojas ar citām valstīm (25%), kā arī uz to, ka respondentu 18% izteikušies par to, ka vēlētos redzēt Baltkrieviju kā Eiropas Savienības dalībvalsti. Savukārt 6. tabulas dati liecina, ka gan Eiropas Savienības izvēle, gan neitralitātes izvēle Ukrainai tiek atbalstītas līdzīgi (21%). 4. tabula sniedz datus par Kazahstānas respondentu priekšrocībām, kurās dominē divas izvēles: dzīvot savā valstī bez jebkādam integrācijas struktūrām (25%) un dzīvot Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas un Kazahstānas apvienotajā savienībā (23%). 3., 4., 5., un 6. tabulas kopējā tendence liecina par to, ka respondentu starpā NVS vērtība nav tik pieprasīta, salīdzinot ar citām alternatīvām, piemēram, PSRS atjaunošanu vai suverenitāti. Vislielāko atbalstu NVS funkcionēšanas ideja rod Krievijā (11%) un Kazahstānā (11%), savukārt tā nav tik pieprasīta Baltkrievijā (8%) un Ukrainā (7%).

Tādējādi NVS dzīvotspējai joprojām ir noteikts potenciāls gan Krievijas, gan citu valstu (Baltkrievijas, Kazahstānas, Ukrainas) sabiedriskajā domā, taču konkurējot ar citiem projektiem (piemēram, Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas un Kazahstānas apvienotās savienības dibināšanu vai dalību Eiropas Savienībā), tās pozīcijas nav tik spēcīgas, un tas liecina, ka NVS eksistences turpināšana ir izaicinājums, kas atrodas šīs struktūras dalībvalstu dienaskārtībā.

NVS attīstības perspektīvu prognozes

NVS veidojuma liktenis ir atkarīgs no vairākiem faktoriem, un pirmkārt no pašām tās dalībvalstīm. NVS sabrukuma gadījumā katrai tās dalībvalstij ir neizbēgama turpmāka ārpolitisko partneru izvēle, kura tiks

⁵⁹ Informācija ir iegūta VSDPC (VCIOM) mājas lapā: Распад СССР и новые интеграционные настроения: что думают сегодня граждане стран СНГ о бывшем Союзе и перспективах нового объединения, *Пресс-выпуск*, № 593 // <http://wciom.ru/arkhiv/tematicheskii-arkhiv/item/single/3700.html>

galvenokārt konstruēta dihotomijas „Rietumi–Krievija” ietvaros, respektīvi, jau šodien esošās tendences attiecībā uz sabiedroto izvēli kļūs par valstu dienaskārtības aktuālāko jautājumu. Novērojot NVS iekšējās sadarbības neveiksmes, ārpolitisko orientāciju pretrunas un krāsaino revolūciju realizēšanas bijušajā PSRS telpā, Krievija ir tendēta pārorientēt savas prioritātes uz sadarbības attīstību ar konkrētajām valstīm. Valstis, kuras jau pašlaik orientētas uz Rietumiem, turpinās savu virzību starptautiskajās, tajā skaitā Eiropas struktūrās. Šādu procesu kontekstā parādījās tēze par Krievijas un tai lojālo valstu īpatnējas organizācijas dibināšanu, kas varētu būt bāzēta uz Krievijas un Baltkrievijas pārvalstiskā veidojuma konfederācijas vai federācijas formu, kura būs gatava paplašināšanai, respektīvi, uzņemt savā sastāvā citas NVS valstis⁶⁰. Citiem vārdiem sakot, ģeopolitiskās vienības (kura veidojas PSRS vietā) koncepcija var tikt būtiski revidēta, un tās vietā var tikt veidota nedaudzu Krievijas Federācijai lojālo valstu apvienība ar pārnacionālām ambīcijām.

Baltkrievijas un Krievijas savstarpējās attiecības izraisa arī daudz jautājumu. Baltkrievijas un Krievijas savienības fiktīvais raksturs ir skaidrojams ar to, ka „ilgus gadus imitējot integrāciju, Maskavas un Minskas valdības struktūras izrādīja atklāti necienīgu attieksmi pret deklarējamajiem uzdevumiem”⁶¹. Problēmu skaitā ir abu valstu iedzīvotāju daļas negatīvs noskaņojums: Baltkrievijas iedzīvotāji baidās no Baltkrievijas militāro personu iespējamās izmantošanas kara darbībās Ziemeļkaukāzā, kā arī no sociālās sistēmas reformēšanas⁶². Krievijas iedzīvotāji nav apmierināti ar nepieciešamību subsidēt Baltkrieviju un „atdot par velti” tai resursus, neapmierināti ar Baltkrievijas parādu pārvēršanu par Krievijas parādiem utt.⁶³ Iespējamās integrācijas nākotnes noskaidrošanā jāņem vērā arī abu valstu savstarpējās nesaskaņas. Pēdējā laikā (2006. gada beigās un 2007. gada sākumā) pretrunu starp Baltkrieviju un Krieviju saasināšanās rezultātā alianses veidošanas iespējamība ir diskutabla. Visi eksperti, kuri prognozē Baltkrievijas un Krievijas attiecību perspektīvas, var tikt nosacīti sadalīti divās grupās: tie, kuri uzskata, ka konflikti ir valstu dezintegrācijas rādītājs un apvienošana nenotiks; un tie, kuri pārliecināti, ka pretrunas resursu piegādes un tranzīta jomā ir signāls un zināms izaicinājums abām valstīm par attiecību nokārtošanas nepieciešamību ar ciešākas integrācijas palīdzību. Neskatoties uz to, ka šie konflikti nav notikuši pirmoreiz Baltkrievijas un Krievijas attiecību vēsturē⁶⁴, un to, ka pretrunas izdevās zināmā mērā noregulēt, esošā situācija liecina par izvēles aktualitāti divu valstu integrācijas jautājumā.

Kas attiecas uz citām NVS dalībvalstīm, tad – ja Gruzijas, Ukrainas un Moldovas pozīcija ir lielākā mērā skaidrojama ar rietumniecisku noskaņojumu šajās valstīs, tad Azerbaidžānas līdzdalība jaunajā organizācijā („Organizācija par demokrātiju un attīstību”) ir vienlaikus gan izdevīga, gan neizdevīga tai: pirmkārt, šai republikai ir stratēģisks izvietojums kā Irānas kaimiņvalstij – gadījumā, ja notiks bruņots konflikts, kurā tiks iesaistīta šī valsts; otrkārt, Azerbaidžānas prezidents İlhams Aļijevs nav ieinteresēts pieļaut savā valstī krāsaino revolūciju iespējamību, un tieši to var izmantot Krievija, mainot favorītu Azerbaidžānas un Armēnijas konfliktā par Kalnu Karabahu⁶⁵.

⁶⁰ Taču pēdējā laikā (2006. gada beigās un 2007. gada sākumā) pretrunu starp Baltkrieviju un Krieviju saasināšanās rezultātā šāda veida alianses veidošanas iespējamība var būt diskutabla. Visi eksperti, kuri prognozē Baltkrievijas un Krievijas attiecību perspektīvas, var tikt nosacīti sadalīti divās grupās: tie, kuri uzskata, ka konflikti ir valstu dezintegrācijas rādītājs un apvienošana nenotiks; un tie, kuri uzskata, ka pretrunas resursu piegādes un tranzīta jomā ir signāls un zināms izaicinājums abām valstīm par attiecību nokārtošanas nepieciešamību ar ciešākas integrācijas palīdzību.

⁶¹ А. Чечвишников. Феномен Лукашенко и российско–белорусский союз // Международные процессы, 3. сēj. Nr. 1 (7).

⁶² Runa ir par Krievijas Sociālās attīstības ministra Mihaila Zurabova īstenotajām reformām sociālajā jomā, kuras izraisīja lielu sabiedrisko rezonansi, neapmierinātību un protestus.

⁶³ Д. М. Фельдман. Политическое взаимодействие элит стран СНГ. *ПолИс*, 2005, Nr. 4, 96. lpp.

⁶⁴ R. Osipovs. A Year after the Orange Revolution in Ukraine: New Vectors in Policy of Belarus // *The Orange Revolution and Its Impact on ENP* // Rīga, LĀI, 2006; R. Osipovs. How Domestic Political Problems in Belarus Affect Foreign Policy Choices Between Russia and Europe // *An Enlarged Europe and Its Neighbourhood Policy: the Eastern Dimension*. Rīga, LĀI, 2004.

⁶⁵ Elke Windisch. Nach Westen statt nach Moskau // *Der Tagesspiegel*, 24.05.2006.

Neskatoties uz to, ka Ukrainas, Gruzijas un Moldovas paziņojumi par gatavību izstāties no NVS sastāva ir reāli pamatoti un to nevar noņemt no dienas kārtības, nepieciešams nosaukt faktorus, kuriem šī kontekstā ir svarīga nozīme. Pastāv viedoklis, ka NVS potenciālais sabrukums var destabilizēt esošo situāciju un negatīvi ietekmēt reģionālo sadarbību NVS iesaistīto valstu teritorijā. Pirmkārt, izstājoties no NVS, tās bijušām dalībvalstīm ir nepieciešamas Rietumu atbalsta garantijas, tāpēc nepieciešams izvērtēt jautājumu par to, cik lielā mērā Rietumu struktūras, piemēram, Eiropas Savienība, ir gatavas uzņemt savā sastāvā jaunos locekļus vai vismaz sniegt nepieciešamo atbalstu NVS valstīm, kuras tiecas iestāties šajā struktūrā. Otrkārt, neskatoties uz NVS funkcionēšanas krīzi, dalība šīs struktūras iekšienē dažās jomās ir izdevīga NVS subjektiem, tāpēc nepieciešama iespējamo risku (zaudējumu un ieguvumu) objektīva izvērtēšana. NVS atsevišķu dalībvalstu priekšrocību un izdevību skaitā ir NVS pilsoņu iespēja brīvi pārvietoties NVS teritorijā bez vīzām. Šīs prakses pārtraukšana veicinās darbaspēka atgriešanos no Krievijas savu valstu teritorijā, kas rezultātā veicinās bezdarba pieaugumu un ekonomikas destabilizēšanu šajās valstīs. Piemēram, cilvēku pārvietošanās starp Gruziju un Krieviju jau šodien tiek bāzēta uz vīzām, kas veido problēmas abās valstīs. Gadījumā, ja Gruzija izstāsies no NVS, ir iespējama vīzu režīma ieviešana ar citām NVS valstīm.

Jautājums par NVS nākotni ir saistīts arī ar to, kas tiks ievēlēts par Krievijas prezidentu 2008. gadā. Šobrīd ir vairāki situācijas attīstības scenāriji, viens no tiem ir t.s. "Ķīnas variants", kas paredz V. Putina pārvaldīšanas neformālu turpināšanu arī pēc prezidentūras termiņa beigām. Taču pastāv arī versija, ka viens no V. Putina prezidentūras prolongācijas (pagarināšanas) variantiem ir saistīts ar NVS iespējamo vadīšanu. Taču pēc eksperta **Vladimira Gorjunova**, Politisko ekspertu un konsultantu asociācijas padomes locekļa, uzskatiem, hipotēze par to, ka pēc prezidentūras termiņa beigām V. Putins ieņems NVS vadītāja amatu, ir nepamatota, jo atlikušajā laikā līdz 2008. gadam nav iespējams reformēt NVS un pārvērst to par reāli strādājošu struktūru. "Nav nekāda pamata apgalvot, ka NVS locekļi, un galvenokārt Krievija, reāli plāno to īstenot. Līdz šim laikam NVS ir spējīga pazaudēt savu nozīmi un spēlēt vēl mazāku lomu nekā tagad". V. Gorjunovs raksturo NVS kā "mirušu struktūru", īpaši tādu integrācijas mehānismu fonā kā Kolektīvās drošības līguma organizācija, EEP, Eirāzijas ekonomiskā kopiena, Šanhajas sadarbības organizācija⁶⁶.

Kopumā neviens nedz no Rietumu, nedz no Krievijas ekspertiem nenoliedz viedokli, ka mūsdienā NVS nav tā organizācija, kura bija ielānota pašā izveidošanas sākumā, turklāt ekspertu absolūtais vairākums nonāk pie secinājuma, ka organizācija nav attaisnojusi uz to liktās cerības. Nopietnas atšķirības ir vērojamas NVS krīzes iemeslu skaidrošanā un situācijas uzlabošanas variantu piedāvājumā. Krievijas varas struktūras diez vai būtu gatavas tuvākajā laikā uzņemties atbildību par kļūdām NVS darbībā un cenšas atrast citus vainīgos. No vienas puses, Krievijas vadība joprojām nav gatava adekvāti apzināt un novērtēt NVS funkcionēšanas krīzi, un cenšas reanimēt šo struktūru, pat neskatoties uz acīmredzamiem signāliem par tās dzīvotspējas apšaubāmību. No otras puses, Krievijas varas struktūras aktīvi neintensificē NVS integrācijas procesus, jo šīs organizācijas iespējamā sairuma rezultātā Krievija pasaulē tiks uztverta kā valsts, kuras vadītāji nav spējīgi paredzēt esošās situācijas un turpmāko politisko procesu attīstību, un iegulda resursus projektos, kuri ir nolemti neveiksmēm. Tieši šī iemesla dēļ NVS vadītāju samītā, kas notika Minskā 2006. gada novembra beigās, NVS reformēšanas ierosinājumu sagatavošana bija uzticēta Kazahstānai, nevis Krievijai.

Viena no NVS nākotnes prognozēm ir saistīta ar to, ka NVS pieder īpatnēja loma postpadomju telpā un šīs organizācijas veiksmīgas reformēšanas gadījumā var cerēt uz Sadraudzības efektivitātes pieaugumu. Šādas pozīcijas piekritējs ir **Genādijs Osipovs**, Krievijas Zinātņu Akadēmijas akadēmiķis, kurš prog-

⁶⁶ Политолог: у Путина есть способ сохранить рычаги власти после 2008 года // <http://www.novopol.ru/print12771.html>

nozē spīdošu nākotni NVS, jo tā ir vienīgais sociāli ekonomiskais mehānisms, kas ilgus gadus veidojies tautu, kas kādreiz dzīvoja Krievijā un vēlāk PSRS, savstarpējo attiecību pamatā. G. Osipovs apgalvo, ka NVS reformēšanas ierosinājumi ir ļoti aktuāli un reformu nepieciešamība izveidojusies jau sen; nepieciešams pāriet uz NVS robežu kopīgu aizsardzību, tad automātiski tiks atrisinātas daudzas problēmas un pāreja uz vienotu muitas telpu būs pietiekami viegla⁶⁷.

Otrs scenārijs ir visnotaļ skeptisks NVS nākotnes jautājumā. Šāda scenārija būtība ir saistīta ar fakta konstatāciju, ka NVS jau izpildījusi savu vēsturisko uzdevumu – civilizēti īstenot PSRS likvidāciju, un tagad Sadraudzības funkcijas varētu būt tāda kā „kluba” lomas pildīšana politisko un ekonomisko jautājumu apspriešanai. Šādas pozīcijas piekritēji ir atrodamī gan Krievijas varas struktūrās, gan novērotāju vidū. Piemēram, NVS Institūta preses sekretārs **Artjoms Artjomovs** apgalvo, ka vispārzināms ir fakts, ka NVS ir pilnībā virtuāla struktūra, tā nav reāla integrācijas apvienība, bet interešu klubs, drīzāk kulturālo interešu klubs⁶⁸. Pat autori, kuri pauž Krievijas kā lielvalsts atjaunošanas lomas ideju, ir skeptiski noskaņoti NVS darbības turpināšanas jautājumā: piemēram, grāmatas „*Ha руинах великой державы, или Агония власти. 1991–2003 годы*” autors **Anatolijs Šutovs** akcentē NVS degradāciju: „...NVS nedzīvo, bet eksistē, necinās, bet slīd pa straumi⁶⁹, zaudē savas pozīcijas, un līdzīgi šāgrēnānai faktiski sāk samazināties savos izmēros...”⁷⁰, tai pašā laikā atzīmējot, ka „...bez NVS Krievija nekļūs par pasaules lielvalsti, neskatoties uz savu pašpietiekamību...”⁷¹.

Viktors Alksnis – KF Valsts Domes deputāts, Valsts Domes komitejas NVS lietu un sakaru ar tautiešiem loceklis, apgalvo, ka jebkura starpvalstu apvienība paredz pārvalstisku struktūru, kuras lēmumi tiktu realizēti. V. Alksnis atzīmē, ka visi NVS dalībvalstu līderi runā par reformu nepieciešamību, taču neviena valsts neizpilda lēmumus, kuri ir pieņemti NVS samitos, un visām ir iebildumi pret pār nacionālas struktūras veidošanu⁷². V. Alksnis secina, ka NVS izpildījusi savu uzdevumu – valstu pakāpenisku šķiršanos, un tālākā NVS eksistence ir bezjēdzīga, un uzskata, ka Krievijai ir jāpaziņo, ka NVS nospēlējusī savu vēsturisko lomu, jāpaziņo par izstāšanos no NVS un jāpāriet uz divpusējām attiecībām ar republiku. Tieši šādā situācijā Krievijai parādīsies milzīgas iespējas, jo Krievija ir enerģētikas lielvalsts un faktiski visas NVS dalībvalstis ir ieinteresētas Krievijas resursos, un apdomāti izmantojot „pātagas un pīrāga” politiku, Maskava būs spējīga izveidot normālu integrācijas apvienību un aizstāvēt savas nacionālās intereses⁷³.

Apliecinājumu pesimistiskai prognozei par NVS nākotni var atrast arī **Ričarda Veica** (*Richard Weitz*), ASV Hadsona institūta (*Hudson Institute*) pētnieka rakstā *Things Fall Apart, The Weekly Standard*.⁷⁴ dalībvalstu vienošanās par sadarbību terorisma, organizētās noziedzības, vergu tirdzniecības un nelegālās migrācijas apkarošanas jomās⁷⁵ no NVS veidošanas sākuma bija vērojamas problēmas ar

⁶⁷ <http://www.ruvr.ru/main.php?lng=rus&q=7251&cid=68&p=11.10.2006>

⁶⁸ Конференция повлияет на атмосферу отношений между политическими элитами тех государств, которые будут участвовать в этом мероприятии // <http://www.materik.ru/print.php?section=analitics&bulsectionid=4335>

⁶⁹ A. Šutovs rakstā: «...СНГ не живет, а выживает, не борется, а скользит по воле волн...»

⁷⁰ А.Д. Шутов. На руинах великой державы, или Агония власти. 1991–2003 годы. М., 2004, 7. lpp.

⁷¹ А.Д. Шутов. На руинах великой державы, или Агония власти. 1991–2003 годы. М., 2004, 9. lpp.

⁷² Будущее СНГ. Мнения экспертов. Информācija ir atrodama „The Voice of Russia” mājas lapā:

<http://www.ruvr.ru/main.php?lng=rus&q=7251&cid=68&p=11.10.2006>

⁷³ Будущее СНГ. Мнения экспертов. Информācija ir atrodama „The Voice of Russia” mājas lapā:

<http://www.ruvr.ru/main.php?lng=rus&q=7251&cid=68&p=11.10.2006>

⁷⁴ Richard, Weitz. Things Fall Apart. *The Commonwealth of Independent States can't hold the former Soviet republics together* // The Weekly Standard, 18.01.2007. // <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/013/178ehxfz.asp>

⁷⁵ Richard, Weitz. Things Fall Apart. *The Commonwealth of Independent States can't hold the former Soviet republics together* // The Weekly Standard, 18.01.2007. // <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/013/178ehxfz.asp>

ekonomisko un politisko vienošanos izpildi, kuru iemesls ir meklējams tradīcijās, mentalitātē, ambīcijās. Rezultātā laika gaitā dialoga iespējas tika zaudētas, turklāt uzraudzības mehānismi kļuva par vājiem. Taču R. Veics, neskatoties uz pesimistisko prognozi, apgalvo, ka NVS netiks likvidēta, ņemot vērā to, ka tā nevienai no dalībvalstīm neveido šķēršļus patstāvīga politiskā kursa izstrādāšanā⁷⁶.

Vēl viens scenārijs ir pragmatisks: NVS ir Krievijas potenciāls, kurš nevar tikt atstāts bez uzmanības. Šādu uzskatu piekritējs ir Krievijas Politiskās ekspertīzes starptautiskā institūta direktors **Jevgēnijs Menčenko**, kurš uzskata, ka Krievijai nav jāzaudē iniciatīva postpadomju telpā: "Krievijai ir cieši jāsadarbojas ar NVS valstīm, nevis jāmēģina aiziet un izolēties. Nepieciešams audzināt tur prokrievijas elīti, kura respektētu gan krievu valodu, gan Krievijas ekonomiskās intereses, un kura meklētu izdevīgumu galvenokārt pilnvērtīgās attiecībās ar Maskavu"⁷⁷.

Tomēr Krievijai jāatceras, ka NVS nav tikai tās ietekmes lauks: šajā telpā darbojas arī citi aktieri. Piemēram, NVS telpa ir Krievijas un Eiropas Savienības sadarbības lauks⁷⁸, un NVS iesaistītās valstis ir Eiropas Kaimiņu politikas objekts. Divi galējie varianti – gan pretošanās Rietumu mēģinājumiem iekļūt postpadomju teritorijā, gan atteikšanās no līdzdalības postpadomju telpas politisko procesu noteikšanā – ir neproduktīvi. Daudz produktīvāks ir konstruktīvās konkurences variants: paralēli sadarbības virzienam būtu Krievijas konkurētspējas visplašākajā nozīmē palielināšanas aktīva politika⁷⁹.

Jautājums, ko uzdod arvien biežāk, ir NVS dzīvotspējas līmenis un organizācijas darbības turpināšana vai likvidācija. Viens no viedokļiem, ko pauž daļa ekspertu, ir vērsts uz Krievijas lomas apzināšanu turpmākas NVS funkcionēšanas un (vai) reformēšanas procesos. Piemēram, viens no darbības virzieniem ir šāds: Krievijas aktuālais uzdevums īslaicīgā perspektīvā ir ne tikai piekrist NVS likvidēšanai, bet arī pašai Krievijas vadībai ierosināt šo procesu, lai nepieļautu „tēla zaudēšanu”. Viens no šāda noskaņojuma paudējiem ir Krievijas politologs, Nacionālās stratēģijas institūta vadītājs **Stanislavs Belkovskis**, kurš piedāvā Krievijas vadībai šādus variantus izejai no situācijas:

1. nofiksēt NVS nāvi un atteikties no vēsturiskā līķa reanimēšanas mēģinājumiem;
2. iniciēt NVS formālu likvidēšanu, pirms to izdarīs Ukraina vai GUAM dibinātāji;
3. noformulēt citas, jaunās postpadomju Savienības koncepciju, un piedāvāt to visiem gribētājiem.⁸⁰

S. Belkovskis apgalvo, ka, upurējot 12 valstu amorfu pseidoapvienību, ir iespējams izveidot reālu 6–7 valstu Sadraudzību, kurai kopēja stratēģija kļūs nevis par politisko tehnologu mītu, bet par dzīves un tālākās virzības reālu pamatu⁸¹. Taču S. Belkovskis nesaista šāda tipa alianses veidošanu ar V. Putina otro prezidentūru: vērtējot jaunās Sadraudzības potenciālos līderus, S. Belkovskis atzīst, ka V. Putins nevarēs kļūt par šādu procesu virzītāju: V. Putina valdīšanas laikā notiks visa, kas ir palicis no PSRS, sairums⁸².

Sakarā ar to, ka dažas NVS dalībvalstis ziņojušas par savu gatavību izstāties no šīs struktūras, katra NVS samita sasaukšana automātiski nozīmē šo jautājumu atbilžu meklējumus. 2006. gada novembrī Minskā

⁷⁶ Richard. Weitz. Things Fall Apart. *The Commonwealth of Independent States can't hold the former Soviet republics together* // The Weekly Standard, 18.01.2007. // <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/013/178ehxfz.asp>

⁷⁷ Будущее СНГ. Мнения экспертов. Informācija ir atrodama „The Voice of Russia” mājas lapā: <http://www.ruvr.ru/main.php?lng=rus&q=7251&cid=68&p=11.10.2006>

⁷⁸ Д. Данилов. Европейский выбор России // *Международная жизнь*, 2005, Nr. 7–8, 73. lpp.

⁷⁹ Д. Данилов. Европейский выбор России // *Международная жизнь*, 2005, Nr. 7–8, 73.–74. lpp.

⁸⁰ Станислав Белковский похоронил СНГ. Результаты парламентских выборов в СНГ как констатация смерти содружества. 14.03.2005. // <http://vip.lenta.ru/doc/2005/03/14/belkovcky>

⁸¹ Станислав Белковский похоронил СНГ. Результаты парламентских выборов в СНГ как констатация смерти содружества. 14.03.2005. // <http://vip.lenta.ru/doc/2005/03/14/belkovcky>

⁸² Станислав Белковский похоронил СНГ. Результаты парламентских выборов в СНГ как констатация смерти содружества. 14.03.2005. // <http://vip.lenta.ru/doc/2005/03/14/belkovcky>

notikušā NVS samita galvenais rezultāts bija šīs organizācijas eksistences vismaz formālā prolongācija: neviena NVS dalībvalsts nepasludināja vēlēšanos beigt savu dalību organizācijā. Tomēr nav pamata apgalvot, ka būtu sācies NVS darbības jauns posms, kuru raksturotu efektivitātes intensificēšana: šāds samits nav pirmais NVS vēsturē. Piemēram, 2003. gada NVS samits, kas notika Kijevā, tika raksturots kā svarīgs NVS transformācijas un organizācijas iekšējo problēmu risināšanai. Neskatoties uz to, ka saskaņā ar 2003. gada samita vienošanos par NVS turpmākās darbības prioritātēm bija pasludinātas tādas vērtības kā koleģialitāte, paritāte (kopīga līdzdalība NVS problēmu risināšanā un kopīga NVS notiekošo politisko un ekonomisko procesu pārvaldīšana) un sadarbība transporta un degvielas enerģētiskā kompleksa nozaru jomā, Krievijas turpmākā ārpolitiskās ietekmes enerģētisko mehānismu pielietošanas prakse liecināja par pretēju nostāju. Kopīgas darbības solījumu retorika bija raksturīga arī 2006. gada novembra samitam. Samita organizācijas iniciatīva piederēja Krievijai, kura ir ieinteresēta saglabāt *status quo* enerģijas resursu piegādes jomā NVS valstīm. Krāsainās revolūcijas NVS telpā, attiecību ar Gruziju saasināšanās 2006. gadā liecina par to, ka Krievijas dominēšana NVS telpā ir apšaubāma un Krievijai lojālo valstu skaits pakāpeniski samazinās. Turklāt 2006. gada beigās – 2007. gada sākumā rīvēšanās attiecībās ar Baltkrieviju un A. Lukašenko paziņojumi par savas valsts neatkarības un suverenitātes neaizskaramību, kā arī par Baltkrievijas iespējamo pārorientēšanos uz citiem politiskajiem un ekonomiskajiem partneriem liek apšaubīt gan NVS turpmāko funkcionēšanu, gan divpusējo attiecību perspektīvas starp Krieviju un Baltkrieviju.

Incidents, kas noticis NVS samita laikā starp Baltkrieviju un Krieviju sakarā ar Krievijas Kremli akreditēto žurnālistu neielaišanu Baltkrievijas teritorijā, kā arī turpmākie „resursu konflikti” starp Baltkrieviju un Krieviju uzskatāmi raksturo gan minēto starpvalstu attiecību kopējo politisko klimatu, gan arī attiecību specifiku un uzticības līmeni visā NVS struktūrā.

Taču, neskatoties uz to, ka Minskas samits nekluva par šīs struktūras likvidēšanas atskaites punktu un neviens formāls iesniegums par izstāšanos no NVS netika nodots, NVS samita darbības kopējais rezumējums ir šīs organizācijas progresējoša darbības neefektivitāte un neieinteresētība efektīvā mijiedarbībā. Par samita galveno uzmanības priekšmetu tika pasludināti Sadraudzības efektivitātes paaugstināšanas variantu meklējumi, respektīvi, tika plānots apspriest NVS reformēšanas iespējamību un izvēlēties attiecīgos vektorus. Sakarā ar to, ka NVS reformas projekta izstrāde bija uzticēta Kazahstānai, bet šis projekts nebija gatavs laikus, samita laiks tika pārcelts no oktobra uz novembri⁸³.

Vairākums svarīgo jautājumu netika apspriesti, un samita kopējais gars bija drīzāk destruktīvs nekā konstruktīvs. Pirmkārt, daži Kazahstānas ierosinājumi netika akceptēti, tos kritizēja Baltkrievijas puse. Piemēram, Kazahstāna piedāvāja veidot NVS darbību pēc G8 parauga, t.i., valsts, kurai ir uzticētas NVS pārvaldīšanas pilnvaras, patstāvīgi nosaka Sadraudzības darbības programmu un organizē tās darbību. Šādu ierosinājumu Baltkrievijas puse novērtēja kā darbību, kura mazinās NVS darbības efektivitāti. Otrkārt, no samita dienas kārtības tika izslēgts Ukrainas iniciēto dokumentu bloks. Ukrainas puse ierosināja apspriešanai Memorandu par savstarpējo saprašanos, kurā tika piedāvāts vienoties par brīvās tirdzniecības funkcionēšanas zonu, kā arī par speciālo aizsardzības pasākumu pielietošanas mehānismu savstarpējā tirdzniecībā. Krievijas puse nobloķēja šos ierosinājumus, kā formālo iemeslu minot nepieciešamību izstrādāt un pieņemt kopējo dokumentu par NVS reformēšanu. Treškārt, Krievijas pārstāvji panāca vēl viena svarīga dokumenta izslēgšanu no samita dienas kārtības: protokola par grozījumu un papildinājumu iekļaušanu "Līgumā par NVS ekonomiskās tiesas statusu".

⁸³ Samita organizēšanas otrs iespējamais iemesls, ko nosauc daži eksperti, bija iespējamā personiskā tikšanās starp Krievijas prezidentu V. Putinu un Gruzijas prezidentu M. Saakašvili. Jebkurā gadījumā tikšanās starp V. Putinu un M. Saakašvili nav notikusi.

Otrs svarīgs pretrunu koncentrācijas bloks ir jautājumi, saistīti ar NVS ārējām robežām. Ukraina pievērsa uzmanību faktam, ka "NVS ārējo robežu" pašreizējā koncepcija ievēro vienīgi Krievijas vīziju un intereses, neņemot vērā citu NVS valstu ģeogrāfisko, politisko, ekonomisko u.c. faktoru specifiku: piemēram, Ukrainai "tuvās ārzemes" ir Polija, savukārt Kirgīzija ir "tālas ārzemes". Ukrainas ārlietu ministrs Boriss Tarasjuks raksturoja šādu praksi kā "jēdzienu apzinātu komplicētību un izmantošanu, kas neatbilst Ukrainas, bet atbilst Krievijas vīzijai". Rezultātā samītā slēgtā režīmā tika apspriests projekts par robežu starp NVS dalībvalstīm tiesisko noformēšanu. Tomēr, kā situāciju komentēja NVS izpilddirektors Vladimirs Rušailo, konsenss netika atrasts, un lēmums par robežu noformēšanu ir atlikts uz nenoteiktu laiku.

KF Ārlietu ministrija raksturo NVS pašreizējo pastāvēšanas posmu kā sarežģītu un lūzuma posmu: dalībvalstis apzinās apvienošanās nepieciešamību un derīgumu, taču vēlas definēt tās būtību un topošās attīstības vektoru; šī uzdevuma risināšanai būs veltīts 2007. gads. NVS samītā bija pieņemts lēmums līdz 2007. gada 1. jūnijam izstrādāt Sadraudzības tālākas attīstības koncepciju, pamatojoties gan uz Augstākā līmeņa grupas ziņojumu NVS efektivitātes paaugstināšanas jautājumos, gan uz Kazahstānas ierosinājumiem. Visu dalībnieku klātesamību samītā KF Ārlietu ministrija skaidro gan ar pasākuma jubilejas raksturu (Sadraudzības 15. gadadiena), gan arī ar to, ka par tā dienaskārtības centrālo jautājumu kļuva šīs starptautiskās organizācijas reformēšana un efektivitātes paaugstināšana. Savukārt, raksturojot NVS līderu samita rezultātus, KF Valsts Dome izplatīja paziņojumu, ka "Sadraudzība ir atbilstoša visu organizācijas dalībnieku un starptautiskās sabiedrības interesēm".

Tādējādi pastāv dažādi scenāriji un diametrāli pretēji viedokļi par NVS darbības perspektīvām. Krievijas ekspertu vidū nav pieņemta vienota NVS nākotnes un perspektīvu vīzija. Kremlim tuvi politologi gan atzīst faktu, ka NVS lietās ir nepieciešamas reformas, taču noskaņoti optimistiski un nepiekrīt viedoklim par NVS likvidācijas nepieciešamību. Neatkarīgie eksperti Krievijā un Rietumu pētnieki NVS nākotnes jautājumā ir noskaņoti diezgan skeptiski. Taču reālās situācijas izvērtējums ļauj secināt, ka NVS dalībvalstis diez vai tuvākajā laikā savās ārpolitiskajās prioritātēs izvēlēsies vienīgi NVS integrācijas virzienu vai vienīgi „Rietumu vektoru”. Tuvākajā laikā, vismaz līdz 2008. gadam, NVS juridiskā likvidācija nenotiks, un šīs struktūras dalībvalstis turpinās savu dalību Sadraudzībā, nebūdamas ierobežotas ar obligātām saistībām, jo dalība tajā nav saistīta ar kādiem iespējamiem riskiem. Pašas NVS perspektīvas ir saistītas ar pakāpenisku pārvēršanu starptautiskā politiskā klubā – struktūrā, kuras ietvaros bijušās PSRS republiku, tagad – neatkarīgo un ārpolitiski daudzpusēji orientēto valstu vadītāji var diskutēt aktualitātes un saskaņot dažādu kopējo problēmu (piemēram, ekoloģijā) risināšanas ceļus.

II. Krievijas politikas veidošana attiecībā uz tās diasporu NVS valstīs V. Putina prezidentūras laikā

Krievu diaspora kā PSRS sabrukuma sekas

Visā pasaulē pieaug to cilvēku skaits, kas dzīvo svešā zemē, nevis dzimtenē, un kuri ar laiku nereti sāk psiholoģiski uztvert šo svešo zemi kā dzimto un kā tuvāku nekā „vēsturisko dzimteni”⁸⁴. Šo cilvēku skaitā ir gan tie, kuri nonākuši svešumā piespiedu kārtā, glābjoties no posta un tīrīšanas (nolīdzināšanas), gan brīvprātīgie darba un augstāka atalgojuma meklētāji, gan tie, kuri tur dzimuši ģimenē, kura nav zaudējusi garīgās un bieži vien arī materiālās saiknes ar „vēsturisko dzimteni”⁸⁵. Šādu cilvēku kopienas, kas dzīvo ārpus savas dzimtās zemes, sauc par etniskām diasporām. PSRS sabrukuma rezultātā acīmredzama kļuva jauna sociāli politiskā realitāte – krievu diasporas esamība bijušajā PSRS teritorijā – NVS un Baltijas valstīs. NVS valstu direktora pirmais vietnieks **Vladimirs Romaņenko** situāciju raksturo šādi: „īpaši asas problēmas pārdzīvo tautieši „tuvajās” – „jaunajās” ārzemēs, kurus no Krievijas atdalīja jaunas valstiskās robežas”⁸⁶.

Konstantīns Zatuļins, Krievijas eksperts NVS un krievu diasporas jautājumos, vērtē krievu diasporu kā sarežģītu dinamisku veidojumu, kas cieš vienotas valsts sabrukuma traģiskās sekas⁸⁷. Taču jāatceras, ka kādas diasporas dzīvošana citās valstīs ir normāla parādība mūsdienu pasaulē, jo parasti valstis nav mononacionālas un to iedzīvotāju kopums sastāv no vairāku diasporu savienojumiem un mijiedarbības. To apliecina arī pats K. Zatuļins, kas atzīmē, ka pasaule ir diasporu, nevis nacionālo valstu kopums⁸⁸. PSRS sabrukuma rezultātā notikusi ne tikai jauno valstu veidošana, jaunās pilsonības institucionalizācija, bet arī iedzīvotāju identitāšu transformācija. Turklāt katras jaundibinātās valsts – bijušā PSRS subjekta – teritorijā dzīvo vairāku tautību pārstāvji, un tas ir galvenokārt skaidrojams ar PSRS iekšpolitikas specifiku un migrācijas procesu (piemēram, saistītu ar industriālo vajadzību apmierināšanu) virzīšanu PSRS iekšienē. Rezultātā par „minoritātēm” jaunajās valstīs un par krievu diasporas pārstāvjiem sāka uzskatīt gan „pārceļotājus”, kuri iebrāukuši bijušo PSRS subjektu teritorijā PSRS laikos, gan tos krievu tautības pārstāvjus, kuri dzīvoja attiecīgajās teritorijās jau diezgan ilgu laiku (piemēram, vairākās paaudzēs).

Viena no neatkarīgo valstu veidošanās procesa iezīmēm PSRS sabrukuma rezultātā ir ievērojamas krievu diasporas, kuras juridiskais un faktiskais statuss ne vienmēr ir viennozīmīgs, pastāvēšana bijušo PSRS republiku teritorijā. Krievu diasporas stāvoklis citās valstīs ir svarīgs indikators gan no Krievijas pozicionēšanas starptautiskās sabiedrības priekšā viedokļa (kad Krievijas politikas panākumi un zaudējumi „tautiešu” atbalstīšanas laukā kalpo par KF prestiža indikators), gan ņemot vērā faktu, ka Krievijas attieksme pret „tautiešiem” veido pozitīvu iespaidu par rūpēm par „tautiešiem” Krievijas sabiedrības acīs, un, visbeidzot, ietekmē valsts varas leģitimitāti. Diasporas saglabāšana citu valstu teritorijā ir nozīmīgs Krievijas resurss, kas atļauj gan ekspluatēt krievu diasporas un krievvalodīgo iedzīvotāju NVS un Baltijas valstīs tiesību aizstāvēšanas un ievērošanas nepieciešamības retoriku,

⁸⁴ С. Арутюнов, С. Козлов. Диаспоры: скрытая угроза или дополнительный ресурс // <http://eursa.org/node/237>

⁸⁵ С. Арутюнов, С. Козлов. Диаспоры: скрытая угроза или дополнительный ресурс // <http://eursa.org/node/237>

⁸⁶ В. Романенко. Диаспоральная политика России // III-й Тихоокеанский Форум соотечественников: «Миграция и диаспоры: потенциал развития Тихоокеанской России» // <http://www.materik.ru/print.php?section=analitics&bulsectionid=5104>

⁸⁷ К. Затулин. Царство, разделившееся в себе (о России и русских в новом зарубежье) // <http://www.gramota.ru/mirs.html?socnIng07.htm>

⁸⁸ К. Затулин. Царство, разделившееся в себе (о России и русских в новом зарубежье) // <http://www.gramota.ru/mirs.html?socnIng07.htm>

sasniedzot ārpolitiskos un ekonomiskos mērķus, gan „vervēt” potenciālos pilsoņus un iedzīvotājus darbaspēka pārcelšanai uz Krievijas teritorijām. Tā, piemēram, kļūstot par Kaļiņingradas apgabala gubernatoru, Georgijs Boss ierosināja „Krievijas tautiešu atgriešanas” programmu Kaļiņingradas apgabala teritorijās.

Kopumā Krievijas politikai attiecībā uz krievu diasporu vairākos aspektos ir neskaidrs un pretrunīgs raksturs, pastāv zināma nekonsekvence un nenoteiktība gan politiskās līnijas veidošanā un īstenošanā, gan iekšējo un ārējo faktoru ietekmē uz Krievijas un citu NVS valstu attiecībām. „...Krievijas politikai diasporas jautājumā ir neskaidras kontūras, turklāt migrācijas politikas parametri ir mainīgi arī atkarībā no migrantu tipa...”⁸⁹.

Turklāt jautājuma par krievu diasporu specifika ir arī cieši saistīta ar migrācijas politiku, jo tieši krievu diaspora vai „tautieši” ir ārvalstu iedzīvotāju galvenā kategorija, kura iespējami var pārvietoties uz pastāvīgu dzīves vietu Krievijā: „...Ja 1991.–1992. gadā runa bija par krievu diasporu kā tādu, tad vēlāk sakarā ar migrācijas plūsmu neparedzētiem mērogiem diskusijas par diasporu bija tieši saistītas ar KF migrācijas politikas jautājumu apspriešanu”⁹⁰.

Krievu diasporas juridiskā statusa un kvantitatīvā skaita noteikšanas problēmas

Jāatzīmē fakts, ka, neskatoties uz to, ka pēc PSRS sabrukuma ir pagājuši 15 gadi, Krievijas Federācijā joprojām notiek diasporālās politikas meklējumi attiecībā uz NVS valstīm: šai problēmai ir komplekss raksturs, tajā ir gan juridiskie, gan politiskie, kulturālie, lingvistiskie un demogrāfiskie jautājumi. Zināmas vairākas krievu diasporas NVS valstīs kvantitātes aprēķināšanas metodikas, un to sniegtie dati atšķiras – no 15 līdz 30 miljoniem cilvēku⁹¹. Atšķirīgi avoti palielina krievu diasporas skaitu NVS valstīs no 30 līdz pat 70 miljoniem cilvēku.⁹² Pētījuma „Krievijas diasporas problēmas NVS valstīs” autori apgalvo, ka gan krievu diasporas skaitu, gan problēmas cilvēcisko mērījumu vislabāk raksturo fakts, ka 80 miljoniem no kopējā Krievijas iedzīvotāju skaita (gandrīz divām trešdaļām KF iedzīvotāju) ir radinieki bijušajās PSRS republikās⁹³.

Konstantīns Zatuļins apgalvo, ka Padomju Savienības sabrukuma rezultātā ārpus savām „etniskajām dzimtenēm” palikuši vairāk nekā 50 miljoni cilvēku. Apmēram 30 miljoni krievu tolaik dzīvoja ārpus KPFSR⁹⁴, un tas veidoja vienu ceturtdaļu no 120 miljoniem Krievijā dzīvojošo krievu. K. Zatuļins secina, ka krievi kļuvuši par lielāko sadalīto tautu pasaulē⁹⁵. **Vladimirs Romanenko** apgalvo, ka pašlaik ārpus jaunajām valstīm palikuši 23 miljoni cilvēku, kuru etniskās saknes atrodas Krievijā, no tiem 18 miljoni ir krievi⁹⁶.

⁸⁹ M. Ларюэль. «Русская diaspora» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhumal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

⁹⁰ M. Ларюэль. «Русская diaspora» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhumal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

⁹¹ Atšķirīga informācija par krievu diasporas skaitu tiek dota gan oficiālajos avotos, gan pētījumos. Piemēram, pētījumu krājumā pēc KF Ārlietu ministrijas pasūtījuma figurē šādi skaitļi: 16–17 miljoni cilvēku NVS valstīs; 25 miljoni cilvēku pasaulē (Российская diaspora в странах СНГ и Балтии: состояние и перспективы. М., 2004.)

⁹² Sk. piemēram, A. Nazarova un J. Nazarovas pētījumu // A. Назаров, Е. Назарова. Проблемы российской диаспоры в странах СНГ. // http://www.nasled.ru/pressa/obozrev/N05_98/5ST14.HTM

⁹³ А. Назаров, Е. Назарова. Проблемы российской диаспоры в странах СНГ. // http://www.nasled.ru/pressa/obozrev/N05_98/5ST14.HTM

⁹⁴ KPFSR – Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika.

⁹⁵ К. Затулин. Царство, разделившееся в себе (о России и русских в новом зарубежье) // <http://www.gramota.ru/mirs.html?soclng07.htm>

⁹⁶ В. Романенко. Диаспоральная политика России // III-й Тихоокеанский Форум соотечественников: «Миграция и диаспоры: потенциал развития Тихоокеанской России» // <http://www.materik.ru/print.php?section=analitics&bulsectionid=5104>

Pētījuma “*“Krievu diaspora” un „Krievijas tautieši”*” autore **Marlena Laruelle (Laruelle)** krievu diasporas problemātiku cenšas izpētīt caur sociālajiem apstākļiem, kuri ietekmējuši cilvēku piederības pie „krievu diasporas” iespējamību: Padomju Savienības sabrukuma momentā gan Rietumos, gan pašā Krievijā uzmanību pievērta krievu diasporai, kurā ir apmēram 25 miljoni cilvēku (1989. gadā visas PSRS iedzīvotāju saraksta sastādīšanas laikā šie cilvēki attiecināja sevi pie krieviem); krievu diaspora bija vislielākā bijušajā PSRS telpā, tomēr līdzīgā situācijā atrodas arī vairāk nekā 15 miljoni cilvēku, kuru padomju pašēs bija ierakstīta tautība, kura neatbilst viņu dzīvesvietas – jauno neatkarīgo valstu – pamatnācijai^{97,98}. Turklāt Krievija XIX gadsimtā un visā padomju periodā piedzīvojuši ievērojamas migrācijas plūsmas, savukārt jaunās Krievijas dibināšana pēc 1991. gada impērijas sabrukuma iezīmē jaunu skatījumu arī uz veco krievu diasporu, kura pašlaik ir apmēram 10 miljonus cilvēku liela⁹⁹.

Krievu diasporas noteikšanas problēmas ir gan strīdi par jēdzienu „diaspora” un kritērijiem, kurus var izvirzīt diasporai piederošo noteikšanā, gan katras valsts nacionālās politikas ietekme uz krievu diasporas biedru integrācijas vai asimilācijas procesiem, gan pašidentificēšanās problēmas. Jēdzienam „diaspora” ir grieķu valodas izcelsme un tulkojumā tas nozīmē „izkliede”. Ar jēdzienu „diaspora” sākotnēji apzīmēja ilgstošu vai pastāvīgu (arī brīvprātīgu) nelielu ebreju grupu atrašanos ārpus tās vēsturiskās dzimtenes¹⁰⁰.

Krievijas Federācijas amatpersonu skaidrojums par „krievu diasporas” problēmu arī nav viennozīmīgs, un amatpersonu, politiķu un ekspertu vidū ir traktēts atšķirīgi, un atsevišķos gadījumos – pat diametrāli pretēji.

Krievijas politiķis **Dmitrijs Rogozins** apgalvo, ka nevar uzskatīt par tautieti cilvēku, pamatojoties vienīgi uz to, ka viņš ir krievs. Respektīvi, nevar ņemt vērā tikai asins faktoru. Pēc D. Rogozina definējuma par tautiešiem var un jāuzskata tikai tie cilvēki, kuri aktīvi līdzdarbojas tautiešu organizācijās. Turklāt nepieciešams arī noteikt pašu organizāciju statusu: saskaņā ar D. Rogozina domām šādām organizācijām ir jābūt akreditētām KF vēstniecībās un tām jāpierāda, ka tās ir spējīgas darboties šajos virzienos¹⁰¹.

Saskaņā ar **Eleonoras Mitrofanovas**¹⁰² klasifikāciju, ar jēdzienu „tautieši” ir domātas divas lielas cilvēku kategorijas:

- Krievijas pilsoņi, kuri pastāvīgi dzīvo ārpus Krievijas teritorijas;
- cilvēki, kas daudzu iemeslu dēļ nepretendē uz Krievijas pilsonību, bet identificē sevi ar Krieviju kultūras jomā¹⁰³.

⁹⁷ Krievijas Federācijas oficiālais dokumentos, kā arī politiķu, amatpersonu un ekspertu publiskajos izteikumos tiek izmantots termins “titula nācija” (титульная нация).

⁹⁸ M. Ларюэль. «Русская diaspora» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhumal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

⁹⁹ M. Ларюэль. «Русская diaspora» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhumal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

¹⁰⁰ С. Арутюнов, С. Козлов. Диаспоры: скрытая угроза или дополнительный ресурс // <http://eursa.org/node/237>

¹⁰¹ Н. Кузнецова. Разговор о перспективах... Дмитрий Rogozin в гостях у Союза объединений российских соотечественников // “Молодежь Эстонии”, 03.05.02 // <http://www.moles.ee/02/May/03/9-1.php>

¹⁰² Eleonora Mitrofanova no 2001. gada strādā Krievijas diplomātiskajā dienestā; 2003.–2004. gadā – KF ārlietu ministra pirmā vietniece, KF Ārlietu ministrijas kolēģijas locekle; 2004. gada augustā tika iecelta par Krievijas starptautiskā zinātniskās un kultūras sadarbības centra vadītāju KF Ārlietu ministrijas struktūrā.

¹⁰³ Российская diaspora в странах СНГ и Балтии: состояние и перспективы. М., 2004, 5.–6. lpp.

Savukārt saskaņā ar Krievijas Federācijas Ārlietu ministrijas Departamenta darba ar tautiešiem jautājumos vadītāja **Aleksandra Čepurina** klasifikāciju, krievus plašākā nozīmē (*rossijaņe*), kuri ir apzīmēti ar jēdzienu „tautieši”, ir iespējams iedalīt trijās kategorijās:

- Krievijas Federācijas pilsoņi, kuri dzīvo ārpus Krievijas; šai kategorijai piederošo skaits ir apmēram 1 miljons 200 tūkstoši cilvēku (šajā skaitā ir tikai tie cilvēki, kuri ir reģistrējušies konsulārajai uzskaitē, bet reāli, pēc KF Ārlietu ministrijas informācijas, cilvēku skaits var būt 8–10 miljoni);
- cilvēki, kuri dzīvoja bijušajā PSRS teritorijā, izņemot „pamatnācijas personas”;
- par „krieviem pēc dvēseles” (*„rossijaņe po duhu”*) ir uzskatāmi pārceļotāji no Krievijas impērijas, Padomju Savienības, Krievijas Federācijas (t.i., visi seši emigrācijas viļņi)¹⁰⁴.

A. Čepurins atzīmē, ka ņemot vērā iepriekšminēto, par tautiešiem var nosaukt līdz pat 200 000 000 cilvēku, šis skaits ievērojami pārsniedz pašas Krievijas iedzīvotāju skaitu. Respektīvi, ja baltkrievs, kurš ir dzimis Ukrainā, bet dzīvo Kazahstānā, māca krievu valodu un uzskata Krieviju par dzimto valsti, tad viņš ir pieskaitāms pie Krievijas tautiešiem¹⁰⁵. Līdzīga klasifikācija, kas krievu diasporas sastāvā iekļauj ne tikai krievus, bet arī citu tautu pārstāvjus, ir atrodamā arī **A. Nazarova** un **J. Nazarovas** pētījumā¹⁰⁶. Savukārt K. Zatuļins atzīmē, ka mūsdienās vairāk nekā 25 miljoni cilvēku, kuru vēsturiskās saknes atrodas Krievijā, dzīvo ārpus tās robežām jauno valstu teritorijās. Ne mazāk kā 20 miljoni no viņiem ir krievu cilvēki; tie veido ārzemju krievu diasporas galveno daļu¹⁰⁷.

Turklāt, analizējot iezīmēto problemātiku, jāatceras, ka ja NVS ir mākslīgi izveidota un juridiski noformēta struktūra, kuras dibināšana bija saistīta ar PSRS sabrukuma procesu sekām, tad krievu diaspora drīzāk pieder pie kulturāli filozofiskām kategorijām, kuras avoti ir meklējami krievu filozofu darbos. Krievu diaspora nesāka veidoties XX gadsimtā, bet daudz agrāk, un PSRS veidošanai, pastāvēšanai un sabrukumam bija ārēja – institucionālā nozīme, bet blakus tai pastāvēja arī dimensija, kuras saturu nevar mērit politikas vai tiesību zinātnes kategorijās. Piemēram, svarīga ir reliģiski filozofiskā dimensija, kura operē ar tādiem jēdzieniem kā *sobornostj*¹⁰⁸, kopība, kopējais gars, kas ir svarīgs priekšnosacījums krievu (un pareizticīgo) kopienas veidošanai NVS valstīs¹⁰⁹.

Krievi NVS telpā kā "katakliemas diaspora"¹¹⁰

Analizējot krievu diasporas sociālo sastāvu ārzemēs, tajā skaitā NVS valstīs, nepieciešams īss ekskursus tās vēsturē ar mērķi noskaidrot, vai ir iespējams izvirzīt hipotēzi, ka „krievu diaspora” ir vienveidīgs kopums, kura pārstāvjiem ir kopīgas vērtības un pasaules uzskatu sistēma, vai tomēr t.s. „krievu

¹⁰⁴ Maskavas starptautisko attiecību institūta (MGIMO) jaunumi: Когда Отечество одно на всех, или Родина Вас не забудет, 02.05.2006. // http://www.mzh.ru/press/?id_news=227

¹⁰⁵ Maskavas starptautisko attiecību institūta (MGIMO) jaunumi: Когда Отечество одно на всех, или Родина Вас не забудет, 02.05.2006. // http://www.mzh.ru/press/?id_news=227

¹⁰⁶ A. Назаров, Е. Назарова. Проблемы российской диаспоры в странах СНГ. // http://www.nasled.ru/pressa/obozrev/N05_98/5ST14.HTM

¹⁰⁷ К. Загулин. Царство, разделившееся в себе (о России и русских в новом зарубежье) // <http://www.gramota.ru/mirrs.html?socnIng07.htm>

¹⁰⁸ *Sobornostj* ir personiskā un kopīgā saplūšana, kura izpaužas nevis sociālpolitiskā vai ekonomiskā rakstura kategorijās, bet cilvēka garīgajā attīstībā.

¹⁰⁹ Attiecīgā problemātika – krievu tautības pārstāvju garīgā vienotība ētisko un reliģiozo vērtību pamatā – ir izskatīta krievu filozofijas pārstāvju darbos, sk., piemēram, N. Berdjajevs, N. Loskis (Лосский), Л. Толстоjs, A. Homjakovs, I. Kirijeviskis, K. Aksakovs, J. Samarins.

¹¹⁰ R. Brubeikera piedāvāto vārdkopu „*accidental diasporas*” pētnieki tulko un izmanto gan kā „katakliemas diasporas” (piem., S. Arutjunovs un S. Kozlovskis), gan kā „nejaušas diasporas” (piem., M. Laruelle). Šī pētījuma ietvaros vārdkopa „*accidental diasporas*” ir lietota kā „katakliemas diasporas” (autora piezīme).

diasporā” var nošķirt dažādas atsevišķas un pat autonomas grupas, kuru vērtību orientācijas – attieksme pret Krieviju, piederības pie tās sajūta, iesaistīšanās līmenis mītnes valsts sociāli politiskajā dzīvē – būtiski atšķiras.

Krievu diasporas pastāvēšana citās valstīs ir vēsturiski attīstīta parādība, kuras avoti ir meklējami jau XVII gadsimtā un ir saistīti ar emigrāciju reliģiozu un sociāli politisku apsvērumu dēļ. Emigrantu skaitā bijuši gan reliģiozu grupu pārstāvji – vecticībnieki, vasarsvētku draudzes locekļi u.c., gan militārā dienesta pārstāvji – Donas un Zaporozjes kazaki¹¹¹. Šo emigrācijas grupu pēcnācēji pašlaik dzīvo ASV, Kanādā, Rumānijā u.c. valstu teritorijās. XX gadsimta sākumā var runāt par nākamo emigrācijas posmu, kad lielas cilvēku grupas emigrēja uz ārzemēm: sākumā no Krievijas impērijas – imperatora īstenotās politikas rezultātā, vēlāk – impērijas sabrukuma laikā, revolūcijas un Pilsoņu kara laikā, PSRS veidošanās stadijā – uz atsevišķām iedzīvotāju kategorijām vērsta diskriminējošas politikas dēļ. Pat V. Ļeņins, vērtējot emigrantu skaitu, ir runājis par 1,5–2 miljoniem cilvēku, citi avoti nosauc 3 miljonus¹¹². Par nozīmīgu sociālo grupu emigrantu vidū kļuva inteliģence: piemēram, 1922. gada rudenī, sākumā uz Vāciju un pēc tām citām Rietumu pasaules valstīm emigrēja Krievijas zinātnes un kultūras avangarda pārstāvji¹¹³. Krievijas emigranti bija „citas”, alternatīvas Krievijas pārstāvji, kurus vienotā atšķirīgas kultūras tradīcijas, politiskie ideāli, garīgās vērtības, nevis tie sociāli politiskie pamati, kuri tika dibināti Krievijā revolūcijas rezultātā. Tas, ka padomju vara krita bez asinsizliešanas, ir skaidrojams ar krievu ārzemju domas ietekmi uz padomju inteliģenci¹¹⁴. Tādējādi XX gadsimta pirmo ceturksni var raksturot kā pirmo vilni Krievijas emigrācijas vēsturē. Otrās emigrācijas vilnis bija vērojams uzreiz pēc Otrā pasaules kara, kad t.s. „pārvietoto personu” emigrācijas rezultātā Krievija zaudēja apmēram 705 tūkstošus cilvēku¹¹⁵. Pēckara laikā no PSRS trešā emigrācijas viļņa ietvaros (XX gadsimta 60.–80. gadi) iedzīvotāji turpināja emigrēt uz Rietumvalstīm; emigrantu skaits pēc atšķirīgiem datiem bija no 3 līdz 15 un pat 35 tūkstošiem cilvēku gadā. Trešā viļņa laikā no PSRS emigrēja galvenokārt mākslas darbinieki un radošā inteliģence, kā arī atsevišķu nāciju pārstāvji. Demokratizācijas un liberalizācijas laikā 80. gados emigrācijas tempi palielinājās. Par „ceturto” emigrācijas vilni var runāt PSRS sabrukuma kontekstā, kad 30 miljoni PSRS pilsoņu kļuva par „ārvalstu tautiešiem”¹¹⁶. Atšķirībā no iepriekšējiem, šis vilnis nebija atkarīgs no pašu PSRS iedzīvotāju vēlmēm un ir noticis spontāni, kad krievu tautības pārstāvji pēkšņi kļuva par jauno neatkarīgo valstu iedzīvotājiem.

Ar mūsdienu pasaules diasporu klasificēšanu nodarbojas ASV eksperts, Kalifornijas universitātes socioloģijas profesors **Rodžers Brubeikers** (*Rogers Brubaker*)¹¹⁷, kurš ieviesa zinātnē jēdzienu "kataklizmas diasporas" vai „nejaušas diasporas” („*accidental diasporas*”). Ar šāda tipa diasporām saprot kopienas, kuras veidojas dezintegrācijas, lielo polietnisko impēriju (Krievijas, Habsburgu, Ottomaņu) sabrukuma dēļ pēc Pirmā pasaules kara un PSRS, Dienvidslāvijas un Čehoslovākijas sabrukuma pēc sociālistiskās

¹¹¹ T.s. „brīvo kazaku” kopienas bija veidotas galvenokārt no izbēgušiem zemniekiem, un tie kļuva par tautas nemieru Ukrainā XVI–XVII gadsimtā un zemnieku karu Krievijā XVII–XVIII gadsimtā galveno virzošo spēku. Daļa no kazakiem emigrēja, bet pārējie bija pakļauti cara varai un laika gaitā pakāpeniski kļuva par privilēģēto kārtu – patvaldības balstu.

¹¹² И. Архипов. Философский пароход: 80 лет спустя // http://news.bbc.co.uk/hi/russian/life/newsid_2197000/2197936.stm

¹¹³ Liela daļa Krievijas inteliģences emigrēja uz Vāciju ar diviem kuģiem, kuri vēlāk tika nosaukti par „filozofu kuģiem”, jo pasažieru vidū bija pazīstamākie Krievijas filozofiskās domas pārstāvji, kā arī zinātnes un inženieru sabiedrības priekšpulks. Emigrantu skaitā bija tādi pazīstamākie sabiedrības un politiskie darbinieki, kā arī zinātnieki un rakstnieki kā Nikolajs Berdjajevs, Ivans Iljins, Ļevs Karsavins, Nikolajs Loskis un daudzi citi. Emigrējušās inteliģences lielākā daļa cerēja atgriezties Krievijā, taču palikusi uz pastāvīgu dzīves vietu Rietumu pasaulē; tie atsevišķie inteliģences pārstāvji, kuri atgriezās Krievijā, tika represēti.

¹¹⁴ И. Архипов. Философский пароход: 80 лет спустя // http://news.bbc.co.uk/hi/russian/life/newsid_2197000/2197936.stm

¹¹⁵ Pēc Otrā pasaules kara beigām Itālijas, Austrijas, Vācijas teritorijā bija izveidotas no PSRS „pārvietoto personu” nometnes. Šādas emigrantu kategorijas pēcnācēji dzīvo ASV, Kanādā, Argentīnā.

¹¹⁶ В. Романенко. Диаспоральная политика России // III-й Тихоокеанский Форум соотечественников: «Миграция и диаспоры: потенциал развития Тихоокеанской России» // <http://www.matierik.ru/print.php?section=analytics&bulsectionid=5104>

¹¹⁷ Брубейкер Роджерс. Диаспоры катаклизма в Центральной и Восточной Европе и их отношения с родинами // Диаспоры. № 3, 2000; Brubaker Rogers. Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge University Press, 1996, 2004.

nometnes. Kā pretstatu "kataklizmas diasporām" R. Brubeikers piedāvā "darba diasporas". "Darba diasporu" veidošana ir saistīta ar pakāpenisku un brīvprātīgu cilvēku virzīšanos pāri robežām¹¹⁸. Savukārt "kataklizmas diasporu" veidošana ir saistīta ar etniskajiem konfliktiem vai valstu robežu mainīšanu, turklāt veidošanas process bieži ir īslaicīgs un saistīts ar politiskās iekārtas maiņu.

Tādējādi, izmantojot R. Brubeikera klasifikāciju, var secināt, ka „kataklizmas diasporu” veidošanās piemērs ir krievi (un, iespējams, visi krievvalodīgie) post-padomju telpas valstīs – Baltijas valstīs un NVS telpā. Tie joprojām mūsdienās diasporālo eksistenci un strukturējas; vislielākās grūtības viņiem sagādā apziņas pārkārtošana: nepieciešamība atteikties no impērijas nācīgas daļas sajūtas un apzināties sevi kā etnisko minoritāti svešā (taču svešā bez pēdīnām) pastāvīgajā valstī, kurā spēles noteikumus diktē tās "saimnieks" – pamatnācija¹¹⁹. Analizējot, kādas ir diasporizācijas perspektīvas, S. Arutjunovs un S. Kozlovs atzīmē, ka šis process ir drīzāk neatgriezenisks nekā atgriezenisks¹²⁰.

Diezvai būtu korekti identificēt visus krievu diasporas pārstāvjus vairākās paudzēs, jo kaut arī krievi, kuri emigrēja uz ārzemēm Krievijas impērijas sabrukuma rezultātā, un tie, kuri kļuva par „krievu diasporu” PSRS likvidācijas dēļ, ir formāli pieskaitāmi pie „kataklizmas diasporām”, starp tiem ir arī atšķirības. Pirmā, otrā vai trešā viļņa emigranti un to pēcnācēji bija izslēgti no PSRS notiekošajiem procesiem, to socializācija notikusi mītnes zemēs – galvenokārt Rietumu pasaules valstīs, tie ir iesaistīti attiecīgo valstu sociālpolitiskajā dzīvē, un to gatavība piedalīties Krievijas sabiedriskajā dzīvē un uzturēt ilgtermiņa kontaktus ir apšaubāma. Atšķirīgs ir arī krievu diasporas stāvoklis Baltijas un NVS valstīs. Pirmkārt, PSRS sabrukums noticis tikai pirms 15 gadiem, un adaptācijas laiks nav bijis pietiekams, lai krievu diaspora citās bijušajās PSRS valstīs varētu pilnībā apzināties savu statusu, strukturēties un noteikt savu attieksmi pret Krieviju. Otrkārt, PSRS likvidācijas rezultātā notika ekonomiskās struktūras sabrukums un katras jaunizveidotās valsts iedzīvotāji (ne tikai krievu diasporas, bet arī pamatnāciju pārstāvji) bija spiesti nodarboties ar sociāli ekonomisko problēmu risināšanu. Treškārt, krievu diasporas starpā pastāv nenoteiktība pašidentifikācijā: daļai no krievvalodīgajiem joprojām ir tuva PSRS iekārta, tie joprojām uzskata sevi par lielvalsts sabiedrībai piederošiem, citi pilnībā adaptējas jaunajās valstīs, iekļaujoties attiecīgo valstu sabiedriski politiskajos procesos, citi joprojām nav apmierināti ar esošo stāvokli un uzskata sevi par nepiederošiem nedz Krievijas, nedz mītnes zemju sabiedriski politiskajai dzīvei, citi – migrē uz Krieviju vai citām valstīm¹²¹. 12 gadu laikā kopš PSRS sabrukuma Krievija pieņēmusi vairāk nekā 8 miljonus imigrantu, 83% no kuriem ir krievi pēc tautības¹²². Imigrācijas apogeja tika sasniegta 1994. gadā, kad Krievijā imigrēja 1,1 miljons cilvēku, vēlāk iebrukšanas tempi samazinājās. Faktori, kuri ietekmē cilvēku migrācijas motivāciju, ir, pirmkārt, spēja un iespējas sociāli, ekonomiski un politiski adaptēties mītnes zemes teritorijā, un, otrkārt, potenciālās grūtības, kuras var sagaidīt viņus tajā valstī, uz kuru viņi vēlas emigrēt.

Situācijas sarežģītība ir saistīta arī ar to, ka dažādu iemeslu dēļ Krievija nav spējīga uzturēt vienīgi divpusēju saikni ar savu diasporu citās valstīs. Šīs attiecības ietekmē mūsdienu pasaulē notiekošie globalizācijas procesi, kuri skar visas valstis un to diasporas. Šajā sakarā Krievijas zinātnu akadēmijas korespondētājloceklis Valērijs Tiškovs grāmatā „Реквием по этносу. Исследования по

¹¹⁸ Piemēram, Latvijas gadījumā tā izpaužas Latvijas iedzīvotāju – darba meklētāju virzībā uz Īriju un citām Eiropas Savienības valstīm, un saistīta ar lielākas darba algas un (vai) plašāku sociālo garantiju meklējumu motivāciju.

¹¹⁹ С. Арутюнов, С. Козлов. Диаспоры: скрытая угроза или дополнительный ресурс // Независимая газета // <http://eursa.org/node/237>

¹²⁰ С. Арутюнов, С. Козлов. Диаспоры: скрытая угроза или дополнительный ресурс // Независимая газета // <http://eursa.org/node/237>

¹²¹ Turklāt pakāpeniski mainās potenciālo migrantu priekšrocības: uzreiz pēc PSRS sabrukuma lielākā daļa migrantu par emigrācijas mērķa valsti uzskatīja Krieviju, bet pēc 15 gadiem parādījās tie, kuri neatceras PSRS un kuriem Krievija liekas svešā valsts. Šie cilvēki emigrācijas gadījumā izvēlas, piemēram, Rietumvalstis.

¹²² В. Романенко. Диаспоральная политика России // III-й Тихоокеанский Форум соотечественников: «Миграция и диаспоры: потенциал развития Тихоокеанской России» // <http://www.materik.ru/print.php?section=analitics&bulsectionid=5104>

социально–культурной антропологии” piedāvā nofiksēt vēl viena veida diasporu rašanos – “transnacionālo kopienu aiz pierastas diasporas aizsega”¹²³. Miljons azerbaidžāņu vai pusmiljons armēņu, vai simtiem tūkstošu gruzīnu (pat neņemot vērā armēņu, azerbaidžāņu un gruzīnu ilggadēju iedzīvotāju daļu, kas dzīvo Krievijā) pastāvīgi kursē starp Krieviju un savām dzimtenēm, kas galvenokārt dzīvo “divās mājās” – tā ir pēc savas dabas jauna diaspora, kura, iespējams, ir pelnījusi jaunu nosaukumu. S. Arutjunovs un S. Kozlovs atzīmē, ka pilnīgi iespējama (bet drīzāk neizbēgama) pavisam jaunu, pagaidām tikai ātri globalizējošos pasauli iezīmējošu diasporālo kopienu veidošanās. Ņemot vērā pastāvīgu to skaitliskā daudzuma palielināšanos, dinamiku, arvien aktīvākus ekonomiskos, politiskos, kultūras, intelektuālos sakarus, cilvēku un struktūru (līdz pat “augstākajiem ešeloniem”) daudzveidīgos kontaktus gan izbraukšanas, gan iebraukšanas valstīs¹²⁴.

„Krievu diaspora” vai „tautieši ārpus robežām”?

M. Laruelle atzīmē, ka varas pārstāvji jautājumu par „tautiešiem” uztver kā ļoti delikātu, un tas izpaužas terminoloģijas nenoteiktībā apspriešanas gaitā¹²⁵. Politikū un amatpersonu runās ir pieņemtas dažādas „krievu diasporas” definīcijas: „mūsējie ārzemēs”, „tautieši”, „krievu diaspora”, „Krievijas diaspora” u. c.

Raksturojot krievu diasporas locekļu pašidentificēšanos, S. Arutjunovs un S. Kozlovs atzīmē, ka viņi nav gatavi sevi uztvert kā nacionālo minoritāti attiecīgajās valstīs. Vairāk nekā 20 miljoni krievu dzīvoja Kazahstānā, Uzbekistānā, Gruzijā, Ukrainā, Igaunijā un Latvijas teritorijās, uzskatot, ka viņi dzīvo tikai Krievijas provinces malā. Tikai tagad, pēkšņi nokļūstot īpašu neatkarīgo valstu, kurām ir atšķirīgi likumi, nauda, robežas, izglītības un pārvaldes sistēma, teritorijās, krievi sākuši apzināties faktu, kurš vienmēr bija skaidrs šo valstu pamatnācijām, ka viņi (krievi) dzīvo citas tautas – ar citu valodu, citu kultūru, kas tiem kā nacionālajai minoritātei ir jāzina un jārespektē – vidū. Tā ir pilnīgi normāla, bet jauna parādība, un pie tās nav tik viegli uzreiz pierast, kaut arī krieviem, kas dzīvo Mandžūrijā, Polijā vai Somijā, nācās pie tā pierast jau kopš 1918. gada¹²⁶.

Krievijas Federācijas oficiālajos dokumentos un amatpersonu runās jēdziens „tautieši” tiek izmantots daudz biežāk nekā „krievu diaspora”¹²⁷. K. Zatuļins skaidro to ar politiskā korektuma apsvērumiem – apstākļos, kad nav noformulētas un nav akceptētas gala atbildes uz vairākiem jautājumiem, saistītiem ar pašnoteikšanos, oficiālajā praksē jēdzienu „krievu” („*russskaja*”) vai „Krievijas” („*rossijskaja*”) diaspora ir pieņemts aizstāt ar vārdkopu „tautieši ārpus robežām” („*sootečestvenņiki za rubežom*”). Taču pastāv viedoklis, ka jēdziens „tautieši” ir nekonkrēts, tam ir neskaidra nozīme un nepieciešama tā precizēšana. Tautiešu kongress atbalstīja šādu definējumu: „Par Krievijas tautiešiem tiek atzītas visas personas, kas uzskata sevi par tādiem (tautiešiem – *aut. piezīme*) un kas pieder pie tautām, kuras nav atradušas sev nacionāli valstisko pašnoteikšanos nekur citur, izņemot Krievijas Federāciju”¹²⁸. Tādējādi par Krievijas tautiešiem var sevi vienādi uzskatīt gan krievi, gan tatāri, gan baškīri, gan citas tautības, kas dzīvo ārpus

¹²³ В. Тишков. Реквием по этносу. Исследования по социально–культурной антропологии. М., Наука РАН, 2003.

¹²⁴ С. Арутюнов, С. Козлов. Диаспоры: скрытая угроза или дополнительный ресурс // Независимая газета // <http://eursa.org/node/237>

¹²⁵ М. Ларюэль. «Русская диаспора» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhurnal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

¹²⁶ С. Арутюнов, С. Козлов. Диаспоры: скрытая угроза или дополнительный ресурс // Независимая газета // <http://eursa.org/node/237>

¹²⁷ Sk. pielikumā Krievijas Federācijas likumdošanas aktu sarakstu krievu diasporas jomā.

¹²⁸ К. Затулин. Царство, разделившееся в себе (о России и русских в новом зарубежье) // <http://www.gramota.ru/mirrs.html?socnlg07.htm>

Krievijas. Katrā ziņā jēdziens „tautieši” nav izpratnes „diaspora” līdzvērtīgs aizstājējs, taču tā akceptēšana atspoguļo daudznacionālās PSRS sabrukuma specifiku, kā arī pārejas procesu raksturu, kas pēc tā notiek Krievijas Federācijā un postpadomju telpā vispār¹²⁹.

Valsts un nevalstisko organizāciju un politiķu līdzdarbošanās „krievu diasporas” jomā Krievijā

Krievu diasporas vai „tautiešu” aizsardzības jomā darbojas liels skaits dažādu valsts un nevalstisko organizāciju. Šīs organizācijas var klasificēt vairākās kategorijās.

Pirmajā kategorijā ietilpst valsts organizācijas, kuras tiek finansētas no Krievijas valsts budžeta un kuras pauž un īsteno Krievijas oficiālo nostāju „tautiešu” jomā likumdošanas un izpildlīmeņos. Valsts organizāciju skaitā var nosaukt šādas: *Pārvalde sakaru ar tautiešiem ārzemēs lietās* (izveidota 2004. gadā *Nodaļas darba ar tautiešiem ārpus robežas jomā* Prezidenta Administrācijas ietvaros vietā (darbojās no 2002. līdz 2004. gadam)); *Tautiešu, kas dzīvo ārzemēs, padome* Iekšlietu ministrijas ietvaros (izveidota 2004. gadā); *Federālais dienests migrācijas lietās* Iekšlietu ministrijas ietvaros (iekļauts IeM struktūrā 2001. gadā); *KF Federālās Sapulces Valsts Domes komiteja NVS un sakaru ar tautiešiem jautājumos*; *Valdības komisija tautiešu ārpus robežas lietās*; *Krievijas starptautiskais zinātniskās un kultūras sadarbības centrs* KF Ārlietu ministrijas struktūras ietvaros; *Starpiestāžu komisija darba ar tautiešiem ārzemēs jomā* (izveidota 2002. gadā pēc Maskavas valdības iniciatīvas).

Otrajā kategorijā iekļaujamas organizācijas, kuras ir lielākā vai mazākā mērā saistītas ar organizācijām no pirmās kategorijas, tajā skaitā valsts vai konkrētas municipalitātes dibinātas iestādes, kuras reprezentē attiecīgās intereses un uztur kontaktus ar „tautiešu” organizācijām ārpus Krievijas. Piemēram, *Krievijas tautiešu starptautiskā padome* (izveidota 2003. gadā); *Krievijas tautiešu jaunatnes organizāciju starptautiskā asociācija* (izveidota 2004. gadā); kā arī Maskavas municipalitātes dibināta iestāde – *Maskavas nams* (izveidots 2004. gadā).

Trešajā kategorijā ir nevalstiskās organizācijas, kas darbojas „tautiešu” interešu aizsardzības jomā, un kas paziņo par savu neiesaistīšanos Krievijas valsts politiskajos procesos, akcentējot savu ieinteresētību kultūras, tūrisma u.c. veidu kontaktos starp Krieviju un tautiešiem un uzsverot savu piederību pie nevalstiskā sektora organizācijām. Šajā kontekstā var tikt minēti plašsaziņas līdzekļu institūti („*Sojuznaja gazeta*”, interneta portāls „*Tautieši*” <http://www.russedina.ru/>, interneta avīze „*Gazeta SNG*” <http://gazetasng.ru/> u.c.); apvienības un fondi, kas nodarbojas ar konsultatīvo darbību, kā arī līdzekļu piešķiršanu atsevišķiem projektiem (piemēram, „*Rusj edinaja*” (izveidota 2000. gadā)); organizācijas, kuras darbojas migrācijas jomā („*Pārceļošanas organizāciju forums*”); kā arī akadēmiski pētnieciskās institūcijas, kuras nodarbojas ar „tautiešu” stāvokļa monitoringu (svarīgi pieminēt Konstantīna Zatuļina dibināto pētniecisko iestādi „*NVS valstu, diasporas un integrācijas institūts*” („*Institut stran SNG, diaspori i integraciji*”), kuras darbības ievirzes „tautiešu” jomā ir krievu diasporas juridiskā un faktiskā stāvokļa mītnes zemēs mērīšana un akadēmiskie pētījumi, kā arī palīdzības sniegšana „tautiešiem” juridiskajā, politiskajā, psiholoģiskajā un kultūras jomā).

¹²⁹ К. Затулин. Царство, разделившееся в себе (о России и русских в новом зарубежье) // <http://www.gramota.ru/mirrs.html?socnlng07.htm>

„Tautiešu” ārpus Krievijas aizstāvēšanas problemātikas otrā puse ir nacionālistiska un neiecietīga noskaņojuma veicināšana. Atsevišķi Krievijas politiķi un amatpersonas par savas politiskās darbības lauku izvēlējušies „tautiešu” ārzemēs tiesību aizsardzību, kā arī kritiku, vērstu uz citu tautību pārstāvju (īpaši pārceļotāju no Kaukāza, Centrālās Āzijas) imigrāciju Krievijā. Piemēram, **Dmitrijs Rogozins**¹³⁰, kurš vairākkārt publiski paziņojis par nepieciešamību padarīt Krievijas likumdošanu pilsonības iegūšanas jomā par sarežģītāku procedūru, nepieciešamību kontrolēt migrantu plūsmas, tajā skaitā sūtījis pieprasījumus amatpersonām, piemēram, iekšlietu ministram, ar prasībām veikt profilaktisko darbu migrantu no Kaukāza un Vidusāzijas vidū ar mērķi nepieļaut vardarbīgas darbības no nelegālo iebrāucēju puses Krievijas teritorijā, nosodīja nelegālo migrantu no NVS amnestijas projektu, izplatīja savas partijas reklāmas sižetu, kuras saturs tika diskutēts Krievijas politologu, žurnālistu un juristu aprindās ar mērķi noskaidrot, vai sižetā nav bijis aicinājums uz nacionālā naida kurināšanu. Par saviem izteikumiem un darbību D. Rogozins vairākkārt ticis nosaukts par Krievijas nacionālisma vadoni. Piemēram, komentētājs Leonīds Radzihovskis raksturo D. Rogozina sevis pozicionēšanu kā mēģinājumu kļūt par „mēreno nacionālistu vadoni”, atzīmējot, ka „viņam ir, ko zaudēt”, un tāpēc viņa publiskās deklarācijas ir karjerisma iezīme¹³¹. D. Rogozins aktīvi nodarbojas arī ar „tautiešu” problēmu risināšanu, aktualizējot Krievijas „tautiešu” nepieciešamību piedalīties Krievijas sabiedriskajā dzīvē un uzturēt ciešus kontaktus ar Krieviju vispār un ar Krievijas vēstniecībām attiecīgajās valstīs konkrēti.

Vladimirs Žirinovskis – KF Federālās Sapulces Valsts Domes vicespīkers – ir pieredzējis politiķis, kas no PSRS sabrukuma un jaunās Krievijas veidošanas brīža aktīvi līdzdarbojas politikā, un kuram ir noteikta ietekme varas lēmumu pieņemšanas procesos un zināms atbalsts no Krievijas iedzīvotāju puses. V. Žirinovskis veiksmīgi ekspluatē Krievijas kā lielvalsts atjaunošanas retoriku, vēlēšanās saņemot Krievijas iedzīvotāju daļas atbalstu. V. Žirinovskis aktīvi izsakās par nepieciešamību nepieļaut „tautiešu” tiesību pārkāpumus NVS un Baltijas valstīs.

Maskavas administrācijas dalība starptautisko attiecību laukā pelna īpašu uzmanību. **Jurijs Lužkovs**, Maskavas mērs, būdams municipalitātes iestādes vadītājs, aktīvi līdzdarbojas „tautiešu” interešu aizsardzības un realizēšanas jomā – gan atbalstot „tautiešu” organizācijas ārpus Krievijas (piemēram, Maskavas nama (Maskavas kultūras un biznesa centra) izveidošana Rīgā 2004. gadā, kura projekts tika ierosināts pēc J. Lužkova rīkojuma 2001. gadā), gan atbalstot politiskos spēkus, kuri nodarbojas ar krievu un krievvalodīgo tiesību aizsardzību attiecīgajās valstīs (piemēram, T. Ždanokas un citu PCTVL aktīvo līdzdalībnieku apbalvošana, stipendiju izmaksāšana utt.), gan kritizējot atsevišķu valstu vadības, pamatojoties uz „tautiešu tiesību pārkāpumu” faktiem. J. Lužkovs ir viens no tiem cilvēkiem Krievijas politiskajā laukā, kuri jau 90. gados piedāvāja veidot attiecības ar kaimiņvalstīm (galvenokārt Baltijas un NVS valstīm) atkarībā no tā, cik lielā mērā tajās ir ievērotas krievu minoritātes tiesības un brīvības: „...Krievijai ir jāveido savas attiecības ar ārvalstīm atkarībā no tā, vai šajās valstīs ir pārkāptas Krievijas tautiešu tiesības...”¹³².

¹³⁰ Dmitrijs Rogozins, KF Federālās Sapulces Valsts Domes deputāts, viens no politiskās apvienības un VD frakcijas „Dzimtene” („Rodina”) dibinātājiem, taču 2006. gada martā ir atstājis visus nozīmīgos posteņus partijā, tajā skaitā partijas priekšsēdētāja amatu. VD starptautisko sakaru komitejas loceklis. 1996. gadā aizstāvējis zinātnu kandidāta disertāciju „Krievu jautājums un tā ietekme uz nacionālo un starptautisko drošību”; 1999. gadā – doktora disertāciju filozofijas zinātnē „Krievijas nacionālo drošību problēmas XXI gadsimta robežā”. Vairāku publikāciju, tajā skaitā grāmatu, autors: „Krievijas atjaunošanas manifesti” (1995), „Laiks būt krievam” (1996), „Krievu atbilde” (1996), „Krievija starp mieru un karu” (1998), „Līdzsvara stratēģija – starptautiskās drošības pamati” (līdzautors, 2002), „Mēs atgriezīsim sev Krieviju” (2003), „Karš un miers terminos un definējumos” (autoru kolektīva vadītājs, 2004), „Ekonomiskais karš” (2005), „Tautas ienaidnieks” (2006).

¹³¹ Леонид Радзиховский: Чужая игра // http://srv1.nasledie.ru/nasIHTTP/cs/OUT_DOC/ID/253078

¹³² Citāts no J. Lužkova uzrunas Krievijas tautiešu kongresā // Ikmēneša avīze „Mir pravoslavija”, Nr. 11 (44), 2001. gada novembris // <http://www.baltwillinfo.com/mp11-01/mp-08.htm>

Neskatoties uz to, ka atsevišķu personu izteikumi nav akceptēti kā Krievijas sabiedrības kopējās vērtības, kuras ir institucionalizētas likumdošanas un izpildvaras līmeņos, minēto personu un organizāciju darbībai, vērstai uz krievu diasporas aizsardzību un nacionālistisko noskaņojumu izplatīšanu, ir noteikta rezonanse gan sabiedrībā, gan varas struktūrās. Kopējās situācijas aprakstu sniedz **Marlena Laruelle**: „...to spēja aizsargāt savas intereses izpildvarā un likumdošanas varā nodrošina tām noteiktu autoritāti uz politiskās skatuves, kā arī noteiktu leģitimitāti sabiedriskajā domā”.¹³³ M. Laruelle atzīmē, ka vienām un tām pašām personām, kuras līdzdarbojas visās šajās organizācijās un apvienībās, ir noteikta ietekme uz likumdošanas procesiem diasporas jautājumos, kā arī uz politisko diskusiju attīstību tādās jomās kā demogrāfija, migrācijas politika un Federācijas sakari ar bijušajām padomju republikām¹³⁴.

Krievu diasporas ārvalstīs funkcijas un nozīme

Krievu diasporas esamība citu valstu teritorijā var tikt traktēta no atšķirīgām pozīcijām. No vienas puses, tā saistīta ar lielu atbildību par cilvēkiem, kuri dzīvo ārzemēs un bieži vien vairāk iesaistīti mītnes zemes, nevis Krievijas sociāli politiskajā dzīvē. Turklāt Krievijā ir milzīgs daudzums neatrisinātu iekšpolitisko problēmu, kuras skar pašas Krievijas iedzīvotāju labklājību¹³⁵, un šādos apstākļos papildu rūpju uzņemšanās par „tautiešiem ārzemēs” ir solis, kas prasa budžeta līdzekļu tērēšanu, respektīvi, potenciāli var samazināt Krievijas iedzīvotāju materiālo nodrošinājumu un izsaukt neviennozīmīgu attieksmi no Krievijas iedzīvotāju puses. Kaut arī sabiedriskās domas aptauju rezultāti norāda uz to, ka Krievijas iedzīvotāji uzstājas par to, ka Krievijas vadībai ir jāaizsargā „tautieši” NVS un Baltijas valstīs, attieksme pret „tautiešiem” nav tik viennozīmīga. Pretenzijas no Krievijas iedzīvotāju puses kopumā var būt vērstas uz to, ka Krievijas vadība nodarbojas ar „svešinieku” (daļa no Krievijas iedzīvotājiem pieskaita pie „svešiniekiem” ne tikai pamatnācijas pārstāvjus, bet arī krievus, kuri dzīvo attiecīgajās valstīs) problēmu risināšanu apstākļos, kad neatrisinātas paliek Krievijas krievu problēmas sociālajā u.c. jomās. Turklāt Krievijas iedzīvotāju negatīvā attieksme izpaužas arī iebrucēju – darba meklētāju nepieņemšanā un aizspriedumainajā attieksmē, jo Uzbekistānas, Tadžikistānas, Kazahstānas, Moldovas, Ukrainas u.c. valstu iedzīvotāji ir gatavi strādāt Maskavā nekvalificētu darbu, saņemot mazāku algu nekā maskavieši, un Krievijas reģionu iedzīvotāji uzskata tos par konkurentiem darba tirgū Maskavā un citās lielpilsētās. Vēl viens iemesls aizspriedumainai attieksmei pret iebrucējiem no NVS valstīm Krievijas iedzīvotāju prātos ir skaidrojams ar salīdzinoši lielu noziedznieku procentu šajā kategorijā. Tādējādi, Krievijas iedzīvotāji kopumā ir pozitīvi noskaņoti pret „tautiešiem” NVS valstīs, bet gadījumos, kad runa ir par „iebrucējiem” no NVS, pret tiem ir izplatīta tendencioza un stereotipiska attieksme kā pret (1) potenciālajiem konkurentiem darba tirgū un (2) personām, kuras potenciāli var īstenot prettiesisku darbību.

No otras puses, krievu diasporas esamība NVS un Baltijas valstīs ir svarīgs politisks resurss, kas ļauj īstenot gan komunikāciju ar attiecīgo valstu vadībām, gan arī uzskatīt šīs valstis par savas ietekmes zonām.

¹³³ M. Ларюэль. «Русская диаспора» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhurnal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

¹³⁴ M. Ларюэль. «Русская диаспора» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhurnal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

¹³⁵ Piemēram, runa ir par M. Zurabova neveiksmīgajām reformām sociālajā jomā, tajā skaitā par t.s. „atvieglotumu monetizāciju”, kuras rezultātā finansiāli zaudēja vairāki Krievijas sabiedrības slāņi, kas izsauca plašus protestus.

Daži Krievijas pētnieki uzskata, ka spēcīga un ietekmīga krievu diaspora, kura darbojas saskaņā ar mītnes zemes likumdošanu, attiecīgajās valstīs ir visnotaļ pozitīvi vērtējama un izdevīga attiecīgajai valstij vairāku iemeslu dēļ¹³⁶:

1. starptautiskais prestižs un valsts iekārtas demokrātiskuma rādītājs: starptautiskajā arēnā nacionālā valsts var pozicionēt sevi kā starptautiskajiem standartiem atbilstošu valsti, kurā ievēro mazākumtautību tiesības;
2. ar to tiek nodrošināts sabiedriskās attīstības līdzsvars un stabilitāte apstākļos, kad valsts pamatnācijas iekšienē mijiedarbojas un savā starpā konfliktē dažādi politiskie spēki un strāvas; tas it īpaši ir attiecināms uz postpadomju Centrālās Āzijas valstīm¹³⁷;
3. krievu diasporas stabils stāvoklis, pašizpaušmes, pašrealizācijas un attīstības iespējas NVS valstī var veicināt Krievijas Federācijas atbalstu šai valstij¹³⁸.

Kopumā A. Nazarovs un J. Nazarova pozitīvi vērtē krievu diasporas perspektīvas NVS valstīs, apgalvojot, ka izveidojas priekšnoteikumi konstruktīvai un pragmatiskai NVS valstu sadarbībai ar Krieviju, balstoties uz civilizētu Krievijas tautiešu problēmu risināšanu¹³⁹.

Turklāt krievu diasporas loma un vieta NVS valstīs ir neviennozīmīga un atšķirīga, tā atšķiras gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi. Īpašs statuss ir piedēvēts tādām valstīm kā Baltkrievija un Ukraina. Piemēram, Baltkrievija ir viena no bijušās PSRS valstīm, kurā krievu kopienai ir īpašs statuss, tajā skaitā krievu valoda ir atzīta par valsts valodu. Pirmkārt, tas ir skaidrojams ar krievu minoritātes lielo procentuālo skaitu Baltkrievijā. Otrkārt, Baltkrievija kopā ar Ukrainu un Krieviju vēsturiski veido t.s. "slāvu trīsstūri", kas izpaužas gan "vēsturiskās atmiņas" vērtību ekspluatēšanā ar acinājumiem un lozungiem par "brālības jūtām", gan arī Baltkrievijas un Ukrainas īpašā vietā Krievijas ārpolitikā: pēc „Oranžās revolūcijas” Ukrainā un šīs valsts demokratizācijas ceļa izvēles Baltkrievija kļūst par Krievijas vienīgo potenciālo sabiedroto. Taču domstarpības starp Baltkrieviju un Krieviju padara sadarbības un integrācijas projektus iluzorus¹⁴⁰.

2002. gadā Krievijas eksperti īstenoja pētījumu par krievu diasporas stāvokli „tuvo ārzemju” valstīs¹⁴¹. Pētījumā tika apskatīti un izanalizēti 20 parametri, un rezultātā veikti kopsavilkumi¹⁴². Kopējais ekspertu viedoklis par visām NVS valstīm ir 3, vērtējot pēc 5 ballu sistēmas. Vispozitīvāko vērtējumu saņēma Baltkrievija, kuras integrācijas procesi ar Krieviju, kā arī krievu valodas un kultūras statuss Baltkrievijā tika novērtēti visnotaļ atzinīgi. Kopumā pētījumā netika augsti novērtēta krievu diasporas politiskā un pilsoniskā aktivitāte, kā arī krievu pārstāvniecība varas institūcijās mītnes zemēs un etnisko krievu aizsardzības līmenis¹⁴³. Šī pētījuma secinājumus akcentē arī Krievijas Federācijas Ārlietu ministrija, kuras pārstāvji kā svarīgākās nosauc šādas problēmas: pārāk maza krievu kopienas

¹³⁶ A. Nazarov, E. Nazarova. Проблемы российской диаспоры в странах СНГ // http://www.nasled.ru/prensa/obozrev/N05_98/5ST14.HTM

¹³⁷ Piemēram, Kirgīzijā tika izveidota Kirgīzijas tautas asambleja (KTA), kura apvienoja ap sevi un koordinēja nepamatiedzīvotāju nacionāli kultūrālo centru un sabiedrisko organizāciju darbību, kā arī veica konsultatīvas funkcijas sociālpolitiskajā un kultūras jomā. KTA īsteno darbību, kura ir vērsta uz pilsoniskā miera un nacionālās saskaņas veicināšanu; asamblejas lēmumi izraisa plašu sabiedrisko rezonansi un kļūst par centrālās un reģionālās varas uzmanības objektu // A. Nazarov, E. Nazarova. Проблемы российской диаспоры в странах СНГ // http://www.nasled.ru/prensa/obozrev/N05_98/5ST14.HTM

¹³⁸ A. Nazarov, E. Nazarova. Проблемы российской диаспоры в странах СНГ // http://www.nasled.ru/prensa/obozrev/N05_98/5ST14.HTM

¹³⁹ A. Nazarov, E. Nazarova. Проблемы российской диаспоры в странах СНГ // http://www.nasled.ru/prensa/obozrev/N05_98/5ST14.HTM

¹⁴⁰ Runa ir par nesaskaņām Krievijas enerģijas resursu piegādes jomā un abu valstu savstarpējiem apvainojumiem par „netīro spēli”.

¹⁴¹ Жизнь на “тройку”. Так эксперты “Независимой газеты” оценили состояние русской диаспоры в ближнем зарубежье. // Независимая газета, 22.05.2002. // http://www.ng.ru/project/2002-05-22/6_life.html

¹⁴² Sk. 1. pielikumu.

¹⁴³ Жизнь на “тройку”. Так эксперты “Независимой газеты” оценили состояние русской диаспоры в ближнем зарубежье. // Независимая газета, 22.05.2002. // http://www.ng.ru/project/2002-05-22/6_life.html

reprezentēšana varas institūcijās, krievu valodas izspiešana, tajā skaitā no elektroniskajiem plašsaziņas līdzekļiem, tautiešu sociālekonomiskā stāvokļa pasliktināšana, turklāt ir vērojama negatīva tendence – ievērojamu krievu diasporas daļu sastāda maznodrošināto aprindu pārstāvji, un tas ir saistīts ar diasporas aktīvākās daļas migrāciju¹⁴⁴.

Jāatceras, ka krievu diasporas pastāvēšana ārvalstīs ir svarīgs Krievijas ārpolitikas instruments, ar kura palīdzību var realizēt nacionālās intereses. Krievijas negatīvā attieksme pret krievu diasporas neapmierinošo stāvokli kopumā vairākkārt tikusi akcentēta gan oficiālajos dokumentos, gan arī amatpersonu runās: saskaņā ar Krievijas ārpolitikas koncepciju, tiesību un interešu aizsardzības jautājumi ir viens no galvenajiem Krievijas ārpolitikas uzdevumiem¹⁴⁵. Krievijas Federācijas Ārlietu ministrija noformulējusi stratēģisko mērķi krievu diasporas jautājumu kontekstā: Krievijas tautiešiem ir jābūt pilnvērtīgiem savas mītnes valsts pilsoņiem, vienlaikus saglabājot savu etnokulturālo identitāti un reprezentējot sevi kā kompetentu intelektuālo, ekonomisko un garīgi kulturālo Krievijas resursu pasaules politikā¹⁴⁶.

Tomēr bieži vien tieši „tautiešu” tiesību aizstāvēšanas retorika kļūst par Krievijas ārpolitisko mērķu sasniegšanas mehānismu: pirmkārt, vienas vai otras NVS dalībvalsts lojalitāte Krievijai tiek mērīta caur krievu diasporas stāvokļa prizmu attiecīgajā valstī; otrkārt, par Krievijas ekonomiski politiskā spiediena iemeslu var kļūt reāla¹⁴⁷ vai iedomāta „tautiešu” stāvokļa pasliktināšana. Apstiprinājumu tam var atrast Marlenas Laruelles darbā: Krievija bez šaubām akcentēja jautājumu par krievu aizsardzību citās valstīs, šantažējot kaimiņvalstis attiecību pasliktināšanās laikā (Ukraina, Baltijas valstis, Moldova, Gruzija u. c.), tai pat laikā valstīs, kurām ir labas attiecības ar Krieviju, krievi ir “pamesti likteņa varā”, kā, piemēram, Kazahstānā¹⁴⁸. Vēl viens Krievijas „tautiešu aizsardzības” piemērs ir saistīts ar Krievijas valsts varas un municipālo iestāžu pārstāvju mēģinājumiem ietekmēt Latvijas politiskos procesus (piemēram, Maskavas mērs J. Lužkovs ir aicinājis ieviest tirdzniecības sankcijas pret Latviju). Šajā kontekstā Krievijas „tautieši” ārpus Krievijas ir izdevīgs mehānisms, ar kura palīdzību var tikt sasniegti aktuāli politiski ekonomiskie mērķi. Tādējādi krievu diaspora NVS valstu teritorijā ir otrs Krievijas ārpolitikas mehānisms pēc enerģijas resursu piegādes monopola.

¹⁴⁴ Intervija ar Ārlietu ministrijas Departamenta darba ar tautiešiem jomā vadītāju Aleksandru Čepurinu // Соотечественники как зарубежный ресурс. Русские диаспоры должны обрести вес и авторитет на местах, сохранив этнокультурную идентичность // Независимая газета, 12.02.2006.

¹⁴⁵ Национальная и региональная безопасность на юге России: новые вызовы. Собрание трудов «Южнороссийское обозрение». Выпуск 14, 2003. // http://kavkazonline.ru/csrp/elibrary/uro/v14/a14_08.htm

¹⁴⁶ Intervija ar Ārlietu ministrijas Departamenta darba ar tautiešiem jomā vadītāju Aleksandru Čepurinu // Соотечественники РФ за рубежом должны стать полноправными гражданами // <http://www.rian.ru/politics/cis/20060324/44779595.html>

¹⁴⁷ Par krievu iedzīvotāju tiesību pārkāpumiem atsevišķās NVS valstīs raksta Anatolijs Šutovs: „... krievu cilvēku tiesību rupja pārkāpšana notika Azerbaidžānā, Moldovā, Tadžikistānā, Turkmenistānā, Kirgīzijā. 1992.–1993. gadā apmēram 400 tūkstoši krievu aizbrauca no Kirgīzijas... Azerbaidžānā krieviem atņēma dzīvesvietas, atsavināja to īpašumus, diskriminēja, pakļāva fiziskai vardarbībai, padzina no darba etniskās piederības dēļ, neatļāva privatizēt dzīvokļus, lika šķēršļus dzīvesvietas apmaiņai vai pārdošanai... Īpaši šausmīgas vardarbības un nīrgāšanās ainas pret krieviem un citiem negruzīnu tautības pārstāvjiem bija vērojamas Gruzijā, konkrēti – Suhumi teritorijā, kuru tolaik kontrolēja gruzīnu bruņotie veidojumi” // А.Д. Шутов. На руинах великой державы, или Агония власти. 1991–2003 годы. М., 2004. Лpp. 108.–109. А. Шутлов, aprakstot krievu tautības pārstāvjus dažās NVS valstīs, atsaucas uz Krievijas ārpolitikas arhīvu: Архив внешней политики РФ. Фонд 878. Опись 3. Дело 56. Папка 23. С. 78, С. 79; Архив внешней политики РФ. Фонд 878. Опись 4. Дело 51. Папка 42. С. 145.

¹⁴⁸ М. Ларюзль. «Русская диаспора» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhumal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

Krievu diaspora kā demogrāfiskās situācijas stabilizēšanas faktors Krievijā un potenciālais ekonomiskais resurss

Neskatoties uz to, ka „...laika periodā no 1990. līdz 2003. gadam Krievija ir uzņēmusi vairāk nekā 10 miljonus cilvēku; 8 miljoni no tiem ir atbraukuši no bijušajām PSRS valstīm, turklāt puse no tiem ir etniskie krievi...”¹⁴⁹, Krievijas iedzīvotāju skaits turpina mazināties, un demogrāfiskie rādītāji norāda, ka viens no „demogrāfiskajiem draudiem” ir Krievijas iedzīvotāju novecošana. Demogrāfijas speciālisti gan Krievijā, gan ārvalstīs prognozē Krievijas iedzīvotāju skaita samazināšanos. ANO eksperti paredz, ka Krievijas iedzīvotāju skaits 2025. gadā būs tikai 138 miljoni cilvēku. Krievijas Ārējās un drošības politikas padomes eksperti nosauc ANO prognozi par optimistisku un piedāvā Krievijas demogrāfijas speciālista **J. Andrejeva** pozīciju, kurš prognozē, ka XXI gadsimta vidū Krievijas iedzīvotāju skaits var samazināties līdz pat 93 miljoniem cilvēku; turklāt prognozēs ir ielikts noteikts iedzīvotāju skaita pieaugums, pateicoties migrācijas plūsmām. Ja migrācijas faktors netiktu ņemts vērā, Krievijas iedzīvotāju skaits divreiz samazināsies¹⁵⁰.

Krievijas iedzīvotāju skaita samazināšanās izpaužas arī faktā, ka atsevišķos reģionos ir vērojamas iedzīvotāju etniskās disproporcijas un turpina mazināties etnisko krievu iedzīvotāju skaits. XX un XXI gadsimta mijā etnisko krievu imigrācija sāka mazināties, taču pieaug imigrantu jaunās plūsmas, kuru pārstāvji nepieder pie Krievijas pamatnācijām¹⁵¹.

Vienā gadījumā etniskās disproporcijas var būt saistītas ar sociāli vēsturiskajiem apstākļiem. Čuvašijā krievu iedzīvotāju īpatsvars ir tikai 30% no kopējā iedzīvotāju skaita, Tuvā – 20%, Burjatijā – 60%¹⁵². Citā gadījumā runa ir par „iebraucējiem” no citām valstīm, kuri turklāt nepieder pie Krievijas pamatnācijām un masveidā iebruc Krievijas teritorijā. Sibīrijā un Tāļajos Austrumos – Amūras apgabalā, Habarovskas novadā, Piejūras novadā – demogrāfiskā tendence ir krievu tautības pārstāvju pakāpeniska samazināšanās (nāves un migrācijas dēļ), bet savukārt ķīniešu skaita palielināšanās: šādas etniskā sastāva disproporcijas ir Krievijas vadības rūpju iemesls¹⁵³. Vairāki Krievijas eksperti un amatpersonas izvirza jautājumu par to, ka ilgtermiņa perspektīvā Krievijas Tālie Austrumi un Sibīrijas teritorijas kļūs par ķīniešu ekspansijas zonu. Dmitrijs Rogozins ir asi izteicies, ka jebkurš ķīniešs var iegūt Krievijas pilsonību, noslēdzot fiktīvas laulības pat ar 1908. gadā dzimušu Krievijas pilsoni. D. Rogozins atzīmēja, ka, pateicoties veiksmīgām juridiskajām shēmām, var sākties Krievijas zemes atņemšana¹⁵⁴. Krievijas prezidents V. Putins vairākkārt izteicis tēzi, ka Āzijas ietekmes palielināšanās Tāļajos Austrumos apdraudēs visas Krievijas eksistenci¹⁵⁵. No iepriekšminētā izriet loģisks jautājums: vai Krievija būs spējīga turpmāk apdzīvot Sibīriju un Tāļos Austrumus, bāzējoties vienīgi uz iekšējiem demogrāfiskiem resursiem? Atbilde ir acīmredzama – nespējīga, un tāpēc nepieciešama attiecīga krievu diasporas atgriešanās Krievijā politika, kas palīdzētu kompensēt demogrāfiskos zaudējumus. Krievijas Ārējās un drošības politikas padomes eksperti prognozēja darbaspējīgu iedzīvotāju skaita strauju dabisku samazināšanos visā Krievijas teritorijā jau no 2005. gada: darbaspēks būs viens no pieprasītākajiem, ja ne pats pieprasītākais (*deficīts*), resurss Krievijā¹⁵⁶.

¹⁴⁹ M. Ларюэль. «Русская diaspora» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhurnal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

¹⁵⁰ Новое освоение Сибири и Дальнего Востока // http://www.svop.ru/live/materials.asp?m_id=6752&r_id=6878

¹⁵¹ M. Ларюэль. «Русская diaspora» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhurnal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

¹⁵² С. Арутюнов, С. Козлов. Диаспоры: скрытая угроза или дополнительный ресурс // Независимая газета // <http://eursa.org/node/237>

¹⁵³ Jau XX gadsimta beigās 75% zelta ieguvēju un 90% dzelzceļa strādnieku Krievijas Tāļajos Austrumos bija ķīnieši.

¹⁵⁴ Н. Кузнецова. Разговор о перспективах... Дмитрий Rogozin в гостях у Союза объединений российских соотечественников // “Молодежь Эстонии”, 03.05.02 // <http://www.moles.ee/02/May/03/9-1.php>

¹⁵⁵ Г. Нечаев. Угроза по соседству. Перед российским Дальним Востоком встает реальная угроза «ползучей» китайской экспансии // <http://www.vzglyad.ru/politics/2005/8/4/2962.html>

¹⁵⁶ Новое освоение Сибири и Дальнего Востока // http://www.svop.ru/live/materials.asp?m_id=6752&r_id=6878

Krievijas demogrāfiskās krīzes situācijā aktuālas kļūst diskusijas par tās atrisināšanas mehānismiem, respektīvi, vairāki politiskie aktieri piedāvā atšķirīgus risinājumus. Notiek sabiedriskās diskusijas, kuru gaitā tiek izvirzītas idejas. Piemēram, *Pārceļošanas organizāciju foruma* pārstāvji pirmkārt uzskata, ka migrācijas politika ir tas instruments, ar kura palīdzību var stabilizēt demogrāfisko situāciju Krievijā, kā arī sniegt atbalstu ekonomikas attīstībai. Šādu iemeslu dēļ *Pārceļošanas organizāciju foruma* pārstāvji uzstājas par „atvērto durvju” režīmu ar bijušās PSRS republikām neatkarīgi no imigrantu etniskās piederības. Šāda politika tiek raksturota ar etnisko priekšrocību trūkumu: tā ļauj organizēt darbaspēka pieplūšanu valstī un nodrošināt pozitīvu demogrāfisko dinamiku¹⁵⁷. Citas sabiedriski politiskās organizācijas, piemēram, *NVS valstu institūts*, biedrība „*Memoriāls*”, kaut arī nav tik liberāli noskaņotas pret iebrucējiem, ir gatavas diskusijām un pārrunā strīdīgos jautājumus kopējo konferenču u.c. pasākumu laikā ar mērķi pārliecināt varas pārstāvjus īstenot elastīgāku politiku migrācijas laukā. Sabiedriskajās diskusijās piedalās arī Krievu Pareizticīgās baznīcas kā politiskā institūta¹⁵⁸ garīdzniecība, tai skaitā Maskavas Patriarhāta pārstāvis **Vsevolods Čaplins**, kurš paziņojis, ka Krievijai ir jābūt atvērtai tiem migrantiem, kuri ir tuvi „pēc mentalitātes un kultūras”, citādi asimilācija nebūs iespējama¹⁵⁹.

Taču neskatoties uz migrācijas politikas alternatīvām, ko piedāvā pilsoniskās sabiedrības¹⁶⁰ struktūras, Krievijas vadība ir vairāk tendēta uz darbu ar krievu diasporu, nevis citu tautību pārstāvjiem kā potenciālo imigrantu kategoriju. Šādā situācijā krievu diaspora kļūst par ārkārtīgi svarīgu resursu Krievijas ekonomiskās attīstības jomā. Tieši krievu diasporas daļas atgriešanās savā vēsturiskajā dzimtenē var palīdzēt atrisināt vairākas nozīmīgas Krievijas iekšpolitiskās problēmas ekonomikā, demogrāfijā un ģeopolitikā. NVS valstu institūta direktora pirmais vietnieks **Vladimirs Romaņenko** atzīmē, ka Krievijai jāveido sava politika, iesaistot migrantus no bijušās PSRS, jo Krievijas teritorija un resursi, kā arī darba prasības pilnībā atļauj piesaistīt ne mazāk kā miljonu migrantu gadā¹⁶¹.

Situācijas apzināšanās veicina izmaiņas Krievijas Federācijas likumdošanā. Piemēram, 2006. gada 26. jūnijā Krievijas prezidents V. Putins parakstīja dekrētu par valsts programmas apstiprināšanu palīdzības sniegšanas jomā ārzemēs dzīvojošo tautiešu brīvprātīgai pārcelšanai uz Krieviju. Krievijas Federācijas pilsonības saņemšanas termiņš tiks samazināts no 5 gadiem līdz 2–3 mēnešiem tām personām, kuras pārcelsies uz Krieviju federālās mērķa programmas „Tautiešu pārcelšanās” ietvaros. Turklāt dubultpilsonības iespējamība ir noraidīta¹⁶². Tautiešiem, kuri brīvprātīgi pārcelsies uz Krieviju, būs tiesības prioritārā kārtībā pretendēt uz pagaidu dzīvošanas atļaujas, kā arī uz Krievijas pilsonības iegūšanu. Viņiem ir arī tiesības izvēlēties ieceļošanas (imigrācijas) teritoriju KF. Programmas „Tautiešu pārcelšanās” ietvaros ir paredzētas 3 ieceļošanas teritoriju kategorijas, atkarībā no kurām pārceļotāji lielākā vai mazākā mērā tiks nodrošināti ar valsts garantijām un sociālo aprūpi.

¹⁵⁷ М. Ларюэль. «Русская диаспора» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhurnal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

¹⁵⁸ Krievu Pareizticīgajai baznīcai ir zināma loma Krievijas politiskajos procesos, piemēram, Maskavas un Visas Krievijas Patriarha Aleksija II vizīte Latvijā tika novērtēta kā politisks notikums, kas liecina par Krievijas vadības tieksmi noregulēt attiecības ar Latviju.

¹⁵⁹ Л. Федеорова. Власть решила увеличить население России // Материк. 2005. № 120 // <http://www.materik.ru/index.php?section=analytics&build=106&bulsectionid+10048>

¹⁶⁰ Pilsoniskās sabiedrības esamība un statuss Krievijā ir atsevišķas diskusijas priekšmets. Dotajā gadījumā runa ir par sabiedriskām organizācijām kā pilsoniskās sabiedrības formāliem institūtiem – neņemot vērā Krievijas iekšpolitiskās situācijas specifiku pilsoniskās sabiedrības laukā.

¹⁶¹ Романенко В. И. Диаспоральная политика России // III-й Тихоокеанский Форум соотечественников: «Миграция и диаспоры: потенциал развития Тихоокеанской России» // <http://www.materik.ru/index.php?section=analytics&build=61&bulsectionid=5103>

¹⁶² Срок получения гражданства для переселенцев по программе “Переселения соотечественников” будет сокращен до 2–3 месяцев // <http://yarnovosti.com/index.php?mod=news&cid=2&id=4122>

Nelegālo imigrantu un „krievu diasporas” pretnostatīšanas problēma

Krievijas jauno „iebraucēju” problemātikā var izvirzīt atsevišķu jautājumu par nelegālajiem ieceļotājiem, kuru skaits pēc dažādiem vērtējumiem sastāda no 1,5 līdz pat 6 miljoniem cilvēku. **Dmitrijs Rogozins** izteicies, ka Krievija pēdējos gados pēc PSRS sabrukuma pārvēršas par „iebraucamo vietu”, jo puse no Krievijā dzīvojošiem ārzemniekiem to dara nelegāli. Viņuprāt, nav pieļaujama situācija, kad cilvēki no Afganistānas un Tadžikistānas var brīvi braukt uz Krieviju, nepieliekot pūles, faktiski ar viltotiem dokumentiem¹⁶³. Pēc Jurija Ļevadas centra¹⁶⁴ datiem, vairāk nekā 50% no kopējā respondentu skaita uzskata, ka nepieciešams pārtraukt to cilvēku imigrāciju Krievijā, kuriem nav krievu izcelsmes¹⁶⁵.

Galvenās sabiedrības un varas struktūru bailes ir saistītas ar divu plūsmu imigrantu pārceļošanu: pirmkārt, runa ir par imigrantiem no Centrālās Āzijas un Kaukāza, kuri iespējami apdraud Krievijas eiropieško daļu, un otrkārt, runa ir par imigrantiem no Ķīnas, kuri, iespējams, apdraud Sibīriju un Tālos Austrumus¹⁶⁶.

Tādējādi Krievijas varas struktūrās un sabiedrības apziņā migrācijas problēma ir sadalīta divās kategorijās. Pie pirmās kategorijas pieder krievu izcelsmes migranti no bijušajām PSRS republikām, kuru pārceļošana uz Krievijas teritorijām tiek uzverta visnotaļ pozitīvi un skatīta caur Krievijas ekonomiskās labklājības palielināšanas prizmu. Pie otrās kategorijas pieder visu citu etnosu pārstāvji, kuru imigrācija Krievijā tiek vērtēta kā nevēlama, jo tie potenciāli apdraud Krievijas identitātes saglabāšanu. Respektīvi, runa ir par divu imigrantu no NVS kategoriju – krievu tautības un citu tautību pārstāvju – pretnostatīšanu, turklāt vērojama ir vienas kategorijas pārstāvju pārceļošanas atbalstīšana (vismaz lozungos un deklarācijās), savukārt attieksme pret otrās kategorijas pārstāvjiem ir aizdomīga, balstīta uz stereotipiem. Krievijas sabiedrībā ir spēki, kuri uzstājas par attieksmes liberalizāciju pret otrās kategorijas pārstāvjiem, taču to ietekmes uz varas procesiem resursi ir būtiski ierobežoti. Kā šādu spēku piemēru var nosaukt jau minēto organizāciju „Pārceļošanas organizāciju forums”, kuras pārstāvji piedāvā legalizēt visus nelegālos migrantus Krievijā. Savukārt organizācijas „Rusj edinaja” vīzija ir orientēta uz etniskām zīmēm kā kritēriju migrācijas jomā.

Pēdējā laikā Krievijas vadības iniciatīvas migrācijas jomā norāda uz to, ka migrantu plūsmas tiks padarītas par valsts dažādu institūciju pastiprinātas uzmanības un pastāvīgas kontroles objektu. Piemēram, migrantiem no bijušās PSRS republikām ir jāatbrīvo tirdzniecības vietas līdz 2007. gada beigām¹⁶⁷. 2006. gadā bija reģistrēti 1,3 miljoni legalizēto imigrantu¹⁶⁸. Pēc izdevuma „Die Tageszeitung” informācijas, Krievijā pašlaik strādā no 10 līdz 12 miljoniem migrantu¹⁶⁹. Pēc jauno iniciatīvu ieviešanas tiek plānots samazināt migrantu skaitu līdz 6 miljoniem. Jaunais likums paredz aizliegumu migrantiem no bijušajām PSRS valstīm nodarboties ar tirdzniecību tirgos. Līdz 2007. gada aprīlim spēkā būs t.s. „pārejas perioda” noteikumi: tirgū strādās ne vairāk kā 40% pārdevēju ar ārzemju izcelsmi. No 2007. gada janvāra šai kategorijai ir aizliegts nodarboties ar medikamentu un alkohola

¹⁶³ Н. Кузнецова. Разговор о перспективах... Дмитрий Рогозин в гостях у Союза объединений российских соотечественников // “Молодежь Эстонии”, 03.05.02 // <http://www.moles.ee/02/May/03/9-1.php>

¹⁶⁴ Pētnieciskā organizācija Krievijā, kura nodarbojas ar sabiedriskās domas aptaujām.

¹⁶⁵ Л. Гулдов. Смешанная агрессия: отношение россиян к мигрантам // Вестник общественного мнения. 2005, № 6.

¹⁶⁶ М. Ларюэль. «Русская диаспора» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhurnal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

¹⁶⁷ Klaus-Helge Donath. Auf Moskaus Märkten wird es leer // Die Tageszeitung, 17.01.2007. // <http://www.taz.de/pt/2007/01/17/a0127.1/text>

¹⁶⁸ Lorraine Millot. Moscou relance la chasse aux Caucasiens // Liberation, 17.01.2007. // <http://www.liberation.fr/actualite/monde/229043.FR.php>

¹⁶⁹ Klaus-Helge Donath. Auf Moskaus Märkten wird es leer // Die Tageszeitung, 17.01.2007. // <http://www.taz.de/pt/2007/01/17/a0127.1/text>

tirdzniecību. Šāda tipa Krievijas vadības iniciatīvas acīmredzot ir saistītas ar etniskām nekārtībām – konfliktiem starp Krievijas iedzīvotājiem un „iebraucējiem” no Kaukāza, kā arī ar Krievijas un Gruzijas attiecību pasliktināšanos.

Krievijas vadības iniciatīvas ir vērstas arī uz tām migrantu kategorijām, kuru stāvoklis jaunievedumu rezultātā var būtiski mainīties. Piemēram, iebraucēju no Ukrainas stāvoklis var pasliktināties. Saskaņā ar jauno imigrācijas likumu visiem darba meklētājiem no citām valstīm ir jānosūta attiecīgie dokumenti uz Federālo migrācijas dienestu, pēc 10 dienām saņemot darba atļauju. Pēc plāna šīs kārtības ieviešana ir nepieciešama reģistrācijas procedūras optimizēšanai – atvieglošanai un paātrināšanai, taču netiek ņemts vērā, ka atsevišķu valstu pilsoņiem ir speciāli noteikumi iebraukšanai Krievijā, piemēram, Ukrainas pilsoņi līdz šim laikam varēja atrasties Krievijas teritorijā un strādāt bez reģistrācijas 90 dienas. Pēc jaunās kārtības ieviešanas Ukrainas pilsoņiem ir jāturpina pētījumiem noteikumiem¹⁷⁰.

Vai „tautieši” ir apmierināti ar Krievijas nostāju?

Viena no pieejām, kura raksturīga daļai Krievijas politisko aprindu, ir pārlicība, ka tie cilvēki, kuri potenciāli bija spējīgi un tiesīgi kļūt par Krievijas Federācijas pilsoņiem un „tautiešiem”, jau izdarījuši savu izvēli – ņemot vērā faktu, ka no PSRS sabrukuma brīža ir pagājuši 15 gadi un cilvēkiem bija dota iespēja izlemt – vai nu kļūt par Krievijas pilsoņiem un dzīvot attiecīgajā valstī, uzturot ciešus kontaktus ar Krievijas vēstniecībām un sociāli politiskajiem centriem/migrēt uz Krieviju, vai arī turpināt dzīvot attiecīgajās valstīs, iegūstot attiecīgo valstu pilsonību vai paliekot nepilsoņiem. Ja pret pirmajā kategorijā minētajiem cilvēkiem Krievijai ir „vislielākās labvēlības režīms”, kas izpaužas gan kā iebraukšanas Krievijas teritorijā prasību samazināšana, gan sociālās u.c. veida palīdzības sniegšana, tad otrās kategorijas cilvēkiem (attiecīgo valstu pilsoņiem un nepilsoņiem/pastāvīgajiem iedzīvotājiem) ir praktiski vienādas grūtības kontaktošanās ar Krieviju.

Laika gaitā mainījusies Krievijas oficiālā migrācijas politika, kuras rezultātā tika revidēti daži juridiskie mehānismi. V. Putina prezidentūras laikā tika grozīta Krievijas migrācijas likumdošana: B. Jeļcina prezidentūras laikā jebkurš Latvijas pastāvīgais iedzīvotājs bija tiesīgs noformēt vīzu daudzkārtējai iebraukšanai Krievijā, kuras termiņš ir viens gads, turklāt speciāls ielūgums no privātām vai fiziskām personām Krievijā nebija nepieciešams. No 2003. gada aprīļa tika ieviesta jaunā iebraukšanas kārtība Krievijas teritorijā, kura attiecas uz pastāvīgajiem iedzīvotājiem – pirmkārt, tika būtiski palielināta maksa par vīzu, un, otrkārt, pastāvīgais iedzīvotājs/nepilsonis var iegūt vienreizējo vīzu iebraukšanai Krievijas Federācijā, tikai iesniedzot Krievijas vēstniecībā ielūgumu no Krievijas fiziskām vai juridiskām personām¹⁷¹. Ierodoties uzturēšanās vietā Krievijā, pastāvīgā iedzīvotāja/nepilsoņa pienākums ir trīs darbadienu laikā reģistrēties vīzu reģistrācijas institūcijās neatkarīgi no atrašanās laika Krievijā. Reģistrācijas procedūra ir ļoti sarežģīta, haotiska un laikietilpīga, to nav iespējams paveikt vienas dienas laikā un tā aizņem 2–3 darbadienas. Šādas jaunās kārtības ieviešanu „tautieši” uztvēra negatīvi un vērtē kā Krievijas tieksmi „atbrīvoties” no „tautiešiem”, kuriem nav Krievijas pilsonības.

¹⁷⁰ Klaus–Helge Donath. Auf Moskaus Märkten wird es leer // Die Tageszeitung, 17.01.2007. // <http://www.taz.de/pt/2007/01/17/a0127.1/text>

¹⁷¹ Vēl viena iespēja saņemt vīzu iebraukšanai Krievijā ir saistīta ar grieķu tūrisma aģentūrā, kuras darbinieki var noformēt vīzu bez ielūguma no Krievijas. Taču galvenās grūtības ir saistītas ar to faktu, ka saņemot šāda tipa vīzu, Krievijā var dzīvot tikai viesnīcās, turklāt maksa par reģistrāciju ierašanās vietā ir 15–20 reizes lielāka nekā ar vīzu, kas saņemta pēc ielūguma.

Šāda attieksme pret iedzīvotāju kategorijām, kuras atkarībā no izvirzītajiem kritērijiem var tikt pieskaitītas pie „tautiešu” kategorijas, vērsta uz procedūru sarežģītumu migrācijas (un arī iebraukšanas noteikumu Krievijas teritorijā) jomā, liecina par faktu, ka Krievijas varas ešelonos ir akceptēta pieeja, ar kuras palīdzību var strukturēt iespējamus „tautiešus”, sadalot tos divās kategorijās – KF pilsoņi, kuri dzīvo ārpus Krievijas, un attiecīgo valstu pilsoņi. Sakarā ar to, ka Latvijas gadījumā nepilsoņiem ir neskaidrs statuss – tiem nav nedz Krievijas, nedz Latvijas pilsonības, šāda Krievijas politika, iespējams, var palīdzēt atšķirt tos pret Krieviju lojāli noskaņotos „tautiešus” no cilvēkiem, kuri nevar noteikt savas prioritātes.

Līdzīgi Krievijas nostāju „tautiešu” jautājumā vērtē arī sabiedriski politiskie institūti NVS valstīs, tajā skaitā Centrālajā Āzijā. Kritika ir vērsta uz procedūru sarežģītumu migrācijas (un arī iebraukšanas noteikumu Krievijas teritorijā) jomā, liecina par faktu, ka Krievijas varas ešelonos ir akceptēta pieeja, ar kuras palīdzību var strukturēt iespējamus „tautiešus”, sadalot tos divās kategorijās – KF pilsoņi, kuri dzīvo ārpus Krievijas, un attiecīgo valstu pilsoņi. Sakarā ar to, ka Latvijas gadījumā nepilsoņiem ir neskaidrs statuss – tiem nav nedz Krievijas, nedz Latvijas pilsonības, šāda Krievijas politika, iespējams, var palīdzēt atšķirt tos pret Krieviju lojāli noskaņotos „tautiešus” no cilvēkiem, kuri nevar noteikt savas prioritātes.

Līdzīgi Krievijas nostāju „tautiešu” jautājumā vērtē arī sabiedriski politiskie institūti NVS valstīs, tajā skaitā Centrālajā Āzijā. Kritika ir vērsta uz procedūru sarežģītumu migrācijas (un arī iebraukšanas noteikumu Krievijas teritorijā) jomā, liecina par faktu, ka Krievijas varas ešelonos ir akceptēta pieeja, ar kuras palīdzību var strukturēt iespējamus „tautiešus”, sadalot tos divās kategorijās – KF pilsoņi, kuri dzīvo ārpus Krievijas, un attiecīgo valstu pilsoņi. Sakarā ar to, ka Latvijas gadījumā nepilsoņiem ir neskaidrs statuss – tiem nav nedz Krievijas, nedz Latvijas pilsonības, šāda Krievijas politika, iespējams, var palīdzēt atšķirt tos pret Krieviju lojāli noskaņotos „tautiešus” no cilvēkiem, kuri nevar noteikt savas prioritātes.

Līdzīgi Krievijas nostāju „tautiešu” jautājumā vērtē arī sabiedriski politiskie institūti NVS valstīs, tajā skaitā Centrālajā Āzijā. Kritika ir vērsta uz procedūru sarežģītumu migrācijas (un arī iebraukšanas noteikumu Krievijas teritorijā) jomā, liecina par faktu, ka Krievijas varas ešelonos ir akceptēta pieeja, ar kuras palīdzību var strukturēt iespējamus „tautiešus”, sadalot tos divās kategorijās – KF pilsoņi, kuri dzīvo ārpus Krievijas, un attiecīgo valstu pilsoņi. Sakarā ar to, ka Latvijas gadījumā nepilsoņiem ir neskaidrs statuss – tiem nav nedz Krievijas, nedz Latvijas pilsonības, šāda Krievijas politika, iespējams, var palīdzēt atšķirt tos pret Krieviju lojāli noskaņotos „tautiešus” no cilvēkiem, kuri nevar noteikt savas prioritātes.

Nobeigums

Pētījuma tēmas aktualitāte ir saistīta ar to, ka pēc PSRS sabrukuma, jaunu valstu un tādu starpvalstu apvienību kā NVS izveidošanās, tādu jaunu sociāli politisku reāliju kā ievērojamas krievu diasporas palikšana neatkarīgo valstu teritorijā rašanās ir pagājuši 15 gadi, un mūsdienu mainīgajā pasaulē nepieciešama šādu fenomenu apjēgšana un analīze. NVS tika izveidota, vadoties pēc politiski teritoriālā principa, tā ir Eiropas un Āzijas valstu apvienība, kura formāli attīstās kā reģionāla struktūra, kuras rīcībā ir kopējie koordinācijas un pārvaldes starptautiskie institūti gan politikas, gan ekonomikas, gan citās nozarēs. NVS ir viens no jauno starptautisko attiecību aktieriem līdzās starptautiskajām organizācijām un starpvalstu apvienībām. Turklāt NVS integrācija ir svarīga galvenokārt Krievijas Federācijai, kura pilda vadošo lomu šīs struktūras veidošanā un attīstībā, vienlaikus īstenojot krievu diasporas stāvokļa regulēšanas politiku NVS telpā. Situācijas īpatnība izpaužas faktā, ka Krievija nav vienīgais spēlētājs postpadomju telpā, un NVS valstīs ir arī Eiropas Kaimiņu politikas objekts. Tādējādi pētījuma aktualitāte ir saistīta pirmkārt ar to, ka pētījums ir veltīts mūsdienu tendenču analīzei valstu integrācijas procesu un politiskās konsolidācijas reģionālās apvienības attīstībā. Otrkārt, analīze ir veltīta postpadomju telpas starpvalstu apvienībai, kura ir svarīga, ņemot vērā gan Eiropas Kaimiņu politikas, gan Latvijas ārpolitikas apsvērumus un intereses, un īpaši ņemot vērā to, ka atsevišķām NVS iesaistītajām valstīm ir kopīgas robežas ar Latviju, un Latvijā, tāpat kā NVS valstīs, ir pārstāvēta krievu diaspora.

¹⁷² А. Орлов, Сироты, Лужков (мэр Москвы) и Митрофанова (МИД РФ) просят россиян-соотечественников из СНГ дать им денег // ЦентрАзия, 08.07.2004. // <http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1089256200>

¹⁷³ А. Орлов, Сироты, Лужков (мэр Москвы) и Митрофанова (МИД РФ) просят россиян-соотечественников из СНГ дать им денег // ЦентрАзия, 08.07.2004. // <http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1089256200>

Kazahstānas prezidents Nursultans Nazarbajevs ir akcentējis Sadraudzības nepieciešamību pildīt ietekmīga virzītāja lomu atšķirīgās jomās – gan tiesiskajā, gan ekonomiskajā. Savukārt Ukrainas prezidents Viktors Juščenko un Gruzijas prezidents Mihails Saakašvili uzskata NVS par struktūru, kura pildīs konsultatīvas un saskaņošanas funkcijas. Baltkrievijas prezidents Aleksandrs Lukašenko arī nav izrādījis ieinteresētību nedz NVS integrācijā, nedz divpusējo attiecību ar Krieviju virzīšanā.

Sakarā ar to, ka postpadomju telpā, un, iespējams, pasaules politikā nepastāv reāls spēks, kura interesēs ir NVS likvidēšana, šīs institūcijas perspektīvas būs saistītas ar postpadomju telpas līderu politiski ekonomiskā kluba funkciju pildīšanu, kura dienas kārtībā tiks kopīgi apspriestas aktualitātes atšķirīgās jomās, piemēram, ekonomiskajā sadarbībā, ekoloģijā, kultūrā, drošībā, noziedzīgo plūsmu virzīšanas apkarošanā utt. Kaut arī daļa no ekspertiem pauž viedokli, ka NVS ietvaros, iespējams, tiks veidota 5 vai 6 valstu apvienības apakšstruktūra, diez vai tas būs iespējams tuvākajā laikā. Šāda tipa apvienība var balstīties uz Baltkrievijas un Krievijas integrācijas iestādēm, taču abu valstu apvienošanas mēģinājumu vēsture liecina, ka konsekventas integrācijas, virzītas uz stabilas, darbīgas un efektīvas starpvalstu struktūras izveidošanu, iespējamība ir apšaubāma vairāku iemeslu dēļ. Atsevišķs jautājums šajā kontekstā ir t.s. “resursu konflikti”, kuri kļūst par kopējo attiecību un savstarpējās uzticības mēru gan Baltkrievijas un Krievijas starpā, gan NVS kopumā empīrisko ilustrāciju. Taču, ja pieņem, ka Krievijai lojālu 5–6 valstu vienotas struktūras izveidošana hipotētiski ir iespējama, jāatceras, ka šāda veida alianses izveide ir sarežģīts un ilglaicīgs process, kura gaitā var rasties pretrunas ne tikai Krievijas resursu piegādes, bet arī citās jomās.

Viens no faktoriem, kas ietekmē Krievijas politikas izveidošanu postpadomju telpā, ir krievu diasporas esamība jaunizveidoto valstu teritorijā. Neskatoties uz lielo skaitu institūciju, kas nodarbojas ar Krievijas politikas izstrādi krievu diasporas jomā, un dokumentu, kas reglamentē to (sk. pielikumu), jēdzieni “krievu diaspora” un “tautieši” ir neskaidri, joprojām notiek diskusijas par to, kādas ārvalstu iedzīvotāju kategorijas pie tiem ir pieskaitāmas, un līdz ar to kāds ir krievu diasporas skaits mūsdienu pasaulē. Tiek nosaukti atšķirīgi skaitļi par krievu diasporas daudzumu, turklāt gan pētnieki, gan amatpersonas dažreiz ar „tautiešiem” domā atšķirīgas cilvēku kategorijas.

Sakarā ar to, ka Krievijas iedzīvotāju skaits būtiski samazinājies 15 gadu laikā pēc PSRS sabrukuma, kā arī sakarā ar Krievijas iedzīvotāju novecošanu, Krievijas vadība ir tendēta kompensēt demogrāfiskos zaudējumus, aicinot “tautiešus” ieceļot teritorijās, kurās ir vērojamas iedzīvotāju disproporcijas. Runa, piemēram, ir par Tālajiem Austrumiem, Sibīriju. Taču jautājums par to, vai ar imigrantu no NVS palīdzību būs iespējams atrisināt Krievijas demogrāfiskās problēmas, ir diskutabls.

Vienlaikus krievu diasporas pastāvēšana kādas valsts teritorijā ir efektīvs ārpolitiskās ietekmes resurss, kas ļauj īstenot “enerģētiskā spiediena” politiku attiecībā uz konkrētajām valstīm, atsaucoties uz “tautiešu tiesību pārkāpumiem”. Par to raksta Marlēna Laruella: „Krievu jautājuma ārzemēs” pieejā no vienas puses ir izmantoti argumenti no ārpolitikas jomas – diasporu atbalsts to mītnes zemēs, cerot uz to, ka tās kļūs par Krievijas ietekmes izplatītājiem reģionā, bet no otras puses ir sastopami aktīvajai imigrācijas politikai raksturīgie aicinājumi etnisko krievu masveida organizētajai “atgriešanai” savā vēsturiskajā dzimtenē – Krievijā, kurā ir demogrāfiskā krīze”¹⁷⁴.

¹⁷⁴ М. Ларюэль. «Русская diaspora» и «российские соотечественники» // Демократия вертикали. Сборник статей. М., 2006. // http://px.zhurnal.ru/research/2006/09/08/diaspora_print.html

1. pielikums

Pētījumā par krievu diasporas stāvokli „tuvo ārzemju” valstīs analizētie parametri¹⁷⁵:

krievu diasporas reālais stāvoklis;
 tās pilsoniskā un politiskā aktivitāte;
 krievu pārstāvniecība atšķirīgu līmeņu varas institūcijās;
 attiecības ar vietējo varu;
 attiecības ar iedzīvotājiem;
 Krievijas Federācijas pilsoņu un etnisko krievu tiesiskās aizsardzības līmenis;
 migrācijas noskaņojuma trūkums (vai ir atzīmētas emigrācijas no mītnes valsts tendences?);
 tiesisko aktu, kas pārkāpj divpusējas vienošanās ar Krieviju NVS ietvaros, trūkums;
 tiesisko aktu, kas pārkāpj starptautiskās normas, trūkums;
 krievu valodas oficiālais statuss;
 augstākās izglītības krievu valodā iegūšanas iespējas valsts mācību iestādēs;
 darba (tajā skaitā arī prestiža) iegūšanas iespējas valsts iestādēs;
 krievu valodas un krievu literatūras apgūšanas iespējas;
 plašsaziņas līdzekļu, kas iznāk krievu valodā, tajā skaitā Krievijas Federācijas plašsaziņas līdzekļu (drukāto un elektronisko) spektrs;
 brīvas saskarsmes krievu valodā iespējas – sadzīvē, darbā, valstiskajās un nevalstiskajās organizācijās;
 kopējā atmosfēra apkārt krievvalodīgajiem;
 iespējas apmeklēt Krieviju (iebraukt Krievijas teritorijā);
 krievu diasporas saikne (sakari) ar Krieviju: radnieciskie, kulturālie, zinātniskie un politiskie kontakti;
 sakari starp tuvo un tālo ārzemju krievu diasporām (tajā skaitā, ar Krievijas starpniecību);
 krievu iedzīvotāju un pamatnācijas dzīves līmeņa salīdzinājums;
 krievu uzņēmējdarbības stāvoklis.

2. pielikums

Krievijas Federācijas likumdošanas akti par attiecību regulēšanu ar tautiešiem¹⁷⁶

Krievijas Federācijas likumdošana

- 1994. gada 11. augusta Krievijas Federācijas prezidenta rīkojums Nr. 1681 „Par Krievijas Federācijas valsts politikas galvenajiem virzieniem attiecībā uz ārzemēs dzīvojošiem tautiešiem” (*Указ Президента Российской Федерации от 11 августа 1994 года № 1681 “Об основных направлениях государственной политики Российской Федерации в отношении соотечественников, проживающих за рубежом”*);
- 2003. gada 1. decembra Krievijas Federācijas prezidenta rīkojums Nr. 1417 „Par valsts pārvaldes uzlabošanu migrācijas politikas jomā” (*Указ Президента Российской Федерации от 1 декабря 2003 года № 1417 “О совершенствовании государственного управления в области миграционной политики”*);
- 2006. gada 22. jūnija Krievijas Federācijas prezidenta rīkojums Nr. 637 „Par atbalsta sniegšanu ārzemēs dzīvojošo tautiešu brīvprātīgai pārceļšanai uz Krievijas Federāciju” (*Указ Президента*

¹⁷⁵ Жизнь на “тройку”. Так эксперты “Независимой газеты” оценили состояние русской диаспоры в ближнем зарубежье. // Независимая газета, 22.05.2002. // http://www.ng.ru/project/2002-05-22/6_life.html

¹⁷⁶ Informācija ir atrodama Krievijas Federācijas Ārlietu ministrijas mājas lapā <http://www.mid.ru/ns-dgpch.nsf/zakon> Pēdējo reizi skatīts 2007. gada 2. janvārī.

Российской Федерации от 22 июня 2006 г. № 637 “О мерах по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом”);

– 1999. gada 24. maija Federālais likums Nr. 99–ФЗ „Par Krievijas Federācijas valsts politiku attiecībā uz tautiešiem ārzemēs” (pirmā redakcija 2002. gada 31. maijā (Nr. 62–ФЗ); otrā redakcija 2004. gada 22. augustā (Nr. 122–ФЗ) (2004. gada 29. decembrī); trešā redakcija 2005. gada 31. decembrī (Nr. 199–ФЗ); ceturta redakcija 2006. gada 18. jūlijā (Nr. 121–ФЗ)) (Федеральный закон от 24 мая 1999 года № 99–ФЗ “О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом” (в редакции от 31 мая 2002 года));

– 2002. gada 31. maija Federālais likums Nr. 62–ФЗ „Par Krievijas Federācijas pilsonību” (2006. gada 3. janvāra redakcijā) (Федеральный закон от 31 мая 2002 года № 62–ФЗ “О гражданстве Российской Федерации” (в редакции от 3 января 2006 года));

– 1995. gada 12. janvāra Federālais likums Nr. 5–ФЗ „Par veterāniem” (ar 2005. gada 19. decembra grozījumiem Nr. 163–F3) (Федеральный закон от 12 января 1995 года № 5–ФЗ “О ветеранах” (с изменениями от 19 декабря 2005 года № 163–ФЗ));

– 2002. gada 25. jūlija Federālais likums Nr. 115–ФЗ „Par ārvalstu pilsoņu tiesisko situāciju Krievijas Federācijā” (2004. gada 2. novembra redakcijā) (Федеральный закон от 25 июля 2002 года № 115–ФЗ “О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации” (в редакции от 2 ноября 2004 года));

– 1996. gada 22. augusta Federālais likums Nr. 125– ФЗ „Par augstāko un pēcaugstskolas profesionālo izglītību” (2005. gada 31. decembra redakcijā) (Федеральный закон от 22 августа 1996 года № 125–ФЗ “О высшем и послевузовском профессиональном образовании” (в редакции от 31 декабря 2005 года));

– 1992. gada 10. jūlija Federālais likums Nr. 3266–1 „Par izglītību” (ar 2005. gada 10. jūlija grozījumiem) (Федеральный закон от 10 июля 1992 года № 3266–1 «Об образовании» (с изменениями от 18 июля 2005 года № 92–ФЗ));

– 1993. gada 19. februāra Federālais likums Nr. 4528–1 „Par bēgļiem” (2004. gada 22. augusta redakcijā) (Федеральный закон от 19 февраля 1993 года № 4528–1 “О беженцах” (в редакции от 22 августа 2004 года));

– 2001. gada 17. decembra Federālais likums Nr. 173–ФЗ „Par darba pensijām Krievijas Federācijā” (2005. gada 14. februāra Federālā likuma Nr. 3– ФЗ redakcijā, ar 2005. gada 27. jūnija grozījumiem) (Федеральный закон от 17 декабря 2001 года № 173–ФЗ “О трудовых пенсиях в Российской Федерации” (в редакции Федерального закона № 3–ФЗ от 14 февраля 2005 года, с изменениями от 27 июня 2005 года).

Normatīvie tiesiskie akti

– Ārzemēs dzīvojošo tautiešu Krievijas Federācijas atbalsta koncepcija mūsdienu posmā (apstiprinājis Krievijas Federācijas Prezidents 2001. gada 30. augustā) (Концепция поддержки Российской Федерацией соотечественников за рубежом на современном этапе (утверждена Президентом Российской Федерации 30 августа 2001 года));

– Migrācijas regulēšanas koncepcija Krievijas Federācijā (akceptēta 2003. gada 1. martā ar valdības rīkojumu Nr. 256–р) (Концепция регулирования миграционных процессов в Российской Федерации (одобрена распоряжением Правительства № 256–р от 1 марта 2003 года));

– 1994. gada 11. decembra Krievijas Federācijas valdības lēmums Nr. 1369 „Par nolikumu par valdības komisijas ārzemēs dzīvojošo tautiešu lietu jomā apstiprināšanu” (ar 1997. gada 16. marta grozījumiem) (Постановление Правительства Российской Федерации от 11 декабря 1994 года № 1369 “Об утверждении Положения о Правительственной комиссии по делам соотечественников за рубежом” (с изменениями от 16 марта 1997 года));

- 2002. gada 8. jūlija Krievijas Federācijas valdības lēmums Nr. 510 „Par noteikumu par pensiju izmaksas pilsoņiem, kas izbrauc uz pastāvīgu dzīvesvietu ārpus Krievijas Federācijas, kārtības apstiprināšanu” (*Постановление Правительства Российской Федерации от 8 июля 2002 года № 510 “Об утверждении положения о порядке выплаты пенсий гражданам, выезжающим (выехавшим) на постоянное жительство за пределы Российской Федерации”*);
- 2005. gada 29. decembra Krievijas Federācijas valdības lēmums Nr. 833 „Par federālo mērķprogrammu „Krievu valoda” (2006.–2010. g.)” (*Постановление Правительства Российской Федерации от 29 декабря 2005 года № 833 “О федеральной целевой программе “Русский язык” (2006–2010 гг.)”*);
- 2006. gada 4. februāra Krievijas Federācijas prezidenta rīkojums Nr. 41–рп „Par starpiestāžu darba grupu valsts programmas izstrādei palīdzības sniegšanai ārzemēs dzīvojošo tautiešu brīvprātīgai pārcelšanai uz Krievijas Federāciju” (*Распоряжение Президента Российской Федерации от 4 февраля 2006 г. № 41–рп “О межведомственной рабочей группе по разработке Государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом”*);
- 2006. gada 22. jūnija Krievijas Federācijas prezidenta rīkojums Nr. 637 „Par darbību kopumu palīdzības sniegšanā ārzemēs dzīvojošo tautiešu brīvprātīgai pārcelšanai Krievijas Federācijā” (*Указ Президента РФ “О мерах по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом”*);
- 2006. gada 20. oktobra Krievijas Federācijas valdības lēmums Nr. 622 „Par valsts atbalsta no federālā budžeta piešķiršanas Krievijas Federācijas subjektiem, kas ir iekļauti valsts programmā par palīdzību ārzemēs dzīvojošo tautiešu brīvprātīgai pārcelšanai uz Krievijas Federāciju, noteikumu apstiprināšanu” (*Постановление Правительства Российской Федерации от 20 октября 2006 г. № 622 “Об утверждении правил предоставления субъектам Российской Федерации, включенным в государственную программу по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом, государственной поддержки за счет средств федерального бюджета”*);
- 2006. gada 20. oktobra Krievijas Federācijas lēmums Nr. 751 „Par Krievijas Federācijas subjekta programmas projekta izskatīšanas un saskaņošanas noteikumu apstiprināšanu par palīdzību ārzemēs dzīvojošo tautiešu brīvprātīgai pārcelšanai uz Krievijas Federāciju” (*Постановление Правительства Российской Федерации от 7 декабря 2006 года № 751 “Об утверждении правил рассмотрения и согласования проекта программы субъекта Российской Федерации по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом”*);
- 2006. gada 2. oktobra Krievijas Federācijas valdības lēmums Nr. 1370–р „Darba ar tautiešiem programma 2006.–2008. gadam” (*Распоряжение Правительства Российской Федерации от 2 октября 2006 г. № 1370–р “Программа работы с соотечественниками на 2006 – 2008 гг.”*).

Baltijas jūras reģiona valstu attiecības ar Krieviju*

Toms Rostoks, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

Ievads

Kopīgas Krievijas politikas veidošana ir būtisks ES KĀDP veiksmes priekšnoteikums. Krievija ir lielākā un, iespējams, stratēģiski nozīmīgākā ES kaimiņvalsts, kura nav izteikusi vēlmi kļūt par ES dalībvalsti un kura šobrīd ir uzskatāma par enerģētikas lielvaru un ES stratēģiski nozīmīgu partneri. Īpaši nozīmīga kopīgas Krievijas politikas izveidošana ir tām BJR valstīm, kurām ir kopīga robeža ar Krieviju (Latvija, Lietuva, Igaunija, Polija, Somija un Norvēģija) un kuras atrodas Krievijas tuvumā (Zviedrija, Dānija, Vācija), jo šīs valstis ir ne tikai visvairāk ieinteresētas kopīgas ES Krievijas politikas izveidošanā, bet arī kompetences un zināšanu par Krieviju līmenis BJR valstīs ir augsts.

Raksta mērķis ir aplūkot BJR valstu – Norvēģijas¹, Zviedrijas, Somijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Polijas, Vācijas un Dānijas – Krievijas politiku, lai izzinātu kopības un atšķirības šo valstu attieksmē pret Krieviju. Nepieciešamību pēc BJR valstu Krievijas politikas izpētes izraisa vairāki faktori, starp kuriem kā nozīmīgākie minami jauna Partnerības un sadarbības līguma starp ES un Krieviju izstrāde 2007. gadā², pārmaiņas BJR reģionālajā vidē pēc ES paplašināšanās, pārmaiņas Krievijā un Eiropas Kaimiņu politikas (EKP) izveidošana.

Aplūkojot ES–Krievijas attiecības, tās var iedalīt divos līmeņos. Pirmkārt, var runāt par ES kā pārnacionālas organizācijas attiecībām ar Krieviju, kas būtu saprotamas kā kompromiss starp visām 25 ES dalībvalstīm par to, kā būtu jāveido attiecības ar Krieviju. Otrkārt, tā kā ES KĀDP vēl tikai atrodas veidošanās procesā un katrai ES dalībvalstij ir sava ārpolitika, tad katrai ES dalībvalstij ir arī plašas iespējas veidot savas divpusējās attiecības ar Krieviju. Šajā pētījumā tiks aplūkotas BJR valstu divpusējās attiecības ar Krieviju.

Rakstā pārsvarā tiks aplūkotas BJR valstu intereses attiecībā uz Krieviju un sadarbība ar šo valsti, tomēr nav iespējams pilnībā distancēties arī no citiem ES un tās ziemeļu daļas dalībvalstu attiecību aspektiem ar Krieviju, piemēram, no reģiona valstu attiecībām ar Krieviju enerģētikas jomā, no BJR valstu

* Raksts uzrakstīts 2006. gada rudenī.

¹ Lai arī Norvēģija nav ES dalībvalsts, tomēr tā ir viena no Krievijas kaimiņvalstīm, Eiropas Ekonomiskās Zonas (EEZ) un NATO dalībvalstīm, BJR valstīm, turklāt Norvēģija ir stratēģiski svarīgs ES partneris energoresursu piegādes jomā. Līdz ar to šajā darbā tiks aplūkotas arī Norvēģijas attiecības ar Krieviju.

² Partnerības un sadarbības līguma izstrādes nepieciešamību pēdējā laikā aplūkojuši vairāki autori, piemēram, Nadežda Arbatova un Timofejs Bordačovs. Arbatova, N. *Russia-EU 2007 Quandary*. Bordačovs, T. *Toward a Strategic Alliance*. Russia in Global Affairs, 4:2, 2006.

attiecību ar Krieviju ietekmi uz šo valstu aktivitāti EKP ietvaros, kā arī no šo valstu vispārējās ieinteresētības aktīvas Krievijas politikas veidošanā.

Lai realizētu izvirzītos mērķus, pirmā nodaļa tiks veltīta kontekstuālo faktoru aplūkošanai, proti, kā starptautiskajā sistēmā un Krievijā notiekošās pārmaiņas ietekmē BJR valstu Krievijas politikas veidošanos? Jaunās tūkstošgades sākumā starptautiskajā sistēmā ir notikušas būtiskas pārmaiņas, kas izpaužas gan kā atsevišķi notikumi (piem., 2001. gada 11. septembris) un to sekas, gan ilgtermiņa pārmaiņas varas sadalē starptautiskajā sistēmā. Savukārt Krievijā pēdējos gados norisinās procesi, kas ārpus šīs valsts tiek vērtēti ļoti dažādi. Ir vērojama Krievijas ekonomikas nostiprināšanās, taču tiek paustas bažas par demokrātijas kvalitātes pasliktināšanos, tāpēc pirmajā nodaļā īsumā tiks aplūkoti pārmaiņu un attīstības procesi starptautiskajā sistēmā un Krievijā, jo bez šo procesu izpratnes nevar adekvāti izvērtēt starptautisko kontekstu, kura ietvaros BJR valstis veido Krievijas politiku. Otrajā nodaļā tiks aplūkota BJR valstu Krievijas politika un izvērtētas līdzības un atšķirības valstu interesēs un attiekmē pret Krieviju. Vispirms tiks aplūkotas BJR rietumu daļas valstu attiecības ar Krieviju, kam sekos Baltijas valstu un Polijas attiecību ar Krieviju izvērtējums.

Starptautiskās sistēmas un Krievijas ietekme uz BJR valstu ārpolitiku

Šajā nodaļā tiek aplūkots tas, kā starptautiskā sistēma (ieskaitot tuvāko reģionālo vidi) ietekmē BJR valstu politiku attiecībā uz Krieviju. Jautājums par starptautiskās sistēmas ietekmi nav tikai jautājums par tiešu ietekmi, bet arī par problēmu samērojamību. Ja tuvākā reģionālā vide atrodas turbulentā stāvoklī, tad valstu prioritātes būs saistītas ar savas drošības un labklājības stiprināšanu reģionālajā vidē. Savukārt, ja tuvākā reģionālā vide ir mierīga un valstis tajā nesaskata draudus savai drošībai, tad ir liela iespēja, ka valstis skatīsies tālāk par tuvākajiem kaimiņiem, ja starptautisko drošību varētu apdraudēt citos reģionos notiekošie pārmaiņu procesi. Būtisks priekšnosacījums šajā gadījumā ir tāds, ka valstij ir jābūt pietiekami spēcīgai, lai tā varētu projicēt savu ietekmi pāri reģiona robežām un ietekmēt norises citos reģionos. Starptautiskās sistēmas ietekme uz BJR valstu ārpolitiku tiks aplūkota pirmajā apakšnodaļā, cenšoties noteikt, cik nozīmīga BJR valstīm ir Krievija un cik nozīmīgi ir citi starptautisko attiecību jautājumi.

Savukārt jautājums par Krievijas ietekmi uz BJR valstu ārpolitikas veidošanos attiecībā pret Krieviju būtībā ir jautājums par subjektu attiecībām starptautiskajā politikā un faktoriem, kas šīs attiecības ietekmē. Valstu ārpolitika veidojas, ne tikai atsaucoties uz konkrētās valsts vēlmēm un interesēm, bet arī izejot no pieņēmumiem par šo vēlmju un interešu realizācijas iespējām. Ja ārpolitikas mērķis ir starptautiskās vides (šajā gadījumā Krievijas) ietekmēšana, tad rodas jautājums, cik lielas ir šī subjekta ietekmes iespējas? Ārpolitika, kas tiek realizēta attiecībā pret kādu valsti, mainīsies ne tikai atkarībā no politikas realizētāja vēlmēm un interesēm, bet arī no iespējām savas vēlmes un intereses realizēt, proti, ietekmēt Krieviju. Ja ietekmes iespējas ir lielas, tad pieaug kārdinājums šo ietekmi realizēt. Ja ietekmes iespējas ir nelielas, tad ārpolitikas mērķi varētu būt pieticīgāki, mazāk saistīti ar Krievijas ietekmēšanu un vairāk saistīti ar līdzvērtīgām pragmatiskām attiecībām. Tāpēc Krievijas iekšējās dinamikas aplūkošana ir obligāts šī raksta komponents, jo tās iekšējā attīstības dinamika un ārpolitika palīdzēs labāk saprast BJR valstu realizētās politikas attiecībā pret Krieviju. Šis jautājums tiks aplūkots aiznākamajā apakšnodaļā.

Starptautiskās sistēmas ietekme uz BJR valstu ārpolitiku

Lai izvērtētu starptautiskās sistēmas ietekmi uz BJR valstu realizēto ārpolitiku, ir nepieciešams izvērtēt šo valstu ārpolitikas reģionālos un starptautiskos komponentus, jo to attiecības dažādos laika posmos var

būt ļoti atšķirīgas. BJR mūsdienās ir visai stabils. Situācija bija atšķirīga pirms 15 gadiem, kad transformācijas procesi Baltijas valstīs, Polijā un Krievijā bija sākumstadijā un neskaidrību līmenis reģionā bija augsts. Dinamisku pārmaiņu periodos starptautiskajā sistēmā palielinās konfliktu iespējas, jo transformācijas gaitā atsevišķas sabiedrības grupas ir ieguvējas, taču citu grupu stāvoklis pasliktinās. Turbulence, nestabilitāte, neskaidrības par pārmaiņu procesa galarezultātu, Baltijas valstu, Polijas un Krievijas attīstības dažādās trajektorijas un asiņainie notikumi citviet post-sociālistiskajās valstīs bija spēcīgs stimuls Vācijai un Ziemeļvalstīm aktīvi piedalīties savas tuvākās reģionālās vides stabilizēšanā.

Situācija ir būtiski izmainījies pēc Baltijas valstu un Polijas integrācijas ES un NATO. Raugoties no Vācijas un Ziemeļvalstu viedokļa, tuvākā reģionālā vide ir stabila, tāpēc tā vairs nav uzskatāma par ārpolitikas prioritāti, raugoties no problēmu risināšanas viedokļa. Drāma, kas deviņdesmito gadu sākumā norisinājās BJR, ir atrisinājusies. Ļoti atšķirīgi notikumi pēdējos gados ir norisinājušies citviet pasaulē, spiežot valstis pievērst lielāku uzmanību tādiem jautājumiem kā cīņa ar terorismu, nabadzības apkarošana, starpkultūru pretrunu samierināšana un starpvalstu dialoga veicināšana. Ja Vācija un Ziemeļvalstis būtu valstis, kuru varas potenciāls ir neliels un kuru ietekme nesniegtos tālāk par tuvāko reģionālo vidi, tad to iespējas ietekmēt starptautiskajā sistēmā notiekošos procesus būtu minimālas. Taču situācija ir pavisam citāda. Starptautiskajās norisēs var aktīvi iesaistīties ne tikai Vācija, kas ir liela un bagāta valsts, bet starptautiskā sistēma mūsdienās pieļauj arī mazu valstu aktivitāti. Ņemot vērā to, ka Ziemeļvalstis ir turīgas valstis, to rīcībā ir vērā ņemami resursi aktīvas ārpolitikas realizācijai.

Nozīmīgas atsauces uz starptautiskā (pretēji reģionālā) komponenta nozīmīgumu ir atrodamas gan BJR valstu ārpolitikas stratēģijās, gan ārlietu ministru runās³. Taču ir arī citas pazīmes, kas liecina par to, ka Vācijai un Ziemeļvalstīm ir gan vēlme, gan iespējas ietekmēt norises ārpus BJR robežām. Gan Vācija, gan Ziemeļvalstis ir vienas no lielākajiem donoriem, kas sniedz palīdzību attīstības valstīm. Šis

³ Šajā nodaļā BJR valstu ārpolitikas stratēģijas un ārlietu ministru publiskās uzstāšanās netiek aplūkotas detalizēti. Tam par iemeslu ir gan raksta ierobežotais apjoms, gan arī apstākļi, ka nākamajā nodaļā atsevišķi tiek aplūkota katras BJR valsts (atskaitot Krieviju) realizētā ārpolitika gan kopumā, gan attiecībā pret Krieviju. Tomēr tipiski piemēri, kuros tiek uzsvērtā ārpolitikas starptautisko komponentu nozīme, ir sekojoši. *A Changing World. The Government's Vision for New Priorities in Denmark's Foreign Policy*. Dānijas Ārlietu ministrijas mājas lapa, 2003. www.um.dk (Skaifits 24.09.2006.) *Finland's Interest – Global Responsibility. A Strategy for the Ministry for Foreign Affairs*. Somijas Ārlietu ministrijas mājas lapa, 2005. www.formin.finland.fi (Skaifits 24.09.2006.) *Sweden in a Changing World*. Zviedrijas ārlietu ministra Jana Eliasona uzstāšanās Zviedrijas Starptautisko Attiecību Institutā 2006. gada 14. jūnijā. www.sweden.gov.se (Skaifits 28.09.2006.) *Globalization – Challenges for Germany's Foreign Policy*. Vācijas ārlietu ministra Franka-Valtera Štainmaijera runa Vācijas Bundestāgā 2006. gada 29. martā. www.auswaertiges-amt.de (Skaifits 27.09.2006.) Reģionālo un globālo komponentu līdzsvars ir raksturīgs Norvēģijas ārpolitikai. No vienas puses, tajā ir spēcīgs globālais skaifjums, kad runa ir par attīstības sadarbības jautājumiem, sarunām PTO ietvaros un vides aizsardzību, taču Norvēģijas ārpolitikā ne mazāk svarīgs ir arī reģionālais komponents, kas izpaužas nepieciešamībā veidot attiecības ar ES un Krieviju, proti, Norvēģijas ārpolitikā centrālā tēma ir šīs valsts ziemeļu teritorijas, tāpēc šī valsts cenšas uzsvērt arktiskās sadarbības nozīmi gan attiecībās ar citām valstīm, kurām ir pieeja arktiskajiem apgabaliem, gan arī attiecībās ar ES, īpaši atzīmējot nepieciešamību gan energoresursus, gan citus dabas resursus izmantot saudzīgi. *The High North – top of the world – top of the EU agenda?* Norvēģijas ārlietu ministra Jonasa Gāra Stores uzstāšanās Eiropas Lietu Institutā Dublinā 2006. gada 18. septembrī. http://www.dep.no/ud/engelsk/index-b-n-a.html (Skaifits 30.09.2006.) Savukārt reģionālā komponenta uzsvēršanas piemēri Baltijas valstu un Polijas ārpolitikā ir sekojoši: *Government information on Polish foreign policy in 2006*. Polijas ārlietu ministra Stefana Mellera uzstāšanās Polijas parlamentā 2006. gada 15. septembrī. http://www.mfa.gov.pl/ (Skaifits 30.09.2006.) (Tiesa gan, Polijas gadījums nav traktējams vienošķīgi, jo, pirmkārt, Polijas ārlietu ministre šobrīd ir Anna Fotiga, un, otrkārt, Polijai, gan pateicoties tam, ka tā ir vidēji liela valsts, gan iepriekšējās pieredzes dēļ ir raksturīgi daudz vairāk skaifties ārpus reģiona robežām). *Main Guidelines of Estonia's Foreign Policy*. Igaunijas ārlietu ministra Urmasa Paeta uzstāšanās Igaunijas parlamentā 2006. gada 6. jūnijā. www.vm.ee/eng/ (Skaifits 30.09.2006.) *Agreement between Political Parties of the Republic of Lithuania on the Main Foreign Policy Goals and Objectives for 2004–2008*. www.urm.lt (Skaifits 30.09.2006.) Latvijas Ārpolitikas Pamatnostādnes 2006.–2010. gadam. LR Ārlietu ministrija. www.am.gov.lv (Skaifits 30.09.2006.) Lai arī Baltijas valstu ārpolitikas pamatnostādnes zināma uzmanība tiek pievērsta globālajām norisēm un to ietekmei uz Latviju, tomēr atgriezeniskais komponents, proti, Latvijas ietekme uz globālajām norisēm ārpus ES un NATO ietvariem, ir diezgan nemanāms. Tas atspoguļojas arī attīstības sadarbības atvēlētā finansējumā, kas visu triju Baltijas valstu gadījumā ir visai neliels.

komponents ir īpaši labi pamanāms Ziemeļvalstu (atskaitot Somiju) ārpolitikā. Pirmajā tabulā ir apkopota informācija par attīstības sadarbības komponenta nozīmi Vācijas un Ziemeļvalstu ārpolitikā. Dati uzskatāmi liecina par to, ka šīs valstis ne tikai vēlas, bet arī spēj ietekmēt starptautiskās norises un ka to skatījums uz starptautiskajām norisēm ir ar globālu tvērienu.

1. tabula. BJR Rietumu daļas valstu sniegtās attīstības palīdzības apjoms 2004. gadā (miljoni ASV dolāru, sniegtās palīdzības apjoms procentos no IKP, divpusējās sadarbības īpatsvars procentos no kopējā palīdzības apjoma, desmit galvenās palīdzības saņēmējas valstis un to saņemtais palīdzības apjoms gadā)

Valsts	Palīdzības apjoms miljonos ASV dolāru	Palīdzības apjoms procentos no IKP	Divpusējās palīdzības apjoms no kopējās palīdzības	Galvenās palīdzības saņēmējas valstis un to saņemtais palīdzības apjoms miljonos ASV dolāru																				
Vācija	7534	0.28%	51%	<table border="0"> <tr><td>Ķīna</td><td>396</td></tr> <tr><td>Kongo</td><td>314</td></tr> <tr><td>Nikaragva</td><td>307</td></tr> <tr><td>Kamerūna</td><td>278</td></tr> <tr><td>Indonēzija</td><td>163</td></tr> <tr><td>Indija</td><td>157</td></tr> <tr><td>Zambija</td><td>135</td></tr> <tr><td>Ēģipte</td><td>134</td></tr> <tr><td>Serbija un Melnkalne⁵</td><td>119</td></tr> <tr><td>Turcija</td><td>104</td></tr> </table>	Ķīna	396	Kongo	314	Nikaragva	307	Kamerūna	278	Indonēzija	163	Indija	157	Zambija	135	Ēģipte	134	Serbija un Melnkalne ⁵	119	Turcija	104
Ķīna	396																							
Kongo	314																							
Nikaragva	307																							
Kamerūna	278																							
Indonēzija	163																							
Indija	157																							
Zambija	135																							
Ēģipte	134																							
Serbija un Melnkalne ⁵	119																							
Turcija	104																							
Zviedrija	2722	0.78%	76%	<table border="0"> <tr><td>Kongo</td><td>97</td></tr> <tr><td>Tanzānija</td><td>75</td></tr> <tr><td>Mozambika</td><td>62</td></tr> <tr><td>Krievija</td><td>55</td></tr> <tr><td>Afganistāna</td><td>49</td></tr> <tr><td>Etiopija</td><td>40</td></tr> <tr><td>Nikaragva</td><td>39</td></tr> <tr><td>Uganda</td><td>38</td></tr> <tr><td>Palestīnas pašpārvalde</td><td>37</td></tr> <tr><td>Serbija un Melnkalne</td><td>37</td></tr> </table>	Kongo	97	Tanzānija	75	Mozambika	62	Krievija	55	Afganistāna	49	Etiopija	40	Nikaragva	39	Uganda	38	Palestīnas pašpārvalde	37	Serbija un Melnkalne	37
Kongo	97																							
Tanzānija	75																							
Mozambika	62																							
Krievija	55																							
Afganistāna	49																							
Etiopija	40																							
Nikaragva	39																							
Uganda	38																							
Palestīnas pašpārvalde	37																							
Serbija un Melnkalne	37																							
Norvēģija	2199	0.87%	70%	<table border="0"> <tr><td>Afganistāna</td><td>68</td></tr> <tr><td>Tanzānija</td><td>63</td></tr> <tr><td>Mozambika</td><td>58</td></tr> <tr><td>Palestīnas pašpārvalde</td><td>54</td></tr> <tr><td>Sudāna</td><td>45</td></tr> <tr><td>Serbija un Melnkalne</td><td>40</td></tr> <tr><td>Uganda</td><td>40</td></tr> <tr><td>Irāka</td><td>39</td></tr> <tr><td>Somālija</td><td>37</td></tr> <tr><td>Zambija</td><td>36</td></tr> </table>	Afganistāna	68	Tanzānija	63	Mozambika	58	Palestīnas pašpārvalde	54	Sudāna	45	Serbija un Melnkalne	40	Uganda	40	Irāka	39	Somālija	37	Zambija	36
Afganistāna	68																							
Tanzānija	63																							
Mozambika	58																							
Palestīnas pašpārvalde	54																							
Sudāna	45																							
Serbija un Melnkalne	40																							
Uganda	40																							
Irāka	39																							
Somālija	37																							
Zambija	36																							
Dānija	2037	0.85%	59%	<table border="0"> <tr><td>Tanzānija</td><td>93</td></tr> <tr><td>Vjetnama</td><td>72</td></tr> <tr><td>Mozambika</td><td>67</td></tr> <tr><td>Uganda</td><td>58</td></tr> <tr><td>Gana</td><td>58</td></tr> <tr><td>Bangladeša</td><td>46</td></tr> <tr><td>Zambija</td><td>38</td></tr> <tr><td>Nepāla</td><td>37</td></tr> <tr><td>Nikaragva</td><td>35</td></tr> <tr><td>Ēģipte</td><td>32</td></tr> </table>	Tanzānija	93	Vjetnama	72	Mozambika	67	Uganda	58	Gana	58	Bangladeša	46	Zambija	38	Nepāla	37	Nikaragva	35	Ēģipte	32
Tanzānija	93																							
Vjetnama	72																							
Mozambika	67																							
Uganda	58																							
Gana	58																							
Bangladeša	46																							
Zambija	38																							
Nepāla	37																							
Nikaragva	35																							
Ēģipte	32																							
Somija	655	0.35%	55%	<table border="0"> <tr><td>Mozambika</td><td>22</td></tr> <tr><td>Krievija</td><td>15</td></tr> <tr><td>Tanzānija</td><td>14</td></tr> <tr><td>Afganistāna</td><td>13</td></tr> <tr><td>Dienvīdāfrika</td><td>11</td></tr> <tr><td>Namībija</td><td>10</td></tr> <tr><td>Etiopija</td><td>10</td></tr> <tr><td>Vjetnama</td><td>9</td></tr> <tr><td>Nikaragva</td><td>9</td></tr> <tr><td>Serbija un Melnkalne</td><td>9</td></tr> </table>	Mozambika	22	Krievija	15	Tanzānija	14	Afganistāna	13	Dienvīdāfrika	11	Namībija	10	Etiopija	10	Vjetnama	9	Nikaragva	9	Serbija un Melnkalne	9
Mozambika	22																							
Krievija	15																							
Tanzānija	14																							
Afganistāna	13																							
Dienvīdāfrika	11																							
Namībija	10																							
Etiopija	10																							
Vjetnama	9																							
Nikaragva	9																							
Serbija un Melnkalne	9																							

⁴ Aid from DAC Members, Donor Aid Charts. OECD. www.oecd.org/dac (Skatīts 27.09.2006.)

⁵ 2006. gadā tautas nobalsošanas rezultātā Melnkalne kļuva par neatkarīgu valsti.

Baltijas valstu un Polijas skatījums uz starptautisko vidi ir nedaudz atšķirīgs. Arī šīs valstis ļoti labi apzinās starptautisko norišu ietekmi uz tām, taču starp BJR rietumu un austrumu daļas valstīm ir viena būtiska atšķirība. Rietumu daļas valstis apzinās starptautiskajā sistēmā notiekošo procesu ietekmi uz tām, un to rīcībā ir pietiekami resursi, lai ietekmētu starptautiskajā sistēmā notiekošo. Baltijas valstīm un Polijai resursu ir daudz mazāk, tāpēc tās pārsvarā orientējas uz tuvāko reģionālo vidi, jo jūt nepieciešamību nostiprināt savas pozīcijas starptautiskajās organizācijās, kurās tās nesen ir iestājušās.

BJR valstu ārpolitikas pamatdokumenti un atbildīgo amatpersonu runas vedina secināt sekojošo. Pirmkārt, BJR rietumu daļas valstīm ir raksturīgs globāls skatījums uz starptautiskās politikas norisēm, un to prioritātes atrodas nevis tuvākajā reģionālajā vidē, bet gan ārpus tās⁶. Tas nenozīmē, ka attiecības ar Krieviju Vācijai, Dānijai, Norvēģijai, Zviedrijai un Somijai nav nozīmīgas. Tieši otrādi. Dažām valstīm, piemēram, Vācijai, Norvēģijai un Somijai, Krievija ieņem ļoti nozīmīgu vietu šo valstu ārējās attiecībās. Būtisks Krievijas nozīmi palielinošs faktors gan BJR rietumu, gan austrumu daļas valstu ārējās attiecībās ir kopīgas robežas esamība ar Krieviju.

Otrkārt, BJR austrumu daļas valstīm ir raksturīgs reģionāls skatījums uz starptautisko politiku, kas vedina domāt, ka šo valstu ārpolitikā Krievijai varētu tikt piešķirta lielāka loma, tomēr pārsvarā tā tiek pieminēta negatīvā kontekstā, piemēram, Igaunijā tiek izteiktas bažas par Krievijas kapitāla ieplūšanu valstī un šantāžu ar energoresursu piegādi, Polijā Krievija tiek pieminēta saistībā ar Polijas diplomātu piekaušanu Maskavā, bet Latvijā (tāpat arī Igaunijā) Krievija tiek pieminēta nenokārtoto robežjautājumu kontekstā.

Kopumā var secināt, ka BJR valstu ārpolitikā Krievija neieņem pašu nozīmīgāko vietu. Tās loma ir būtiska atsevišķos jautājumos, kuros saskaras BJR valstu un Krievijas intereses, piemēram, kopīga robeža, sadarbība enerģētikas jomā, kopīga atbildība par arktiskajiem apgabaliem, taču kopumā Krievijas attiecības ar tās kaimiņiem var vērtēt kā vēsas. Gan starptautiskajā politikā, gan pašā Krievijā notiekošās pārmaiņas, kas ir nākamās apakšnodaļas temats, veicina to, ka Krievijas vieta BJR valstu ārpolitikā vairs nav tik izteikta kā iepriekš.

Krievijas iekšējās dinamikas ietekme uz attiecībām ar BJR valstīm

Nav iespējams izprast citu valstu veidoto politiku attiecībā pret Krieviju, ja netiek aplūkota Krievijas iekšējā sociālekonomiskā dinamika un tendences tās ārpolitikā. Ārpolitikas veidošana ir dinamisks process, kas balstās ne tikai uz valstu objektīvajām interesēm, bet arī uz to, kā viena vai otra valsts tiek uztverta. Var pat apgalvot, ka starptautiskā politika ir sociāls veidojums, kas sastāv no valstu priekšstatiem vienai par otru. Līdz ar to būtu kļūdaini aplūkot BJR valstu Krievijas politiku, necenšoties izprast, kas notiek ar Krieviju un kā šīs valsts iekšējā dinamika tiek uztverta ārpus tās robežām.

Krievijas iekšpolitika (un tās projekcija ārpolitikā), protams, ir pārāk apjomīga, lai tai veltītu pienācīgu vērību, tomēr nākamajās lapaspusēs īsumā tiks raksturotas nozīmīgākās tendences Krievijā un to atspoguļojums Krievijas ārpolitikā.

Dažos pēdējos gados Krievija tiek pieminēta galvenokārt divos visai atšķirīgos kontekstos, kas no pirmā acu uzmetiena nav savstarpēji saistīti, taču kurus Krievija ir pietiekami prasmīgi savstarpēji saistījusi, lai izvairītos no starptautiskās sabiedrības kritikas. Pirmais process izriet no starptautiskajā sistēmā

⁶ Šeit, protams, runa ir par draudiem šo valstu drošībai, nevis par ekonomisko sadarbību, kur tuvākās kaimiņvalstis nenoliedzami tiek uzskatītas par nozīmīgiem sadarbības partneriem.

notiekošajiem procesiem, kuru rezultātā pēdējā laikā būtiski ir palielinājusies energoresursu piegādes drošības nozīme, vienlaikus palielinoties naftas cenām pasaules tirgos. Šis process ir ļāvis Krievijai kļūt ekonomiski daudz spēcīgākai. Otrais process ir saistīts ar varas centralizācijas centieniem, preses un vārda brīvības ierobežojumiem un politiskās opozīcijas praktisku neesamību Krievijā, kas jo īpaši pēdējā laikā ir bijuši par pamatu Krievijas kritizēšanai.

Krievijas ekonomiskā izaugsme pēdējos gados ir bijusi pārsteidzoša, jo īpaši, ja ņem vērā to, ka laikā no 1991. līdz 1998. gadam šis valsts ekonomika saruka par vairāk nekā 40%. Laikā no 1999. līdz 2006. gadam Krievijas ekonomika augusi vidēji par 6,5% katru gadu, un ekonomiskās izaugsmes kumulatīvais efekts ir aptuveni 65% IKP pieaugums šajā pārskata periodā. Jāatzīmē, ka ekonomiskās izaugsmes atslēga nav tikai augstās naftas cenas. Protams, naftas cenu lēciens no 11 ASV dolāriem 1998. gada sākumā līdz gandrīz 70 ASV dolāriem par barelu naftas 2006. gada sākumā ir devis pozitīvu impulsu Krievijas ekonomikā, ļaujot aizmirst par budžeta deficītu, tomēr tajā pat laikā ir jāuzsver arī vairāki citi faktori, kas ir piemērošanas vērti. Krievijas ieguvums no augstajām naftas cenām ir milzīgs, taču jāatzīmē arī tas, ka Krievija ir spējusi palielināt naftas produktu ieguves apjomus. Ja 1998. gadā naftas ieguves apjomi bija nokritušie līdz 5,85 miljoniem barelu dienā, tad septiņus gadus vēlāk Krievijā tika iegūti vidēji 9 miljoni barelu naftas katru dienu. Krievijā iegūtās naftas apjoma pieaugums veido aptuveni pusi no kopējā naftas ieguves apjoma pieauguma visā pasaulē⁷. Turklāt Krievijas naftas un gāzes giganta *Gazprom* vērtība 2006. gada sākumā tika lēsta aptuveni 230 miljardu ASV dolāru apmērā, kas to padara par sesto vērtīgāko uzņēmumu pasaulē, lielāku par tādiem uzņēmumiem kā *Bank of America* un *Toyota Motor Company*⁸.

Protams, par Krievijas „ekonomisko brīnumu” ir izteikti arī pavisam atšķirīgi viedokļi. Piemēram, Viljams Odoms uzskata, ka Krievijai piemīt izteikti vājas valsts simptomi, kas zināmā mērā nosaka tās uzvedību, un ka vienīgais jaunums ir energoresursu cenu pieaugums pasaules tirgos, uz kā rēķina Krievijai ir izdevies papildus nopelnīt. Pēc Odoma domām, no naftas un gāzes produktu eksporta iegūtie ienākumi uz laiku palīdz aplēpt pārējos ekonomikas sektoros pastāvošās problēmas, radot izaugsmes un attīstības ilūziju⁹.

Līdzīgs skatījums uz Krievijas ekonomisko augšupeju ir arī Jurijam Fjodorovam, kurš uzskata, ka Krievijai ir tipiskas naftas eksportētājvalsts „slimības” pazīmes, kas ilgtermiņā var kaitēt šīs valsts attīstībai. Pie šīm pazīmēm pieskaitāma atkarība no naftas cenām pasaules tirgos, energoresursu eksports un augsto tehnoloģiju un patēriņa preču imports un motivācijas trūkums ekonomikas modernizācijai, kā rezultātā Krievijas cilvēkresursi netiek pietiekami attīstīti. Infekcijas slimību izplatība, alkoholisms un citas sociālās problēmas ir ieguvušas briesmīgus apmērus, kā rezultātā valsts iedzīvotāju skaits pastāvīgi turpina samazināties¹⁰. Neraugoties uz pēdējo gadu iepriecinošajiem valsts ekonomiskajiem rādītājiem, turpinās depopulācijas tendences un palielinās sociālekonomiskā nevienlīdzība, kā arī turpinās bruņoto spēku un tiesībsargājošo institūciju degradācija¹¹. Ironiskā kārtā Krievijai kā energoresursu lielvalstij

⁷ *Russia's Wrong Direction: What The United States Can and Should Do*. Independent task force report No. 57. Council on Foreign Relations, 2006. P. 10.

⁸ Frolov, V. *Russia Profile Weekly Experts Panel: Russia's Economic Boom*. 21.04.2006. http://www.russiaprofile.org/experts_panel/2006/4/21/3555.wbp (Skatīts 27.09.2006.)

⁹ *Event Summary: Hudson Panel on Russian Foreign Policy*. Hudson Institute. March, 2006.

¹⁰ Urnov, M. *Russia: Geopolitical Views and Domestic Political Context*. *Wider Europe. Nordic and Baltic Lessons to Post-Enlargement Europe*. Tassinari, F., Joenniemi, P. un Jakobsen, U. (red.). Danish Institute for International Studies, 2006. P. 101.–122.

¹¹ Jurija Fjodorova komentārs par Krievijas ārlietu ministra Sergeja Lavrova 1. septembra runu. Frolov, V. *Russia Profile Weekly Experts Panel: The Lavrov Doctrine*. 08.09.2006. http://www.russiaprofile.org/experts_panel/2006/9/8/4359.wbp (Skatīts 27.09.2006.)

varētu rasties problēmas ar elektroapgādi jau tuvākajos gados, jo pieprasījums ir bīstami pietuvojies elektroenerģijas maksimālajam piedāvājumam. Šī situācija atgādina, ka viena no Krievijas problēmām ir nepietiekamas investīcijas enerģētikas sektorā, turklāt sacītais attiecas ne tikai uz elektroenerģijas ražošanu. Kā uzskata Andrejs Zagorskis, Krievijas naftas un gāzes rezerves nav neizsīkstošas un to varētu pietikt tikai turpmākajiem divdesmit gadiem, tāpēc Krievijas kā energoresursu lielvalsts statuss ir būvēts uz šaubīgiem pamatiem¹².

Odoma un Fjodorova viedoklim var piekrist tādā ziņā, ka Krievijas ekonomiskie panākumi varētu būt pārspīlēti, taču, turpinot pastāvēt augstām energoresursu cenām, Krievijas augšupeja var turpināties ilgi. Pie pozitīvajām tendencēm noteikti ir jāpiemin tas, ka Krievijā ir praktiski izbeigtas bēdīgi slavenās pensiju izmaksu aizkavēšanās, un tas ļauj iedzīvotājiem justies drošāk. Krievijas budžetā pēdējos piecus gadus ir nevis deficīts, bet gan pārpalikums, kas 2005. gadā sasniedza 7% no budžeta kopējā apjoma. 2006. gadā pārpalikums varētu būt mazāks, taču tā samazināšanās notiktu uz algu palielinājuma valsts sektorā strādājošajiem rēķina. Augstās naftas cenas ļauj valdībai risināt sociālās problēmas, un Krievijā pakāpeniski veidojas vidusšķira. Krievijas valsts kasē glabājas ārvalstu valūtas aptuveni 180 miljardu ASV dolāru vērtībā, savukārt nesen izveidotajā stabilizācijas fondā, kurā ielūst daļa par naftas eksportu iegūto līdzekļu, 2006. gada sākumā bija aptuveni 50 miljardu ASV dolāru liels uzkrājums, kas tika izveidots salīdzinoši neilgā laika periodā¹³. Tiek prognozēts, ka līdz gada beigām šim uzkrājumam vajadzētu pieaugt vismaz līdz 100 miljardiem ASV dolāru, taču šī ir viena no Krievijas problēmām, jo viedokļi par to, ko Krievijai vajadzētu iesākt ar līdzekļiem, kas iegūti par naftas produktu eksportu, ir ļoti dažādi. Sabiedriskā doma uzskata, ka šo naudu vajadzētu ieguldīt veselības aprūpē, mājokļu celtniecībā un izglītībā, kamēr politiskajā elitē cirkulē dažādi viedokļi, sākot ar to, ka dabas resursu ieguvu vajadzētu palēnināt, līdz pat viedoklim, ka to vajadzētu pat paātrināt, lai būtu iespējams finansēt gan neatliekamās vajadzības, gan arī veikt investīcijas valsts nākotnes attīstībā¹⁴.

Naftas dolāru plūsma ir ļāvusi Krievijai atmaksāt ārējo parādu. 1998. gadā Krievija gandrīz bankrotēja, bet septiņus gadus vēlāk tā varēja atļauties atmaksāt savus ārvalstu aizņēmumus 48 miljardu ASV dolāru vērtībā, nemaz nerunājot par to, ka 18 miljardus no šīs summas veidoja parādu pirmstermiņa atmaksa. Krievijā pastiprināti ielūst tiešās ārvalstu investīcijas. Ja deviņdesmitajos gados Krievijā tika investēti 20 miljardi ASV dolāru, tad tikai 2005. gadā vien Krievijā tika investēti 16 miljardi ASV dolāru. Krievijas kompāniju akcijas tiek tirgotas Londonas un pat Ņujorkas biržās, kas liecina par to, ka Krievijas uzņēmumi ir pārņēmuši starptautiskos grāmatvedības un uzskaites standartus¹⁵.

Var secināt, ka Krievijas ekonomiskā izaugsme ir iespaidīga. Domstarpības rodas galvenokārt par šīs attīstības īstermiņa un ilgtermiņa attiecībām, proti, vai izaugsme ir ilglaicīga un vai Krievija naftas dolārus pietiekami veiksmīgi iegulda valsts attīstībā. Būtiski ir tas, ka Krievijas ekonomiskos panākumus pavada pārliecības par savu spēku nostiprināšanās šīs valsts politiskās elites, kuru pašlaik veido bijušo spēka struktūru darbinieki jeb *siloviki*, ietvaros. Tas atstāj iespaidu uz šīs valsts ārpolitiku, un arī uz to, kā Krieviju vērtē citas valstis. No vienas puses, Krievijas spēka nostiprināšanās (neatkarīgi no tā, vai šī nostiprināšanās ir patiesa vai šķietama) liecina par šīs valsts stabilitāti. Krievija mūsdienās ir daudz stabilāka nekā iepriekšējā prezidenta Borisa Jeļcina laikos, taču, no otras puses, Krieviju no ārpuses ietekmēt ir kļuvis grūtāk nekā jebkad agrāk, jo tā vairs nav atkarīga no ārvalstu aizdevumiem.

¹² Zagorskis, A. *Latvija un Krievija: jaunu attiecību ietvara meklējums*. Diskusijas kopsavilkums, Rīga. 13.10.2005.

¹³ *Russia's Wrong Direction: What The United States Can and Should Do*. Independent task force report No. 57. Council on Foreign Relations, 2006. P. 11.

¹⁴ Frolov, V. *Russia Profile Weekly Experts Panel: Russia's Economic Boom*. 21.04.2006. http://www.russiaprofile.org/experts_panel/2006/4/21/3555.wbp (Skatīts 27.09.2006.)

¹⁵ *Russia's Wrong Direction: What The United States Can and Should Do*. Independent task force report No. 57. Council on Foreign Relations, 2006. P. 11.-12.

Tāpēc jebkāda veida sadarbība ar Krieviju var tikt balstīta tikai uz kopīgām interesēm, nevis izdarot spiedienu uz Krieviju no ārpuses. Pie šāda secinājuma ir nācies nonākt ne tikai Krievijas mazākajām kaimiņvalstīm, bet arī ASV politikas pētniekiem un praktiķiem. ASV Ārlietu Padomes pētnieki uzskata, ka ASV iespējas ietekmēt Krieviju pēdējā laikā ir būtiski samazinājušās, tomēr kopīgu interešu pastāvēšana neļaus abu valstu attiecībām pasliktināties tiktāl, lai nebūtu iespējams sadarboties tādās jomās kā kodolieroču neizplatīšana un terorisma apkarošana¹⁶. Tiesa gan, saistībā ar Krieviju bieži pieminēto vērtību un interešu sakarā ir jāpiemin tas, ka pretrunas pastāv arī kopīgo interešu sfērā, piemēram, atšķirīgie cīņās pret starptautisko terorismu traktējumi var izraisīt domstarpības starp Krieviju un tās Rietumu sadarbības partneriem.

Ir ne tikai samazinājušās Rietumu iespējas ietekmēt Krievijas uzvedību, bet ir tikusi apšaubīta arī Krievijas ietekme postpadomju telpā pēdējos gados. Roberts Donaldsons un Džozefs Nodži raksta, ka nav šaubu par to, ka Krievijas ietekme postpadomju telpā samazinās un ka šāda notikumu virzība uztrauc Krievijas politisko eliti. Baltijas valstis ir kļuvušas par ES un NATO dalībvalstīm, samazinās Krievijas iespējas ietekmēt Moldovu, Gruzijā darbojas ASV militārie konsultanti, Azerbaidžāna un Ukraina ir nosūtījuši karavīrus uz Irāku, Centrālajā Āzijā atrodas ASV kara bāzes, Krievijas atbalstītais kandidāts piedzīvoja sakāvi Ukrainas prezidenta vēlēšanās¹⁷. No Krievijas viedokļa raugoties, uzskaitīto notikumu virkne liecina par to, ka Krievijas ietekme attiecībā uz tās kaimiņvalstīm mazinās, tomēr šāda notikumu virzība ir pretrunā ar Krievijas iekšienē pieaugošo sava spēka apzināšanos, tāpēc loģiska reakcija pret šādu „ģeopolitisku netaisnību” ir pastiprināta ieinteresētība postpadomju telpā. Mēģinājumi saglabāt kontroli pār tuvējām ārzemēm ir vedinājuši pētniekus Krieviju uzskatīt par *status quo* varu.

Krievijas politiskās elites pārliecība par savu spēku balstās uz šīs valsts kā viena no lielākajiem naftas un gāzes eksportētājiem statusu¹⁸, tāpēc šeit ir acīmredzama pretruna. No vienas puses, Krievijas spēks pēdējos gados ir palielinājies, pateicoties augstajām energoresursu cenām pasaules tirgos, bet, no otras puses, Krievijas ietekme postpadomju telpā ir mazinājusies. Secinājumi, kādus Krievijas politiskā elite, sastopoties ar šāda veida paradoks, ir izdarījusi, acīmredzami liecina par to, ka Krievija nav atteikusies no vēlmes ietekmēt tuvējās ārzemes. Pēdējos gados ir bijuši redzami vairāki Krievijas mēģinājumi ietekmēt tās valstis, kuras, pēc Krievijas domām, atrodas tās ietekmes zonā. Vēlēšanu ietekmēšana Ukrainā, gāzes piegādes pārtraukšana Ukrainai un ASV militāro bāzu izspiešana no Centrālās Āzijas valstīm ir tikai daži no piemēriem.

Postpadomju telpas nosargāšanas ideja ir ieguvusi stabilu vietu Krievijas ārpolitikas vīzijā. Krievijas ārlietu ministra Sergeja Lavrova uzruna Maskavas Valsts Starptautisko Attiecību Institutā 2006. gada 1. septembrī ir tam labs apliecinājums. Ivanovs apliecināja, ka postpadomju telpa ir ekskluzīva Krievijas interešu zona, ka Irānas kodolambīcijām vajadzētu palikt bez atbilstošas pārējo pasaules valstu reakcijas un ka ASV iejaukšanās suverēnu valstu iekšējās lietās ar mērķi veicināt demokrātijas izplatību pasaulē nav pieļaujama¹⁹. Šāds pasaules skatījums liecina par sava pieaugošā spēka apzināšanos, jo arī ASV atzīst, ka Krievija var izmantot energoresursu kārti, lai izaicinātu ASV realizēto ārpolitiku. Lavrovs arī atzīmēja, ka Krievija ir gatava sadarboties ar Rietumu partneriem terorisma un narkotiku tranzīta

¹⁶ Ārlietu Padomes pētnieki tomēr uzskata, ka Krievijas iespējas nepieļaut kodolieroču izplatīšanu un efektīvi līdzdarboties cīņā pret terorismu ir ierobežotas, jo Krievijas valsts pārvaldes sistēma ir korumpēta un neefektīva. *Russia's Wrong Direction: What The United States Can and Should Do*. Independent task force report No. 57. Council on Foreign Relations, 2006.

¹⁷ Donaldson, R.H. un Noguee, J.L. *The Foreign Policy of Russia. Changing Systems, Enduring Interests*. Third edition. M.E. Sharpe, 2005. P. 375.

¹⁸ Krievija ir lielākā gāzes un otra lielākā naftas eksportētāja valsts pasaulē.

¹⁹ Jurija Fjodorova komentārs par Krievijas ārlietu ministra Sergeja Lavrova 1. septembra runu. Frolov, V. *Russia Profile Experts Panel: The Lavrov Doctrine*. 08.09.2006. http://www.russiaprofile.org/experts_panel/2006/9/8/4359.wbp (Skatīts 27.09.2006.)

apkaršanā, kā arī kļūt par uzticamu partneri energoresursu piegādes jomā²⁰. Acīmredzot Krievijas gatavībai sadarboties šajās jomās vajadzētu tikt atalgotai ar tiesībām kontrolēt postpadomju telpu. Krievija cenšas savu pieaugošo spēku izmantot, lai nosargātu teritoriju, kuru tā uzskata par savu ietekmes zonu. Tā kā ne tikai kaimiņvalstu, bet arī ASV kā vienīgās globālās lielvaras iespējas ietekmēt Krievijas rīcību ir ierobežotas, tad bijušās PSRS republikas (atskaitot Baltijas valstis) kļūst par arēnu, kurā saduras Krievijas un Rietumvalstu intereses.

Arī BJR valstu iespējas ietekmēt Krieviju ir ierobežotas, jo Krievija ir pietiekami spēcīga, lai nepieļautu ārēju ietekmi no šo valstu puses. Reģionā pastāvošās savstarpējās atkarības attiecības nav pietiekami nozīmīgas, lai ierobežotu Krievijas rīcības brīvību. Tām BJR valstīm, kas ir ES dalībvalstis, būtu iespējams ietekmēt Krieviju, ja tās mērķis būtu vai nu iestāties ES, vai arī veidot savas attiecības tādā veidā, lai esošās pretrunas starp ES un Krieviju tiktu samierinātas uz ES principu bāzes. Taču Krievija nav ES kandidātvalsts. Tā necenšas veidot savas attiecības ar ES, balstoties uz integrācijas loģiku, kur pastāvošo atšķirību un konfliktu samierināšana notiktu uz ES diktētajiem spēles noteikumiem. Sergejs Prozorovs raksta, ka Krievija un ES ir atšķirīgi veidojumi, un šīs atšķirības nav iespējams samazināt, ja Krievija izvēlas saglabāt savu atšķirīgumu, tāpēc attiecības starp abām pusēm nevar tikt raksturotas kā integratīvas, jo integrācija ir vērsta uz atšķirību samazināšanu. Tā vietā attiecībām starp ES un Krieviju vajadzētu veidoties uz kopējā Eiropas plurālisma bāzes²¹, ļaujot saglabāt atšķirības, kuras Krievija nav gatava upurēt ciešāku attiecību ar ES vārdā²². Prozorova rakstīto apstiprina Eiropas Komisijas mājas lapā par ES un Krievijas attiecībām rakstītais, proti, Krievijai un ES ir pamats sadarboties daudzās jomās, ieskaitot sadarbību Dienvidkaukāza valstīs un postpadomju telpā kopumā, uz kuru attiecas Eiropas Kaimiņu politika²³. Rakstītais neapšaubāmi liek domāt, ka šai sadarbībai vajadzētu notikt uz ES integratīvās izpratnes bāzes, pakāpeniski pārliecinot Krieviju par ES nostājas pareizumu un atbilstību Krievijas „patiesajām” interesēm. Pagaidām izskatās, ka ES ir nolemta piedzīvot vilšanos, jo Krievija postpadomju telpu uzskata par savu, nevis ES interešu sfēru.

Kā raksta Pāvels Bajevs, tad Krievijas iekšējā sociālekonomiskā un politiskā dinamika ļauj labāk izprast Krievijas ārpolitiku kopumā²⁴ un līdz ar to arī attiecības ar BJR valstīm. Būtiska šo attiecību iezīme ir Krievijas un BJR valstu atziņa, ka abu pušu iespējas ietekmēt vienu otru rīcību ir ierobežotas. Krievijas mēģinājumi nodalīt Baltijas valstis un Poliju no ES–15 valstīm ir bijuši salīdzinoši neveiksmīgi. Krievija ir mēģinājusi izmantot savu energoresursu piegādātāja statusu, lai atšķeltu Baltijas valstis un Poliju no citām ES valstīm, taču tā kā Krievija ir, lai arī nozīmīgs, tomēr nebūt ne vienīgais energoresursu piegādātājs, tad tās ietekmes iespējas ir ierobežotas. Savukārt gan ES kopumā, gan atsevišķu BJR valstu mēģinājumi ietekmēt un apturēt demokrātijas vājināšanos Krievijā arī ir bijuši neveiksmīgi, kā rezultātā gandrīz vai vienīgā Rietumvalstu iespēja atbalstīt demokratizācijas procesu Krievijā ir sniegt palīdzību šīs valsts Ziemeļrietumu reģioniem, jo kopumā režīma realizēto varas centralizācijas un vārda brīvības ierobežošanas politiku izaicināt nav iespējams. Var secināt, ka ne ASV kā vienīgā pasaules lielvara, ne ES kā reģionālās integrācijas centrs, ne arī kaimiņvalstis nespēj ietekmēt Krievijas uzvedību, tāpēc attiecībām starp BJR valstīm un Krieviju ir jāveidojas, ievērojot pastāvošās atšķirības un atzīstot abpusējas ietekmes iespēju ierobežoto raksturu.

²⁰ Jurijs Fjodorova komentārs par Krievijas ārlietu ministra Sergeja Lavrova 1. septembra runu. Frolov, V. *Russia Profile Experts Panel: The Lavrov Doctrine*. 08.09.2006. http://www.russiaprofile.org/experts_panel/2006/9/8/4359.wbp (Skafīts 27.09.2006.)

²¹ Līdzīgas idejas ir tikušas izteiktas vairākos *Russia in Global Affairs* numuros, kur Krievijas pētnieki un politiskās elites pārstāvji visai negatīvi vērtē Eiropas centienus veidot attiecības ar Krieviju uz ES diktēto spēles noteikumu bāzes, uzskatot, ka attiecībām starp ES un Krieviju vajadzētu veidoties kā partnerībai, nevis vienas vai otras puses pārākumam. *Russia in Global Affairs*. <http://eng.globalaffairs.ru/> (Skafīts 28.09.2006.)

²² Prozorov, S. *Understanding Conflict between Russia and the EU*. Palgrave, 2006. P. 184.

²³ *EU–Russia Relations*. Eiropas Komisijas mājas lapa, 2006. http://ec.europa.eu/comm/external_relations/russia/intro/index.htm (Skafīts 24.09.2006.)

²⁴ Baev, P.K. *Chairing the G8. Russian Energy and Great power Aspirations*. PONARS policy memo No. 382. 2005.

Krievija BJR valstu ārpolitikā

Krievijas iekšējās dinamikas apskats liecina par to, ka BJR valstu iespējas ietekmēt to ir ierobežotas. Šis nosacījums būtiski ietekmē BJR valstu attiecības ar Krieviju, tāpēc šis nodaļas uzdevums ir divējāds. Pirmkārt, tiks aplūkota Krievijas vieta katras BJR valsts ārpolitikā, un, otrkārt, tiks sniegts pārskats par katras valsts attiecībām ar Krieviju. Nodaļas pirmajā daļā tiks aplūkotas BJR rietumu daļas valstis un to attiecības ar Krieviju, bet otrajā daļā uzmanība tiks pievērsta reģiona austrumu daļas valstu attiecībām ar Krieviju. Šāds dalījums ir nepieciešams gan ievērojot pastāvošās ekonomiskās atšķirības starp reģiona abām daļām, gan ņemot vērā vēstures ietekmi uz reģiona austrumu daļas valstu attiecībām ar Krieviju.

BJR valstu attiecības ar Krieviju nevar aplūkot, nesaistot tās ar notikumiem starptautiskajā sistēmā un pašā Krievijā, jo tādi pēdējo gadu notikumi kā cīņa pret terorismu, karš Irākā, kodolieroču neizplatīšanas problēma un starptautisko organizāciju ietvaros aktualizētais nabadzības mazināšanas mērķis būtībā BJR valstu attiecībām ar Krieviju piešķir pakārtotu nozīmi. Krievijas nošķirtību no pārējām Eiropas valstīm veicina arī tās iekšienē notiekošās pārmaiņas, ekonomiskā nostiprināšanās un apsūdzības enerģētikas politikas izmantošanā šantāžas nolūkos. Šie procesi ir pamatā runām par jaunu auksto karu un Krievijas pētnieku un politiķu sūdzībām par to, ka Rietumos ir uzsākta jauna kampaņa, kas vērsta uz to, lai diskreditētu Krieviju, kā rezultātā aizvien lielāka daļa bijušo padomju republiku novēršas no Krievijas²⁵. Krievija, neraugoties uz to, ka tās ekonomika kļūst spēcīgāka, aizvien vairāk attālinās no pārējām Eiropas valstīm.

BJR rietumu daļas valstu attiecības ar Krieviju

Dānijas valdības ārpolitikas vīzijā tiek uzsvērts, ka divdesmit pirmā gadsimta sākums būtiski atšķiras no vispārējā optimisma, kas Rietumu pasaulē valdīja pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados pēc Berlīnes mūra sabrukuma, kad demokrātija, tirgus ekonomika un cilvēktiesību ievērošana tika uzskatīta gandrīz par pašsaprotamu. 21. gadsimta sākumā situācija ir krasi atšķirīga, par ko liecina teroristu uzbrukums ASV 2001. gada 11. septembrī, karš Irākā, neskaidrības, kas apvij Eiropas tālākās apvienošanās nākotni, un šaubas par globalizācijas un tirgus ekonomikas ietekmi uz attīstības valstīm²⁶. Pēc ekonomiskā uzplaukuma deviņdesmitajos gados šobrīd globālā ekonomika pārdzīvo lēnākas izaugsmes periodu, kā rezultātā var palielināties nestabilitāte pasaules nabadzīgākajās valstīs. Ir nepārprotami redzams, ka, stabilizējoties tās tuvākajai reģionālajai videi, Dānijas ārpolitikā globālā dimensija ir kļuvusi vēl nozīmīgāka nekā agrāk²⁷. Par praktisku pierādījumu tam kalpo neveiksmīgās karikatūras, kas tika publicētas Dānijas laikrakstā un kas izraisīja milzīgu protestu vilni Tuvajos Austrumos un citviet pasaulē. Karikatūru krīze Dānijā tiek interpretēta kā nepieciešamība veidot starpkultūru dialogu gan divpusējā, gan daudzpusējā ceļā²⁸. Neveiksmīgo karikatūru publicēšanas rezultātā cieta ne tikai Dānijas, bet arī citu Ziemeļvalstu vēstniecības, piemēram, Zviedrijas vēstniecība Sīrijā.

²⁵ Šis process pašā Krievijā tiek vērtēts ļoti dažādi. Piemēram, Konstanfīns Kosačovs uzskata, ka ES attiecību veidošana ar Krieviju ir nonākusi „politisko oportunistu” ietekmē (acīmredzot, ar to ir domātas jaunās ES dalībvalstis), savukārt Jekaterīna Kuzņecova raksta, ka Krievija nespēj piedāvāt bijušajām PSRS republikām pievilcīgu nākotnes attīstības scenāriju, tāpēc tās attālinās no Krievijas. Kosachev, K. *A Dictatorship of Incompetence*. *Russia in Global Affairs*. 4:2, 2006. un Kuznetsova, Y. *The Near Abroad: Increasingly Far Away from Russia*. *Russia in Global Affairs*. 3:1, 2005.

²⁶ *A Changing World*. The Government's Vision for New Priorities in Denmark's Foreign Policy. Dānijas Ārlietu ministrijas mājas lapa, 2003. www.um.dk (Skatīts 24.09.2006.)

²⁷ Andrejs Makaričevs raksta, ka pēc triju Baltijas valstu iestāšanās ES Dānijas ārpolitikas akvīzisma iespējas BJR ietvaros ir kļuvušas daudz ierobežotākas nekā agrāk. Makarychev, A.S. *The „Big Other” and the „Small Other”: Discursive Asymmetries and Cleavages in Russian–Danish Relations*. *Danish Foreign Policy Yearbook*, 2006. P. 42.

²⁸ Federspiel, U. *The International Situation and Danish Foreign Policy in 2005*. *Danish Foreign Policy Yearbook*, 2006. P. 13.–14.

Dānija un Krievija ir divas ļoti atšķirīgas valstis gan izmēru, gan labklājības līmeņa ziņā. Arī dažādi citi rādītāji to apliecina, piemēram, dzimumu līdztiesība, korupcijas uztveres indekss, valsts pārvaldes kvalitāte utt. Dānija ir maza valsts, kura uzskata, ka pēc aukstā kara beigām tās iespējas realizēt nospraustus ārpolitikas mērķus ir palielinājušās. Tādējādi var izskaidrot Dānijas ārpolitikas aktīvismu. Kā raksta Andrejs Makaričevs, Krievija Dānijas acīs ir valsts, kuras politiskā argumentācija un rīcības motivācija ir krasi atšķirīga no Dānijas pasaules uztveres.

Neraugoties uz to, ka Krievijas un Dānijas izpratne par Eiropu vismaz retorikas līmenī ir diezgan līdzīga, jo „jaunā Eiropa” tiek saprasta kā vienota Eiropa, kurā Krievija ir nozīmīgs spēlētājs (ir vairāki nozīmīgi spēlētāji, kas nav ES dalībvalstis), tomēr pastāv vairāki šķēršļi draudzīgu attiecību izveidošanai starp Dāniju un Krieviju. Pirmais no šķēršļiem ir Dānijas nostāja attiecībā uz mazo valstu aktivitāti un Baltijas valstīm. Krievija ļoti piesardzīgi izturas pret jebkāda veida iejaukšanos no ārpusē sfērā, kuru tā uzskata par savu ietekmes zonu. Līdz ar to Dānijas atbalsts rožu revolūcijai Gruzijā, oranžajai revolūcijai Ukrainā²⁹ un sniegtais padoms Baltijas valstīm sākt aktīvi veidot attiecības ar Kaukāza valstīm Krievijā tiek iztulkots kā NATO un ES ietekmes zonas paplašināšana uz Krievijas ietekmes rēķina. Situācija ir līdzīga Višegradas valstu gadījumā, jo Dānijas nostāja attiecībā uz šo valstu lomu paplašinātā ES ir tāda, ka tās varētu palīdzēt pievērst citu ES dalībvalstu uzmanību Ukrainai un Baltkrievijai, tādējādi palīdzot izveidot demokrātiskākus un stabilākus režīmus šajās valstīs³⁰. Lieki piebilst, ka šāda Dānijas nostāja ir klajā konfliktā ar Krievijas priekšstatu par postpadomju telpu. Tā kā Krievijā pastāv uzskats, ka Eiropai ir vairāki „centri” un Krievija ir viens no tiem, tad būtu tikai loģiski, ka ap tiem “pulcētos” valstis, kas atrodas to tuvumā. ES un NATO ietekmes paplašināšanās atņem Krievijai iespēju tikt uzskatītai par vienu no centriem. Ja postpadomju telpas valstis izvēlas virzīties ES un NATO virzienā, Krieviju atstājot vienatnē, tad tā no viena no Eiropas „centriem” pārtop par no Eiropas izslēgtu valsti, kuras īpašais statuss izpaužas tikai tādā veidā, ka tā tiek uzlūkota ar aizdomām saistībā ar terorisma, vides piesārņojuma un kodolieroču izplatības draudiem. Nav brīnums, ka Krievija ar aizdomām skatās uz ES mēģinājumiem iekļaut tās ziemeļrietumu reģionus pārrobežu sadarbībā, pakļaujot šo reģionu iedzīvotājus informācijas plūsmām, kas nāk no citām valstīm. Pastāv bažas, ka šo reģionu iedzīvotāju lojalitāte varētu pārvietoties Briseles virzienā. Sergejs Kortunovs raksta, ka Krievija nav spējusi izveidot darbotiespējīgu ekonomiskās attīstības stratēģiju Kaļiņingradas apgabalā, tāpēc ilgtermiņā turpinoties pašreizējai situācijai, Kaļiņingrada var pamazām attālināties no Maskavas³¹. Neraugoties uz to, ka Dānijas aktivitāšu iespējas BJR pēc ES un NATO paplašināšanās ir visai ierobežotas, šīs valsts attiecības ar Krieviju nav bijušas īpaši saskanīgas un tādas nebūs arī tuvākajā nākotnē, jo Dānijas un Krievijas atšķirīgie viedokļi par valstīm, kas atrodas starp ES un Krieviju, ir savstarpēji konfliktējoši. Tā kā Dānija arī agrāk Krievijā ir tikusi uzskatīta par agresīvāko no Ziemeļvalstīm, tad attiecības starp šīm valstīm nav vērtējamas kā labas.

Otrs nozīmīgākais šķērslis labu attiecību izveidošanai starp Dāniju un Krieviju ir abu valstu atšķirīgās drošības izpratnes, kā arī priekšstati par to, ko valsts drīkst un nedrīkst atļauties, cenšoties palielināt savu drošību. Jau deviņdesmitajos gados Dānijas atbalsts Baltijas valstīm sabojāja tās reputāciju Krievijas acīs. Krievija nav līdz galam spējusi izprast Dānijas motivāciju, jo Krievija to interpretēja kā vērstu pret

²⁹ Dānija rožu un oranžās revolūcijas notikumus uzskata par pozitīvu pavērsienu ES kaimiņos. Petersen, A.F. *The International Situation and Danish Foreign Policy 2004*. Danish Foreign Policy Yearbook, 2005. P. 12.–13. Savukārt Daniels Hamiltons apgalvo, ka Gruzijas un Ukrainas kļūšana par pilnvērtīgām demokrātijām pozitīvi ietekmētu Krievijas demokratizāciju. Hamilton, D.S. *Transforming Wider Europe: Ten Lessons from Transatlantic–Nordic–Baltic Cooperation*. Danish Foreign Policy Yearbook, 2005. P. 35.

³⁰ Makarychev, A.S. *The „Big Other” and the „Small Other”: Discursive Asymmetries and Cleavages in Russian–Danish Relations*. Danish Foreign Policy Yearbook, 2006. P. 35.

³¹ Kortunov, S. *Kaliningrad: Gateway to Wider Europe*. Russia in Global Affairs, 3:1, 2005.

sevi, kamēr no Dānijas viedokļa militārās palīdzības Baltijas valstīm mērķis bija palielināt pašas Dānijas drošību, tāpēc Krievijas izpratne par Dānijas rīcību un tās motīviem jau sākotnēji nav bijusi pareiza. ES un NATO paplašināšanās ir notikusi, taču cīņa pret terorismu rada jaunu pamatu Dānijas un Krievijas domstarpībām drošības jautājumos. Ja Dānija uzskata, ka cīņa pret terorismu var notikt tikai likuma ietvaros, jo starptautiskais terorisms ir vērstas pret demokrātisko pārvaldes sistēmu, tad Krievijas pieeja cīņai pret terorismu ir atšķirīga, jo šī valsts prezidenta Putina vadībā ir izvēlējusies varas centralizācijas stratēģiju, kuras ietvaros valda uzskats, ka cīņu pret terorismu var uzvarēt ar spēcīga līdera un varas konsolidācijas palīdzību. Atšķiras arī Dānijas un Krievijas uzskati par to, vai efektīvāks līdzeklis cīņā pret terorismu ir daudzpusēja vai vienpusēja rīcība. Ja Dānija vienmēr ir uzsvērusi multilaterālisma priekšrocības, tad Krievijas pieeja cīņai pret terorismu ir vienpusēja.

Jāatzīmē, ka Dānija jau deviņdesmitajos gados izrādīja interesi par Čečenijas karu, izpelnoties Krievijas nosodījumam. Arī Dānijā notikušais Čečenu kongress 2002. gadā izpelnījās Krievijas ievērību. Šajā laikā iezīmējās Dānijas un Krievijas atšķirīgās pieejas terorisma traktēšanā. Krievija uzskatīja, ka cīņa pret terorismu prasa tāds politiskus lēmumus kā kongresa aizliegumu, kas var tikt pieņemti arī uz demokrātisko tiesību un brīvību rēķina, savukārt Dānijas nostāja bija pretēja. Dānijas valdība uzskatīja, ka tas ir privāts pasākums, kuru finansē privāta institūcija un ka valdībai nav ne mazākā iemesla aizliegt kongresa norisi. Negatīvi abu valstu attiecības ietekmēja arī Dānijas lēmums 2005. gadā arestēt Krievijas bijušo iekšlietu ministru Anatoliju Kuļikovu, kā rezultātā vienubrīd Krievija selektīvi mēģināja apgrūtināt Dānijas uzņēmēju darbību Krievijā³².

Dānijas un Krievijas attiecības ir veidojušās diezgan neveiksmīgi. Abām valstīm ir atšķirīgs skatījums gan uz valstīm, kas atrodas ģeogrāfiskajā telpā starp Krieviju un ES, gan uz pretterorisma stratēģijām. Pozitīva attiecību virzība ir iespējama, ja Krievija akceptēs Dānijas piedāvāto uz projektiem orientēto depolitizēto sadarbību un nemēģinās Dāniju uzskatīt par izņēmumu ES dalībvalstu vidū, piemērojot abu valstu attiecībām īpašus politiskus risinājumus, kas ir pretrunā ne tikai ar Dānijas, bet arī ar ES pieeju attiecību veidošanā ar tās kaimiņiem.

Globālā tematika ieņem nozīmīgu vietu **Somijas** ārpolitikas vīzijā. Pat ārpolitikas stratēģijas nosaukums „Somijas interese – globāla atbildība” liecina par to, ka Somijā nostiprinās viedoklis, ka notikumi pavisam attālās valstīs var būtiski ietekmēt Somijas drošību. Tiek atzīts, ka globalizācija ir visnotaļ pozitīvi vērtējams fenomens, taču tās rezultātā ne tikai palielinās vispārējais labklājības līmenis, bet arī pieaug nevienlīdzība gan starp valstīm, gan arī to iekšienē, un tas var radīt draudus Somijas drošībai. Globālā vide tieši un nepārprotami ietekmē Somiju, tāpēc tās ārpolitikai ir jābūt vērstai uz globālās vides ietekmēšanu. Draudi, kuru avoti meklējami vājajās valstīs, terorisms, starptautiskie noziedzības tīkli, cilvēktiesību neievērošana, draudi videi un cilvēku veselībai ir nozīmīgi faktori, kas tieši vai pastarpināti ietekmē Somijas drošību, tāpēc Somijai ir aktīvi jāiesaistās globālās politikas norisēs³³.

Somijas ārpolitika attiecībā pret Krieviju sastāv no diviem komponentiem. Pirmkārt, šis valsts attiecības ar Krieviju ir daļa no ES–Krievijas attiecībām. Somijas intereses attiecībās ar Krieviju lielā mērā ir tikušas atspoguļotas ar Ziemeļu Dimensijas (ZD) iniciatīvas palīdzību³⁴. Pēc ES paplašināšanās Somija

³² Makarychev, A.S. *The „Big Other” and the „Small Other”: Discursive Asymmetries and Cleavages in Russian–Danish Relations*. Danish Foreign Policy Yearbook, 2006. P. 48.

³³ *Finland’s Interest – Global Responsibility. A Strategy for the Ministry for Foreign Affairs*. Somijas Ārlietu ministrijas mājas lapa, 2005. www.formin.finland.fi (Skatīts 24.09.2006.)

³⁴ Somijā ZD tiek definēta sekojoši. Politiskajā līmenī ZD tiek uzskatīta par politisku konceptu, kas ticis izveidots ar nolūku piesaistīt ES uzmanību Ziemeļeiropai un veicināt sadarbību ar Krievijas ziemeļrietumu daļu. Praktiskajā līmenī ar ZD tiek saprastas partnerības un projekti, kurus realizē valstis, valstu grupas, Eiropas Komisija, starptautiskās organizācijas, reģionālie un vietējie aktieri reģionā, kuru aptver ZD iniciatīva. *The Northern Dimension: A Finnish Perspective*. Helsinki, 2006. P. 5.

saskaras ar izaicinājumu turpināt ZD politiku, kas, sākot ar 2007. gadu, pārtaps par ES–Krievijas četru kopējo telpu reģionālo izpausmi. Lai arī Somijas ārpolitiskās intereses spēcīgi ietekmē tās 1300 kilometrus garā robeža ar Krieviju, tomēr Somija ir ieinteresēta arī Ukrainas demokratizācijā. No šāda viedokļa raugoties, Gžegožs Gromadzki, Raimundas Lopata un Kristi Raika iesaka Ziemeļvalstīm un Baltijas valstīm savstarpēji atbalstīt ārpolitikas prioritātes, kas Somijas gadījumā nozīmē šīs valsts atbalstu tam, lai ES lielāku uzmanību pievērstu Moldovai, Ukrainai un Baltkrievijai, apmaiņā saņemot Baltijas valstu un Polijas atbalstu ZD politikai³⁵.

Neraugoties uz globālo skatījumu ārpolitikā, attiecības ar Krieviju Somijai ir ļoti nozīmīgas. Turklāt to vēsturiskā attīstība ir bijusi diezgan pozitīva, pat neraugoties uz to, ka aukstā kara laikā Somijas ģeogrāfiskais tuvums Padomju Savienībai stipri ierobežoja tās ārpolitiskās aktivitātes. Arī pēc aukstā kara beigām Somijas–Krievijas attiecības var raksturot kā labas, jo tās nav tik ļoti apgrūtinātas kā Polijas un Baltijas valstu gadījumā. Tirdzniecības attiecības, kas deviņdesmito gadu sākumā saņēma spēcīgu triecienu, ir tikušas atjaunotas, un ir gaidāms, ka ekonomiskā sadarbība turpinās attīstīties arī nākotnē. Kā intervijā izsakās Somijas prezidente Tarja Halonena, attiecības ar Krieviju ir viens no nozīmīgākajiem jautājumiem Somijas ES prezidentūras laikā, jo 2006. gada novembrī ES un Krievija plāno uzsākt darbu pie jauna partnerības līguma³⁶. Tiesa gan, jaunas vienošanās izstrāde varētu prasīt daudz laika, kā rezultātā pašreizējās vienošanās darbības laiks varētu tikt pagarināts. Jaunajā bāzes līgumā ES vēlētos noteikt precīzus principus, kas regulētu sadarbību enerģētikas jomā, proti, lai Krievija atvērtu savu tirgu ārējai konkurencei. Līdzšinējā Krievijas rīcība liecina par to, ka tā cenšas izspiest ārvalstu uzņēmumus no sava enerģētikas tirgus, tāpēc jaunas vienošanās panākšana būs ļoti sarežģīta³⁷.

ES–Krievijas tikšanās reizē 2006. gada novembra beigās tika parakstīta jauna ZD ietvara vienošanās, kurā Krievija ieņem vēl nozīmīgāku lomu nekā iepriekš³⁸. ES klātbūtne ar ZD starpniecību Krievijas ziemeļrietumu reģionos Somijai ir ļoti izdevīga, jo atbilst tās interesēm. ES, palīdzot Krievijas ziemeļrietumu reģioniem attīstīties, attīsta vidi, kuru izmanto Somijas uzņēmēji, un mazina sociālekonomiskās atšķirības abpus robežai.

Otrkārt, Somijai ir ļoti nozīmīgas divpusējās attiecības ar Krieviju, jo Somija ir ES valsts, kurai ir visciešākās attiecības ar Krieviju. Par to liecina vairāk nekā 70 noslēgtie starpvalstu līgumi, 6,5 miljoni robežas šķērsošanas gadījumu ik gadu³⁹ un ciešās ekonomiskās attiecības. Tā kā sākot ar 2007. gadu, spēkā

³⁵ Gromadzki, G., Lopata, R. un Raik, K. *Friends or Family? Finnish, Lithuanian and Polish Perspectives on the EU's Policy Towards Ukraine, Belarus and Moldova*. FIIA Report No. 12, 2005.

³⁶ Iepriekšējās vienošanās par partnerību un sadarbību darbības termiņš beigsies 2007. gada beigās. Raksta tapšanas laikā sarunas par jaunu partnerības un sadarbības līgumu vēl nebija uzsāktas, jo Polija tās noblokēja, par iemeslu minot Krievijas ieviesto Polijas gaļas un dārzeņu produkcijas importa aizliegumu. *Finnish President: We are sure Russia remains serious EU partner*. BarentsObserver.com. 02.11.2006. www.barentsobserver.com (Skafīts 04.11.2006.) ES–Krievijas attiecību nozīmi vēl pirms ES prezidentūras uzsākšanas intervijā ir atzīmējis arī Somijas ārlietu ministrs Erkki Tuomioja. *EU: Finland Prepares for Presidency with Low-Key Approach to East*. RFE/RL, 19.06.2006. www.rferl.org (Skafīts 04.11.2006.)

³⁷ Somijas ārlietu ministrs Erkki Tuomioja norāda uz paradoksālo situāciju ES–Krievijas attiecībās. No vienas puses, Krievijas enerģētikas sektora kompānijas vēlas iegūt zināmas kontroles iespējas ES uzņēmumos, taču, no otras puses, Krievija savu enerģētikas sektoru nevēlas atvērt ārvalstu investoriem. Šāda taktika var novest pie tā, ka Krievijas uzņēmumi nespēs nodrošināt naftas un gāzes ieguvu iepriekšējā līmenī, jo netiks veiktas pietiekamas investīcijas jaunākajās tehnoloģijās un aprīkojumā. *Foreign Minister Tuomioja's EU diary: The EU, Russia and energy*. Somijas Ārlietu Ministrija. 23.10.2006. <http://forin.finland.fi> (Skafīts 04.11.2006.)

³⁸ ZD politika kļūst par kopīgu ES, Krievijas, Norvēģijas un Islandes „īpašumu”. *Finnish President: We are sure Russia remains serious EU partner*. BarentsObserver.com. 02.11.2006. www.barentsobserver.com (Skafīts 04.11.2006.)

³⁹ 2005. gadā Krievijas iedzīvotāji 1.7 miljonus reizu apmeklēja Somiju. Somija izsniedza gandrīz 400 000 vīzas Krievijas pilsoņiem, savukārt 2006. gada pirmajos deviņos mēnešos Somija bija izsniegusi jau 460 000 vīzas Krievijas iedzīvotājiem. *Finland's economic relations with Russia must be systematically developed*. 19.09.2006. www.enterpriseinland.fi (Skafīts 04.11.2006.)

stāsies noteikumi, kas ļaus atsevišķām Krievijas iedzīvotāju grupām vieglāk iegūt ES vīzas, ir paredzams, ka robežas šķērsošanas gadījumu un nodibināto kontaktu skaits turpinās pieaugt⁴⁰. Ekonomiskās attiecības ar Krieviju Somijai ir ļoti nozīmīgas, jo uz Krieviju tiek eksportēti 11% no Somijā saražotās produkcijas. Krievija ir Somijas otrs nozīmīgākais tirdzniecības partneris, atpaliekot tikai no Vācijas. Ir aprēķināts, ka tirdzniecības attiecības ar Krieviju nodrošina ar darbu aptuveni 50 000 Somijas iedzīvotāju⁴¹.

Somija nenoliedzami ir ieguvēja no tā, ka tās kaimiņos atrodas valsts, kuras ekonomika strauji attīstās, tomēr priekšlikums par ES–Krievijas brīvās tirdzniecības zonas izveidi Somijā ir ticis uzņemts diezgan piesardzīgi. No vienas puses, Somija šo priekšlikumu atbalsta, taču, no otras puses, brīvās tirdzniecības zonas izveidošana ir problemātiska un pagaidām neiespējama, jo Krievija pagaidām nav tikusi uzņemta Pasaules Tirdzniecības organizācijā (PTO)⁴².

Somija ar attīstības sadarbības politikas palīdzību divpusējā kārtā dod būtisku ieguldījumu Krievijas ziemeļrietumu reģionu attīstībā. Piemēram, 2004. gadā Somija realizēja attīstības palīdzības projektus Krievijā 15 miljonu ASV dolāru vērtībā. Tomēr, ņemot vērā Krievijas straujo pēdējā laika ekonomisko attīstību, Somija plāno nākotnē Krievijai sniegtu palīdzību līdz 2011. gadam samazināt uz pusi. Tas nenozīmē, ka abu valstu sadarbība nākotnē zaudēs savu aktualitāti, jo Krievijas reģioni attīstības rezultātā pamazām kļūst spējīgi piedalīties sadarbības projektos uz līdzvērtīgiem nosacījumiem⁴³.

Savukārt Ziemeļeiropas⁴⁴ gāzes vada projekta jautājumā Somijas amatpersonu izteikumi pagaidām ir diezgan piesardzīgi. Ir uzsākts projekta ietekmes uz vidi izvērtējums, un pirms tā noslēguma izdarīt secinājumus par Somijas nostāju ir pārāgi. Tā atzīst, ka Krievijai un Vācijai ir tiesības realizēt šādu projektu, ievieojot gāzes vadu Somijas Baltijas jūras kontinentālā šelfa daļā, taču pagaidām nav zināms, kāda būs šī projekta ietekme uz vidi un vai Somija kaut ko iegūs no tā, ka tās tuvumā atradīsies Ziemeļeiropas gāzes vads.

Ļoti nozīmīga loma starptautiskās sistēmas ietekmei tiek piešķirta **Zviedrijā**. Šis valsts ārlietu ministrs Jans Eliasons 2006. gada jūnijā, uzstājoties Zviedrijas Starptautisko attiecību institūtā, īpaši uzsvēra tos globalizācijas aspektus, kas deviņdesmitajos gados vēl nebija tik labi pamanāmi, proti, daudzās valstīs aiz globalizācijas slēpjas ksenofobija, neiecietība, izolacionisms un protekcionisms. Līdz ar to veidojas paradokss, jo starptautiskā sadarbība mūsdienās ir ļoti nepieciešama, taču to ir grūti realizēt⁴⁵. Vienlaikus nepieciešamās un problemātiskās sadarbības piemēri ir Pasaules Tirdzniecības organizācijas Dohas sarunu raunds, ANO reformēšanas projekts un Eiropas Konstitucionālā līguma gadījums.

Zviedrija jau sen ir uzskatāma par vienu no lielākajām (procentos no IKP) donorvalstīm, turklāt tā šobrīd ir vienīgā valsts, kas 2006. gadā ir apņēmusies sniegt palīdzību citām valstīm 1% apmērā no nacionālā kopprodukta⁴⁶. Zviedrijas ārpolitika balstās uz drošības, solidaritātes un sadarbības principiem, tāpēc tās

⁴⁰ *More Russians flock to Finland*. BarentsObserver.com. 26.10.2006. www.barentsobserver.com (Skaflīts 04.11.2006.)

⁴¹ Šajā skaitlī ietilpst gan uzņēmumi, kas pārsvarā orientējas uz Krievijas tirgu, gan tranzīta uzņēmumi, gan uzņēmumi (arī kopuzņēmumi), kuru īpašnieki ir no Krievijas. Ollus, S.E. un Simola, H. *Russia in the Finnish Economy*. Sitra Reports No. 66, 2006.

⁴² Somijas Prezidentes Tārijas Halonenas intervija aģentūrai *Interfax*. 01.11.2006. www.interfax.ru (Skaflīts 04.11.2006.)

⁴³ *Finland to cut allocations to cross-border cooperation with Russia*. BarentsObserver.com. 13.10.2006. www.barentsobserver.com (Skaflīts 04.11.2006.)

⁴⁴ Šeit un turpmāk darbā tiek lietots vecais gāzes vada izbūves projekta nosaukums, nevis jaunais "Nord Stream".

⁴⁵ *Sweden in a Changing World*. Zviedrijas ārlietu ministra Jana Eliasona uzstāšanās Zviedrijas Starptautisko attiecību institūtā 2006. gada 14. jūnijā. www.sweden.gov.se (Skaflīts 28.09.2006.)

⁴⁶ Vēl pirms diviem gadiem Zviedrijas sniegtās palīdzības apjoms nebija pat 0,8% no IKP, taču pēdējo dažu gadu laikā Zviedrija ir būtiski palielinājusi sniegtās palīdzības apjomu attīstības valstīm. *Foreign Policy*. Zviedrijas ārlietu ministra Jana Eliasona uzstāšanās ar valdības ziņojumu parlamenta debatēs par ārpolitiku 2006. gada 15. februārī. www.sweden.gov.se (Skaflīts 04.11.2006.)

prioritāte nepārprotami ir Āfrikas valstis, kurām tiek sniegta vislielākā palīdzība. Lai arī Zviedrija ir maza, tomēr bagāta valsts, un tās prioritātes ir globālas, par ko liecina tās skatījums uz starptautiskajā sistēmā notiekošajām pārmaiņām. Šī skatījuma pamatā ir jaunu draudu parādīšanās, spēku līdzsvara pārbīde starptautiskajā sistēmā un starptautiskās sadarbības struktūras, kurām ir jāpielāgojas jaunajai drošības videi un jāspēj adekvāti reaģēt uz izaicinājumiem starptautiskajai drošībai⁴⁷. Zviedrija uzskata BJR par ļoti nozīmīgu ārpolitikas sastāvdaļu, taču atzīst, ka šis ir stabils reģions, tāpēc Zviedrijas ārpolitikas prioritātes atrodas tur, kur ir nepieciešama tās palīdzība, proti, Āfrikā un Tuvajos Austrumos (sk. 1. tabulu).

Patlaban Zviedrijas ekonomika piedzīvo diezgan veiksmīgas attīstības periodu, un tiek izteiktas optimistiskas prognozes, ka tas varētu turpināties. Zviedrijas ekonomika aug straujāk nekā ES kopumā, turklāt Zviedrijai pēdējos gados ir izdevies ievērot striktu fiskālo disciplīnu, kā rezultātā pēdējos gados šis valsts budžetā ir bijis ievērojams līdzekļu pārpalikums, kas ļaus samazināt valsts ārējo parādu, kas patlaban ir aptuveni 50% no IKP. Tiek prognozēta arī bezdarba līmeņa samazināšanās⁴⁸.

Neraugoties uz to, ka Zviedrija tradicionāli ir tikusi uzskatīta par vienu no lielākajām Krievijas kritiķēm, pēdējos gados tā Krieviju ir kritizējusi retāk. 2006. gada pavasarī abu valstu attiecības uz brīdi sarežģījās spiegošanas skandāla laikā. Abu valstu attiecības nevar raksturot kā saskanīgas, jo Zviedrija ir atzinusi, ka cilvēka tiesību un brīvību situācija Krievijā ir būtiski pasliktinājusies, taču, pārkāpumu skaitam palielinoties, kritizēšanas latīņa Zviedrijā ir tikusi pacelta augstāk.

Ziemeļeiropas gāzes vada projekta kontekstā Zviedrijas iepriekšējā valdība ir paudusi skepsi attiecībā uz šo projektu, aizbildinoties ar to, ka tā realizācija varētu izraisīt ekoloģiskas dabas katastrofu⁴⁹, jo Baltijas jūrā atrodas neeksplodējusi municija un nogremdēti konteineri ar bīstamiem ķīmiskiem savienojumiem vēl no Otrā pasaules kara laikiem⁵⁰. Pēc rudenī notikušajām parlamenta vēlēšanām jaunā valdība vēl nav nākusi klajā ar savu viedokli par Krievijas–Vācijas kopīgi izplānoto projektu, taču ir paredzams, ka tas varētu notikt tuvāko mēnešu laikā.

Būtiska Zviedrijas Krievijas politikas daļa ir attīstības palīdzība, kuru tā sniedz Krievijas ziemeļrietumu reģioniem. Zviedrija līdz ar Somiju ir divas no BJR rietumu daļas valstīm, kas ir izvēlējušās sniegt ievērojamu palīdzību Krievijai. 2004. gadā Zviedrija sniedza Krievijai palīdzību 55 miljonu ASV dolāru apmērā⁵¹, un tāds pats palīdzības apjoms tika sniegts arī 2006. gadā. Zviedrijas mērķus, realizējot attīstības sadarbību ar Krieviju, raksturo šis valsts stratēģija attīstības sadarbībai ar Krieviju laika posmam no 2005. līdz 2008. gadam. Zviedrija ar saviem resursiem cenšas atbalstīt demokrātisko reformu procesu Krievijā, kā rezultātā nākotnē Krievijā varētu tikt izskausta nabadzība. Zviedrijas interesēs ir, lai Krievija būtu demokrātiska un ekonomiski spēcīga un patstāvīga valsts, kas vēlas ciešāku sadarbību ar ES un pārējām pasaules valstīm⁵². Galvenie sadarbības sektori, kuros Zviedrija ir gatava

⁴⁷ *Sweden in a Changing World*. Zviedrijas ārlietu ministra Jana Eliasona uzstāšanās Zviedrijas Starptautisko attiecību institūtā 2006. gada 14. jūnijā. www.sweden.gov.se (Skaflīts 28.09.2006.)

⁴⁸ *Sweden's Economy*. Zviedrijas Finanšu ministrijas preses relīze, 16.10.2006. www.sweden.gov.se (Skaflīts 28.10.2006.)

⁴⁹ Arī Eiropas Parlamenta ziņojumā par Baltijas jūras reģiona stratēģiju Ziemeļu Dimensijai ir atzīmēts, ka Baltijas jūra ir viena no piesārņotākajām jūrām pasaulē un ka ekoloģisko negadījumu (ja tādi notiktu) sekas varētu izrādīties katastrofālas. *Report on Baltic Sea Region Strategy for the Northern Dimension*. Eiropas Parlamenta Ārlietu Komisijas ziņojums. 18.10.2006.

⁵⁰ *Sweden sceptic to Russian pipeline project*. BarentsObserver.com. 24.08.2006. www.barentsobserver.com (Skaflīts 28.10.2006.)

⁵¹ Zviedrija Krievijai sniedz attīstības palīdzību, kas to padara par ceturto lielāko Zviedrijas palīdzības saņēmēju.

⁵² *Country Strategy for Development Cooperation with Russia. January 2005 – December 2008*. Zviedrijas Ārlietu ministrija, 2005.

sniegt savu ieguldījumu, ir demokrātijas stiprināšana, ekonomiskās reformas, sociālā drošība, vides aizsardzība, cilvēkdrošība, izglītība un pētniecība.

Tiesa gan, pēdējā laikā Zviedrijas sniegtā palīdzība Krievijai ir tikusi kritizēta, un Starptautiskās attīstības sadarbības ministrei Gunillai Karlsoni ir nācies taisnoties par sniegto palīdzību, jo Krievija pēdējā laikā strauji attīstās, taču palīdzības loģika ir diezgan labi saskatāma, jo Zviedrija realizē projektus, ar kuru palīdzību tiek stiprināta Krievijas pilsoniskās sabiedrības attīstība un kontakti starp abām valstīm pētnieku un studentu līmenī⁵³. Iepriekš tika atzīmēta Krievijas straujā ekonomiskā izaugsme, taču, kā zināms, tā ne vienmēr uzlabo trūcīgo cilvēku dzīves apstākļus, tāpēc Zviedrijas sniegtā palīdzība Krievijai ir attaisnojama un pamatota. Turklāt Zviedrijas stratēģija attīstības sadarbībai ar Krieviju paredz, ka, ņemot vērā Krievijas straujo ekonomisko attīstību, drīzumā sniegtās palīdzības apjoms tiks samazināts⁵⁴.

Vācija iedzīvotāju skaita ziņā ir otra lielākā BJR valsts aiz Krievijas⁵⁵, un tās ārpolitikas mērķi ir globāli ne tikai attīstības palīdzības sniegšanas ziņā, bet arī augstās politikas līmenī, piemēram, piedaloties sarunās par Irānas kodolprogrammu. Vācijas kā vienas no ekonomiski spēcīgākajām valstīm vārds ir ticis pieminēts arī ANO Drošības padomes reformas sakarā. Lai arī reforma nav notikusi, tomēr Vācija bija viena no spēcīgākajām kandidātēm uz ANO Drošības padomes pastāvīgās dalībvalsts statusu. Vācijas ārpolitiku divdesmit pirmā gadsimta sākumā spēcīgi ietekmē norises starptautiskajā politikā, spiežot izdarīt korekcijas ārpolitikā.

Vācijas kā lielākās ES dalībvalsts nozīmīgākā prioritāte ārpolitikā ir ES integrācijas nākotne. Kā atzīmē Vācijas ārlietu ministrs Franks–Valters Štainmajers, Vācijas prioritāte ir nepieļaut to, ka ES pārvēršas vāji organizētā un izplūdušā brīvās tirdzniecības zonā. Pārējās Vācijas ārpolitiskās prioritātes ir saistītas ar valstīm, kas atrodas pārejas procesā. Ar šo jēdzienu tiek saprastas ne tikai tās valstis, kas atrodas Centrālajā vai Austrumeiropā, bet gan visas pasaules valstis, kurās norisinās pārejas procesi, piemēram, Kongo⁵⁶. Savukārt Vācijas reģionālās prioritātes ir sekojošas: transatlantiskās attiecības, Tuvie Austrumi, Afganistāna, Rietumbalkāni, Latīņamerika, Āzija un Āfrika.

Lai arī Krievija nav tieši minēta starp prioritārajiem reģioniem, tomēr tā ieņem ļoti nozīmīgu vietu Vācijas ārpolitikā. Ja palūkojas uz abu valstu attiecību veidošanos laikā pēc aukstā kara, tad Helmuta Kola vadībā Vācija centās nepieļaut haosu Krievijā un atbalstīt tās nestabilo ekonomiku, kas 1998. gada vasarā piedzīvoja nopietnu krīzi. Gerharda Šrēdera vadībā Vācijas attiecības ar Krieviju vispirms piedzīvoja lejupslīdi, kas bija saistīta ar Kosovas krīzi un otro Čečenijas karu, taču vēlākajos gados, kad par Krievijas prezidentu kļuva Vladimirs Putins, abu valstu attiecības uzlabojās, kam lielā mērā par iemeslu bija Vācijas ekonomiskās intereses⁵⁷.

Vācija kopā ar Franciju un Krieviju nostājās opozīcijā Irākas kara uzsākšanai 2003. gada pavasarī. Lai arī triju valstu intereses šādas koalīcijas izveidošanā bija atšķirīgas, tomēr pamatos tās vienoja ideja par

⁵³ Sweden continues aid to a rapidly developing Russia. BarentsObserver.com. 26.10.2006. www.barentsobserver.com (Skafīts 30.10.2006.)

⁵⁴ Ja 2004. gadā sniegtās palīdzības apjoms bija 465 miljoni kronu, tad 2008. gadā palīdzība Krievijai tiks sniegta vairs tikai 160 miljonu kronu apmērā. Country Strategy for Development Cooperation with Russia. January 2005 – December 2008. Zviedrijas Ārlietu ministrija, 2005.

⁵⁵ Vācija iedzīvotāju skaita ziņā ir lielākā ES dalībvalsts un arī lielākā un spēcīgākā ekonomika Eiropā.

⁵⁶ Globalization – Challenges for Germany's Foreign Policy. Vācijas ārlietu ministra Franka–Valtera Štainmajera runa Vācijas parlamenta apakšpalātā 2006. gada 29. martā. www.auswaertiges-amt.de (Skafīts 27.09.2006.)

⁵⁷ Putins ar Šrēderu ir tikušies vairāk nekā 20 reizes. Aleksandrs Rārs raksta: „Yet, in early 2000, the new Chancellor was driven towards Russia by the leading captains of the German economy”. Rahr, A. Berlin–Moscow 2005–2008. Policy Options for German Future Government. CIS barometer no. 39, 2005. P. 1.

to, ka ASV rīcību ir nepieciešams ierobežot. Lai arī 2003. gada pavasarī tika uzskatīts, ka šai koalīcijai varētu būt nākotne, tomēr neilgi pēc kara uzsākšanas tā izjuka, jo aprīlī Krievija atkāpās no opozīcijas Irākas karam. Tomēr Šrēdera attiecību pasliktināšanās ar ASV un Lielbritānijas līderiem veidoja pamatu tālākai sadarbībai ar Krieviju un Franciju, kas simboliskās politikas līmenī izpaudās, piemēram, Kaļiņingradas 750 gadu svinībās, uz kurām bija uzaicināti gan Šrēders, gan Širaks, taču netika uzaicināti Polijas un Lietuvas valstu un valdību vadītāji. Par Krievijas–Vācijas attiecību raksturu liecināja tas, ka, piemēram, 2003. gadā Vācija bija lielākais investors Krievijā ar 8,1 miljardu eiro, un tirdzniecības attiecības ar Vāciju veidoja 15% no Krievijas ārējās tirdzniecības apjoma⁵⁸. 2005. gadā Krievijā darbojās vairāk nekā 4500 Vācijas uzņēmumu, un Vācijas eksports uz Krieviju sasniedza 17,3 miljardu eiro atzīmi⁵⁹. Krievijas–Vācijas attiecības ir pamatā idejām par ES–Krievijas kopējo ekonomisko telpu un enerģētikas politiku.

Viena no Vācijas prioritātēm ārpolitikā ir enerģētikas politika, un Krievija ir lielākais gāzes piegādātājs Vācijai, nosedzot 35% no Vācijas gāzes patēriņa (41% no importētā gāzes daudzuma), un pastāv bažas, ka līdz ar Ziemeļu gāzes vada izbūvi Krievijas gāzes īpatsvars Vācijas patēriņā varētu pieaugt pat līdz 60–70% no kopējā patēriņa⁶⁰. Par Krievijas–Vācijas (kanclera Šrēdera vadībā) attiecību kulmināciju kļuva Ziemeļeiropas gāzes vada vienošanās parakstīšana, kas pat Vācijā tika iztulkota kā kanclera piekāpšanās lielo uzņēmēju interešu priekšā, apmaiņā pret gāzi piekrītot pievērt acis attiecībā uz cilvēka tiesību un brīvību situācijas pasliktināšanos Krievijā⁶¹. Aleksandrs Rārs tomēr apgalvo, ka Šrēders atbalstīja Putinu, uzskatot, ka ir labāk, ja Krievija ir daļēji autoritāra, nevis sabrukusi valsts⁶². Tā kā tuvākajā laikā rietumu stila demokrātijas izveidošanās iespējas Krievijā bija maz ticamas, Šrēders uzskatīja, ka ir nepieciešams uzturēt ciešu sadarbību ar Krieviju, neraugoties uz to, ka tās demokrātiskums ir apšaubāms⁶³.

Neraugoties uz to, ka pārsvarā Krievijas–Vācijas attiecībās dominē uzņēmēju intereses, cilvēka tiesību un brīvību situācijas pasliktināšanās Krievijā varētu būtiski ietekmēt abu valstu attiecības. Būtisks pavērsiens abu valstu attiecībās notika pēc 2005. gada septembrī notikušajām parlamenta vēlēšanām Vācijā, kuru rezultātā par valdības vadītāju kļuva Angela Merkele. No kristīgo demokrātu viedokļa raugoties, Berlīnes–Parīzes–Maskavas ass izveidošana Irākas kara priekšvakarā ir sašķēlusi ES valstis un būtiski pasliktinājusi Vācijas transatlantiskās attiecības. Tā kā Vācijas nozīmīgākā prioritāte ir saliedētas ES veidošana, kas kalpotu par Vācijas spēka un starptautiskās ietekmes avotu, citu (jo īpaši jauno) dalībvalstu atsvešināšana ar pārāk draudzīgām attiecībām ar Krieviju nav Vācijas interesēs.

Nav šaubu, ka Vācijas ekonomiskās intereses spēlēs nozīmīgu lomu attiecību veidošanā ar Krieviju, taču Merkele jau ir pierādījusi, ka attiecībās ar Krieviju ir daudz kritiskāka nekā viņas priekšgājējs. Lai arī viņas otrā oficiālā starptautiskā vizīte uzreiz pēc ASV apmeklējuma bija Krievija, tomēr Merkeles

⁵⁸ Rahr, A., Kuchins, A. *German–Russian Relations and Prospects for Russia–EU Security Partnership*. Carnegie Endowment for International Peace, 2003.

⁵⁹ Jāpiebilst, ka par Krievijas ekonomisko atdzimšanu liecina arī tas, ka tā vairs nav atkarīga no Vācijas ekonomiskā atbalsta. Tā vietā Krievijas gāzes monopolists *Gazprom* ir nopircis kontrolpaketi vācu futbola klubā *Schalke 04*. Darījuma apjoms tiek lēsts 125 miljonu eiro vērtībā. 2006. gadā Krievijas ekonomika varētu pieaugt par 6,5%, un Krievijas valūtas rezerves tiek lēstas aptuveni 260 miljardu ASV dolāru vērtībā, nemaz nerunājot par to, ka Krievijas budžeta pārpalikums ir tikpat liels kā Vācijas budžeta deficīts. Klussmann, U., Schepp, M. *A Loveless Berlin–Moscow Romance*. Spiegel Online, 10.10.2006. www.spiegel.de (Skatīts 27.09.2006.)

⁶⁰ Umbach, F. *Europe's Next Cold War. The European Union needs a plan to secure its energy supply*. Internationale Politik, 7:3, 2006. P. 67.

⁶¹ Overhaus, M. *The German–Russian Relations: Trading Democracy for Security and Stability? German Foreign Policy in Dialogue*, 5:12, 2004. P. 2.–6.

⁶² Rahr, A. *Berlin–Moscow 2005–2008. Policy Options for German Future Government*. CIS barometer no. 39, 2005. P. 1.

⁶³ Šrēders Putinu tā pirmās prezidentūras laikā ir nodēvējis par „nevainojamu demokrātu”.

izteikumi gan šīs, gan nākamo vizīšu laikā, kad Krievijas–Vācijas attiecības tika noraksturotas kā sarežģītākas par „pašu sarežģītāko molekulu uzbūvi”⁶⁴, liecina par Vācijas jaunās valdības vadītājas neviennozīmīgo attieksmi pret Krieviju un tās prezidentu. Merkeles vadībā abu valstu attiecības vairs netiek raksturotas kā stratēģiska draudzība. Tā vietā tiek izmantots stratēģiskās partnerības jēdziens. 2006. gada janvāra vizītes laikā Krievijā Merkele aktualizēja Čečenijas jautājumu, bet šī paša gada oktobrī Putina vizītes laikā Vācijā pirmo reizi Krievijas prezidentu Drēzdenē sagaidīja daudzi demonstranti, kas protestēja pret reportieres Annas Polītkovskas slepkavību. Problēmas Krievijas attiecībām ar ES valstīm rada arī pēdējā laika saspringtās attiecības ar Gruziju. Kaut arī Vācijas mērķis ir panākt to, lai Krievija tiktu piesaistīta RES valstīm ar nesaraunāmām saitēm⁶⁵, tomēr Vācijā palielinās bažas par to, ka šīs nesaraunāmās saites patiesībā varētu novest pie ES valstu atkarības no Krievijas un starpvalstu nesaskaņām ES ietvaros. Tā kā Vācija atrodas ģeogrāfiski izdevīgā situācijā, jo tai ir iespējas importēt energoresursus no vairākiem reģioniem, tās enerģētisko drošību ir iespējams panākt salīdzinoši viegli⁶⁶, taču atklāts paliek jautājums, vai Vācija uzklaustīs Baltijas valstu un Polijas bažas un palīdzēs uzlabot šo valstu enerģētisko drošību⁶⁷.

Norvēģija ir viena no BJR valstīm, kuras ārpolitikā globālā pieeja apvienojas ar ļoti spēcīgiem reģionālajiem elementiem, kas izriet no Norvēģijas ārpolitiskajām prioritātēm. Norvēģija ir NATO dalībvalsts un ir cieši saistīta ar ES ar Eiropas Ekonomiskās Asociācijas palīdzību. Norvēģijas ārpolitikai ir trīs virzieni. Pirmkārt, Norvēģija atbalsta starptautiskās tiesību sistēmas nostiprināšanos, kas regulētu spēka pielietošanu starpvalstu attiecībās un nodrošinātu to, lai starptautiskā politika nedarbotos pēc principa, ka spēcīgākajam vienmēr ir taisnība. Otrkārt, Norvēģija cenšas attīstīt attiecības ar saviem tuvākajiem partneriem un sabiedrotajiem gan Eiropā, gan Ziemeļamerikā. Treškārt, Norvēģija atbalsta attīstības valstis un ir viena no valstīm, kas attīstības sadarbībai velta salīdzinoši lielu daļu no IKP. Norvēģijas ārpolitikas virzienos pārsvarā ir globālās politikas elementi, taču nozīmīgākā Norvēģijas ārpolitikas prioritāte ir šīs valsts ziemeļu teritoriju (*High North*) attīstība un šajās teritorijās atrodamo resursu saprātīga izmantošana⁶⁸. Tieši Norvēģijas ziemeļu reģioni veido pamatu attiecībām ar Krieviju, jo šajā teritorijā saskaras ne tikai abu valstu robežas, bet arī intereses.

Norvēģijas ziemeļu daļa ir teritorija, kas atrodas aiz polārā loka. Šī Norvēģijas daļa ir aptuveni trešdaļa no valsts kopējās teritorijas, turklāt Norvēģijas kontrolē atrodas ļoti plaša teritorija Barenca un Ziemeļu jūrā, kas ir aptuveni sešas reizes lielāka par pašu Norvēģiju. Vairākas desmitgades aukstā kara laikā šis reģions bija sasalis ne tikai tiešā, bet arī politiskā ziņā, jo tā bija vieta, kur satikās NATO alianse ar Padomju Savienību. Tā kā šīs ģeogrāfiskās telpas militārā nozīme laika gaitā ir būtiski mazinājusies, šāda notikumu virzība pavēra iespēju palūkoties uz Norvēģijas ziemeļu daļu no enerģētikas politikas, klimata pārmaiņu un saprātīgas atjaunojamo dabas resursu izmantošanas viedokļa. Tieši Norvēģijas ziemeļu reģionos atrodas lielākās šīs valsts bagātības. Norvēģija jau šobrīd ir trešā lielākā valsts pēc naftas ieguves rādītājiem. Norvēģija ir otrs lielākais gāzes piegādātājs Rietumeiropai aiz Krievijas, nodrošinot aptuveni 15% no Rietumeiropas valstu gāzes patēriņa⁶⁹. Norvēģija ir īpaši nozīmīga, raugoties no Rietumeiropas

⁶⁴ „That’s more complicated than complex molecules”. Klusmann, U., Schepp, M. *A Loveless Berlin–Moscow Romance*. Spiegel Online, 10.10.2006.

⁶⁵ Williamson, H. *Merkel to press Putin on journalist’s death*. Financial Times, 10.10.2006. www.ft.com (Skafīts 30.10.2006.)

⁶⁶ Umbach, F. *Europe’s Next Cold War. The European Union needs a plan to secure its energy supply*. Internationale Politik, 7:3, 2006. P. 71.

⁶⁷ Pēdējā laika notikumi liecina par to, ka Vācija ir piedāvājusi Polijai veidot atzaru no Ziemeļeiropas gāzes vada uz Poliju, taču patiesībā Polija daudz vairāk ir ieinteresēta savienot savu energoresursu tīklu ar Rietumeiropas tīklu. Reittman, A. *World War II and energy still divide EU neighbours*. EUobserver.com, 30.10.2006. www.euobserver.com (Skafīts 31.10.2006.)

⁶⁸ Norvēģijas ārlietu ministra Jonasa Gāra Stores runa Norvēģijas parlamentā 2006. gada 8. februārī. <http://www.dep.no/ud/engelsk/index-b-n-a.html> (Skafīts 30.09.2006.)

⁶⁹ *The High North: A strategic Focus for Norway*. Norvēģijas ārlietu ministrijas valsts sekretāres Līvas Monikas Stūholtas runa Kanādas parlamentā. 2006. gada 11. maijā. <http://www.dep.no/ud/engelsk/index-b-n-a.html> (Skafīts 30.09.2006.)

valstu viedokļa, jo tā nodrošina 20% no tās naftas un 25% no tās dabasgāzes patēriņa. Norvēģija nodrošina aptuveni 30% no Francijas un Lielbritānijas dabasgāzes patēriņa⁷⁰. Norvēģija nodrošina arī lielu daļu no ES valstu zivju produkcijas pieprasījuma⁷¹. Tā kā lielākā daļa pasaules naftas un dabasgāzes rezervju atrodas politiski nestabilos reģionos, Norvēģija kļūst par īpaši nozīmīgu partneri situācijā, kad attīstītās valstis sāk pievērst aizvien lielāku vērību enerģētiskās drošības jautājumiem. Norvēģija izmanto vispārējās intereses par enerģētisko drošību pieaugumu, lai aktualizētu arktiskos reģionus ne tikai saistībā ar energoresursiem, bet arī lai piesaistītu citu valstu uzmanību tādiem jautājumiem kā nelegāla zvejniecība un klimata pārmaiņas, kas arktiskajos apgabalos, iespējams, ir novērojamas labāk kā jebkur citur pasaulē. Norvēģijas un Krievijas attiecības ir būtiska daļa no arktisko reģionu internacionalizācijas.

Norvēģijas ziemeļu reģioni ir interesanti ne tikai no tā viedokļa, ka tajos atrodami resursi spēs nodrošināt būtisku daļu no pasaules energoresursu pieprasījuma, bet arī kā vieta, kuras saprātīgai izmantošanai ir nepieciešama Norvēģijas un Krievijas sadarbība. Norvēģija, cenšoties pievērst ASV, Kanādas un ES dalībvalstu uzmanību saviem ziemeļu reģioniem, nodrošina šo reģionu internacionalizāciju, padarot divpusējās attiecības ar Krieviju no divpusējām par daudzpusējām. Norvēģijas ziemeļu reģionu un tajos atrodošos dabas resursu nozīme ir tik liela, ka tai ir nepieciešams citu valstu atbalsts attiecībās ar Krieviju.

No Norvēģijas viedokļa raugoties, sadarbības potenciāls attiecībās ar Krieviju arktiskajos apgabalos ir milzīgs, jo ir palielinājusies mijiedarbība starp abām valstīm un to iedzīvotājiem. Ja deviņdesmito gadu sākumā Norvēģijas–Krievijas robežu gadā šķērsoja mazāk kā viens tūkstošs cilvēku, tad mūsdienās robežas šķērsotāju skaits tuvojās simts tūkstošiem cilvēku atzīmei gadā⁷². Neraugoties uz to, ka mijiedarbība starp abām valstīm palielinās, Norvēģija vēlētos, lai divpusējā sadarbība būtu intensīvāka un produktīvāka. Piemēram, nozīmīga problēma ir nelegāla zvejniecība, nav atrisināts jautājums par jūras robežu starp abām valstīm Barenca jūrā. No vienas puses, dabasgāzes atradnes Barenca jūrā ir liela veiksmē, taču, no otras puses, dabas resursu klātbūtne padara sarunas par jūras robežu visai problemātiskas, jo runa ir par ļoti vērtīgiem dabas resursiem⁷³. Sarunas par jūras robežu starp abām valstīm tika apturētas 2003. gadā, taču tās tika atsāktas 2005. gada decembrī. Pastāv arī citas divpusējo attiecību problēmas. Norvēģija aizturēja Krievijas zvejas kuģus, kas bija iepeldējuši Norvēģijas teritorijā, un Krievijas aizliegums 2006. gada sākumā valstī ievest Norvēģijas zivju produkciju ir daži no problēmu piemēriem. Norvēģija ir arī izteikusi kritiku saistībā ar NVO un masu saziņas līdzekļu darbības apstākļiem Krievijā, atzīmējot, ka Krievijai vēl tāls ceļš ejams līdz brīdim, kad tā varēs sevi dēvēt par paredzamu un demokrātisku valsti, kurā valda likuma vara⁷⁴.

⁷⁰ *The High North – top of the world – top of the agenda*. Norvēģijas ārlietu ministra Jonasa Gāra Stores runa Vašingtonas Stratēģisko un Starptautisko Pētījumu centrā 2006. gada 15. jūnijā. <http://www.dep.no/ud/engelsk/index-b-n-a.html> (Skafīts 30.09.2006.)

⁷¹ *The High North: A strategic Focus for Norway*. Norvēģijas ārlietu ministrijas valsts sekretāres Līvas Monikas Stubholtas runa Kanādas parlamentā 2006. gada 11. maijā. <http://www.dep.no/ud/engelsk/index-b-n-a.html> (Skafīts 30.09.2006.)

⁷² *Norwegian Foreign Policy Priorities*. Norvēģijas ārlietu ministra Jonasa Gāra Stores runa Londonas Ekonomikas Augstskolā 2006. gada 25. oktobrī. <http://www.dep.no/ud/engelsk/index-b-n-a.html> (Skafīts 30.09.2006.)

⁷³ Pirmkārt, tiek lēsts, ka aptuveni 25% no visiem pasaules vēl neatklātajiem naftas un dabasgāzes resursiem atrodas arktiskajos apgabalos. Otrkārt, uz robežas starp Norvēģiju un Krieviju jūrā ir gāzes atradnes. Treškārt, Štokmanas dabasgāzes atradnes atrodas Krievijas teritorijā. Ir aprēķināts, ka šo atradņu vērtība ir 113 triljoni kubikpēdu dabasgāzes, kas ir vairāk nekā 60% no visām pierādītajām ASV dabasgāzes atradnēm. Štokmanas dabasgāzes atradnes varēs apgādāt ASV ar dabasgāzi aptuveni 30 gadus. Tā kā dabas resursu ieguve arktiskajos apgabalos turpināsies vairākus gadus desmitus, Norvēģijas puse vēlas ne tikai, lai Krievijas puse noteiktu tikpat stingrus nosacījumus attiecībā uz vides aizsardzību, kādus ir noteikusi Norvēģijas valdība savām kompānijām, bet arī lai Krievija atļautu pieeju savām energoresursu rezervēm arī Norvēģijas uzņēmumiem. *The High North – top of the world – top of the agenda*. Norvēģijas ārlietu ministra Jonasa Gāra Stores runa Vašingtonas Stratēģisko un Starptautisko Pētījumu centrā 2006. gada 15. jūnijā. <http://www.dep.no/ud/engelsk/index-b-n-a.html> (Skafīts 30.09.2006.)

⁷⁴ Norvēģijas ārlietu ministra Jonasa Gāra Stores runa Norvēģijas parlamentā 2006. gada 8. februārī. <http://www.dep.no/ud/engelsk/index-b-n-a.html> (Skafīts 30.09.2006.)

Tomēr pats nozīmīgākais Norvēģijas un Krievijas sadarbības aspekts ir Barenca jūrā atrodošās dabasgāzes atradnes. Diemžēl abu valstu attiecības šajā jomā pēdējā laikā ir piedzīvojušas pamatīgu triecienu. Norvēģijas kompānijas saistīja lielas cerības ar Štokmanas gāzes atradņu apgūšanu, jo Krievijas enerģētikas gigantom *Gazprom* nav pieredzes dabasgāzes iegūšanā jūrā. Savukārt Norvēģijas kompānijā *Hydro* un *Statoil* tāda ir, tāpēc *Gazprom* bija ieinteresēts Norvēģijas kompāniju pieredzē un tehnoloģijās. Bija domāts, ka Norvēģijas kompānijas nodos *Gazprom* savu pieredzi un tehnoloģijas, apmaiņā saņemot tiesības apgūt daļu no Štokmanas četriem triljoniem kubikmetru dabasgāzes. Tomēr 2006. gada oktobra sākumā dienu pirms Vladimira Putina vizītes Vācijā *Gazprom* vadība nāca klajā ar paziņojumu, ka, pirmkārt, Štokmanas atradnes *Gazprom* apgūs vienatnē bez citu valstu kompāniju piesaistīšanas, un, otrkārt, iegūtā gāze tiks eksportēta pa cauruļvadiem uz Baltijas jūras reģionu un tālāk uz Rietumeiropu, nevis sašķidrīnātā veidā ar kuģiem uz ASV⁷⁵. Vācijas reakcija pret Krievijas iniciatīvu piegādāt Štokmanas dabasgāzi Rietumeiropas valstīm ir piesardzīga. Atbildot uz Putina piedāvājumu piegādāt Štokmanas dabasgāzi, Vācijas kanclere Angela Merkele parakstīja vienošanos ar Franciju, kas paredz sabalansētu pieeju enerģētikas attiecībās starp ES un Krieviju⁷⁶.

Jau iepriekš ir bijuši gadījumi, kad Krievijas energoresursu kompānijas un varas iestādes izdara spiedienu uz citu valstu uzņēmumiem, kas jau darbojas Krievijas teritorijā, piemēram, Sahalīnā, taču šajā gadījumā *Gazprom* tiek apsūdzēts krāpšanā, jo solījumi piešķirt Norvēģijas uzņēmumiem pieeju dabasgāzes atradnēm bija izskanējuši visaugstākajā līmenī⁷⁷. Presē ir izskanējusi informācija, ka jau 2005. gadā kāds no *Gazprom* vadības ir jokojot izteicies, ka pēc tam, kad Norvēģijas kompānijas būs nodevušas savas tehnoloģijas Krievijai, tā varēs Štokmanas resursus apgūt vienatnē⁷⁸. Ir maz ticams, ka *Hydro* un *Statoil* būtu nodevušas *Gazprom* rīcībā savas tehnoloģijas un pieredzi nesavtīgi.

Pagaidām tiek izteikti pieņēmumi, ka Krievija vēl joprojām ir ieinteresēta Norvēģijas kompāniju tehnoloģijās, tāpēc tām varētu tikt piedāvāti lieli celtniecības kontrakti, kas būtu saistīti ar cauruļvadu un šķidrās gāzes krātuvju izbūvi, taču pastāv iespēja, ka *Hydro* un *Statoil* varētu nebūt ieinteresētas šādā piedāvājumā, ja tām netiek dota pieeja Štokmanas atradņu resursiem. Par *Gazprom* lēmumu apgūt dabasgāzes atradnes vienatnē pārsteigti bija ne tikai Norvēģijas un citu valstu uzņēmumi, kas cerēja uz pieeju Štokmanas resursiem, bet arī Arhangeļskas apgabala vadība, kas izteica sarūgtinājumu par *Gazprom* lēmumu, jo Norvēģijas uzņēmumiem ir labāka reputācija apgabalā. Ir maz ticams, ka *Gazprom* tik lielā mērā respektēs Krievijas ziemeļu reģionu attīstības centienus kā Norvēģijas uzņēmumi un ka Arhangeļskas attīstība no Maskavas viedokļa ir pakārtota lielo ekonomisko projektu vajadzībām. Līdz šim *Gazprom*, neraugoties uz biežajiem solījumiem, ir spējusi apgādāt ar gāzi tikai mazāk kā desmito daļu apgabala iedzīvotāju, tāpēc vietējā vadība uzskata, ka Norvēģijas uzņēmumi daudz vairāk respektētu vietējās ekonomiskās, vides aizsardzības un kultūras intereses nekā *Gazprom*⁷⁹.

⁷⁵ *Norwegian companies feel cheated by Gazprom*. BarentsObserver.com. 10.10.2006. www.barentsobserver.com (Skatīts 30.10.2006.)

⁷⁶ Donovan, J. *Russia: Putin Reception Uncertain at EU Summit*. 18.10.2006. Radio Free Europe/Radio Liberty. www.rferl.org (Skatīts 30.10.2006.)

⁷⁷ Prezidents Putins vizītes laikā Oslo 2003. gadā ir sacījis, ka galvenā prioritāte attiecībās ar Norvēģiju ir kopīga naftas un dabasgāzes atradņu apguve. *Gazprom's Shtokman decision – bad news for NW Russia?* BarentsObserver.com. 17.10.2006. www.barentsobserver.com (Skatīts 30.10.2006.) Savukārt 2005. gadā Putins nodevēja Norvēģiju par stratēģisko partneri, tāpēc Norvēģijas enerģētikas kompānijas noticēja, ka tām tiks piešķirta iespēja piekļūt Štokmanas dabasgāzes atradnēm.

⁷⁸ Tiek citēts laikraksts *Kommersant*, kura reportierim kāds no *Gazprom* vadības ir jokojot pateicis sekojošo: "now you have given us all the necessary technology, now we can do it all by ourselves". *Norwegian companies feel cheated by Gazprom*. BarentsObserver.com. 10.10.2006. www.barentsobserver.com (Skatīts 30.10.2006.)

⁷⁹ *Gazprom Shtokman decision – bad news for NW Russia?* BarentsObserver.com. 17.10.2006. www.barentsobserver.com (Skatīts 30.10.2006.)

Iepriekšminētie pēdējā laika notikumi nenozīmē, ka attiecības starp Norvēģiju un Krieviju nav draudzīgas un nevarētu vēl uzlaboties, taču pašreizējā situācija liecina par to, ka plāni (*Barents 2020*) par ciešāku abu valstu sadarbību Eiropas pašos Ziemeļos ir saņēmuši triecienu, jo lielākā daļa sadarbības projektu tika veidoti ar domu, ka naftas un gāzes atradnes tiktu apgūtas kopīgi, tāpēc situācijā, kad Krievija dabas bagātības apgūš vienatnē, plašākai sadarbībai un industriālās zonas veidošanai⁸⁰ pierobežas rajonos nav pietiekama pamata. Ir arī jāņem vērā, ka Krievijas pusē pierobežas rajons ir ar militāru nozīmi, tāpēc sadarbības projektu organizēšana būtu apgrūtināta, turklāt robežas šķērsošanas procedūras Krievijas pusē ir kļuvušas stingrākas, kas arī traucētu efektīvas sadarbības attīstībai.

Kopsavilkums

Aplūkojot BJR rietumu daļas valstu ārpolitiskās prioritātes un attiecības ar Krieviju, var secināt, ka Krievija nebūt nav nozīmīgākais elements vairākuma BJR valstu ārpolitikā. Vācija, Dānija, Zviedrija un Somija ir valstis ar globālu skatījumu uz starptautiskajām norisēm. Pēc 2004. gada ES un NATO paplašināšanās BJR ir kļuvis par daļu no „normālās” politikas, tāpēc šīs valstis skatās tālāk pasaulē Tuvo Austrumu, Ziemeļkorejas, Irānas, Irākas, Afganistānas, Kongo un citu valstu virzienā, cenšoties palielināt savu drošību, līdzdarbojoties citos pasaules reģionos gan ar attīstības sadarbības politikas, gan bruņoto spēku, gan miera uzturētāju, gan starptautiskās diplomātijas palīdzību. Dažām no uzskaitītajām valstīm Krievija ir ļoti nozīmīgs partneris⁸¹, taču šī partnerība vairāk balstās uz sadarbības nepieciešamību, nekā uz vēlmi pārveidot Krieviju.

Atsevišķos gadījumos, kur pastāv vēlme pārveidot Krieviju (piemēram, Zviedrijas attīstības palīdzība), ir jāreķinās ar to, ka Krievija kopumā un attiecīgi arī tās reģioni kļūst spēcīgāki, tāpēc interese par ārvalstu palīdzību Krievijā samazinās. Pēdējā laikā Krievija aizvien skeptiskāk raugās uz citu valstu vēlmi iesaistīties tās iekšējās lietās, tāpēc mēģinājumi pārveidot Krieviju varētu ciest neveiksmi, kas, kā raksta Arkādijs Mošess, neizbēgami novedīs Ziemeļvalstis pie secinājuma, ka tām ir aktīvāk jāiesaistās Eiropas Kaimiņu politikas realizācijā, liekot uzsvāru uz valstīm, kas atrodas starp Krieviju un ES⁸². Ziemeļvalstis ir ne tikai labāk sagatavotas par Baltijas valstīm un Poliju palīdzības sniegšanai ES kaimiņvalstīm, bet tām arī ir lielākas iespējas pārliecināt Vāciju un pārējās valstis par šī reģiona nozīmi, turklāt Ziemeļvalstu ienākšana Moldovā, Ukrainā un citās reģiona valstīs neizsauktu tik asu reakciju no Krievijas puses kā tad, ja to darītu Baltijas valstis un Polija.

Vācijas un Ziemeļvalstu Krievijas politikā pārsvarā dominē enerģētikas jautājumi un palīdzības sniegšana Krievijas Ziemeļrietumu reģioniem. Iespējams, nākotnē par nozīmīgu ārpolitikas elementu varētu kļūt palīdzības sniegšana valstīm, kas atrodas starp ES un Krieviju. Tā kā Krievija piedzīvo ekonomisko augšupeju, nozīmīgs komponents Vācijas un Ziemeļvalstu attiecībās ar Krieviju ir uzņēmēju intereses par plašo Krievijas tirgu. Lai arī šie ir kopīgie elementi, tomēr katrai no aplūkotajām valstīm attiecībās ar Krieviju ir sava specifika, kas apgrūtina vienotas Krievijas politikas veidošanu.

⁸⁰ Sīkāka informācija par Norvēģijas priekšlikumu veidot industriālo zonu abpus abu valstu robežām ir atrodamā internetā. *Norway wants industrial zone in Norwegian-Russian borderland. Russia? BarentsObserver.com. 18.09.2006.* www.barentsobserver.com (Skatīts 30.10.2006.)

⁸¹ Pirmajā tabulā ievietotā informācija par piecu BJR valstu sniegto attīstības palīdzību ir piemērs tam, ka šo valstu ārpolitikas prioritātes ir patiesi globālas un sniedzas tālu pāri BJR robežām, turklāt papildus šī informācija sniedz arī priekšstatu par Krievijas vietu šo valstu attīstības sadarbības politikā, kas būtībā ir daļa no ārpolitikas.

⁸² Moshes, A. *The Eastern Neighbours of the European Union as an Opportunity for Nordic Actors.* DIIS Working paper nr. 12, 2006.

BJR austrumu daļas valstu attiecības ar Krieviju

Baltijas valstu un Polijas attiecības ar Krieviju dažos aspektos ir līdzīgas iepriekš aplūkoto valstu attiecībām ar Krieviju, turklāt atšķiras ES jauno dalībvalstu iespējas ietekmēt starptautiskajā sistēmā notiekošos procesus, jo šīs valstis (atskaitot Poliju) ir mazas valstis, un to ietekme nesniedzas tālāk par reģiona robežām. To attīstības sadarbības politikas atrodas veidošanās stadijā, bet līdzdarbība starptautiskajā politikā pārsvarā aprobežojas ar iespējām un saistībām, kuras tās ir ieguvušas, iestājoties ES un NATO. Ar dalību šajās starptautiskajās organizācijās ir izskaidrojama to klātbūtne Afganistānā un Irākā, bet to ietekme postpadomju telpas valstīs, kuras tās ir izvēlējušās par saviem sadarbības partneriem, vēl atrodas politikas veidošanas stadijā. Polija šajā gadījumā ir izņēmums gan tāpēc, ka tā ir vidēji liela valsts, gan arī tāpēc, ka tās attīstības sadarbības politika ir daudz izvērstāka, un Polijas klātbūtne ir redzama gan Āzijas, gan Āfrikas attīstības valstīs⁸³.

Krievijas ārpolitika, kas tiek realizēta attiecībā pret Baltijas valstīm un Poliju, ir atšķirīga no tās, kas tiek realizēta Somijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Dānijas un Vācijas virzienā. Piemēram, Ričards Krikuss raksta, ka Krievija nav atteikusies no domas paturēt Baltijas valstis un Poliju savas ietekmes sfērā arī pēc to iestāšanās ES un NATO un ka ir kļūdaini uzskatīt, ka Krievija pilnībā ir pievērsusi uzmanību to valstu, kas atrodas starp NATO/ES un Krieviju, paturēšanai savā ietekmē⁸⁴. Papildus tam Baltijas valstis un Poliju vieno gan tranzīta problēmas attiecībās ar Krieviju, gan līdzīgas nostājas attiecībā pret ar vēsturi saistītiem jautājumiem, gan arī līdzīgas ārpolitiskās prioritātes, kuras varētu izraisīt Krievijas neapmierinātību.

Polijas attiecības ar Krieviju pēdējā laikā ir bijušas diezgan vēsas. Irina Kobrinskaja raksta, ka pirmās Putina prezidentūras laikā Krievijas prezidents ar savu Polijas kolēģi darba un oficiālo vizīšu laikā ir tikušies desmit reizes. Arī citos līmeņos starp abām valstīm notika attiecību intensificēšanās un nostiprinājās Polijas un Krievijas ekonomiskās attiecības⁸⁵. Polijas pieredze ļāva arī Baltijas valstīm cerēt, ka pēc iestāšanās ES un NATO uzlabosies to attiecības ar Krieviju, tomēr Polijas un Krievijas attiecību uzlabošanās jaunās tūkstošgades sākumā bija īslaicīga. Par pagrieziena punktu abu valstu attiecībās var uzskatīt 2004. gada decembri, kad Polijas prezidents Aleksandrs Kvašņevskis Kijevā paziņoja, ka no Polijas interešu viedokļa ir labāk, ja Ukraina nav piesaistīta pie Krievijas⁸⁶. Šis paziņojums izsauca asu Krievijas pretreakciju, un Polijai tika norādīts, ka tai vajadzētu vairāk uzmanības pievērst ekonomiskajām problēmām pašu mājās, nevis jautāties citu valstu darīšanās.

Kopš tā laika Polijas un Krievijas attiecības ir pasliktinājušās. Pirmkārt, Polijas gaļas un dārzenu ražotājiem ir tikusi liegta pieeja Krievijas tirgum, aizbildinoties ar veterināro un fitosanitāro dokumentu viltošanu, kuru ir veikuši atsevišķi Polijas ražotāji. Lai arī Polija operatīvi izpildīja Krievijas varas iestāžu prasības un nodrošināja to, lai nākotnē līdzīgi gadījumi vairs nenotiktu, tomēr aizliegums netika atcelts. Lai arī gaļas un dārzenu eksporta problēmas nešķiet nopietns starpvalstu domstarpību elements, tomēr Polijas kompānijas, kas bija ieņēmušas stabilu vietu Krievijas tirgū, aizlieguma rezultātā ir cietušas simtiem miljonu eiro lielus zaudējumus. Polijas mēģinājumi vērsties pēc palīdzības Eiropas Komisijā nav bijuši veiksmīgi, turklāt aizlieguma laikā Polijas ražotāju vietu Krievijas tirgū ir ieņēmuši citu ES valstu ražotāji.

⁸³ *Poland's development Co-operation. Annual Report, 2004.* Polijas Ārlietu ministrija, 2005. www.mfa.gov.pl (Skaņīts 27.09.2006.)

⁸⁴ Krickus, R.J. *Iron Troikas: The New Threat From Russia.* Lithuanian Foreign Policy Review, 2005 (1/2). P. 98.–122.

⁸⁵ Kobrinskaya, I. *Love and Hate Polish–Russian relations Marred by Russian Unpredictability and EU and NATO Uncertainty.* American Enterprise Institute, 2005. www.aei.org (Skaņīts 27.09.2006.)

⁸⁶ "A Ukraine without Russia is a better option for Poland" Żygulski, W. *Breaking the Ice.* The Warsaw Voice Online, 11.10.2006. www.warsawvoice.pl (Skaņīts 27.09.2006.)

Otrkārt, joprojām pastāv būtiskas domstarpības starp Poliju un Krieviju jautājumos, kas skar Otrā pasaules kara laika notikumus. Lai arī Polijas prezidents Aleksandrs Kvašņevskis 2005. gada maijā apmeklēja uzvaras svētku svinības Maskavā, tomēr viņš, līdzīgi kā Latvijas prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, centās skaidrot šī kara iznākumu no Polijas un citu Centrālās un Austrumeiropas valstu perspektīvas. Kvašņevskis aicināja Krievijas amatpersonas atzīt Padomju Savienības nodarījumus, piemēram, Polijas iedzīvotāju izsūtīšanu uz Sibīriju pēc kara, nemaz nerunājot par Katiņu, kur 1940. gadā tika nogalināti aptuveni 22 000 Polijas iedzīvotāju, galvenokārt virsnieki, garīdznieki, ekonomiskās un intelektuālās vides pārstāvji⁸⁷.

Treškārt, Polijā nopietnas bažas ir izraisījuši ar enerģētisko drošību saistītie jautājumi. Kā galvenā problēma, kas ietekmē Polijas un Krievijas attiecības enerģētikas jautājumos, ir minams Ziemeļeiropas gāzes vada projekts, kas Polijā tiek uzskatīts kā tieši vērstis pret Poliju. Šis projekts ir izpelnījies pat salīdzinājumu ar 1939. gada Molotova–Ribentropa paktu⁸⁸. Mērenākas reakcijas galvenokārt pauda pārsteigumu par Vācijas un Krievijas vienošanos un neizpratni par to, kāpēc abas valstis nav konsultējušās ar Poliju vienošanās sagatavošanas laikā⁸⁹. Taču tā ir tikai daļa no enerģētikas problēmām, jo ir pārtraukta naftas piegāde Mažeikū Naftai. Tā kā šajā uzņēmumā kontrolpakete pieder Polijas uzņēmumam *PKN Orlen*, tad šis solis var tikt iztulkots kā vērstis pret Polijas ekonomiskajām interesēm⁹⁰. Ja var ticēt Ričarda Krikusa rakstītajam, ka Krievijas naftas un gāzes uzņēmumi ir izrādījuši nopietnu interesi par Polijas uzņēmumu iegādi, tad Krievijas rīcību gan Ziemeļeiropas gāzes vada, gan Mažeikū Naftas gadījumos var iztulkot kā spiediena izdarīšanu uz Polijas enerģētikas uzņēmumiem⁹¹.

Polija importē aptuveni 90% naftas un 60% gāzes no Krievijas, turklāt gāzes gadījumā šis skaitlis patiesībā varētu būt daudz augstāks, jo piegādes tiek veiktas no Centrālāzijas valstīm cauri Krievijas teritorijai. Krievijas uzņēmumam *Gazprom* ir liela ietekme uz Centrālāzijas valstu enerģētikas uzņēmumiem. Polija ir centusies mazināt savu gāzes atkarību no Krievijas, un loģiska izeja šajā gadījumā būtu cauruļvada atzara izbūve no Vācijas. Šāds plāns tika apstiprināts 2005. gadā, taču pēc parlamenta vēlēšanām izrādījās, ka jaunā valdība vienlīdz neuzticas gan Krievijai, gan Vācijai, tāpēc plāna realizācija tika apstādināta⁹². Tomēr ilgtermiņā vienīgā Polijas iespēja nodrošināties ar drošām gāzes piegādēm ir Polijas cauruļvadu sistēmas savienošana ar Rietumeiropas valstu sistēmām.

Ceturtkārt, Krievija pēdējos gados regulāri ir radījusi problēmas Polijas kuģiem, kuri ir mēģinājuši izmantot Baltijas jūras šaurumu Kaļiņingradas apgabalā. Tā kā šis šaurums ir vienīgā izeja kuģiem, kas izmanto Elblagas ostu, tad Krievijas rīcību var iztulkot kā mēģinājumu apgrūtināt šīs ostas darbību. Piemēram, 2006. gada vasarā Baltijas jūras šaurums bija pilnībā slēgts Polijas kuģiem⁹³. Krievijas

⁸⁷ *Soviet Hatred Still Simmers in Poland*. Associated Press, 18.04.2005. <http://warsawstation.blogspot.com/> (Skafīts 27.09.2006.)

⁸⁸ Vācijas un Krievijas vienošanos par gāzes vada izbūvi Baltijas jūrā par jaunu Molotova–Ribentropa paktu ir nosaucis Polijas aizsardzības ministrs Radoslavs Sikorskis.

⁸⁹ *Meller wants Polish–Russian relations to be normalized*. Interfax Interview, 14.11.2005. www.interfax.com (Skafīts 27.09.2006.)

⁹⁰ Tā kā *PKN Orlen* ir viens no lielākajiem Krievijas naftas pircējiem (*PKN Orlen* iepērk aptuveni 15% no Krievijas kopējā naftas eksporta), tad kompānijas vadība uzskatīja, ka Krievija neriskēs pārtraukt naftas piegādes Mažeikū naftai, taču vēlāk izrādījās, ka *PKN Orlen* vadība bija kļūdījies.

⁹¹ Sk.: Krickus, R.J. *Iron Troikas: The New Threat From Russia*. Lithuanian Foreign Policy Review, 2005 (1/2). 108.–109. lpp. un Jelonkiewicz, W. *PKN Orlen: Quest for Oil*. The Warsaw Voice Online, 01.09.2004. www.warsawvoice.pl (Skafīts 27.09.2006.)

⁹² Grzeszak, A. *Polish–Russian relations: Bones of Contention Piling Up*. TNC News. 06.09.2006. www.tmcnet.com (Skafīts 28.10.2006.)

⁹³ Grzybowski, M. *Elblag: A Port With No Sea*. The Warsaw Voice Online, 18.08.2004. www.warsawvoice.pl (Skafīts 27.09.2006.)

puse aizbildinās ar to, ka starp abām valstīm nav noslēgta vienošanās, kas regulētu kuģošanu šajā reģionā, taču ir grūti iedomāties, kāpēc šādu vienošanos nav bijis iespējams noslēgt. Tā kā šis Polijas reģions ir viens no visnabadzīgākajiem visā Eiropas Savienībā, Krievijas rīcība vēl vairāk pasliktina situāciju šajā reģionā.

Lai arī Polijas–Krievijas attiecības pēdējos gados nav bijušas īpaši labas⁹⁴, tomēr daži analītiķi uzskata, ka tās varētu uzlaboties, par ko liecina, piemēram, Krievijas ārlietu ministra Sergeja Lavrova vizīte Polijā 2006. gada oktobra sākumā. Šī tikšanās bija paredzēta kā nākamais nepieciešamais solis, lai sagatavotu abu valstu prezidentu tikšanos 2006. gada nogalē⁹⁵. Lai arī atsevišķus Polijas un Krievijas attiecību jautājumus, piemēram, gaļas un dārzeņu importa aizliegumu, ir iespējams atrisināt bez lielas piepūles, tomēr ir maz ticams, ka ar enerģētikas drošību saistītajos jautājumos tuvākajā laikā varētu tikt panākts straujš progress.

Lietuvas attiecības ar Krieviju lielā mērā nosaka tās robeža ar Kaļiņingradu, ar naftas pārstrādes uzņēmumu *Mažeikū Nafta* saistītās norises un Lietuvas ārpolitika attiecībā uz valstīm, kas atrodas starp Krieviju un ES/NATO. Kaļiņingradas jautājums ir nozīmīgs gan Krievijai, gan Lietuvai tranzīta jautājumu kontekstā, bet Lietuvas ārpolitika bijušajās NVS valstīs ir interesanta Krievijai no tā viedokļa, ka Lietuva aicina ES un NATO nodrošināt pēc iespējas lielāku klātbūtni šajā reģionā. Lietuvas prezidents Valdas Adamkus 2005. gada rudenī aicināja ES un NATO aktīvi darboties, lai nodrošinātu ne tikai Baltkrievijas, Moldovas un Ukrainas, bet arī Melnās jūras reģiona valstu tuvināšanu ES un NATO. Savukārt Krievijas lomu šajā reģionā Adamkus raksturoja sekojoši: „Mums vajadzētu aicināt Krieviju būt par konstruktīvu partneri Melnās jūras reģionā, nevis akceptēt Krievijas nodarītos pārkāpumus tās pašpasludinātajā pagalmā”⁹⁶. Lietuva kā viena no bijušās Padomju Savienības republikām ir īpaši jūtīga attiecībā uz Krievijas rīcību postpadomju telpā. Ne tikai Lietuvai, bet arī abām pārējām Baltijas valstīm ir izdevīgi censties palielināt arī Ziemeļvalstu, ES kopumā un arī ASV ieinteresētību Moldovā, Ukrainā, Baltkrievijā un Dienvidkaukāza valstīs⁹⁷. Šāda rīcība parasti tiek motivēta ar nepieciešamību dot pretsparu Krievijas aktivitātēm šajā reģionā.

Ikvienai no Baltijas valstīm ir raksturīgi uzskatīt, ka tās attiecības ar Krieviju ir sliktākas nekā abām pārējām. Piemēram, Ričards Krikuss, atsaucoties uz lietuviešu politologu Raimundas Lopata un Audrjus Matonis apgalvojumiem, raksta, ka tieši Lietuvai, nevis Igaunijai un Latvijai, kā parasti tiek uzskatīts, ir vissliktākās attiecības ar Krieviju. Tam par iemeslu ir bezvīzu režīma atcelšana ceļošanai uz Kaļiņingradu un Lietuvas loma (kopā ar Poliju) Ukrainas prezidenta vēlēšanās 2004. gada nogalē, turklāt Lietuva uzskata sevi par paraugu, kuru būtu vērts atdarināt citām valstīm, kas atrodas starp Krieviju un ES/NATO⁹⁸. 2006. gadā Lietuva atkal ir nokļuvusi Krievijas uzmanības lokā, jo sakarā ar tās kļūšanu par Šengenas līguma dalībvalsti Kaļiņingradas iedzīvotājiem, sākot ar 2007. gada 1. janvāri, būs jāiegādājas Šengenas vīzas par 25 eiro. Patlaban Kaļiņingradas iedzīvotāji saņem vīzas iebraukšanai Lietuvā par brīvu. Lai arī Lietuvas parlaments ir pieņēmis rezolūciju, kurā tiek pausta neizpratne par ES vīzu politiku, kas liecina par Lietuvas visnotaļ pozitīvo attieksmi pret pārrobežu sadarbības iespējām ar

⁹⁴ Pie Polijas–Krievijas attiecību problēmām varētu pieskaift arī Polijas vēstniecības diplomātu piekraušanu Maskavā 2005. gada vasarā, kā rezultātā Polijas ārlietu ministrs Ādams Roifelds abu valstu attiecības raksturoja kā sliktas un ar tendenci pasliktināties. *Assaults Sour Poland–Russia Ties*. BBC News. 11.08.2005. <http://news.bbc.co.uk/> (Skaīts 27.09.2006.)

⁹⁵ Żygulski, W. *Breaking the Ice*. The Warsaw Voice Online, 01.09.2004. www.warsawvoice.pl. Lapa pēdējoreiz skatīta 11.10.2006.

⁹⁶ Adamkus, V. *Black Sea Vision*. Lithuanian Foreign Policy Review, 2005 (1/2). P. 10.

⁹⁷ Paulauskas, K. *The Baltic States: Picking Regions, Shedding Myths and Decoding Acronyms*. Lithuanian Foreign Policy Review, 2005 (1/2). P. 63.–64.

⁹⁸ Krickus, R.J. *Iron Troikas: The New Threat From Russia*. Lithuanian Foreign Policy Review, 2005 (1/2). P. 112.–113.

Kaļiņingradu (un arī ar Baltkrieviju), tomēr ir maz ticams, ka Krievijas–Lietuvas attiecības atkal nepasliktināsies. Iestāšanās Šengenas zonā traucē arī Lietuvas ārpolitikas realizācijai, jo vīzu cenu paaugstināšana traucētu arī attiecībām ar citām Lietuvu interesējošām valstīm kā Baltkrieviju, Armēniju, Azerbaidžānu un Gruziju⁹⁹. Relatīvi augstās vīzu cenas negatīvi ietekmētu arī Lietuvas tūrisma industriju, jo jau šobrīd ir aizdomas, ka bezvīzu režīma atcelšana ar Kaļiņingradu ir negatīvi ietekmējusi Lietuvas kūrortu apmeklētību¹⁰⁰.

Lietuvas attiecības ar Krieviju negatīvi ietekmē arī ieilgušās domstarpības *Mažeikū Naftas* pārstrādes rūpnīcas sakarā, kuru sākotnēji gribēja iegūt Krievijas kompānija *Lukoil*. Tā kā Lietuvas pusei bija nopietnas bažas par naftas pārstrādes infrastruktūras nonākšanu Krievijas kompānijas rokās, tad *Mažeikū Nafta* tika pārdota ASV kompānijai *Williams International*, tomēr *Lukoil* izdevās panākt to, ka naftas piegāde Lietuvai no Krievijas puses tiek pārtraukta, kā rezultātā *Williams International* bija spiesta *Mažeikū Naftu* pārdot¹⁰¹. Neraugoties uz *Lukoil* pastāvīgo ieinteresētību Lietuvas uzņēmuma iegādē, *Mažeikū Naftu* iegādājās *Yukos*, taču pēc Mihaila Hodorkovska aresta un tam sekojošās uzņēmuma pārņemšanas valsts kontrolē *Yukos* pārdeva Lietuvas uzņēmumu Polijas uzņēmumam *PKN Orlen* par 2,5 miljardiem eiro. Tā kā *Lukoil* vēl joprojām bija ieinteresēts *Mažeikū Naftas* iegādē, nebija ilgi jāgaida, kamēr naftas piegādes atkal tika pārtrauktas. Šoreiz par piegāžu pārtraukuma iemeslu kalpoja sūce 42 gadus vecajā cauruļvadā *Družba*, caur kuru nafta tiek pārsūknēta no Samaras naftas atradnēm uz bijušajām padomju bloka valstīm, ieskaitot Lietuvu¹⁰². Par naftas padeves iemeslu kalpoja sūce, caur kuru 2006. gada jūlija beigās izplūda aptuveni 48 kubikmetri naftas, taču cauruļvada remontdarbi ievilkās. Sākotnēji abas puses uz šo incidentu atsaucās kā uz tehnisku problēmu, taču eļļu uguni pielēja Krievijas naftas tranzīta uzņēmuma *Transneftj* vadītājs Semjons Vainštoks, kurš esot izteicies, ka cauruļvads varētu vispār vairs netikt atvērts, turklāt caur šo cauruļvadu vēl joprojām nafta tika piegādāta Baltkrievijai¹⁰³. Tomēr, neraugoties uz naftas padeves pārtraukšanu pa cauruļvadu, *Mažeikū Nafta* turpina strādāt ar peļņu, jo naftas piegādes tiek nodrošinātas pa jūru¹⁰⁴.

Pamazām Lietuvas puse aizvien vairāk sāka uzskatīt naftas piegāžu pārtraukšanu par politisku, nevis tehnisku problēmu, un piedraudēja no savas puses sākt remontdarbus dzelzceļa posmā, pa kuru pārvietojas vilcieni, kas savieno Kaļiņingradu ar pārējo Krievijas teritoriju. Protams, uz šo Lietuvas paziņojumu Krievija reaģēja diezgan asi, paziņojot, ka „politiskie remontdarbi” varētu ne tikai nopietni apdraudēt abu valstu attiecības, bet arī atsauktos uz Krievijas attiecībām ar ES¹⁰⁵.

Arī Lietuvas bijušā prezidenta Rolanda Pakša impīčmenta procedūra lika uzdot jautājumus par Krievijas ietekmi Lietuvā un Pakša iespējamo pastarpināto saikni ar Krievijas spēcīgiem¹⁰⁶. Lietuvas attiecības ar Krieviju ietekmē (pasliktina) arī prasība kompensēt padomju okupācijas radītos

⁹⁹ Lithuania asks EU to review visa policy on Belarus, Kaliningrad. 24.10.2006. www.kaliningradexpert.org (Skafīts 28.10.2006.)

¹⁰⁰ Lithuanian authorities conceal that the tourist flow from Russia reduced. 20.07.2006. www.kaliningradexpert.org (Skafīts 28.10.2006.)

¹⁰¹ Krickus, R.J. Iron Troikas: The New Threat From Russia. Lithuanian Foreign Policy Review, 2005 (1/2). P. 106.–107.

¹⁰² Russia warns Lithuania against closing Kaliningrad railroad. 03.09.2006. www.kaliningradexpert.org (Skafīts 28.10.2006.)

¹⁰³ Lithuania 'warns Russia' over pipeline closure. 18.08.2006. www.kaliningradexpert.org (Skafīts 28.10.2006.)

¹⁰⁴ Grzeszak, A. Polish–Russian relations: Bones of Contention Piling Up. TNC News. 06.09.2006. www.tmcnet.com (Skafīts 28.10.2006.)

¹⁰⁵ Russia warns Lithuania against closing Kaliningrad railroad. 03.09.2006. www.kaliningradexpert.org (Skafīts 28.10.2006.)

¹⁰⁶ Sīkāk Lietuvas prezidenta impīčmenta procedūras saistības ar Krievijas mēģinājumiem ietekmēt Lietuvas iekšpolitiku izklāstu sk.: Krickus, R.J. Iron Troikas: The New Threat From Russia. Lithuanian Foreign Policy Review, 2005 (1/2). P. 98.–122.

zaudējumus¹⁰⁷, tāpēc var secināt, ka pastāv daudzi faktori, kas ietekmē Lietuvas attiecības ar Krieviju, taču pārsvarā tie abu valstu attiecības ietekmē negatīvi.

Var apgalvot, ka Krievija spēlē pietiekami nozīmīgu lomu Lietuvas ārpolitikā gan Kaļiņingradas, gan naftas pārstrādes uzņēmuma jautājumos, gan caur Lietuvas attiecībām ar tās kaimiņiem. Jautājums par to, kurai no Baltijas valstīm attiecības ar Krieviju ir vissliktākās, paliek atklāts, taču Lietuvas rīcībā ir trumpis attiecībās ar Krieviju. Tas ir Kaļiņingradas tranzīta jautājums, kas varētu ļaut Lietuvai pretoties Krievijas spiedienam.

Latvijas un Igaunijas attiecības ar Krieviju ir līdzīgas, un tās ir grūti saprast, ja neņem vērā abu valstu vēsturisko pieredzi attiecībās ar Krieviju. Gan Igaunijā, gan Latvijā ir būtiskas krievu minoritātes, un abām valstīm nav noslēgti robežlīgumi ar Krieviju. Latvijai 2006. gadā attiecības ar Krieviju ir bijušas salīdzinoši labas, par ko liecina bijušā Krievijas prezidenta Borisa Jeļcina un Krievijas pareizticīgo baznīcas patriarha Alekseja II vizītes Latvijā, Latvijas valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas un premjerministra Aigara Kalvīša tikšanās ar Putinu, Kalvīša tikšanās ar Krievijas valdības vadītāju Mihailu Fradkovu, kā arī tas, ka priekšvēlēšanu gaisotnē netika paustas aizdomas par Krievijas vēlni ietekmēt vēlēšanu rezultātus Latvijā. Latvijas prezidente Vaira Vīķe-Freiberga pat ir izteikusi pārsteigumu, ka abu valstu attiecības neattīstās vēl ātrāk kā līdz šim¹⁰⁸. Tas nozīmē, ka 2006. gadā ir notikušas vairākas tikšanās, kas vairāk uzskatāmas par simboliskiem žestiem, nevis par strauju attiecību uzlabošanās pazīmi. Žaneta Ozoliņa raksta, ka “daži pēdējo mēnešu simboliskie žesti no simboliskās un pilsoniskās sabiedrības viedokļa bija nozīmīgi, bet te nevar runāt par dinamisku lēcieni valstu attiecībās”¹⁰⁹.

Attiecības ar Latviju nav Krievijas ārpolitikas prioritāte, taču tas nenozīmē, ka Krievija par šo valsti ir zaudējusi interesi. Kopš energoresursu nozīmes pieauguma starpvalstu attiecībās Krievijas īstenotā politika attiecībās gan ar ES, gan citām kaimiņvalstīm Latviju kopā ar pārējām Baltijas valstīm un Poliju nostāda neērtā situācijā attiecībās ar to ES partneriem, kas ir galvenokārt ieinteresēti salīdzinoši lētās un uzticamās energoresursu piegādēs. No šāda viedokļa raugoties, Krievijai ir iespējas radīt konfliktus ES dalībvalstu starpā, izspēlējot tās vienu pret otru un manipulējot to ar energoresursu piegādēm saistītās intereses. Baltijas valstis un Polija ne tikai riskē nokļūt energoresursu piegāžu izolācijā, ja Krievijai būs iespējas piegādāt gāzi un naftu Rietumeiropas valstīm, apejot minētās četras valstis, bet arī politiskā izolācijā, ja to viedoklis citu ES valstu galvaspilsētās netiks ņemts vērā. Tiesa gan, pašreizējā notikumu attīstība un ES valstu bažas par enerģētisko drošību liek domāt, ka Krievijas iespējas nodalīt “sliktās” ES un NATO dalībvalstis no “labajām” ir ierobežotas. Lai arī ES valstīm nav izdevies nonākt pie kopsaucēja kopējas enerģētikas politikas veidošanā, tomēr daudzu valstu frustrācija un bažas par savu drošību ir pietiekami nozīmīgs faktors, kas liek ES valstīm būt piesardzīgām attiecībās ar Krieviju, kuras tēlu papildus realizētajam “energoresursu realismam” un agresīvajai attieksmei pret saviem kaimiņiem (piemēram, pret Gruziju) bojā arī prezidenta Putina neapdomīgie izteicieni, piemēram, novēlējums seksuālā vardarbībā apsūdzētajam Izraēlas prezidentam¹¹⁰.

¹⁰⁷ Krievija jau ir paziņojusi, ka negrasās kompensēt Lietuvai tās aprēķinātos zaudējumus 80 miljardu litu apmērā, kas radušies padomju okupācijas rezultātā. *Adamkus: Lithuania is interested in stability of Kaliningrad region.* www.kaliningradexpert.org [Skafīts 28.10.2006.]

¹⁰⁸ *Latvian President surprised by the slow progress of Latvian–Russian relations.* The Baltic Times. 01.09.2006. www.baltictimes.com [Skafīts 01.11.2006.]

¹⁰⁹ Jauce, S. *Latvija – robežu paplašinātāja?* Intervija ar Žanetu Ozoliņu. 03.10.2006. www.politika.lv [Skafīts 01.11.2006.]

¹¹⁰ Dažādos avotos Putina izteikumi tiek traktēti nedaudz atšķirīgi, taču vairākums avotu raksta, ka Putins ir izteicies sekojoši (tulkojums no krievu valodas uz angļu): „What a mighty man he turns out to be! He raped 10 women – I would never have expected this from him. He surprised us all – we all envy him!” *Putin’s “rape joke” played down.* BBC News, 20.10.2006. <http://news.bbc.co.uk> [Skafīts 01.11.2006.]

Vispārējais Latvijas–Krievijas attiecību stāvoklis ir vedinājis Žanetu Ozoliņu un Airi Rikveili secināt, ka cerības uz būtisku abu valstu attiecību uzlabošanu tuvākajā nākotnē ir nepamatotas un ka galvenā atbildība par sliktajām attiecībām ir jāuzņemas Krievijai¹¹¹. No Latvijas viedokļa raugoties, ir svarīgi, lai pašreizējā negatīvā stabilitāte nepasliktinātos. Ir pierādījies, ka iestāšanās ES un NATO nav izmainījusi abu valstu attiecību būtību, tāpēc Latvijas interesēs ir nepieļaut to, ka tās divpusējās attiecības ar Krieviju kļūtu par iemeslu attiecību pasliktinājumam ar ES un NATO valstīm un kļūšanai par “slikto” dalībvalsti abās organizācijās. Iespējams, ka Krievijas realizētais “energoresursu reālisms” pat ir izdevīgs Latvijai, jo ārējie draudi parasti saliedē valstis. Pagaidām Krievijas ārpolitika šādu efektu nav izraisījusi, taču pārgalvīga paļaušanās uz energoresursu kārti var izraisīt ES un NATO pretreakciju un atkal saliedēt šīs organizācijas. Jauns “aukstais karš”, kā to jau paguvuši nosaukt vairāki pētnieki, piemēram, Franks Umbahs¹¹², nav Latvijas interesēs, taču ES valstu vienprātība attiecībās ar Krieviju noteikti ir Latvijas interesēs.

Līdzīgs noskaņojums attiecībā uz Krieviju ir vērojams arī **Igaunijā**. Līdz 1997. gadam Krievija spēlēja noteicošo lomu Igaunijas ārējā un drošības politikā, taču pēc sarunu uzsākšanas uzaicinājuma saņemšanas tās loma mazinājās. Putina pirmās prezidentūras termiņa sākumā Krievija pārstāja iebilst Igaunijas uzņemšanai ES un NATO, tāpēc tika uzskatīts, ka dalība šajās organizācijās vēl vairāk uzlabos attiecības ar Krieviju. Iestāšanās ES ir uzlabojusi Igaunijas stāvokli attiecībās ar Krieviju, ļaujot panākt tādas pašus tirdzniecības nosacījumus kā citām ES dalībvalstīm, taču Igaunija un abas pārējās Baltijas valstis ir kļuvušas par lakmusa testu, kuru Krievija izmanto, lai pārbaudītu savu ietekmi uz citām ES valstīm.

Krievija ir regulāri pārkāpusi Igaunijas gaisa telpu pēc tās iestāšanās NATO, abām valstīm ir atšķirīgas izpratnes par vēsturiski nozīmīgiem notikumiem, un 2005. gadā parakstīto robežlīgumu Krievija ir atteikusies ratificēt. Kā raksta Vahurs Made, tad Krievija vēl joprojām cenšas saprast, vai pārējās ES dalībvalstis ir gatavas iestāties par Igauniju un citām Krievijas tuvumā esošajām valstīm, vai arī tās tiks uzskatītas par perifērijā esošām problemātiskām valstīm, kuru dēļ nav vērts bojāt attiecības ar Krieviju¹¹³. Otrā varianta piepildīšanās gadījumā Krievijai rastos iespējas dibināt ciešākas attiecības ar ES lielajām valstīm, neievērojot citu dalībvalstu intereses un tādējādi traucējot veidot vienotu ārējo un drošības politiku ES līmenī. Krievijas vienošanās ar Vāciju par Ziemeļeiropas gāzes vada izbūvi ir signāls, kas liecina par to, ka atsevišķas ES valstis ir gatavas nerēķināties ar citu dalībvalstu interesēm, kad runa ir par energoresursu piegādi. Igaunija uzskata, ka gāzes vada projekta attīstības gaitā nav ievērotas tās un citu reģiona valstu intereses¹¹⁴. Gāzes vada izbūve Baltijas jūrā arī ir likusi Igaunijai pievērst daudz lielāku uzmanību tās enerģētiskajai drošībai un meklēt risinājumus tās atkarības mazināšanai no Krievijas. Par to liecina Igaunijas Ārpolitikas institūta 2006. gadā sagatavotais pētījums, kas tapis parlamenta ārlietu komisijas uzdevumā¹¹⁵. Tas nozīmē, ka Igaunijai ir reizē jācenšas veicināt ES vienotas Krievijas politikas veidošanās un jāizvairās no ES–Krievijas attiecību nostādīšanas kļūlnieka lomā, jo tādā gadījumā attiecības ar Krieviju tiks veidotas nevis daudzpusēji, bet gan divpusējā ceļā¹¹⁶.

¹¹¹ Ozoliņa, Ž., Rikveilis, A. *Latvian and Russian Foreign Policy: Bound by a Post-Soviet Heritage. Latvian–Russian Relations: Domestic and International Dimensions*. Muižnieks, N. (red.). Latvijas Universitāte, 2006. P. 96.

¹¹² Umbach, F. *Europe's Next Cold War. The European Union needs a plan to secure its energy supply*. Internationale politik, 7:3, 2006.

¹¹³ Made, V. *Estonian conception of foreign policy and international relations*. Estonian School of Diplomacy, 2006. www.edk.edu.ee (Skaifits 01.11.2006.)

¹¹⁴ *Main Guidelines of Estonia's Foreign Policy*. Igaunijas ārlietu ministra Urmasa Paeta uzruna Igaunijas parlamentā, 06.06.2006. www.vm.ee (Skaifits 01.11.2006.)

¹¹⁵ *Energy Security of Estonia in the Context of the Energy Policy of the European Union*. Estonian Foreign Policy Institute, 2006.

¹¹⁶ Arī Igaunijas prezidents Tomass Hendriks Ilvess intervijā ir izteicies, ka Igaunijai būtu izdevīgi, lai tuvākajā laikā ES nostiprinātu kopējo ārējo un drošības politiku. Tas palīdzētu arī Igaunijai tās attiecībās ar Krieviju, jo tādā gadījumā attiecības starp šīm valstīm būtu kas vairāk nekā attiecības starp divām kaimiņvalstīm. Tomasa Hendrika Ilvesa intervija aģentūrai Interfax. 31.10.2006. www.interfax.ru (Skaifits 01.11.2006.)

Neratificētā robežlīguma jautājumā Igaunija apzinās, ka visticamāk būs nepieciešams ES atbalsts, lai šo līgumu noslēgtu, tomēr tā noslēgšanu un ratifikāciju būtu iespējams atlikt uz ilgāku laiku, jo jautājums nav steidzams. Igaunija nav ieinteresēta likt šķēršļus ciešākas ES–Krievijas sadarbības ceļā, jo tieši Igaunija būtu viena no valstīm, kas no tās iegūtu visvairāk. Piemēram, vīzu režīma atvieglošana atbilstu Igaunijas interesēm, jo tādā veidā tiktu uzlabotas ekonomiskās sadarbības iespējas. Viens no nelabvēlīgākajiem scenārijiem Igaunijai būtu tāds, kura ietvaros Krievijas viedokli uzklautu Rietumos un uz Igauniju izdarītu spiedienu arī ES valstis, tāpēc vienīgais veids, kā nodrošināties pret šādu notikumu attīstību, ir aktīvi iestāties par kopīgas Krievijas politikas veidošanu, jo tikai tādā veidā katrai ES dalībvalstij būtu iespējas ietekmēt šīs politikas veidošanos¹¹⁷. Pasivitāte un pašaušanās uz to, ka iestāšanās ES un NATO pati par sevi atrisinās Igaunijas–Krievijas attiecību problēmas, ir nepamatota. Līdzīgs viedoklis ir arī Pēteram Kaldrem, kurš uzskata, ka Krieviju ir iespējams ietekmēt tikai plašākā starptautiskā kontekstā, kurā sava vieta ir arī Igaunijai¹¹⁸.

Kopsavilkums

Sākotnējais pieņēmums, ka Baltijas valstu un Polijas attiecības ar Krieviju būtiski atšķirsies no BJR rietumu daļas valstu attiecībām ar šo valsti, ir zināmā mērā izrādījies pareizs, jo, pirmkārt, tās ir daudz lielākā mērā atkarīgas no Krievijas energoresursu piegādēm un, otrkārt, vēstures ietekme uz šo valstu attiecībām ar Krieviju ir daudz izteiktāka, nekā tas ir pārējo reģiona valstu gadījumā. Tiesa gan, atsevišķos aspektos Krievijas attiecības ar dažām BJR valstīm līdzinās Polijas un Baltijas valstu attiecībām, piemēram, Vācijas pieaugošā energoresursu piegāžu atkarība no Krievijas un Norvēģijas zivju produkcijas importa aizliegums Krievijā, kas līdzinās Polijas dārzena un gaļas eksportētāju problēmām.

Baltijas valstu un Polijas attiecības ar Krieviju vedina uz diskusiju par šo valstu integrētības pakāpi ES. Daudzējādā ziņā tās ir integrētas ES, taču to energoapgādes sistēmas nav savienotas ar reģiona rietumu daļas valstīm. Baltijas valstu un Polijas attiecības ar Krieviju liek uzdot jautājumu par to, cik lielā mērā ārpus ES atrodošās valstis var saskaldīt ES vienotību un attiecināt uz dažādām ES valstīm dažādus nosacījumus. Parasti ES ir bijušas plašas iespējas ietekmēt tās kaimiņvalstis ar paplašināšanās perspektīvas palīdzību, taču Krievija nekandidē uz ES dalībvalsts statusu un tuvākajā laikā to arī nedarīs, tāpēc ES iekšienē ir jūtams pārsteigums par to, ka ārpus ES atrodošās valstis varētu mēģināt nodalīt ES dalībvalstis, neraugoties uz to, ka tās veido iekšēji integrētu ekonomisko savienību. Katra paplašināšanās nāk ar saviem izaicinājumiem, pēdējā paplašināšanās kārtā nav izņēmums, tāpēc pašreizējie izaicinājumi attiecībās ar Krieviju liek izvērtēt atsevišķus ES integrācijas aspektus, piemēram, enerģētikas sektorā. Liela daļa ES valstu ir sasniegušas monetārās savienības statusu, taču enerģētiskās drošības nozīmes palielināšanās liek apzināties šajā sektorā pastāvošos trūkumus, kas nākotnē, iespējams, varētu tikt novērsti.

¹¹⁷ Made, V. *Estonian–Russian Relations in the Context of the International System*. The Estonian Foreign Policy Yearbook 2005. Kasekamp, A. (red.). The Estonian Foreign Policy Institute, 2005. 93.–P. 110.

¹¹⁸ Pēters Kaldre netieši norāda uz nepieciešamību pēc vienotas nostājas attiecībā pret Krieviju, jo pretējā gadījumā šīs valsts uzvedību ietekmēt būtu ļoti sarežģīti. Šī ideja saskan gan ar šī raksta pirmajā nodaļā izteikto apgalvojumu, ka Krievijas rīcību ir grūti vai gandrīz neiespējami ietekmēt, gan arī iepriekš Latvijas–Krievijas attiecību sadaļā apgalvoto, ka Krievijas iespējas izmantot energoresursu kārti tomēr ir ierobežotas, ja tai neizdodas izspēlēt ES valstis vienu pret otru. Kaldre, P. *One Man's Scathing Look at Estonian–Russian Relations*. Estonian Ministry of Foreign Affairs Yearbook, 2004. P. 67.–70.

Nobeigums

BJR valstu attiecības ar Krieviju lielā mērā noteiks to, kāda nākotnē būs ES Krievijas politika. Reģiona valstīm ir ne tikai nepieciešamās zināšanas, uz kuru bāzes varētu tikt veidota adekvāta Krievijas politika, bet arī ieinteresētība šādas politikas izveidošanā, jo visas aplūkotās valstis ir ieinteresētas vienotā Eiropas pozīcijā attiecībā pret Krieviju. Valstu motivācijas ir dažādas, un tāpat atšķiras to divpusējo attiecību saturs ar Krieviju, taču pēdējās ES valstu un Krievijas tikšanās laikā Lahti novērotā vienprātība ES pusē varētu liecināt par to, ka kopējas Krievijas politikas izveidošana nav neiespējama.

Pašreiz novērojamā Krievijas nostiprināšanās, pateicoties augstajām energoresursu cenām, tuvākajā nākotnē turpināsies, tāpēc vienīgā iespēja ietekmēt Krievijas uzvedību, lai sadarbība notiktu uz abpusēji izdevīgiem noteikumiem, ir kopējas ārpolitiskās pozīcijas izstrāde. ES–Krievijas Partnerības un sadarbības līguma atjaunošanas nepieciešamība piedāvā iespēju kopējas ES nostājas izveidošanai, tomēr pat ES valstu vienota nostāja vēl negarantē to, ka abu pušu sadarbība notiks uz ES noteikumiem. Krievija daudzējādā ziņā ir līdzvērtīgs partneris, tāpēc sarunu iznākums ir atkarīgs no abu pušu spējas rēķināties ar otras puses interesēm.

Darbā tika atzīmēts, ka ikviena paplašināšanās kārtā ir atnesusi jaunus izaicinājumus ES valstīm, piemēram, astoņdesmitajos gados Grieķijas, Spānijas un Portugāles uzņemšana lika pastiprināt reģionālās politikas nozīmi. 2004. gada paplašināšanās nav bijusi izņēmums. Jauno dalībvalstu kompleksās attiecības ar Krieviju komplektā ar augstajām energoresursu cenām un Krievijas iekšējo dinamiku liek pārdomāt ES integrācijas trūkumus. Viens no šādiem trūkumiem līdz šim ir bijis kopējas enerģētikas politikas neesamība un ES dalībvalstu energoresursu piegādes sistēmu neintegrētība. Līdz šim ES ir spējusi tikt galā ar paplašināšanās radītajiem izaicinājumiem, tāpēc ir cerība, ka arī šoreiz ES valstis spēs adekvāti reaģēt uz nepieciešamību novērst iekšējās integrētības trūkumus enerģētikas jomā.

Šo un citas Latvijas Ārpolitikas institūta izdotās publikācijas
elektroniskā formātā varat lasīt LĀI mājas lapā
<http://www.lai.lv>

Iepriekšējo gadu nozīmīgākās publikācijas:

**ES kopējā ārējā un drošības politika un Krievija: Partnerības un sadarbības
līgums kā pārbaudījums** (latviešu un angļu valodā)

Eiropas Savienības austrumu kaimiņi pēc Oranžās revolūcijas (latviešu un
angļu valodā)

Paplašināta Eiropa un tās kaimiņu politika: Austrumu dimensija (latviešu un
angļu valodā)

Latvijas Ārpolitikas institūts
Lomonosova iela 1A
Rīga, LV 1019, Latvija
liia@lu.lv
<http://www.lai.lv>

